

TURKISH JOURNAL OF WAR STUDIES

TÜRK SAVAŞ ÇALIŞMALARI DERGİSİ

Türk Savaş Çalışmaları Dergisi 3, no. 2 (2022) | Yayıncı Mesut UYAR | e-ISSN: 2717-7432

**TURKISH
JOURNAL OF WAR
STUDIES**

**TÜRK SAVAŞ ÇALIŞMALARI
DERGİSİ**

TÜRK SAVAŞ ÇALIŞMALARI DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF WAR STUDIES

Cilt/Volume: 3 • Sayı/Number: 2 • Ekim/October 2022

E-ISSN: 2717-7432

TJWS

Türk Savaş Çalışmaları Dergisi uluslararası ve hakemli bir dergidir. Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir.

Turkish Journal of War Studies is a peer-reviewed and international journal. Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın Sahibi/Owner

Mesut UYAR

Yönetim Yeri/Head Office

Antalya Bilim Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanlığı

Antalya Bilim University School of Business and Social Sciences

Yayın Türü/Type of Publication

Yaygın Süreli Yayın/International Periodical

Yayın Dili/Language

Türkçe ve İngilizce /Turkish and English

Yayın Periyodu/Publishing Period

Altı ayda bir Nisan ve Ekim aylarında yayımlanır/Biannual (April & October)

Yayın Kurulu/Editorial Management

Baş Editör/Editor-in-Chief

Mesut UYAR, Antalya Bilim Üniversitesi, Antalya

Yardımcı Editörler/Associate Editors

Emrah ÖZDEMİR, Milli Savunma Üniversitesi, KHO, Ankara, Türkiye

Mehmet Fatih BAŞ, Milli Savunma Üniversitesi, KHO, Ankara, Türkiye

Dil Editörü/Language Editor

Bilge FİLİZ, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Yayın ve Danışma Kurulu/Editorial Board

Sir Hew STRACHAN, University of St. Andrews, Scotland, U.K.

A. Kadir VAROĞLU, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Serhat GÜVENÇ, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Ahmet ÖZCAN, Milli Savunma Üniversitesi, KHO, Ankara, Türkiye

Gültekin YILDIZ, Milli Savunma Üniversitesi, KHO, Ankara, Türkiye

Fatih YEŞİL, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Edward J. ERICKSON, (Ret.) Marine Corps Command & Staff College Virginia, USA

ICI WORLD of
JOURNALS

ESJI Eurasian
Scientific
Journal
Index
www.ESJIndex.org

CiteFactor
Academic Scientific Journals

idealonline

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLAM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
ISAM.
TÜRKİYE DİYANET FOUNDATION
CENTRE FOR ISLAMIC STUDIES
مركز البحوث الإسلامية
وقف الديانة التركي

ASOS
indeks

Member of
Crossref

TJWS

İletişim/Correspondence

Doç. Dr. Emrah ÖZDEMİR

Milli Savunma Üniversitesi, KHO Dekanlığı, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Ankara, Türkiye

Telefon: +90 (312) 411 11 18 (Santral)

Web: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/tws>

Elektronik posta: cozdemir@gmail.com

İçindekiler/ Table of Contents**Araştırma/Research**

Türk Ordusu Kurmaylık Eğitimi 103-128
Turkish Army General Staff Officer Education
Barış ATEŞ

1973 Ramazan/Yom Kippur Savaşı ve Ortadoğu 129-151
Ramadan/Yom Kippur War of 1973 and The Middle East
Mehmet Erkan KILLIOĞLU

Savaşarası Dönemde Türkiye Trakya'sının Askeri Sınır 152-168
Bölgesine Dönüşümü
Transformation of Thrace into a Military Borderland in the Interwar Period
Gencer ÖZCAN

Ali Fuad Erden'in Askeri Tarih Çalışmalarına Dair Bir 169-189
Değerlendirme
An Appraisal on Military History Works of Ali Fuad Erden
Tibet ABAK

Askeri Teknik Sınıflar Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Fen Kıtaatı Mecmuası 190-229
(Fen Kıtaları Mecmuası/Fen Kıtaları Dergisi)
An Important Resource for the History of Military Technical Branches:
Journal for Science Branches
Efdal AS - Hakan BACANLI

Türk Ordusu Kurmaylık Eğitimi*

Turkish Army General Staff Officer Education

<https://doi.org/10.52792/tws.1132474>

Barış ATEŞ^{ID}

Araştırma Makalesi

¹ Dr. Öğr. Üyesi – Milli Savunma Üniversitesi ATASAREN Askeri Sosyoloji ABD.

ORCID: 0000-0001-8548-6924

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Barış ATEŞ

Bu makalede geçen görüşler yazarın kendisine aittir, hiçbir kişi ve kurumu bağlamaz.

E-posta/E-mail:

barisates@gmail.com

Geliş tarihi/Received:

17 Haziran 2022

Revizyon talebi/Revision

Requested:

22 Ağustos 2022

Son revizyon /Last revision:

29 Ağustos 2022

Kabul tarihi/Accepted:

26 Eylül 2022

Atıf/Citation:

Ateş, Barış. "Türk Ordusu Kurmaylık Eğitimi". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 3, no. 2 (2022): 103-128.

Özet

Türk kurmaylık eğitimi 1848'de Harbiye'nin devamı olarak Erkan-ı Harbiye (kurmaylık) sınıflarının oluşturulması ile başlamıştır. O tarihten itibaren sırasıyla Fransız, Alman ve Amerikan modellerine göre tasarlanan kurmay subay yetiştirme modelinin anlaşılabilmesi için eğitim-öğretim ilkeleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bu makale nitelikli kurmay subaylar yetiştirmek için gereken akademik eğitim-askeri eğitim dengesi ve birbiriyle bağlantılı müfredat oluşturulması, dönüşümlü görev, ileri seviye subay eğitimine yeterli sayıda subayı tefrik etmek ve ayrıca eğitim-öğretim metodlarını birer değişken olarak kabul ederek kurmay subay yetiştirme modelini diğer ülkelerle karşılaştırmalı bir yöntemle analiz etmektedir. Çalışmanın temel argümanı kurmaylık eğitiminin temel değerlerinden zaman içerisinde taviz verilmesi nedeniyle ağır ancak durdurulamayan bir bozulma sürecine girdiği yönündedir. 2016 darbe girişimi sonrasında uygulanan yeni modelde geçmişin hatalarından ders alınarak etkin bir kurmaylık eğitimi yaratılabileceği öne sürülmektedir. Çalışmada arşiv belgeleri, resmi askeri yayınlar, konuyla ilgili yerli ve yabancı kaynaklar ve yabancı subaylarla yapılan mülakatlardan faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Ordusu, kurmay subay eğitimi, Harp Akademisi, elitizm

Abstract

Turkish general staff officer (kurmay) education began in 1848 with the formation of the Erkan-ı Harbiye classes as a follow-up of the Harbiye. In order to understand the kurmay education, which was modeled after the French, German and American models since then, its main principles should be taken into consideration. This article compares the general staff officer education model with other countries by considering the academic education-military education balance with an interrelated curriculum, rotational duty, raising a sufficient number of officers for advanced military education, and also teaching principles as variables. The main argument of the study is that owing to compromises made from its core principles over time, kurmay education was slowly but steadily degraded. It is proposed that the new model implemented after the 2016 coup attempt can be effective by taking lessons from past mistakes. This study used archival documents, official military publications, domestic and foreign sources related to the subject, and interviews with foreign officers.

Key Words: Turkish army, general staff officer education, Staff College, elitism.

* Bu makale yazarın, 16-17 Eylül 2021 tarihinde Milli Savunma Üniversitesi / İstanbul'da düzenlenen *Türk Askeri Eğitim Tarihi Sempozyumunda* sunduğu "Türk Ordusu Subay Eğitim ve Öğretim Sisteminin Karşılaştırmalı Bir Analizi" isimli bildiri tam metninin genişletilmiş ve güncellenmiş versiyonudur.

GİRİŞ

Kurmaylık, orduların büyümesi ve karmaşıklaşmasına paralel olarak gelişen ve bugünkü şeklini alan bir komuta-kontrol sistemidir. Komutanların eski çağlarda olduğu gibi tek başına bütün bir orduyu her yönüyle sevk ve idare etmesi imkânsız hale gelince komutanın bazı görevleri yakın çevresinde oluşan bir karargâha devredilmiştir. Bilgi birikimi ve iletişim imkanları arttıkça bu karargâh gelişerek bugün bildiğimiz genelkurmay evrilmiştir. Ancak bu karargâh görevlerini yürütecek subayların seçimi, eğitimi, kariyer yönetimi bazı benzerliklere rağmen ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Bazı ülkeler mümkün olduğunca çok sayıda subayı kurmaylık eğitimine alırken diğerleri daha elitist bir yapıda küçük bir grubu eğitmekte ve bu subayların kariyer planları diğerlerinden farklılaşmaktadır. Bu durum elbette askeri okul altyapısı, öğretim üyesi sayısı ve askeri kültür gibi değişkenlerden etkilenmektedir.

Türkiye’de de ordu, Yeniçeri ocağının kaldırılması ile birlikte Avrupa’daki modelleri örnek almıştır. Bu süreçte 1834’te Kara Harp Okulu (Harbiye) ve ardından 1845’de Harp Akademilerinin kurulması ile birlikte hem subaylar okullardan yetiştirilmeye başlanmış hem de teşkilat yapısı değişmiştir. Günümüz genelkurmay teşkilatının ilk nüvesi ise 1860 yılında oluşturulmuştur.¹ Yani kurmay subayların mezun olmaya başlaması ve genelkurmay teşkilatının kurulması yaklaşık olarak birbirine paralel yürümüştür.

Başlangıçtan itibaren kurmay subayların seçimi, eğitimi ve kariyer yönetimi farklı ülkelerin modellerinden etkilenmiştir. Nitekim kurmaylık sistemi için Fransız, Alman, İngiliz ve Amerikan modellerinden ve bu ülkelerin danışmanlarından istifade edildiği görülmektedir.² Ancak gerek arşiv kaynakları gerekse yapılan yenilik hareketlerinin sonuçlarına baktığımızda TSK’nın örnek aldığı modelleri kendi şartları içerisinde değiştirdiğini ve sonuçta ortaya karma bir modelin çıktığını söylemek mümkündür. TSK kurmaylık sisteminin son değişim dalgası 2016 yılında yaşanan darbe girişiminin ardından gerçekleşmiştir. Eğitimin süresi ve giriş şartları başta olmak üzere çok önemli birtakım değişiklikler yapılmıştır. Yeni sistemin ne oranda başarı sağlayacağına dair bir yorumda bulunmak için çok erkendir. Bununla birlikte akademinin tarihine bakmak ve geçmişte değişimi tetikleyen gelişmeleri ve sonuçlarını incelemek yeni oluşturulan/gelecekte kurulması planlanan eğitim modeli için çok önemli veriler sağlayabilir.

Ancak kurmaylık sistemine dair bir analizin anlamlı olabilmesi için önce bu eğitim sisteminin temel değişkenlerinin neler olduğu açıklanmalı ve ayrıca bu değişkenler diğer ülkelerle de karşılaştırılmalıdır. Etkin bir subay yetiştirme modelinin sadece askeri eğitimden ziyade subayları belirsiz bir geleceğe hazırlayan akademik eğitim ağırlıklı olması, subaylara ne düşüneceğinden ziyade nasıl düşüneceğini öğretmesi ve muhakeme yeteneğini geliştirmesi beklenmektedir.³ Elbette bu

¹ İhsan Hün, *Osmanlı Ordusunda Genelkurmayın Ne suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar*, (İstanbul: Genelkurmay Basımevi, 1952), s.28.

² 2000’li Yıllarda Türk Harp Akademileri ve Kurmay Subay, (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1992), s.2

³ Russell Parkin, *Introduction: Protean War and the Dilemma of Professional Military Education, Warfighting and Ethics*, Selected Papers from the 2003 and 2004 Rowell Seminars, Land Warfare Studies Centre, Canberra, July 2005, s.3. Anit Mukherjee, “Educating the Professional Military: Civil–Military Relations and Professional Military Education in India”, *Armed Forces & Society*, Cilt 44(3), 2018, 476-497, s.477. J.W Masland & L.I. Radway, *Soldiers and Scholars: Military Education and National Policy*, (Princeton University Press, 1957), s. 50.

yetenekler sadece askeri eğitimle kazandırılmaz. Buradan da anlaşılacağı üzere bu çalışmada akademik eğitimle askeri eğitim arasında net bir ayrım yapılmakta ve subayın belli standartlara dayalı olarak özellikle teknik alanda yürüttüğü faaliyetler askeri eğitim kapsamında değerlendirilmektedir. Buna karşın akademik eğitim ise subaylara belirsizlikle başa çıkma, soyut düşünme, muhakeme yeteneği kazandırma ve geleceğe hazırlama amacı güden dersleri kapsamaktadır. Dolayısıyla subayın sivil bir üniversitedeki akranları ile kıyaslanabilir dersleri alması gerekir. Bu noktadan hareketle etkili bir subay eğitim sistemi için (1) akademik eğitim-askeri eğitim dengesi, (2) subayın meslek hayatına yayılmış devamlı ve geniş kitlelere ulaşan bir eğitim sistemi, (3) mezuniyet sonrası kıta-karargâh görevleri arasında dönüşümlü görev, (4) eleştirel düşünceye yer veren eğitim yöntemleri temel değişkenler olarak belirlenmiştir.⁴ Söz konusu değişkenler kültürel, toplumsal ve kurumsal etkenlere bağlı olarak ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, eleştirel düşünceye yer veren bir eğitim sistemi hem toplumsal hem de ordunun kurumsal yapısından etkilenmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada bir zorunluluk olarak disiplinler arası bir yaklaşım benimsenmiştir.

Her rütbe ve görevin gerektirdiği yeni düşünce biçimleri, bilgiler ve yetenekler söz konusudur. Bundan dolayı kurmay okulları üç kademeli bir model izler. İşte bu üç kademeli modelde mümkün olduğunca fazla sayıda subayı eğitime almak ordular için ciddi bir zorluk olmaktadır. Çünkü yeterli altyapı, öğretmen ve süre konusunda kısıtlamalar vardır. Bundan dolayı elitist sistemlerde çok az sayıda subay yetiştirilmekte ve sonucunda subaylar grubunun birbirini anlamayan alt gruplara bölünmesi riski ortaya çıkmaktadır. Çünkü azınlık bir grup ileri seviye eğitim alabilirken diğer grup bundan mahrum kalmaktadır. Dolayısıyla devamlılık sağlayan, geniş kitlelere hitap eden modern bir subay yetiştirme modeli temel bir nitelik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu maksatla bu çalışmada başlangıç olarak kurmaylık eğitiminin kısa bir tarihçesi verilecektir. Sonraki bölümde kurmay subay eğitimini ve mezuniyet sonrası başarısını etkileyen değişkenler eşliğinde Türk kurmaylık sisteminin analizi yapılacaktır. Çalışma başlangıçtan itibaren Fransız, Alman ve Amerikan modellerini tecrübe eden tek kuvvet olması ve sayısal büyüklüğü itibarıyla Kara Kuvvetleri ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada arşiv belgeleri, resmi askeri yayınlar, konuyla ilgili yerli ve yabancı kaynaklar ve yabancı subaylarla yapılan mülakatlardan faydalanılmıştır.

KURMAYLIĞIN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Kurmaylık sisteminin ilk nüvelerini antik çağlara kadar götürmek mümkündür. Ancak konunun anlaşılabilmesi adına önce kavramları açıklığa kavuşturmak gereklidir. Türkçede kurmay kelimesi 1935 yılında yapılan rütbe ve askeri terimlerin Türkçeleştirilmesi sonucunda dilimize

⁴ Bu değişkenler uzun süreli tecrübeler sonucunda elde edilmiş ve üzerinde genel bir fikir birliği sağlanmıştır. Konuyla ilgili çalışmalar için bakınız: Anders McDonald Sookermany, “Military Education Reconsidered: A Postmodern Update”, *Journal of Philosophy of Education*, Vol. 51 (1), 2017, s.312. Spenser Wilkinson, *The Brain of an Army: A Popular Account of the German General Staff*, Second edition, (Westminster: Archibald Constable & Co, 1895), s.158-159; James D.Hittle, *The Military Staff: its history and development*, (Harrisburg: The Stackpole company, 1961), s.61 ve 306; Harold R. Winton, *The Creation and Sustainment of Advanced Warfighting Institutions*, Warfighting and Ethics, Selected Papers from the 2003 and 2004 Rowell Seminars, Land Warfare Studies Centre, Canberra, July 2005, s.9; Charles H. White, *The Enlightened Soldier: Scharnhorst and the Militärische Gesellschaft in Berlin, 1801-1805*, (Londra: Praeger, 1989), s. 186-7; Steven E. Clemente, *For King and Kaiser! The Making of the Prussian Army Officer, 1860-1914*, (Westport: Greenwood Press, 1992), s. 172-3; Correlli Barnett, “The Education of Military Elites”, *Journal of Contemporary History*. 2(3), 15-35, 1967, s. 19; Gregory C. Kennedy, Keith Neilson, *Military Education: Past, Present, and Future*, (Londra: Praeger, 2002), s. x-xi.

kazandırılmış bir terimdir.⁵ Bundan önce erkanı harp kavramı kullanılmaktaydı ve sözlük anlamı ile ordu birliklerinin savaşa hazırlanması ve savaşta yönetilmesi gibi hususları yürütmek üzere harp akademilerinde belli bir eğitimden geçirilerek yetiştirilen subay demektir.⁶ Erkan tek başına “bir topluluğun önde gelenleri, büyükler” olarak tanımlanır, askerlikte de general, amiral rütbesindeki askerler demektir.⁷ Buna karşın İngilizce de *general staff officer*, Almanca da *generalstab*, Fransızca da ise *officier d'état-major* terimleri kullanılır. İngilizce *staff* kelimesi bir kurumun kadrolu personelini tanımlamak için kullanılır, askeri anlamda *staff* komutana yardımcı olmak için görevli subaylardan oluşan karargâh heyetidir. Bu karargâhta görev yapan subaylar karargâh subayı olarak tabir edilir.⁸ *General staff officer* ise bu karargâh heyetine mensup olmakla birlikte harp akademilerinden mezun olması itibarıyla diğer karargâh personelinden ayrılır. Özellikle tugay ve daha üst seviyedeki birliklerde harekât ve istihbarat başta olmak üzere önemli karargâh fonksiyonları genellikle kurmay subaylar tarafından yürütülür. Buna karşılık birliklerde görev yapanlar ise kıta subayı olarak tanımlanır.

Kurmay subay olmak için temel şart kurmaylık eğitimi veren bir okuldan mezun olmaktır. Bir bakıma Fransızların *grande école* anlayışının ordudaki uygulamasıdır. Bu sistemde belirli meslekleri yapmak için *grande école*'den mezun olmak gerekir. Zorlu bir sınav sürecinden sonra kabul edilen adaylar mezun olduğu okulun uzmanlık alanındaki üst düzey görevleri yürütürler. Fransız askeri okulları da bu sisteme dahildir.⁹ Dolayısıyla Fransız Harp Akademisinden mezun olmayan subay daha yetenekli olsa bile belli görevlere ve rütbelere erişemez. Alman Ordusu ise bu konuda çok daha kısıtlayıcıdır ve daha küçük bir grubu zorlu bir sınavdan sonra okullara kabul eder. Bu grup kurmay subayların başlıca görevi komutana danışmanlık yapmak, komutanın emirlerini ast birliklere açık ve anlaşılır bir şekilde iletmek ve uygulanmasını gözetmektir. Bu bakımdan işlev birçok orduda aynıdır. Ancak kurmaylık Türkiye’de Alman sistemine benzer şekilde ayrı bir askeri sınıf olarak tanımlanmamasına rağmen “elit bir askeri-toplumsal sınıf” olarak gelişmiştir.

Kurmaylık işlevinin tam olarak ne zaman başladığına dair kesin bir tarih vermek mümkün değildir. Ancak Hittle’a göre bir askeri liderin akranlarından yardım veya tavsiye istemesi ile birlikte aslında bu danışmanlık işlevinin ilk uygulamaları da gündeme gelmiştir. Daha kesin bir tarih olarak

⁵ O tarihten bu yana sadece orduda değil sivil hayatta, iş dünyası ve politik terminolojide yönetici danışmanlarını tanımlamak için kullanılan prestijli bir kelimedir. Ancak ordunun kurmaylık eğitiminin bozulma trendi tam tersi bir seyir izlemiştir. Kurmay kelimesinin ayrıntılı bir incelemesi için bakınız: Süer Eker, “Türk Kara Kuvvetlerinde Kullanılan Birlik ve Rütbe Adlarının Artzamanlı Dilbilim İncelemesi”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu, Ankara, s. 841–861, 2004.

⁶ <http://www.lugatim.com/s/ERK%C3%82NIHARP>

⁷ TDK <https://sozluk.gov.tr/>

⁸ *İngilizce-Türkçe Askeri Terimler Sözlüğü*, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1971), s.274 ve 587.

⁹ Pierre Bourdieu, *The State Nobility: Elite Schools in the field of power*, çev. Laurretta C. Clough, (Oxford: Polity Press, 1996), s.129-187.

savaşçı toplulukların bir grup halinden çıkıp organize ordular halinde savaşmaya başladığı eski Mısır'da özellikle lojistik işlerin ayrı bir grup tarafından yürütülmesi kurmaylığın ilk emareleri olarak kabul edilebilir. Lojistik işlerinin ayrı bir subay tarafından yönetilmesi daha sonra “*quartermaster*”¹⁰ sistemine evrilmiştir. Bu subay ordunun konaklaması, iaşesi, malzeme ve teçhizatının temini ve dağıtılmasından ve hatta personel işlerinden de sorumluydu. Uzun seferlere çıkan orduların nerelerde konaklayacağını seçen “*quartermaster*” emniyeti de düşünmek zorundaydı ve uygun kamp yerinin seçilmesi için keşif yapılması gerekiyordu. Haliyle bu keşif işi istihbaratın bir parçası olarak görüldüğünden “*quartermaster*”ın aslında istihbarat fonksiyonunu da üstlendiğini görüyoruz.¹¹

Bu durumda bugün bildiğimiz en temel kurmaylık sisteminde kurmaylar S1-G1-J1¹² personel, S2-G2-J2 istihbarat, S3-G3-J3 harekât ve eğitim, S4-G4-J4 lojistik işlerinden sorumludur. Bu durumda eski dönemlerde “*quartermaster*” personel-lojistik-istihbarat fonksiyonunu üstlendiğine göre sadece harekât fonksiyonu komutanın yetkisinde kalmaktaydı. Muharebelerin tek bir komutanın kontrol edebileceği kadar dar alanlarda icra edildiği dönemlerde komutanlar askeri hareketin taktik yönünü kendi ellerinde tutmayı tercih etmişlerdi. Ancak, askeri organizasyon büyüyüp geliştikçe ve muharebeler daha karmaşık ve öngörülemez hale geldikçe harekât ve eğitim için de ayrı bir subay veya subaylar grubu görev almıştır.

Kurmaylar komutanın danışmanıdır ama komutanın yetkisine ortak değildir. Bunun tek istisnası bir dönem Almanya'da uygulanmıştır. Alman sisteminde 1807-1939 arasında komutanlar kendi kurmay subaylarının tavsiyelerini dinlemek zorundaydı. Eğer bu tavsiyeye uyulmayacaksa kurmay subayın bunu kayda geçirme hakkı vardı. Bu sistem komutanın emir-komuta yetkisine zarar verdiği için eleştirilmiştir. Ancak, sistemin ilk ortaya çıkışı oldukça mantıklı bir gerekçeye dayanıyordu. Yetersiz eğitimle komuta makamlarına yerleşen asiller sınıfına mensup komutanların hata yapmasını engellemek için bir şekilde desteklenmeleri gerekiyordu. Bu durumda kendi maiyetlerinde çalışan daha küçük rütbedeki kurmay subayların emir ve tavsiyelerini uygulamaya koymaları hükme bağlanmıştı. Bu durum İkinci Dünya Savaşı öncesine kadar devam etmiş ve nihayet o dönemin Genelkurmay Başkanı tarafından yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak kurmay subayların komutana danışmanlık yapma ve tavsiyede bulunma sorumluluğu devam etmekteydi. Aslında bu durum, kurmay subayların asli görevine döndüğünü göstermektedir. Almanlar

¹⁰ Quarter'ın birçok anlamının yanında semt, mahalle anlamı da vardır ve ordu içinde kışla ya da geçici konaklama yerleri için de bu terim kullanılır.

¹¹ Hittle, *The Military Staff: its history and development*, s.1-49.

¹² S: staff, alay ve tabur karargahlarında görev yapan karargâh subayları için kullanılır. G: general staff, tugay, kolordu ve ordu karargahlarında kullanılır. J: Joint, müşterek karargahlarda kullanılır. Başlangıçta 1'den 4'e kadar numaralandırılan karargâh fonksiyon alanları genişlemiş ve mesela J9 sivil-asker işbirliği konularından sorumlu olmuştur.

komutanla kurmay subay arasındaki bu ilişkiyi askeri evlilik olarak adlandırmakta ve bu sayede kararların mantıksal bir sürece dayandırıldığını belirtmektedir.¹³

Kurmaylık sisteminin gelişiminde Gustavus Adolphus'u anmak gerekir. İsveç ordusunda hayata geçirdiği komuta-kontrol yöntemleri daha sonra İngiliz, Alman ve Fransız ordularını da etkileyerek modelin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ancak Hittle yukarıda belirtilen fonksiyon alanları (personel, istihbarat, harekât ve lojistik) arasında net bir ayrımın yapılmamış olması ve dolayısıyla uzmanlaşmanın sağlanamaması nedeniyle bugün bildiğimiz anlamda kurmaylık sisteminin ancak 19.yüzyılda ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu sistem özellikle Almanlara atfedilmektedir, ancak Fransızların payını da unutmamak gerekir. Özellikle Fransız asıllı danışmanların Prusya askeri okullarında ders vermesi nedeniyle Prusya/Alman ordusu kurmaylık sistemi Fransızlardan etkilenmiştir.¹⁴ Hatta Fransızlar kurmaylık ile ilgili talimnamelerini Almanlardan önce yayınlamış ve uygulamaya koymuştur.¹⁵ Ancak Almanların askeri okullarının Fransızlardan çok daha nitelikli olması¹⁶ ve elbette 1870 Sedan Zaferi bu sistemin Almanlarla anılmasına neden olmuştur. Almanlar, nitelikli eğitim sayesinde ordunun özellikle hızlı seferberliği için gereken teknik, taktik ve operatif planlamayı yapabilecek subaylar yetiştirebilmiştir. Bu subayları da uygun bir genelkurmay teşkilatı içerisinde işlevlerine göre gruplandırarak günümüzün genelkurmay sisteminin de ana modelini oluşturmuşlardır.

Kısaca özetlemek gerekirse kurmaylık teknik yeterlilik isteyen, komutanın kafasındaki harekât planını olgunlaştırmak için gerekli detayları toplayabilen ve yorumlayabilen ve bunları ast birliklerin uygulayabileceği şekilde bir askeri plan haline getirebilen bir işlevdir. Bu işlev stratejik, operatif ve taktik seviyeye hâkim olmayı ve hatta milli imkân ve kabiliyetler ile askeri imkan ve kabiliyetleri birlikte analiz edebilmeyi gerektirir. Tüm bunlar etkin bir kurmaylar grubu olmadan etkin bir ordu yaratılamayacağını da gösterir. Ancak bu etkinliğin sağlanabilmesi için kurmayların analitik ve eleştirel düşünmeyi teşvik eden nitelikli bir eğitim alması, dönüşümlü görevden taviz verilmemesi ve her şeyden önemlisi fikrini çekinmeden söyleyebilecek kişisel cesaret ve bu cesareti teşvik eden kurumsal kültür gereklidir.

TÜRK KURMAYLIK SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye’de ordu Osmanlı İmparatorluğundan bu yana modernleşmenin öncü kurumlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Üstelik bu modernleşme sürecinde askeri okulların çok önemli bir

¹³ Christian O.E. Millotat, *Understanding The Prussian-German General Staff System*, Strategic Studies Institute U.S. Army War College March 20, 1992, s.43. Hittle, *The Military Staff...*, s.66-67.

¹⁴ Hittle, *The Military Staff...*, s.48 ve 76

¹⁵ Hittle, *The Military Staff...*, s.97-98

¹⁶ Hittle, *The Military Staff...*, s.117-119. Fransız askeri ataşe Albay Stoffel’in tespiti: “bizim askeri okullar Alman Harp Akademisi yanında ziraat okulu seviyesinde kalır.”

yeri vardır.¹⁷ Bu okullardan birisi olan Harp Akademilerinin tarihi 19. yüzyılın ilk yarısına kadar dayanmaktadır. Bu dönem Avrupa’da da ileri seviye subay eğitimi için harp akademilerinin kurulduğu yıllardır. Fakat bu bilgi konusunda dikkatli olmak gerekir. Her ne kadar Osmanlı modern askeri okulları ve özellikle Harbiye ve Akademi Avrupa ülkelerinin modern askeri okulları ile hemen hemen aynı dönemde açılmış olsa da diğer Avrupa ülkelerinin askeri okullarının yaklaşık bir asırlık tecrübesi fark yaratıyordu. Avrupa’da profesyonel orduların yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte askerlik mesleğinin teorik eğitimle öğretilbileceği sonucuna varılmış ve dolayısıyla ilk kurmay okulları daha 18. yüzyıl ortalarında kurulmuştur. Mesela Fransa’da Ecole Royal Militaire ve Avusturya’da Militär-Akademie 1752’de kuruldu. Prusyalılar daha 1765’de Academie des Nobles’u açmışlardı. İngilizler 1799’da Royal Military College kurdular.¹⁸ Dolayısıyla bu ülkelerin harp okulları ve akademileri kurulduğunda mevcut eğitim düzeyini takip edebilecek seviyede öğrencileri vardı ve toplumsal yapı bu okulları destekleyebiliyordu. Okuryazar oranları Osmanlı İmparatorluğundan çok daha yüksekti ve modern eğitim sistemine karşı toplumsal bir önyargı yoktu.

Osmanlı ilk modern askeri okulu olan Harbiye’yi kurduğunda tabiri caizse sıfırdan başlamak zorunda kaldı. Hiçbir okul altyapısı olmadan gelen öğrencilerden dolayı okulun ilk yılları okuma-yazma öğretimi ile geçti. Öğrenciler ancak sekizinci sınıfta askerlik ve fen derslerini görebilecek seviyeye ulaşabiliyorlardı. Bu yüzden başlangıçta Harp Okulu’nda kaç yıl okunacağı bile bilinmiyordu.¹⁹ Okul ilk öğrencilerini 1835’de kabul etmesine rağmen ilk mezunlar ancak 1848’de diplomalara alabilmiştir.²⁰ Harp Akademisi bu dönemde Harbiye’nin devamı olarak tasarlanmış ve mezunlar iki yıllık kurmay subay eğitiminden sonra kıta ve karargâhlara gönderilmiştir.

Her iki okul da kuruluş aşamasında Fransız modelini örnek almış ve okulda Fransız subayları da görevlendirilmiştir. Teori ağırlıklı akademik derslere önem veren Fransız sistemi okuma-yazma dahi bilmeden Harp Okuluna gelen öğrencilerin yetiştirilmesi için gereken altyapıyı vermek konusunda ideal bir modeldi. Ancak bu noktada her iki okul arasındaki önemli bir farkı ortaya koymak gerekir. Osmanlı sistemi Fransızlardan farklı olarak akademiye sınavla kabul yerine Harbiye’nin en başarılı mezunlarından ilk %5-10 arasındaki öğrencileri kabul etmiştir.²¹ Aynı dönemde Saint Cyr’dan (Fransız Harp Okulu) mezun olan öğrencilerin ilk 30’u sınavlara girme hakkı kazanıyor ve başarılı olanlar Ecole d’Application d’Etat Major’e (Fransız Harp Akademisi) kabul ediliyordu.²² Ancak öğrenci sayısı sınıf başına 15-20’yi geçmemiştir.²³ Her iki okulun öğrenci sayısını karşılaştırmak adına bir fikir vermek gerekirse, 1849’da Saint Cyr’dan mezun sayısı 272 ve akademiye giren sayısı 19²⁴ iken Harbiye’nin aynı yıl mezun sayısı 24 ve Akademi mezunu sayısı ise

¹⁷ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 18.Baskı, (İstanbul: YKY Yayınları, 2012), s.194. Mesut Uyar ve A.Kadir Varoğlu, “In Search of Modernity and Rationality: The Evolution of Turkish Military Academy Curricula in a Historical Perspective”, *Armed Forces & Society* 2008 35, 180-202. Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu: Askeri “Yeni Düzen”in İnsanları ve Fikirleri: 1826-1914*, Çev. Işık Ergüden, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), s.243.

¹⁸ Azar Gat, *The Origins of Military Thought from the Enlightenment to Clausewitz*, (Oxford: Clarendon Press, 1989), s.59-60.

¹⁹ Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, s.191.

²⁰ İsrail Kurtcephe ve Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, (Ankara: KHO Matbaası, 1991), s.57.

²¹ Muharrem Mazlum İskora, *Harp Akademileri Tarihi 1846-1965*, Cilt 1, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1966), s.8

²² <http://www.ecole-superieure-de-guerre.fr/ecole-application-etat-major.html>, erişim tarihi:10 Aralık 17 ve Paul Jazet *Histoire de L’école Spéciale Militaire de Saint-Cyr Par un Ancien Saint-Cyrien*, (Paris: Librairie Ch. Delagrave, 1886), s.106

²³ Martin van Creveld, *The Training of Officers*, (New York: The Free Press, 1990), s.36.

²⁴ Jazet, *Histoire de L’école Spéciale Militaire de Saint-Cyr*, s.89, 100. Historique de la 31e promotion de l’Ecole spéciale militaire de Saint-Cyr (1847-1849), promotion de la République s.2. <https://www.saint-cyr.org/medias/editeur/files/1847-1849-31e-promotion-de-la-republique.pdf>, 26 Ocak 2011.

sadece 5 idi.²⁵ Mezun sayısının azlığından ve üstelik bu az sayıdaki mezunun sivil kamu görevlerine de atanmasından dolayı 1890'lara kadar orduda bugün bildiğimiz anlamda kurmaylık zayıf kalmıştır.²⁶ Fransız sisteminin akademik öğrenim boyutu 19. yüzyıl sonu hatta 1. Dünya Savaşı başlangıcına kadar devam etmiştir.

Ancak diğer ülkelerde olduğu gibi Osmanlı subay yetiştirme sisteminin de 1870'lerden itibaren giderek artan şekilde Alman sistemine doğru evrildiğini görüyoruz.²⁷ Fakat Alman etkisinin tam anlamıyla yerleşmesi özellikle 1883'te göreve başlayan Colmar von der Goltz döneminde gerçekleşmiştir. Osmanlı-Rus Savaşında alınan yenilgiden sonra akademinin öğrenim süresi zaten üç yıla çıkarılmıştı.²⁸ Goltz bu uygulamayı devam ettirdi ancak teori ağırlıklı akademik müfredat yerine pratik askeri derslere ağırlık verdi. Aslında amacı tamamen askeri teknik derslerle dolu bir program uygulamaktı. Ancak bu mümkün olmadı. Bunun yerine askeri ve akademik olmak üzere iki farklı sınıf oluşturuldu. Kurmay subaylar bu dönemde yine son derece az sayıda ve ayrıcalıklı bir sınıf olarak yetiştirildi. Kritik kadrolarda dönüşümlü görev yapan bu grup hem sayı hem de aldıkları eğitim itibarıyla elit bir grup olarak ortaya çıkıyordu.

Akademideki Alman etkisi 2. Dünya Savaşı yıllarına kadar devam etti. Ancak Almanların savaşı kaybetmesi ve Türkiye'nin İngiltere ve ABD ile daha savaş yıllarından başlayan iş birliği sonucunda Amerikan sistemine geçildi. Bu sistemin asıl etkisinin 1947'den itibaren Türkiye'de göreve başlayan Amerikan Askeri Yardım Heyeti (*Joint American Military Mission for Aid to Turkey-JAMMAT*) ile sağlandığı görülmektedir. Amerikan heyeti ilk iş olarak eğitim süresini üç yıldan bir yıla düşürdü. Müteakiben bu subaylar bir yıl daha eğitim alabilecekti. Yani kademeli bir model öngörüldü. Ancak, JAMMAT'ın eğitim süresini kısaltma konusundaki ısrarı, subaylar arasında huzursuzluğa neden olmuştur. O dönem bir kurmay subay olan ve daha sonra köşe yazarlığı yapan Feridun Akkor, Amerikalıların Türk Ordusu'nun denizaşırı operasyonlar yapmasını beklemedikleri için tabur komutanı seviyesinde subay yetiştirmek istediklerini ve tabur büyüklüğündeki birimler tarafından gerilla taktikleri kullanılarak geniş çaplı bir kara operasyonu yürütüleceği için üç yıllık bir eğitim sistemini gereksiz gördüklerini yazdı.²⁹ Halbuki o dönemde Amerikalılar da en uzununu bir yıl olan kademeli bir eğitim sistemi uyguluyorlardı.

Sonuçta Amerikan etkisiyle uzmanlaşmayı sağlamak için harekât ve ikmal kurmayı sınıfları getirildi ama bu sınıflar 1954'te tekrar birleştirildi ve eğitim süresi de kesintisiz iki yıla çıkarıldı. Kısaca Amerikan sistemine karşı direnç bu modelin benimsenmesini engellemiştir. İki yıl süreli akademi eğitimi 2016 yılında yaşanan darbe girişimine kadar devam etmiştir. Aynı yıl kurulan Milli Savunma Üniversitesi ile birlikte akademi 5 ay +12 ay+5 ay şeklinde kademeli ve devamlılık arz eden bir model benimsedi.³⁰ Dahası planlamada sivil etkisi ağırlıklıydı.

Akademinin en önemli özelliği bu okulun subayların hayatında bir dönüm noktası olmasıdır. Yaklaşık %7'lik bir grubun girebildiği bu okul generallerin yaklaşık %90'nı oluşturur. Kritik kadroların neredeyse tamamı yine akademi mezunu olan kurmay subaylar tarafından doldurulur.

²⁵ Kurtcephe, Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s.57.

²⁶ Hün, *Osmanlı Ordusunda Genelkurmayın Ne suretle Teşekkül Ettiği...*,s.73.

²⁷ Barnett, "The Education of Military Elites", s.21.

²⁸ İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi...*, s.17.

²⁹ Feridun Akkor, "Çıkarma Savaşları", *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1967.

³⁰ Kara Harp Enstitüsü Tarihçesi, <https://www.msu.edu.tr/sayfadetay.aspx?SayfaId=448&ParentMenuId=32>

Dolayısıyla belirleyici olan akademidir.³¹ Uluslararası görevler, NATO kadroları ve ataşelik kadrolarının neredeyse %90'ı kurmay subaylara tahsis edilmişti. Dolayısıyla ordunun krem tabakası olarak adlandırmak yanlış olmaz. Kurmay subaylık sınavlarına girebilmek için genellikle 20'li yaşların sonu ile 30'lu yaşların başında ve üsteğmen-yüzbaşı rütbesinde olmak gerekir. Yani batılı örneklerine göre daha genç yaşta kurmay subay yetiştirme hedefi vardı.³² Bu subaylar diğer kıta subaylarından ayrı bir kariyer çizgisi takip eder ve farklı bir atama birimi vardır. Komuta kademesini oluşturan bu grup sivil-asker ilişkilerinde de belirleyici konumundaydı.

KURMAY SUBAY YETİŞTİRME MODELİNİN DEĞİŞKENLERİ

Dönüşümlü görev

Kurmay subay eğitiminin ve genel olarak kurmaylık sisteminin başarılı olabilmesi için göz önünde bulundurulması gereken ilk husus dönüşümlü görevdir. Bu husus başlangıçtan bu yana kurmaylığın doğduğu ve geliştiği ülkelerde tavizsiz uygulanmaktadır. Örneğin Almanlar kıta ve karargâh görevleri arasında dönüşümlü bir atama modeli izlemeye çalışmıştır.³³ Benzer şekilde Fransızlar kurmay subaylarının birliklerden kopmaması için daha Napolyon döneminde kurmay subaylara kıtalarda görev yapmadıkları takdirde terfi imkânı tanımamıştır.³⁴ Yani kurmay subayın kıta ve karargâh görevleri arasında mekik dokuduğu ve ordunun her iki unsurundan da beslendiği bir kariyer planı olmalıdır. Ancak bunun çok kolay olmadığını belirtelim. Fakat en azından 1. Dünya Savaşı sonuna kadar Türk Ordusunun bu konuda taviz vermediğini söyleyebiliriz. Uzun ve aralıksız savaş yıllarında mektepli ve kurmay subayların başarılı olmasının en önemli nedenlerinden birisi subayların hem karargâh hem de cephelede dönüşümlü olarak görev yapmalarındır. Nitekim Çanakkale Cephesi'nde muharebelerde aktif olarak görev yapan birliklerin komutanlık ve kurmay başkanlığı görevlerinin %93'ü (96 subay) Osmanlı subayları tarafından doldurulmuştur.³⁵ Muharebede görev alan tüm alay, tümen ve kolordu komutanlığı kadrolarında görev yapan 149 subaydan 37'si akademi mezunudur ki bu oran %25'e tekabül eder.³⁶

Benzer bir durum Filistin Cephesinde de geçerlidir. Filistin'de bulunan her üç kolordu komutanı ve beş tümeden üçünün komutanı Harp Akademisi mezunudur. Erickson'a göre Alman sistemine benzer şekilde yetişen bu subaylar güçlü bir muharebe çarpanı olmuş ve "tek ordu" zihniyetinin yerleşmesini sağlamıştır.³⁷ Aynı şekilde Türk Kurtuluş Savaşına katılan alay ve daha üst rütbedeki subayların toplam sayısı 238 olarak tespit edilmiş ve bunlardan 51'nin akademi mezunu olduğu belirlenmiştir. Bu yaklaşık %21'lik bir orana tekabül eder.³⁸ O dönem ordudaki kurmay

³¹ James Brown, "The Military and Society: The Turkish Case", *Middle Eastern Studies*, Cilt 25, No. 3 (Temmuz 1989), s. 387-404, s.396

³² Mehmet A. Birand, *Emret Komutanım*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1986), s.306.

³³ Millotat, *Understanding The Prussian-German General Staff System*, s.10; James D.Hittle, *The Military Staff: its history and development*, s.61; Jörg Muth, *Command Culture: Officer Education in the US Army and the German Armed Forces, 1901-1940, and the consequences for World War II*, (Texas: University of North Texas Press, 2011), s.27.

³⁴ van Creveld, *The Training of Officers*, s.35

³⁵ Mesut Uyar, "Brothers in Arms: Turkish Officers in the Çanakkale (Dardanelles) Campaign", Paper presented to the Conference "Gallipoli in Retrospect 90 Years on", Onsekiz Mart University International Conference, Çanakkale, 21-23 April 2005, s.9

³⁶ Hülya Tokur, *Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2014).

³⁷ Edward J. Erickson, *Ottoman Army Effectiveness in World War I, A Comparative Study*, (Oxford: Routledge, 2007), s.102.

³⁸ *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri Cilt I-2*, (Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları, 2010).

subay oranıyla karşılaştırıldığında bunun son derece yüksek olduğu görülecektir. Nitekim 1'inci Dünya Savaşına 12.469 subayla³⁹ giren Osmanlı Ordusu'nda sadece 290 kurmay subay vardı.⁴⁰ Bu durumda kurmay subay oranının %2 olduğu görülür ki buradan da anlaşılacağı gibi dönemin kurmay subayları muharebelerde aktif rol almış ve akademiden aldıkları teorik eğitimi bilfiil savaşlarda tecrübe etme fırsatı bulmuşlardır. Bu dönemin kurmay subaylarının kıta ve karargâh görevleri arasında dönüşümlü olarak görev yaptıkları görülmektedir.⁴¹ Nitekim başta kendisi de bir kurmay subay olan kurucu lider Atatürk olmak üzere dönemin akademi mezunları neredeyse her cephede aktif görevler almışlardır.

Ancak ordunun tüm çabalarına rağmen bu sistemin zaman içinde erozyona uğradığını görüyoruz. Bu hususun tam olarak hangi tarihte değişime uğradığını tespit etmek zor olsa da daha 2. Dünya Savaşı sırasında ilk emarelerin ortaya çıkmaya başladığı ve mesleğin teorik yönüne daha fazla ağırlık verdiği görülmektedir. 1941 yılında yayınlanan ve Millî Savunma Bakanlığı tarafından teşvik edilen çeviri bir eserde, komutanlığın sadece tecrübeyle öğrenilmesi fikrine karşı çıkmış ve şöyle bir karşılaştırma yapılmıştır: "...kumanda etmeye insanı ancak kumandanlığın hakikaten icra edilmesinin hazırlayabileceği iddiasındadır. Bu hakikaten böyle midir? Demircilik demir dövmeyle öğrenildiği gibi kumandanlıkta tecrübe ile mi öğrenilir?"⁴² Ardından da teori ile pratiğin kaynaşmasının en mükemmel yöntem olacağını, ancak tecrübe olmaksızın sahip olunan teorik bilginin, teorik bilgi olmaksızın elde edilen tecrübeye tercih edileceğini belirtmiştir. Burada dikkati çeken husus, eğer bir tercih yapma zorunluluğu olursa teorinin her zaman üstün tutulmasına olan inançtır. Nitekim teori ile pratik arasındaki denge bu dönemden sonra giderek artan bir sorun olmaya devam edecektir. Dolayısıyla ortaya biri pratik diğeri teori alanında uzmanlaşmış ama birbirini anlamayan subaylar grubu çıkmıştır.

Ordunun kurumsal olarak bu noktada yaşanan eksikliği başından itibaren fark ettiğini söylemek mümkündür. Örneğin 1898'den itibaren kurmay subaylara kıtada staj yapmaları zorunluluğu getirilmiş ve 8 ay bölük komutanlığını müteakip kolağası rütbesine yükseltilmeleri esasa bağlanmıştır.⁴³ 1904'ten itibaren ise akademiden mezun olan kıdemli yüzbaşılara kendi sınıflarında kıtaya çıkarak iki yıl kıta komutanlığı yapma şartı getirilmiştir. İskora bu tarihten itibaren kurmay subayların kıta ile temaslarının arttığını belirtmektedir.⁴⁴ 14 Ocak 1909 tarihli ve 18 sayılı askeri ceride ile Akademiye giriş için sınav zorunluluğu getirilmiş ve fiilen kıtada iki yıl hizmet etmek şartı konulmuştur. Bu kararın gerekçesine göre "genç subayların orduyu tanımadan kurmay olmaları ve ordunun yüksek kademelerini ilgilendiren taktik ve stratejik meseleleri halle çalışmalarının çok sakıncalı olacağı" değerlendirilmiştir.⁴⁵ Kurtuluş Savaşı'ndan sonra giriş sınavlarında yeniden değişiklikler yapılmış ve Anadolu'da bir yıl hizmet etmek giriş şartı olarak getirilmiştir. Teğmenler

³⁹ Mesut Uyar, "Ottoman Arab Officers between Nationalism and Loyalty during the First World War", *War in History*, 20(4), 2013, s.536.

⁴⁰ Selahattin Karatamu, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, 3.Cilt, 6.Kısım (1908-1920), 1.Kitap*, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1971), s.434.

⁴¹ İlgili kaynaklar için bakınız: Toker, *Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri*, 2014. Edward J. Erickson, *Ottoman Army Effectiveness in World War I, A Comparative Study*, Routledge, Oxford, 2007, S.102. *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri Cilt I-2*, (Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları, 2010). İ. Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 (2. Bs.)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014).

⁴² M.Baha Arıkan, *Komutanlığın Psikolojisi*, (İstanbul: Bozkurt Kütüphanesi, 1941), s.21-22.

⁴³ İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi...*, s.28.

⁴⁴ İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi...*, s.44.

⁴⁵ Turgut Yurdabak, *Harp Akademileri'nin Tarihsel Zamandizini Kronolojisi 1848 1978*, (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1979), s.16.

için iki yıl ve üsteğmen/yüzbaşılar için rütbelerine esas askeri müddetlerin üçte biri kadar süre ile kıta komutanlığında bulunmak şartı konulmuştur.⁴⁶ Sonraki yıllarda yapılan değişikliklerle subayların Akademiye girmeden önce 6-8 yıl arasında kıta hizmeti yapması şartı getirilmiştir. Aşağıdaki tabloda bu durum açıkça görülmektedir. Kurmay subayların kıta hizmet yıllarının zaman içerisinde gittikçe artırılması yukarıda açıklanan tecrübe eksikliğini giderme çabasının bir sonucu olarak görülmektedir.

Çizelge 1: Akademiye Giriş Şartının Gelişimi

TARİH	KATILMA ŞARTI
1845	Harbiye'den mezun olmayı müteakip doğrudan doğruya akademi eğitimine devam ediliyor.
1898	Kıtada 8 ay bölük komutanlığı zorunluluğu
1909	Kıtada 2 yıl hizmet şartı ve üsteğmen rütbesinde bulunma zorunluluğu
1923	Teğmen-yzb. Rütbesinde bulunmak İlave olarak Anadolu'da bir yıl hizmet şartı
1927	Okula girmeden ve eğitim sırasında kıtada staj zorunluluğu Teğmenler için iki yıl kıta hizmeti ve üsteğmen ve yüzbaşılar için rütbelerine esas askeri müddetlerin üçte biri kadar süre ile kıta komutanlığında bulunmuş olmak şartı getirildi
1953	Meslekte 7. yılını tamamlamış 22. yılı tamamlamamış olmak
1972	Meslekte 8. yılını tamamlamış 12. yılı tamamlamamış olmak
1991	Meslekte 8. yılını tamamlamış 14. yılı tamamlamamış olmak
1998	Meslekte 6. yılını tamamlamış 12. yılı tamamlamamış olmak

Soğuk Savaş sonrası dönemde kurmay subayların kariyer planlaması ile ilgili gelgitler yaşandığı görülmektedir. 1991'de akademi sınavlarına giriş için mesleğin 8 ila 14. yılları arasında olma şartı belirlenmişken bu süre 1998'de 6-12 yıl arasına düşürülmüştür. Dolayısıyla mümkün olduğunca genç kurmay subay yetiştirme amacına geri dönülmüştür. Akademi öncesi kıta hizmet süresi kısaltıldığı için akademi sonrasında kıta hizmet süresinin artırılması beklenmektedir. Ancak bu durumun 2000'lerden itibaren daha vahim hale geldiği görülmektedir. Bu dönemlerde artık kurmay subaylara bir yıl tabur komutanlığı yaptırmak kural haline gelmiş ve hatta bu süre idari birtakım gerekçelerle fiilen 9-10 aya düşmüştür. Daha ilginç olan husus ise kurmay başkanlığı görevinin tabur komutanlığına eşdeğer olup olamayacağının tartışılmaya başlanmasıdır. Bu dönemde ortaya çıkan prestijli subay modeline baktığımızda konu daha iyi anlaşılacaktır. En prestijli subay artık Harbiye'den mezun olduktan sonra bir eğitim kurumunda ya da batıda seçkin bir birlikte iki yıl takım komutanlığı veya benzeri görevi icra eden, sonrasında yurtdışında yüksek lisans eğitimine gönderilenler olmaktadır. Bu subaylar dönüşlerinde akademi giriş sınavını kazanarak kurmay subay olmakta ve genellikle kısa süreli bir bölük komutanlığı (tercihen askeri okullarda) ve NATO görevi yapmaktadırlar. Bundan sonra ise 10 ay tabur komutanlığı ve devamında aralıksız

⁴⁶ İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi...*, s.92 ve 115.

karargâh görevlerine devam etmektedirler. Dolayısıyla kıtalardan en fazla uzak duran subay en fazla gıpta edilen subaya dönüşmüştür.

Normal şartlarda Alman sistemini örnek alan Türk Kurmaylık sisteminde de kurmay ve kıta görevlerinin dönüşümlü olarak icra edilmesi gerekirdi. Fakat Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile birlikte bu durum tamamen terk edilmiştir. Orgeneral rütbesine ulaşmış, dolayısıyla subaylar için rol model olarak kabul edilen generallerin akademi sonrası ile generalliğe terfi arasındaki dönemde komutanlık sürelerinin ortalaması 62 ay olarak gerçekleşmiştir. Üstelik büyük çoğunluğunun bölük, tabur ve alay komutanlığı yaptığı görülmektedir. Ancak 1990'dan sonra bu durum tamamen değişmiş ve akademi sonrası komutanlıkta geçen süre ortalama 26 aya düşmüştür. Ayrıca çoğunluğunun tabur komutanlığı olmadığı gibi alay komutanlıkları da genellikle Harbiye, askeri lise veya Muhafız Alayı gibi tam olarak kıta hayatının zorluklarını yansıtmayan seçkin birliklerde yaptırılmıştır.⁴⁷ Bu dönemin göze çarpan özelliği komutanların sadece Türkiye'de değil yurtdışındaki akademilerde de eğitim almış olmalarıdır.⁴⁸

Bu sorun kurum tarafından da fark edilmiş olmalı ki 2005 yılında yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bu yıl yayımlanan bir yönetmelik ile kurmay subayları üst düzey komutanlık görevlerine hazırlamak amacıyla, nitelikleri uygun ve sağlık durumu elverişli Kara Kuvvetleri Komutanlığı mensubu bütün kurmay subaylara 2 yıl tabur komutanlığı yaptırılmasına karar verilmiştir.⁴⁹ Ancak bu uygulama uzun soluklu olmamış ve nihayetinde 2011 yılında tabur komutanlığının süresine Kara Kuvvetlerinin karar vermesine dolayısıyla iki yıllık kesin hükümden vazgeçilmesine hükmedilmiştir.⁵⁰ Ancak bu esneklik tabur komutanlığı süresinin düşürülmesi için kullanılmıştır. Nihayetinde yeterli komutanlık tecrübesi olmayan kurmay subaylar yetişmeye başlamıştır. Nitekim Suriye Krizi patlak verdiğinde bu bölgedeki en kritik tugaylardan birisine kurmay subay değil o dönem değişik birliklerde (bölük, tabur ve alay) yaklaşık 20 yıl komutanlık yapan bir sınıf subayı atanmıştır.

Bu noktada terörle mücadele hareketinin kurmaylık sistemine etkisini göz önünde bulundurmak gereklidir. 1.Dünya Savaşı ve ardından Millî Mücadele döneminde kurmay subayların dönüşümlü olarak hem kıta hem karargâhlarda görev yaptığını belirtmiştik. Akranlarından daha erken terfi eden bu grubun meşruiyetinin devam etmesi ve Perlmutter'in belirttiği “akran değerlendirmesinden”⁵¹ geçer not alması için zorlu görevlere talip olması ve sık sık atama görmesi gerekir. Bu durumda diğer subayların saygınlığını da kazanırlar. Ancak terörle mücadele harekâtında özellikle piyade sınıfının sık sık atama görmesi ve en zorlu birlik komutanlıklarına genelde piyade sınıfı subayların atanması bir müddet sonra kurmay subayların kariyer yönetiminin sorgulanmasına neden olmuştur. Halbuki iyi komutanların zorlu görevlerle yetiştiği gerçeğine sadık kalınsaydı bu tür bir akran sorgulaması gerçekleşmezdi.

⁴⁷ Biyografilerine açık kaynaklardan ulaşılabilen subayların komutanlık süreleri dikkate alınmıştır.

⁴⁸ Nil S. Satana, 'Transformation of the Turkish Military and the Path to Democracy', *Armed Forces & Society*, 34, 2008, s.371.

⁴⁹ Millî Savunma Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığında: 18 Aralık 2005 Subay ve Astsubay Atama Yönetmeliği, madde 37, Resmi Gazete sayı:26027

⁵⁰ Subay ve Astsubay Atama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 9 Nisan 2011, Resmî Gazete, Sayı: 27900

⁵¹ Amos Perlmutter, *The military and politics in modern times: On professionals, praetorians, and revolutionary soldiers*, (New Haven: Yale University Press, 1977), s.1-2.

Bir yanda pratik diğer yanda teori yönü ağır basan iki farklı subay grubu arasında yıllar geçtikçe olaylara ve mesleğe bakış açısı da değişmektedir. Eski sistemde nitelikli kurmay subaylar ya da kıta subayları yetiştirmek mümkün olsa da mesleğin başından itibaren farklı kariyer çizgileri takip edilmesinden dolayı bütünleşmeyi sağlamak mümkün olmamaktadır. Bu durum uzun vadede ister istemez kurmay subay-kıta subayı arasındaki farklılığı pekiştirmektedir. Mezuniyet sonrası kurmay subaylar diğer subaylardan tamamen farklı bir atama ve terfi çizgisi takip etmektedirler. Dolayısıyla mesleğin 9. yılından (akademiye ilk hakkında kazanan subay için) itibaren ordu içinde iki farklı subay tipi ortaya çıkmaktadır. Bunlar kıta subayı ve kurmay subay olarak hemen hemen her açıdan farklı şekilde mesleğe devam etmektedirler. Öncelikle kurmay subaylar askerliğin teorik yönü konusunda uzmanlaşmakta ve genellikle yurtiçi ve yurtdışında büyük karargâhlarda çalışmaktadırlar. Dolayısıyla kıtalardan uzak kalmakta ve tecrübe eksikliği yaşamaktadırlar. Kıta subayları ise genellikle kıta görevlerinde ve komutanlık pozisyonunda bulunmakta ve kıtaların ağır iş yükü, erlerin sağlığından eğitimine kadar her alandaki cari işlerden dolayı askerliğin pratik yönü üzerinde uzmanlaşmaktadırlar. Ancak kıta subayı, askerliğin entelektüel boyutundan uzak kalmakta ve mesleki gelişimini tamamlayamamaktadır.

Aslında bu yeni bir olgu değildir. İkinci Meşrutiyet döneminde de alaylı ve mektepli subaylar arasında yaşanan ayrımın bir yönünü de kurmay subaylara karşı duyulan hoşnutsuzluk oluşturmaktaydı. Kurmay subaylar, alaylı ve mektepli subaylar tarafından antipati ile karşılanıyordu. Bu durum ister istemez ordu disiplini zedelemekteydi.⁵² Benzer şekilde 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde bir korgeneral tarafından kaleme alınan kitapta şu açıklamaya yer verilmiştir:

Orduda kurmay subay ve kıta subayı gibi bir ayrım yapmak birini diğerinden üstün tutmak her şeyden evvel bir cehalet olduğu gibi mukaddes mesleğimizin birliğine de bir ihanettir. ...kıtaların kutsiyeti; oradan geçmedikçe hiç kimsenin yükselme imkanına sahip olmaması ile her subay için en büyük okulun kıtalar olduğu esasını ve her şeyin kıtaların zaferi için var olduğu kaidesinin ana düstur olarak kabul edilmesi ile bellidir.⁵³

Ancak bu ayrım Soğuk Savaş sonrası dönemde daha fazla hissedilecektir. Üstelik artık ordunun dışında toplumun diğer kesimleri tarafından da güncel basın-yayın organlarında tartışılmaya başlanmıştır.

Gelişmiş batı ülkelerinde bu sorunu aşmak için subay grubuna mesleğin ilerleyen dönemlerine kadar mümkün olduğunca aynı kariyer çizgisini takip ettirme gayreti söz konusudur. Örneğin İngiltere’de 2004’ten itibaren uygulanan sistemde binbaşı adaylarının %90’ı 28 haftalık kursa gönderilmektedir. Yarbaylık sırasında da bu grubun %30’u bir yıllık kursa gitmektedir. Her iki kurs için sınav şartı yoktur ve seçim kurumsal olarak başarı durumuna göre yapılmaktadır.⁵⁴ Bu durumda subayların büyük bir grubuna eğitim imkânı verilmiş ve sistem içerisinde daha uzun yıllar tutmak için gereken şartlar sağlanmış olmaktadır. Ayrıca bu sayede hem karargâh subayı açığı kapatılırken hem de subay grubunun kendi içerisinde bölünmesine izin verilmemekte ve ayrıca bölük komutanlığı gibi yoğun çalışma ve fedakârlık gerektiren görevler sırasında subayların sınav telaşına düşmesi engellenmektedir. Bu sistemin en olumlu yanı subay grubunun farklı mesleki

⁵² Karatamu, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi...*, s.186-7.

⁵³ Faruk Güventürk, *İyi Bir Komutan, Kurmay Subay ve Karargâh Subayı Nasıl Olmalıdır*, (İstanbul: OKAT Yayınevi, 1966), s.294.

⁵⁴ Tuğgeneral B. Kingdon ile Mülakat, İngiliz Kara Kuvvetleri, 20 Ekim 2013, Kabil, Afganistan.

gelişim modelini izlememesi ve terfi imkânlarının mesleğin son dönemlerine kadar bütün subaylara açık olmasıdır. Türkiye’de ise mesleğin oldukça erken bir döneminde yani 12. yılından itibaren general olma ya da belirli görevlere seçilme ihtimali neredeyse tamamen ortadan kalktığı için binbaşı ve üstü konumundaki kıta subaylarını teşvik edecek bir sistem söz konusu olmamıştır.

Günümüzde birçok NATO ülkesinde muharıplik vasıfları ön plana çıkmaktadır. Örneğin ABD’de 2010’da yapılan bir değerlendirmeye göre Kara Kuvvetleri Kurmay Kolejinde katılan subay sayısı her geçen gün azalmaktadır. En iyi ve parlak subaylar Irak ve Afganistan görevlerine gitmeyi tercih etmişlerdir. Kurmay Kolejinde ortalama yaş 41’den 45’e yükselmiştir. Subaylar arasında bu okula katılımın kariyerlerine zarar vereceği yönünde bir inanç vardır.⁵⁵ Aynı şekilde Fransa, kısmen İngiltere ve özellikle de Almanya’da özel kuvvetler subaylarının daha üst rütbelerde daha çok temsil edildiği görülmektedir. Saint Cyr’de kadetler terfi imkânlarının daha iyi olması için bu tür birliklere gitmeyi tercih etmektedirler.⁵⁶ Bu tarz bir yaklaşımın sebebi elbette muharıplik vasıflarının kurumsal olarak ön planda tutulmasıdır. Bu noktada da bir kariyer kaygısı söz konusudur. Ancak, kurum hangi kariyer çizgisinin kendisi için daha uygun olacağına karar vererek mensuplarını bu yöne doğru teşvik etmektedir. Dolayısıyla TSK’da rol modelin ne olması gerektiğine karar verildiği anda subayların bu modele doğru yöneleceği varsayımında bulunulabilir. Bu tarz bir yaklaşım “beyaz sayfa sendromu”⁵⁷ olarak adlandırılabilir sorunların da ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Zirveye ulaşmak isteyen subayların meslek hayatları boyunca hiçbir olumsuz durumla karşılaşmamasını öngören bu yaklaşım nitelikli liderlerin yetiştirilmesini engellemektedir.

Akademik eğitim-askeri eğitim dengesizliği

Harp Akademilerinde akademik eğitim-askeri eğitim arasındaki denge incelenmesi gereken bir diğer değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Akademinin kuruluşundan itibaren uygulanan ders programlarının karşılaştırılması bu dengenin sağlanamadığını göstermektedir.⁵⁸ Genellikle her değişim dalgasında dönemin modasına uygun olarak müfredatta askeri eğitime ağırlık verilmiştir. Bu kısa vadeli yaklaşım subayların entelektüel gelişimini engellemiştir. Bu konuyla bağlantılı diğer bir problem sahası ise Harp Okulu ve Akademi arasında bağlantılı müfredat olmamasıdır. Kuruluşundan itibaren 1. Dünya Savaşına kadar akademik eğitim verildiğini ve müfredatın birbirini desteklediğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla Harp Akademisi ve Harp Okulu, hatta o dönemdeki askeri lise müfredatları birbirini takip edebiliyordu. Ancak daha sonra bu uygulama terk edildi. Bunun bir nedeni yabancı askeri danışmanların tavsiyelerine körü körüne uymak ise bir diğeri de komuta kademesinin subay yetiştirme modelinde her dönemde askeri eğitimin tek ve yeterli bir kriter olduğuna inanmalarıdır.

⁵⁵ J. Johnson-Freese, “The Reform of Military Education: Twenty-Five Years Later”, *Orbis*, 56 (1), 2012, s.135-153, s.147.

⁵⁶ Anthony King, *The Transformation of Europe’s Armed Forces: From the Rhine to Afghanistan*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), s.198.

⁵⁷ Birçok subay ve özellikle kurmay subaylar yurtdışı ve büyük karargahlardaki sıkışık görev safahatından dolayı özellikle komutanlık görevlerinde çok kısa süreler geçirmekte ve bunun sonucunda da kariyerlerine zarar verecek hiçbir riskli işe girmemekteydi. Bu durumda doğal olarak kariyer kaygıları, kıtalarda yapılması gereken görevlerin önüne geçmekteydi.

⁵⁸ Bu rakamlar Harp Akademilerinin farklı tarihlerde basılmış tarihçelerinden derlenmiştir: *Harb Akademileri Tarihçesi ve 1848-1970 Yılları Arasında Okutulan Dersler*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1969. *Harb Akademileri Tarihçesi ve 1848-1991*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1991. 2000’li yıllara ait derslerle ilgili bilgiler ise Akademiye öğretim üyeliği yapmış personelle yapılan mülakatlardan elde edilmiştir.

Yukarıdaki durumun bariz örneklerinden birisi Alman Askeri Yardım Heyetinin görevde bulunduğu dönemle ilgilidir. 1880’lerden itibaren başlayan Alman etkisi ile Fransızların aksine uygulamalı askeri eğitime önem verilmiştir. Ancak burada literatürün dikkatli okunması gerekir. Her şeyden önce Almanların uygulamalı eğitime önem vermesi tamamen kendi ülkelerindeki şartlar neticesinde gelişmiş bir modeldir. Şöyle ki, Alman gymnasium eğitiminin yüksek kaliteli akademik altyapı kazandırdığı subay adaylarının askeri okullarda tekrar bir akademik ders yükü altında bırakılmasına gerek kalmıyordu. Bu durum Alman generallerin ve planlamacıların müfredatta askeri uygulamalı derslere ağırlık vermesini kolaylaştırıyordu.⁵⁹ Ama tabii şunu da belirtmek gerekir ki Almanlar, subaylara geniş ve analitik bir bakış açısı kazandırmak için gereken akademik dersleri hiçbir zaman müfredat dışında bırakmamıştır. Sadece akademik ve askeri dersler arasındaki dengeyi kurmak için daha fazla serbestlikleri vardı. Nitekim Goltz Osmanlı’da akademi programına bu anlamda önemli katkılarda bulundu.⁶⁰ Yani aslında Goltz akademik derslere karşı değildi ama subayların derslerin sadece teorisi ile meşgul edilmesini ve uygulamaya yer verilmemesini kabul etmiyordu. Halbuki Osmanlı’da gymnasium eğitimine yaklaşacak ne bir altyapı ne de bir müfredat vardı. Dolayısıyla subay adaylarının akademik öğrenim-askeri eğitim dengesini sağlayacak bir programla yetiştirilmesi için gereken, Alman sistemine benzer bir esneklik Osmanlı’da yoktu. Buna rağmen kademeli olarak akademik dersler programdan kaldırıldı. Kısacası Alman modelinin detaylı bir sorgulaması yapılmadığı için özü anlaşılamadı ve ortaya çıkan model arzu edilen amaca hizmet etmedi.

Bu noktada Goltz’un bahsettiği uygulamalı derslerin olmaması konusunu açıklığa kavuşturmak gereklidir. Onun göreve başladığı dönemde 2. Abdülhamid padişah idi ve tıpkı amcası Abdülaziz gibi bir darbe ile görevden alınacağı endişesini taşıyordu.⁶¹ Söz konusu dönemde subaylara akademik bir eğitim imkânı sağlanıyor ancak bunu padişaha karşı kullanmasınlar diye test etmelerine veya geliştirmelerine izin verilmiyordu.⁶² Subay eğitim sistemi etkili değilse 1. Dünya Savaşı ve akabindeki Millî Mücadeleyi yöneten askeri kadrolar nasıl başarılı oldu? Öncelikle o dönemin subaylarının oto-didakt olduğunu belirtelim. Bu subayların okul yıllarında gizlice okudukları kitaplar, tartışmalar baskı ortamına rağmen entelektüel bir gelişim sağlamalarına yardımcı oldu. Buna ilave olarak cepheden cepheye koşturmak zorunda kaldılar ve bu görevlerde ciddi bir tecrübe edindiler. Yani aslında okul eğitimlerinin çok kaliteli olmasından değil ama kişisel gelişimlerinin sonucunda başarılı olmuş bir subaylar grubundan bahsediyoruz.

1. Dünya Savaşı sonrası Harp Akademisi müfredatında dersler daha ziyade askeri sınıfların teknik ve taktiğine odaklanmıştır. Genel olarak sınıf (topçu ve muhabere gibi) taktik ve teknikleri

⁵⁹ Gymnasium eğitiminin “Cadet schools” dan daha iyi olması nedeni ile Prusyalı subaylar “Cadet school”larını kaldırmayı bile düşündü. 19ncü yüzyıl ortalarında bile subayların 3’te ikisi Gymnasiumdan geliyordu. Dolayısıyla zaten yeterli bir akademik altyapı vardı. Samuel Huntington, *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, (New York: Vintage Books, 1957), s.39-51. Karl Demeter, *The German Officer Corps in Society and State 1650-1945*, (Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1965), s.63-102; Frederick E. Whitton, *Moltke*, (Londra: Constable and Company Ltd, 1921), s.26.

⁶⁰ Jehuda Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi, Türkiye’de Prusya-Alman Askeri Heyetleri:1835-1919*, Çev. Fahri Çeliker, ATASE Yayınları, (Ankara: Gnkur Basımevi, 1985), s.46; Fatih Yeşil, “Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar”, Ed. G.Yıldız *Osmanlı Askeri Tarihi: 1792-1918*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), s.134.

⁶¹ Sırrı Altıparmak, “Colmar Freiherr von der Goltz Paşa’nın Biyografisi (sempozyum dışı bildiri)”, *20nci Yüzyıl Başına Kadar Türk Askeri Eğitiminin Tarihi Gelişimi Sempozyum Bildirileri*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 13 Ekim 1983, s.59. (pp.53-61)

⁶² Handan N. Akmeşe, *The Birth of Modern Turkey: The Ottoman Military and the March to World War 1*, (Londra: I.B. Tauris, 2005), s.19-20.

müfredatı doldurmuştur. Devletler hukuku ve siyasi tarih dersleri haricinde müfredatın tamamı askeri derslerdir. İsmi başında stratejik kelimesini taşıyan tek ders ise stratejik coğrafyadır. Bir diğer örnek olan jeopolitik dersi ancak 1961’de programa eklenebilmiştir. 1929’da sosyolojinin Harp Akademisi müfredatına eklenmiş olduğu görülmekle birlikte bunun sadece bir konferans olarak geçirildiği görülmektedir.⁶³ Bu noktada akademide konferans şeklinde ele alınan derslerin yeterli bir birikim sağlayacağına olan yanlış inancın yerleşmeye başladığını da belirtmek gerekir. Sonuç olarak akademik eğitim-askeri eğitim arasındaki dengesizlik askeri eğitimin lehine artarak devam etmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasında 1.Dünya Savaşı sonrasında Harp Okulu eğitim programının büyük oranda askeri eğitimle sınırlı kalmasının da etkisi vardır. Bundan dolayı akademiyi kazanan subaylar eksik bir akademik altyapıyla okula başlamak zorunda kalmışlardır. Harp Okulu müfredatının bu anlamda lise, Harp Akademisi müfredatının da Harp Okulu seviyesinde veya Sınıf Okulu seviyesinde eğitim verdiğini belirtmeliyiz.

2. Dünya Savaşı sonrasında görev yapan JAMMAT heyeti de benzer tespitlerde bulunmakta ve Harp Akademilerine genç rütbede katılan subayların kendi branşlarında ileri seviye kursları tamamlamadan okula geldikleri için kurmaylık eğitimini sindiremedikleri ve bundan dolayı ilave eğitim gerektiğini Genelkurmay Bşk.lığına kabul ettirmekte zorlandığını belirtmektedir.⁶⁴ Bir diğer sorun ise akademide verilen eğitimin kalitesi ile ilgilidir. Örneğin akademide görevli öğretmenlerin İstanbul’daki sivil okullarda ders vermelerinin engellenmesi için Genelkurmay Bşk.lığına uyarılarda buldukları görülmektedir. Öğretmen kadrolarının sadece %40’nın doldurulmuş olması ve bunların diğer okullara da gönderilmesi kaliteyi düşürmektedir.⁶⁵

Müfredattaki akademik derslerin oranı hiçbir zaman %15’i geçmemiştir. Örneğin, 1945’te yalnızca hukuk, tarih ve ekonomiyi içeren akademik derslerin genel oranı %4 idi. Yabancı dil kurslarının oranı %10 iken, askeri kursların oranı % 86’dır. Akademik derslerin yüzdesi 1970’lerde artmasına rağmen, öncelikle yabancı dil derslerinin payının azalması nedeniyle %12 gibi nispeten düşük bir seviyede kalmıştır. Diğer bir deyişle, %80’in üzerindeki askeri ders oranı fiilen korunmuştur.⁶⁶ Bu uygulama 2000’li yılların başında da devam etti ve akademik derslerin oranı %15’e yükseldi. Ancak detaylara baktığımızda normal şartlarda Harp Okulunda tamamlanması gereken derslerin Akademi müfredatına eklendiğini görüyoruz. Örneğin “yaratıcı düşünme ve beyin kullanma”, “çalışma ve öğrenme”, “iletişim ve yazılı anlatım”, “grup çalışma teknikleri”, “sistem analizi” gibi lisans seviyesindeki derslerin müfredata eklendiğini görüyoruz. Araştırma yöntemleri dersine yer verilmesi de bir başka gelişmedir. Ancak bu derslerin Akademi seviyesine uygun olmadığını belirtmek gerekir. Ayrıca kullanılan kaynakların genellikle eskimiş olması, güncel literatürü takip edememesi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Üstelik bu dönemde ortaya konulan çabaların sonuçlarını görmek 2016 darbe girişimi nedeniyle mümkün olmamıştır.

Kısaca özetlemek gerekirse etkili bir kurmay subay yetiştirme modelini benimsemek yerine ordunun kısa vadeli yönelimini yansıtan müfredat geliştirildi. Dolayısıyla Akademi, operasyonel ve stratejik problemleri daha geniş bir bakış açısı ile ele alacak ve subayları öngörülemeyen bir geleceğe

⁶³ *Harp Akademileri Tarihçesi 1848-1991*, s.129

⁶⁴ US National Archives (US NA), RG 334/251A/21, JAMMAT Monthly Progress Report, Staff College Prerequisites and Curriculum, January 1951.

⁶⁵ US National Archives (US NA), RG 334/250/7, 353.03 (1952), Instructors at the Staff College, 24 July 1952.

⁶⁶ *Harp Akademileri Tarihçesi ve 1848-1970 Yılları Arasında Okutulan Dersler*, (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1969).

hazırlama görevini göz ardı etti. Bu durum subayların muhakeme yeteneği, soyut düşünme, belirsizlik durumunda karar alma ve meselelere geniş bir perspektiften bakma yeteneklerini köreltmıştır. Sadece askeri eğitim dersleri alan subaylar belirli senaryolarda neler yapılabileceğini öğrenmişlerdi ama bu öğrenme gelişen teknoloji, karmaşık savaş ortamı, sivil-asker ilişkileri gibi alanlarda gelişmelere ayak uydurmaları için yeterli değildi.

Eğitim Yöntemleri

Eğitim yöntemleri konusundaki sorun mezunların hatıratlarında açıkça belirtilmektedir. Bu hatıratlarda sınıfta serbest tartışma ortamının olmaması, eleştirel yaklaşıma izin verilmemesi ve öğretmenlerin katı tutumları ortak bir şikâyet konusu olarak yer almaktadır.⁶⁷ Başlangıçtan itibaren subayların hiçbir şekilde herhangi bir konuyu eleştirmesine, hocalara karşı gelmesine izin verilmemektedir. Talimnamelerin eksiksiz ezberlenmesi beklenmiştir. Ancak bu ezberler üzerinde dahi eleştiri, tartışma vs yapılmasına izin verilmeyen bir kültür söz konusudur. Ayrıca aşırı ezber yükünden dolayı öğrenciler uzun saatler boyunca çalışmak zorunda kalmıştır. Bunun doğal bir durum olduğu öne sürülebilir ama bazı öğrencilerin yarış atlarına verilen ilaçları alarak uyumadan uzun süre çalışmak için gayret ettikleri göz önünde bulundurulduğunda aşırıya kaçtığını kabul etmek gerekir.⁶⁸ Kısaca özetlemek gerekirse eğitim kurumları analitik düşünme yeteneğine sahip açık fikirli subaylar yerine malumat istifçisi yetiştiriyordu. Bu subaylar ezbere dayalı eğitim sistemi nedeniyle genellikle gelişime kapalı bir yapıda oluyorlardı.

Bu durumun bir diğer sebebi ise hocaların aşırı sert tavırlarının öğrencilerin psikolojisini bozması ve ders dışı zamanlarda dahi samimi bir ortam kurulamamasıdır. Okulun resmi talimatlarında sınıfta tartışma ortamının yaratılması, öğretmen ile öğrenci arasında karşılıklı iletişim yollarının açık tutulması ve kanaatini serbestçe söylemesi bir kural olarak açıkça belirtilmiş olmasına rağmen bu kurallara uyulmamıştır.⁶⁹ NATO'ya girişle birlikte yurtdışı kolejlerde okuyan subaylar yabancı okullarda gördükleri serbest tartışma ortamına duydukları özlemi dile getirmektedirler. Akademi eğitimi konusuna anılarında en kapsamlı yeri veren Bölügiray bu kültürün değişmesinin imkânsız olduğunu anlatmıştır.⁷⁰ Dolayısıyla subaylar doğru olduklarını bildikleri konular hakkında karar/uygulama makamlarına geçtiklerinde dahi değiştirmek için çaba sarf etmedikleri söylenebilir.

Benzer bir durum giriş sınavları için de geçerlidir. Bunu 1927 yılına ait yönetmelikte çok açık olarak görmekteyiz. Buna göre akademi giriş sınav sorularının subayları kendi bilgileriyle beraber zeka ve fikirlerini de kullanmaya mecbur etmesi beklenmektedir. Herhangi bir kitaptan veya başkalarının fikirlerinden alınan hazır çözümler arzu edilmemektedir. Amaç aday subayın muhakeme yeteneğini ölçmek ve daha önce hazırlanmış bir eser veya fikirden yararlanmasına engel olmaktır. Okulun eğitim ilkeleri açısından da benzer bir durum söz konusudur.⁷¹ Ancak bu

⁶⁷ Sami Önal, *Tuğgeneral Ziya Yergök'ün Anıları: Harbiye'de Dersim'e 1890-1914*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006), s.99-109. Kazım Karabekir, *Hayatım*, (İstanbul: Kronik Kitap, 2019). Tamer Akbaş, *Benim Oğlum Paşa Olacak: Bir Generalin Anıları*, (İstanbul: Potkal Kitap Yayınları, 2014), s.84. Aytaç Yalman, *Zorlu Yılların Sessiz Tanığı-1: Vatana Adanmış Bir Hayat*, (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2014), s.116-117. Sami Küçük, *Rumeli'den 27 Mayıs'a İhtilalin Kaderinin Belirleyen Köşk Harekatı*, (İstanbul: Mikado Yayınları, 2008), s.46-47. Sabri Yirmibeşoğlu, *Askeri ve Siyasi Anılarım 1928 - 1965 -1. Cilt*, (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 1999), s.156-157.

⁶⁸ Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, (İstanbul: Hür Dağıtım, 1966), s.48-49, Nevzat Bölügiray, *Geçmişten Geleceğe*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 2009), s.51-53. Aytaç Yalman, *Zorlu Yılların Sessiz Tanığı-1...*, s.116-117.

⁶⁹ Öğretim metodları için bakınız: *Harp Akademileri Tarihçesi 1848-1991*, (İstanbul: Harp Akademileri Yayınları, 1991).

⁷⁰ Bölügiray, *Geçmişten Geleceğe*, s.56.

⁷¹ İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi...*, s.117.

uygulamanın zaman içinde bozulmaya yüz tuttuğunu görmekteyiz. Özelliklerde son yıllarda artık subayların kendi muhakeme yeteneklerini teşvik etmekten çok okul tarafından hazırlanmış çözümlerin tüm öğrenciler tarafından kabul edilmesi ve ezberlenmesi beklenmektedir. Aynı şekilde genel kültür konularına ait soruların da tamamen ezberce dayalı olduğu görülmektedir. Neticede ezber yeteneği gelişmiş subayın akademiye girme şansı daha yüksek olmuştur.

Akademide taktik problem çözümlerinde kullanılan yöntemlerde önemli bir göstergedir. Bu tür çalışmalarda veya doktriner tartışmalarda hiçbir zaman okulun dayattığı bir çözüm (*school solution*) olmaz. Örneğin Alman sisteminde önceden hazırlanmış, hap şeklinde her öğrencinin ezberleyerek kendisini sağlama alacağı çözümler yoktur. Her öğrencinin çözümü ayrı ayrı tartışılır ve bir sonraki adım için bir basamak olarak görülür. Burada temel amaç öğrencinin muhakeme yeteneğini geliştirmek ve açık fikirli olmasını sağlamaktır. Amerikan sistemi bunun tam tersini uyguladığı için eleştirilmiştir.⁷² Türkiye’de ise talimnameye sıkı sıkıya bağlı ezberci yaklaşım nedeniyle taktik ve doktriner tartışmalar öğrencileri katı ve değişime dirençli olmaya sevk etmiştir. Benzer uygulamalar akademiye giriş sınavlarında⁷³ da uygulandığı için muhakeme yeteneği yerine ezberci özelliği gelişmiş subaylar giriş sınavlarında başarılı olmuştur.

Yeterli Sayıda Kurmay Subay Yetiştirme Sorunu

Libel’e göre subaylar özgür profesyoneller değildir çünkü aynı zamanda devlet bürokrasisinin üyeleridir. Bu nedenle, askeri uzmanlığın iki boyutu vardır: “askeri organizasyonların ortak birikimi olarak her subaya kazandırılması gereken genel kurumsal değerler ve resmi bilgi ve her bir subayın kişisel olarak kendi branşına uygun mesleki bilgi (tamamlayıcı bir beceri seti dahil)”. Dolayısıyla subaylar genel değerler ile birlikte kendi branşlarının uzmanlığının gerektirdiği spesifik bilgiyle donatılmalıdır. Profesyonel bir ordu bu nedenle uzmanlığı geliştirmeye çalışacak ve sürekli bir gelişim için bunu üyelerine aşılayacaktır. Dolayısıyla Libel, subayların diğer meslek gruplarının aksine ileri seviye eğitimi almak zorunda olduklarını dile getirmektedir. Yani tıp veya hukukta ileri seviye eğitim isteğe bağlı bir olgu iken subaylar için bu bir zorunluluktur.⁷⁴ Nitekim birçok ülkede subayların ileri seviye eğitim imkanlarının artırılması için çaba sarf edilmektedir. Fakat Libel’in bir zorunluluk olarak gördüğü ileri seviye subay eğitimi yani kurmay eğitimi Türk Ordusunda her dönemde ancak çok küçük bir azınlığa tanınan bir hak olmuştur. Bu durumun hem ülkenin kendi iç dinamikleri hem de yabancı yardım heyetlerinin etkisi ile olduğunu belirtmek gerekir. Ancak bunun anlaşılması için öncelikle eğitimin toplumdaki karşılığını ele almak gerekir.

Frey, modern Türkiye’de sosyal ayrımın eğitime dayalı olduğunu belirtmektedir.⁷⁵ Toplumun çok büyük bir bölümü için en çok ve en iyi okuldan mezun olan kişi en muteber insandır. Bu tespitin sadece modern Türkiye için değil Osmanlı’nın son döneminde özellikle ordu içinde de geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Modern askeri okullar ilk mezunlarını verdiğinde bu subaylar alaylılar tarafından birliklere alınmıyordu. Kritik görevlere ya engellemeler ya da sayılarının azlığından dolayı ulaşmaları mümkün değildi. Yani batıda aristokrasiye mensup subaylara karşı

⁷² Barnett, “Education of Military Elites”, s.33-34; Muth, *Command Culture: Officer Education in the US Army and the German Armed Forces*, s.165,172.

⁷³ İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi...*, s.76-117.

⁷⁴ Tamir Libel, *European Military Culture and Security Governance: Soldiers, Scholars and National Defence Universities (1st ed.)*, (Londra: Routledge, 2016), s.14.

⁷⁵ Frederick W. Frey, *The Turkish Political Elite*, (Massachusetts: The MIT Press, 1965), s.29.

verilen mücadele Osmanlı'da cahil subaylar grubuna karşı yapıldı. Ama ilk dönemlerde eğitilmiş subay sayısı o kadar azdı ki doğal bir elit grup oluşturuyordu. Örneğin 19. yüzyıl sonunda mektepli subay oranı sadece %15 idi ve bundan dolayı subay kadrolarının önemli bir bölümü alaylı subaylar tarafından doldurulmaktaydı. Cahil çoğunluğun içinde az sayıdaki eğitilmiş subayların doğuştan elit olmasalar bile eğitime dayalı elit oluşturmaları sosyal ilişkilerin tabiatında vardır. Üstüne bir de kurmayların parmakla sayılacak kadar az sayıda mezun olması elitler içinde bir elit oluşturdu.⁷⁶ Yani 19. yüzyıl sonu için elit kelimesinin anlamı eğitilmiş az sayıdaki subay demektir.

Ancak başlangıçta öğrenci, öğretmen ve okul sayısının yetersizliğinden kaynaklanan bu durum eğitim altyapısı ve imkanların geliştirilmesine rağmen devam ettirilmiştir. Tabii bu elitizmin Goltz'un başında bulunduğu Alman misyonunun düzenlemeleri ile de ilgisi vardır. Bu modele göre en iyi ve en seçkin subaylara kurmaylık hakkı verildi ki bu 1000 öğrenciden 20 veya 30 kişiyi demektir.⁷⁷ Bu sistem elitist bir yapıda sadece sınırlı sayıda ve kapalı bir grup yetiştirmeyi hedeflemiş ve bu sayede kurmay subayların belirli kadrolarda dönüşümlü olarak çalışarak bir ekip ruhu oluşturmalarını kolaylaştırmıştır. Bu ortak tecrübenin kurmay subaylara özel ve ayrıcalıklı, birbirini destekleyen ekip ruhu geliştirme fırsatı vermesi beklenmekteydi. Üstelik bu eğitim birçok ülkenin aksine tek seferde ve uzun süreli bir programla yapılmıyordu. Akademik eğitim süresi 1951-1954 arası hariç hiçbir dönemde iki yıllık kesintisiz eğitimin altına düşmedi. Dolayısıyla subaylar iki yıl boyunca asli görevlerinden koparılıyor ve tamamen başka bir subay olarak geri dönüyordu. Yani her rütbe ve göreve göre devamlılık içeren eğitim yerine tek seferde ve uzun süreli eğitim temel prensip olarak uygulanmaktaydı. Bu sistemle yetişen az sayıda kurmay subay barış döneminde dahi kritik kadroları dolduramadığı için arzu edilen fayda da sağlanamıyordu.

Halbuki diğer ülkelerde mümkün olduğunca çok subayı eğitmek ve ayrıca bu subayları sadece okul başarısı ile değil daha sonra kıta hayatındaki performansı ile değerlendirmek asıl hedeftir. Örneğin Amerikan Askeri Yardım Heyeti kapsamında 1951'de Akademi'de görev yapan bir Amerikalı albay bunu çok açık izah etmektedir. Amerikalılara göre bir subayın akademiye bitirmesi onu akademi mezunu olmayan subaydan daha nitelikli yapmamaktadır. Söz konusu mezun subay akademi eğitimi öncesine göre elbette daha iyi bir subay olmuştur. Ama her iki subayın – akademiden mezun olan ve olmayan – okul dışında eşit ve rekabete dayalı bir şekilde değerlendirilmesinin mesleki alanda devam etmesi gerektiğini söylemektedir. Fakat bunun değiştirilmesinin imkânsız olduğunu dolayısıyla mevcut hali ile kabul edilmesi gerektiğini de rapora eklemiştir.⁷⁸ Türk sistemi açısından ise askerlik ve özellikle komutanlık sanatı teorik eğitimle öğretilebilir ve dolayısıyla daha çok okuldan mezun olan subay diğerlerinden her anlamda daha üstündür. Bu anlayış ordunun hemen hemen tüm kademelerinde yaygınlaşmış ve diğer bütün yetenekleri eksik olmasına rağmen sadece akademiye giriş sınavını kazandığı için itibar edilen subaylar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Türkiye'de Akademi öğrenci kontenjanları sık sık arttırılmasına rağmen ileri seviye eğitim hakkı bir hak değil ayrıcalık olarak kalmıştır. Nitekim rakamlar da bunu doğrulamaktadır. 1849

⁷⁶ Akmeşe, *The Birth of Modern Turkey...*, s. 8 ve 20.

⁷⁷ Mesut Uyar, Edward Erickson, *A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürk*. ABC-CLIO, 2009, a.g.e. s.208. Muth bunu Alman sisteminde bir hata olarak tanımlıyor. Jörg Muth, *Command Culture: Officer Education in the US Army and the German Armed Forces*, s.151.

⁷⁸ US National Archives (NA), RG 334/MLR 263/ 167, JAMMAT, *Study of the School System in the Turkish Air Force by Col. Lawson S. Moseley, Jr*, 1951.

yıldan akademi eğitiminin üç yıla çıkarıldığı 1879'a kadar toplam 220 subay mezun olmuştur ki bu yılda ortalama yedi subayın orduya katıldığı anlamına gelir. Bazı yıllarda sadece iki subay mezun olmuştur. 1909'a kadar mezun olan subay sayısı toplam 739 kurmay ve 95 mümtaz subaya ulaşmıştır ve bu ortalama on dört kurmay subaya tekabül eder.⁷⁹ Bunun başlangıçta sadece zorunluluktan kaynaklandığını belirtmek gerekir. Öncelikle Akademinin öğrenci kaynağı Harbiye 1890'lara kadar 100'den az mezun verebiliyordu. Esas hedef olan 500 sayısına ancak 1896'da ulaşılabilmiştir. Öte yandan Harbiye mezunlarına sadece orduda değil devletin bütün kurumlarından talep vardı. Sivil kurumlar eğitim sisteminin eksikliklerinden kaynaklanan eğitilmiş personel açığını askeri okul mezunları ile kapatmayı hedefliyorlardı. Nitekim sanat, edebiyat, mimarlık, mühendislik vb. alanlarda ülkenin ilk öncülleri Harbiye'den mezun olmuştur.⁸⁰ Hatta eğitim alanında askerlerin rolü giderek artacak ve 2. Meşrutiyet döneminde ülkenin tüm eğitim sisteminin yarısından fazlası askerlerin elinde bulunacaktı.⁸¹

20. yüzyıl başında öğrenci subay kontenjanı yıllık 15'den 40'a çıkarılmıştır. 2. Dünya Savaşının hemen öncesinde bu rakam 40'dan 60'a yükseltilmiştir. Ancak yine de tüm birliklere kurmay subay verilememiştir. Brown kurmaylık eğitimine katılan subay oranını 1982-84 yılları arasındaki rakamları baz alarak yaklaşık %8 olarak belirlemiştir.⁸² Verdiği rakamlara göre her yıl yaklaşık 800 subay sınavlara katılmakta ve bunların 60 civarı kabul edilmektedir. 2011 yılında orduda 10.000 askere yalnızca 46 kurmay subay düştüğü göz önünde bulundurulduğunda bu artış bile yetersiz kalmıştır.⁸³

Diğer ülkelerle yapılacak bir karşılaştırma sorunun boyutlarının anlaşılmasını sağlayacaktır. Birçok gelişmiş batı ordusunda artık kademeli eğitim sistemi ile çok sayıda subaya eğitim verilebilmektedir. Örneğin 2015 yılı itibariyle ABD Ordusunda kıdemli yüzbaşı-binbaşı rütbesinde toplam 35.000 subay vardır ve bunların 5.000'i akademiye eğitim almıştır.⁸⁴ İngiliz Ordusunda orta seviye karargâh subaylığı kursunu bitirmek bir zorunluluktur. İleri seviye karargâh subaylığı kursuna ise mevcut yarbayların yaklaşık %20'si iştirak edebilmektedir.⁸⁵ Alman Harp Akademisinde 1957'den günümüze kadar 5.000 subaya eğitim verilmiştir.⁸⁶ Bu sayı Türk Harp Akademilerinde 167 yılda eğitim gören subay sayısına çok yakındır. 1849-2015 arasında Harbiye'den 87.163 subay mezun olmuş ve sadece 6113 subay, yani subayların ancak %7'si akademiye yani ileri seviye subay eğitime kabul edilmiştir.⁸⁷ Bu oran Türk subay yetiştirme modelinin örnek aldığı Alman sisteminin dahi çok altındadır. Kısaca Alman elitizminin pekiştirilmiş bir örneği uygulanmıştır. Yani Akademi tüm ordu için bir üniversite, teori geliştiren bir *think tank* olmaktan ziyade sadece belirli bir sayıda subaya tek seferde uzun süreli eğitim veren dolayısıyla subaylar arasında ayrı bir elit yaratan yapıya

⁷⁹ Harp Akademileri Yıllığı 1848-1988, "Kara Harp Akademisi", (İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1988), s.VII

⁸⁰ Mesut Uyar, "Brothers in Arms", s.2.

⁸¹ Karatamu, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi...*, s.387.

⁸² Brown, "The Military and Society: The Turkish Case", s.396.

⁸³ Resmi bilgilerin olmaması nedeniyle, bu değerler IISS Military Balance 2012 ve Harp Akademisi yıllıklarından elde edilen veriler kullanılarak tahmin edilmiştir. The Military Balance, Chapter Four: Europe, IISS, 112:1, 71-182, 2012.

⁸⁴ 2015 Demographics Profile of the Military Community, US Department of Defense, 2015. U.S. Army Command and General Staff College Catalog Year 2015-2016, (Kansas: Fort Leavenworth, 2016).

⁸⁵ <https://www.gov.uk/government/statistics/uk-armed-forces-monthly-service-personnel-statistics-2017>

Mülakat Binbaşı Ian Caskie, 23 Ocak 2018, Brunsum.

⁸⁶ <https://www.fueakbw.de/index.php/en/about>

⁸⁷ Rakamlar, Akademi ve Harbiye tarihçeleri, yıllıkları ve mezuniyet törenleri sırasında verilen bilgilerden derlenmiştir.

dönüşmüştür. Bu elitizmi kırmak için sivil müdahalesi veya katkısı sorunlu sivil-asker ilişkileri nedeniyle zaten mümkün değildi. Ayrıca konuya hâkim sivil uzmanlar da yoktu.

FARKLI ÜLKE MODELLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Türk kurmaylık sisteminin dolaylı veya doğrudan etkilendiği diğer ülke modelleri ile karşılaştırıldığında aslında bu modelleri tam olarak uygulamadığı ya da yukarıdaki bölümlerde izah edildiği şekilde zaman içerisinde bozulduğu görülmektedir. Napolyon döneminden bu yana kurmaylık sisteminin vazgeçilmez unsuru olan dönüşümlü görevden taviz verilmesi, akademik derslere önem verilmemesi, geri kalmış eğitim teknikleri ve her şeyden önemlisi dünya orduları içerisinde belki de en düşük sayıda kurmay subayın Türk Kara Kuvvetlerinde yetiştirilmesi kurmaylık sisteminin etkinliğini azaltmıştır. Buna karşın Almanların daha az oranda elitist olmakla birlikte kaliteli bir eğitimden taviz vermedikleri görülmektedir. ABD ve İngiliz ordularında ise yüksek operasyon temposu ve dünyanın farklı yerlerinde devam eden hareketlara katılıma rağmen dönüşümlü görevden taviz verilmediği görülmektedir. Diğer üç ülkenin Türkiye’den en önemli farkı ise kaliteli bir akademik altyapı sağlamalarıdır.

Çizelge 2: Kurmaylık eğitim sisteminin karşılaştırılması⁸⁸

	Türkiye	Almanya	ABD	İngiltere
Dönüşümlü görev	Karargâh görevleri öncelikli	Dengeli	Operasyonel görevler öncelikli	Operasyonel görevler öncelikli
Akademik eğitim-askeri eğitim dengesi	Askeri eğitim	Dengeli	Dengeli	Dengeli
Eğitim Yöntemleri	Ezbere dayalı-katı	Analitik	Ezbere dayalı-serbest	Analitik
Kurmay subay sayısı	Elitist	Elitist	Tabana yayılmış	Tabana Yayılmış

Türkiye’de erken sayılabilecek bir rütbede “elitist” bir anlayışla çok kısıtlı bir gruba ezbere dayalı bir eğitim verilmekte, diğer subaylara ise tecrübeli sayılabilecekleri bir dönemde yine kısıtlı sayıda olmak üzere kısa süreli kurslar (KOMKARSU gibi) şeklinde eğitim imkânı sağlanmaktaydı. General kadrolarının neredeyse %95 oranında akademi mezunu kurmay subaylardan oluştuğu göz önüne alındığında bu şekilde bir eğitim aslında daha en başından “komutan havuzu”nun daraltılması ile sonuçlanmakta idi. Bu noktada Türk sisteminde “nitelikli subayların seçimi” birtakım sınavlarda kazanılan başarı ile ve teorik eğitime dayalı olarak yapılmaktaydı. Nitekim bu sistemde, “personel” veya “maliye” sınıfından bir subay akademi eğitimini müteakip mekanize piyade veya tank tabur komutanlığı görevine atanabilmekteydi. Dolayısıyla, teorik eğitimle komutanlık sanatının

⁸⁸ Bu çizelge hem yukarıdaki bölümlerde alıntı yapılan özellikle 4 nolu dipnottaki akademik çalışmalardan hem de yabancı ülke subayları ile yapılan mülakatlardan elde edilen bilgiler ışığında hazırlanmıştır. Mülakatlar 2013’de ISAF-Afganistan’da görevli ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve Kanadalı subaylarla, 2017 yılında JFCBS-Hollanda’da görevli Fransa, Almanya, ABD, İtalya, İspanya, İngiltere, Portekiz ve İtalyan subaylarla yapılmıştır.

öğretilebileceğine inanılmaktadır. Birçok NATO ülkesinde uygulanan sistemde ise bu seçim uzun yıllar süren meslek yaşamına yayılmış olarak ve özellikle binbaşı ve yarbay gibi geç bir rütbede ve “görev başındaki performansa” dayalı olarak yapılmaktadır. Bu sayede personelin sisteme yararlılığının ve gerçek kapasitesinin daha iyi anlaşılması mümkün olmaktadır.

SONUÇ

Türk Kara Kuvvetleri kurmay subay yetiştirme sistemi ilk dönemlerinde özellikle uzun süren savaşlar nedeniyle çok yönlü liderler ve kurmay subaylar yetiştirmeyi başarmıştır. Ancak özellikle 2. Dünya Savaşından sonraki dönemde hem eğitim yöntemlerinin hem de ders içeriklerinin zamana ayak uyduramaması nedeni ile ağır ağır ilerleyen bir bozulma sürecine girmiştir. Bu duruma kurmay subayların kıtalardan uzaklaşması da eklenince tek yönlü, dar bakış açısı ile yetişmiş mensubu olduğu mesleğe yabancılaşmış subaylar ortaya çıkmıştır. Hiç ameliyata girmeden cerrah, eline tornavida almadan tamirci olunamayacağına göre kıta görevleri ve özellikle uzun süreli komutanlık görevleri icra etmeden de iyi bir subay olunamayacağı aşikardır. Ancak kurmay subayların komutanlık süreleri her geçen gün düşerek askerlik mesleğinden ve yönetmekle yükümlü oldukları kıtalardan yabancılaşmalarına yol açmıştır. Dolayısıyla dönüşümlü görevden taviz verilmesi en kritik hatalardan biri olarak görünmektedir.

Türk Kara Kuvvetlerinin Batılı örneklerine göre çok daha az sayıda kurmay subay yetiştirdiği istatistiklerle ispatlanmıştır. Bu durum barış zamanında dahi kurmay subay kadrolarının doldurulamamasına neden olmuştur. Ayrıca ileri seviyede eğitim alma hakkı sadece küçük bir azınlığın yararlandığı bir ayrıcalığa dönüşmüştür. Bundan dolayı subay sınıfı içerisinde birbirini anlamayan alt gruplar ortaya çıkmıştır. Halbuki mesleğin ilerleyen yıllarına kadar subayları mümkün olduğunca benzer haklardan yararlandırma ve mesleğe bakış açılarında ortak bir zemin sağlama gayreti çok daha verimli olabilirdi.

Akademide uygulanan müfredatlar ve eğitim yöntemlerinin zorlayıcı olması ve subayların entelektüel kapasitesini arttırması beklenmektedir. Bu hedefe ulaşılması için sınıfta serbest tartışma ortamı sağlanması, akademik dersler ile askeri dersler arasında denge sağlanması ve eleştirel düşünceye yer verilmesi gerekirdi. Ancak tüm bu özellikler akademinin dışı kapalı yapısı dolayısıyla gerçekleştirilememiştir. Dolayısıyla kurmay subay yetiştirme modelinin aslında çağın gerisinde kaldığı ve ihtiyaca cevap veremediğini öne sürmek abartılı bir yorum olmaz.

Etkin bir ordu için kaliteli bir kurmaylık eğitimi gerekliliktir. Dolayısıyla geçmişte yapılan hataların tekrar edilmemesi ve yeni uygulanan modelin kurmaylık eğitiminin temel niteliklerine sadık kalarak yürütülmesi göz önünde bulundurulmalıdır. Günümüzde uygulanan model çok yenidir ve devam eden operasyonlar ve henüz kuruluş aşamasında olması nedeni ile bir değerlendirme yapmak için erkendir. Ancak geçmiş modelin hatalı uygulamalarının tekrarlanmaması yeni modelin başarısına önemli bir katkı sağlayabilir. Bundan daha önemlisi ise subay kaynağının çeşitlenmesi yani üniversite mezunlarının subay eğitimine alınması (SUTASAK), Harbiye ve yedek subaylık gibi farklı süreçlerden geçerek subay nasb edilen personelin ortak bir mesleki zeminde buluşması, mesleki değerleri benimsemesi ve etkin ve yetkin bir subay sınıfı yaratılması için kademeli kurmaylık eğitiminin elzem olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

US National Archives (US NA), RG 334/251A/21, JAMMAT Monthly Progress Report, Staff College Prerequisites and Curriculum, January 1951.

US National Archives (US NA), RG 334/250/7, 353.03 (1952), JAMMAT, Instructors at the Staff College, 24 Temmuz 1952.

US National Archives (US NA), RG 334/MLR 263/ 167, JAMMAT, Study of the School System in the Turkish Air Force by Col. Lawson S.Moseley, Jr, 1951

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Akbaş, Tamer, *Benim Oğlum Paşa Olacak: Bir Generalin Anıları*, İstanbul: Potkal Kitap Yayınları, 2014.

Akmeşe, Handan N., *The Birth of Modern Turkey: The Ottoman Military and the March to World War 1*, Londra: I.B. Tauris, 2005.

Altıparmak, Sırrı, “Colmar Freiherr von der Goltz Paşa'nın Biyografisi (sempozyum dışı bildiri)”, *20nci Yüzyıl Başına Kadar Türk Askeri Eğitiminin Tarihi Gelişimi Sempozyum Bildirileri*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 13 Ekim 1983, s.53-61.

Arıkan, M.Baha, *Komutanlığın Psikolojisi*, Bozkurt Kütüphanesi, İstanbul 1941.

Barnett, Correlli, “The Education of Military Elites”, *Journal of Contemporary History*, 2(3), 15-35, 1967.

Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 18.Baskı, İstanbul: YKY Yayınları, 2012.

Birand, Mehmet A., *Emret Komutanım*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1986.

Bölügiray, Nevzat, *Geçmişten Geleceğe*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2009.

Bourdieu, Pierre, *The State Nobility: Elite Schools in the field of power*, çev. Lauretta C. Clough, Oxford: Polity Press, 1996.

Brown, James, “The Military and Society: The Turkish Case”, *Middle Eastern Studies*, Cilt 25, No. 3 (Temmuz 1989), s. 387-404.

Clemente, Steven E., *For King and Kaiser! The Making of the Prussian Army Officer, 1860-1914*, Westport: Greenwood Press, 1992.

Creveld, Martin van, *The Training of Officers*, New York: The Free Press, 1990.

Demeter, Karl, *The German Officer Corps in Society and State 1650-1945*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1965.

Eker, Süer, “Türk Kara Kuvvetlerinde Kullanılan Birlik ve Rütbe Adlarının Artzamanlı Dilbilim İncelemesi”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu, Ankara, s. 841–861, 2004.

Erickson, Edward J., *Ottoman Army Effectiveness in World War I, A Comparative Study*, Oxford: Routledge, 2007.

Frey, Frederick W., *The Turkish Political Elite*, Massachusetts: The MIT Press, 1965.

Gat, Azar, *The Origins of Military Thought from the Enlightenment to Clausewitz*, Oxford: Clarendon Press, 1989.

Görgülü, İsmet, *On yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 (2. bs.)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

- Güventürk, Faruk, *İyi Bir Komutan, Kurmay Subay ve Karargâh Subayı Nasıl Olmalıdır*, İstanbul: OKAT Yayınevi, 1966.
- Hittle, James D., *The Military Staff: its history and development*, Harrisburg: The Stackpole company, 1961.
- Huntington, Samuel, *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, New York: Vintage Books, 1957.
- Hün, İhsan, *Osmanlı Ordusunda Genelkurmayın Ne suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar*, İstanbul: Genelkurmay Basımevi, 1952.
- IISS, *The Military Balance*, Chapter Four: Europe, 112:1, 71-182, 2012.
- İskora, Muharrem Mazlum, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965, Cilt 1*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1966.
- Jazet, Paul, *Histoire de L'école Spéciale Militaire de Saint-Cyr Par un Ancien Saint-Cyrien*, Paris: Librairie Ch. Delagrave, 1886.
- Johnson-Freese, Joan, “The Reform of Military Education: Twenty-Five Years Later”, *Orbis*, 56 (1), s.135-153, 2012.
- Karabekir, Kazım, *Hayatım*, İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- Karatamu, Selahattin, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, 3.Cilt, 6.Kısım (1908-1920), 1.Kitap*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1971.
- Kennedy, Gregory C. & Neilson, Keith, *Military Education: Past, Present, and Future*, Londra: Praeger, 2002.
- King, Anthony, *The Transformation of Europe's Armed Forces: From the Rhine to Afghanistan*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Kurtcephe, İsmail & Balcıoğlu, Mustafa, *Kara Harp Okulu Tarihi*, Ankara: KHO Matbaası, 1991.
- Küçük, Sami, *Rumeli'den 27 Mayıs'a İhtilalin Kaderinin Belirleyen Köşk Harekatı*, İstanbul: Mikado Yayınları, 2008.
- Libel, Tamir, *European Military Culture and Security Governance: Soldiers, Scholars and National Defence Universities (1st ed.)*, Londra, Routledge, 2016.
- Masland, John.W & Radway, Laurence I., *Soldiers and Scholars: Military Education and National Policy*, Princeton: Princeton University Press, 1957.
- Millotat, Christian O.E., *Understanding The Prussian-German General Staff System*, Strategic Studies Institute U.S. Army War College March 20, 1992.
- Moreau, Odile, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu: Askeri “Yeni Düzen”in İnsanları ve Fikirleri: 1826-1914*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Mukherjee, Anit, “Educating the Professional Military: Civil–Military Relations and Professional Military Education in India”, *Armed Forces & Society*, Cilt 44(3), 2018, 476-497.
- Muth, Jörg, *Command Culture: Officer Education in the US Army and the German Armed Forces, 1901-1940, and the consequences for World War II*, Texas: University of North Texas Press, 2011.
- Önal, Sami, *Tuğgeneral Ziya Yergök'ün Anıları: Harbiye'de Dersim'e 1890-1914*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006.
- Parkin, Russell, “Introduction: Protean War and the Dilemma of Professional Military Education”, *Warfighting and Ethics, Selected Papers from the 2003 and 2004 Rowell Seminars*, Land Warfare Studies Centre, Canberra, July 2005.

- Perlmutter, Amos, *The military and politics in modern times: On professionals, praetorians, and revolutionary soldiers*, New Haven: Yale University Press, 1977.
- Satana, Nil S., “Transformation of the Turkish Military and the Path to Democracy”, *Armed Forces & Society*, 34, 357-388, 2008.
- Seyhan, Dünder, *Gölgedeki Adam*, İstanbul: Hür Dağıtım, 1966.
- Sookermany, Anders McDonald, “Military Education Reconsidered: A Postmodern Update”, *Journal of Philosophy of Education*, Vol. 51 (1), 2017, s.310-330.
- Toker, Hülya, *Çanakkale Mubarebelerine Katılan Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2014.
- Uyar, Mesut, “Brothers in Arms: Turkish Officers in the Çanakkale (Dardanelles) Campaign”, Paper presented to the Conference *Gallipoli in Retrospect 90 Years on*, Onsekiz Mart University International Conference, Çanakkale, 21-23 April 2005.
- Uyar, Mesut, “Ottoman Arab Officers between Nationalism and Loyalty during the First World War”, *War in History*, 20(4), 2013, s.526-544.
- Uyar, Mesut & Erickson, Edward J., *A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürk*, California: ABC-CLIO, 2009.
- Uyar, Mesut ve Varoğlu, A. Kadir, “In Search of Modernity and Rationality: The Evolution of Turkish Military Academy Curricula in a Historical Perspective”, *Armed Forces & Society*, 35, 180-202, 2008.
- Wallach, Jehuda, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi, Türkiye’de Prusya-Alman Askeri Heyetleri:1835-1919*, Çev. Fahri Çeliker, ATASE Yayınları, Ankara: Gnkur Basımevi, 1985.
- White, Charles H., *The Enlightened Soldier: Scharnborst and the Militärische Gesellschaft in Berlin, 1801-1805*, Londra: Praeger, 1989.
- Wilkinson, Spenser, *The Brain of an Army: A Popular Account of the German General Staff*, Second edition, Westminster: Archibald Constable & Co, 1895.
- Winton, Harold R., “The Creation and Sustainment of Advanced Warfighting Institutions”, *Warfighting and Ethics, Selected Papers from the 2003 and 2004 Rowell Seminars*, Land Warfare Studies Centre, Canberra, July 2005.
- Whitton, Frederick E., *Moltke*, Londra: Constable and Company Ltd, 1921.
- Yalman, Aytaç, *Zorlu Yılların Sessiz Tanığı-1: Vatana Adanmış Bir Hayat*, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2014.
- Yeşil, Fatih, “Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar”, *Osmanlı Askeri Tarihi: 1792-1918*, Ed. G.Yıldız, İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Yirmibeşoğlu, Sabri, *Askeri ve Siyasi Anılarım 1928 - 1965 -1. Cilt*, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 1999.
- Yurdabak, Turgut, *Harp Akademileri'nin Tarihsel Zamandizini Kronolojisi 1848 1978*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1979.
- Resmi Yayınlar**
- Harb Akademileri Tarihiçesi ve 1848-1970 Yılları Arasında Okutulan Dersler*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1969.
- Harp Akademileri Yıllığı 1848-1988*, “Kara Harp Akademisi”, İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1988.
- İngilizce-Türkçe Askeri Terimler Sözlüğü*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1971.

Resmî Gazete, Milli Savunma Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığında: 18 Aralık 2005, Subay ve Astsubay Atama Yönetmeliği, madde 37, sayı:26027

Resmî Gazete, Subay ve Astsubay Atama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 9 Nisan 2011, Sayı: 27900

Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri Cilt I-2, Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları, 2010.

2000'li Yıllarda Türk Harp Akademileri ve Kurmay Subay, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1992.

İnternet Kaynakları

Alman Harp Akademisi, <https://www.fueakbw.de/index.php/en/about>

2015 Demographics Profile of the Military Community, US Department of Defense, 2015. U.S. Army Command and General Staff College Catalog Year 2015-2016, Fort Leavenworth, Kansas, 2016.

<https://www.gov.uk/government/statistics/uk-armed-forces-monthly-service-personnel-statistics-2017>.

<http://www.ecole-superieure-de-guerre.fr/ecole-application-etat-major.html>, erişim tarihi:10 Ağustos 2022.

Historique de la 31e promotion de l'Ecole spéciale militaire de Saint-Cyr (1847-1849), promotion de la République s.2. <https://www.saint-cyr.org/medias/editor/files/1847-1849-31e-promotion-de-la-republique.pdf>, 26 Ocak 2011.

<http://www.tsk.tr/TskHakkinda/GenelkurmayBaskanlari>.

Kara Harp Enstitüsü Tarihçesi, <https://www.msu.edu.tr/sayfadetay.aspx?SayfaId=448&ParentMenuId=32>

Kubbealtı lügati, erkan-ı harp, <http://www.lugatim.com/s/ERK%C3%82NIHARP>

TDK <https://sozluk.gov.tr/>

1973 Ramazan/Yom Kippur Savaşı ve Ortadoğu

Ramadan/Yom Kippur War of 1973 and The Middle East

<https://doi.org/10.52792/tws.1114113>

Mehmet Erkan KILLIOĞLU

Araştırma Makalesi

¹ Dr. – Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

[0000-0002-3146-2609](https://orcid.org/0000-0002-3146-2609)

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mehmet Erkan KILLIOĞLU

Bu makalede geçen görüşler yazarın kendisine aittir, hiçbir kişi ve kurumu bağlamaz.

E-posta/E-mail:

mehmeterkan@comu.edu.tr

Geliş tarihi/Received:

9 Mayıs 2022

Revizyon talebi/Revision Requested:

15 Eylül 2022

Son revizyon /Last revision:

16 Eylül 2022

Kabul tarihi/Accepted:

17 Eylül 2022

Atıf/Citation:

Killoğlu, Mehmet Erkan. "1973 Ramazan/Yom Kippur Savaşı ve Ortadoğu". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 3, no. 2 (2022): 129-151.

Özet

İsrail'in 1948 yılında Filistin toprakları üzerinde bir devlet olarak ortaya çıkması ile 20.yüzyıl Ortadoğu tarihinin en dramatik ve sorunlu safhalarından biri başlamıştır. Bunun sonucunda da 20. yüzyılın ikinci yarısına gerek bölge gerekse de Dünya siyasetini derinden etkileyen en az üç büyük savaş yaşanmıştır. 1948 yılında uluslararası ortama katılımından bu yana çevresindeki ülkeler ile anlaşmazlık ve çatışma halinde olan İsrail, bu yüzden dış politika ve savunma alanında herşeyi güvenleştirmiştir. İşte bu çalışmada incelenecek olan 1973 Ramazan/Yom Kippur Savaşı Ortadoğu'nun görünüşünü değiştiren o üç büyük savaştan biridir. O dönemde dünya siyasi ve ekonomik ortamına da ciddi derecede etki etmiştir. İsrail dış politikasında ortaya çıkan bu durumun kaynağında, varlığı daimî kabul edilen yaşamsal tehdit algısı ve düşmanlarla çevrili bir bölgede yeni kurulan bir devlet olma durumunun olduğu görülmektedir. Bu anlayışın kısmen değişmesi ve sürecin daha sistematik bir biçime dönüşmesi için uzun süre beklenmesi gerekmiştir. İşte Yom Kippur Savaşı ve savaş sonrasında ortaya çıkan durum bu dönüşümü hızlandırmıştır. Gerek İsrail'in gerekse de Arap dünyasının kendisine olan bakışını değiştirmiş, o zamana kadar genel kabul görür hale gelen bazı mitlerin de yıkılmasına neden olmuştur. Bu da Yom Kippur Savaşı'nı bölge ve dünya siyaseti açısından önemli hale getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bar-Lev Hattı, Enver Sedat, Saad Şazili, Moşe Dayan, Golda Meir.

Abstract

Israel's attempt to raise as a sovereign entity on Palestine region in 1948 kick starts one of the most dramatic and problematic phases of the 20th century history. Because of that unilateral step taken by the Israeli leadership, at least three major wars broke between Israeli and the neighboring Arab states. Israel, which has been in conflict with the Arab countries around it since its participation in the international arena in 1948. Therefore, Israel has securitized and militarized every issue related with the foreign policy and defense realm. The 1973 Yom Kippur War was one of that full scale war which engulfed world politics in that period, and had serious consequences. The Yom Kippur War and the situation that emerged after the war has changed Israel defense and foreign policy perceptions. 1973 Yom Kippur War and its major shock changed and modified Israel and Arab States and societies dramatically and destroyed myth of Israel's invincible state and army. From this point of view, the political and military situation that emerged after the Yom Kippur War makes the Yom Kippur War important issue both in regional politics and world politics.

Keywords: Bar-Lev Line, Moshe Dayan, Golda Meir, Anvar Al-Sadat, Saad El-Shazly.

“Şam bir saat mesafede, Kahire ise an fazla iki saat.”¹

GİRİŞ

Bu çalışma kapsamında ele alınacak olan 1973 Yom Kippur/Ramazan Savaşı İsrail dış politikası ve savunma doktrininde yarattığı kırılma ve Ortadoğu'daki Arap-İsrail anlaşmazlığının temel dinamiklerini anlama açısından önem arz etmektedir. Ortadoğu bölgesinin kendine has şartların da zorlaması sonucunda İsrail dış politikasında değişmeyen öncelikleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlileri Ortadoğu'daki Arap ülkeleri nezdinde tanınmak, varlığını sürdürmek ve güvenliğini sağlamaktır. 1948 yılında uluslararası ortama katılımından bu yana çevresindeki ülkeler ile anlaşmazlık ve çatışma halinde olan İsrail, bu yüzden dış politika ve savunma alanında herşeyi güvenlikleştirmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak güvenlik kaygıları neredeyse hemen her şeyin üstünde olmuştur. Bunun sonucunda ise İsrail siyasetinde güvenlik öncelikleri dış politikanın odağını teşkil etmiş ve dış politika ile güvenlik politikası arasındaki ayırım belirsizleşmiştir.² Yaşanan bu güvenlikleştirme sürecinden siyasal karar alma süreçleri de olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu noktada Mısırlı araştırmacı Karim El-Gendy'ye göre, bu güvenlikleştirme süreci yüzünden İsrail'in dış politikası ve güvenlik politikaları plansız, sistemsiz ve genelde tepkisel olarak işleyen bir mekanizma haline almıştır.³ Bu konuda Lewis Brownstein de El-Gendy ile benzer düşünceleri paylaşmaktadır; İsrail'in dış politikası yapım süreci 1948 yılındaki kuruluşundan itibaren oldukça kişisel, politize, tepkisel, ad hoc ve sistemsiz olma eğiliminde olmuştur.⁴ Bu da ülkenin normalleşmesine engel olmuştur.

İsrail dış politikasında ortaya çıkan bu durumun kaynağında, varlığı daimî kabul edilen yaşamsal tehdit algısı ve düşmanlarla çevrili bir bölgede yeni kurulan bir devlet olma durumunun olduğu görülmektedir. Bu anlayışın kısmen değişmesi ve sürecin daha sistematik bir biçime dönüşmesi için uzun süre beklenmesi gerekmiştir. İşte Yom Kippur Savaşı ve savaş sonrasında ortaya çıkan durum bu dönüşümü hızlandırmıştır. Bu açıdan bakıldığında, Yom Kippur Savaşı sonrasında ortaya çıkan siyasi ve askeri kırılmanın sadece İsrail tarafında değil, Arap ülkeleri tarafında da var olduğu görülmektedir. Bu da Yom Kippur Savaşı'nı bölge ve dünya siyaseti açısından önemli hale getirmektedir.

Çalışmanın başlığında da ifade edildiği üzere 1973 Savaşı, Ortadoğu'da Filistin Sorunu ve Arap-İsrail Savaşları çerçevesinde savaştan neredeyse tüm tarafları son kez karşı karşıya getiren bir sıcak çatışma olması nedeniyle önemlidir. Benzeri derecede büyük ve tüm tarafları içine alan bir çatışmanın tekrarlanmaması ise tarafların bu durumdan kendilerine dersler çıkardıklarını ve tekrar aynı sonuçların ortaya çıkmaması için gerekli tedbirleri alma yoluna gittiklerini göstermektedir. Çatışan taraflarının hepsinin kendisini kazanan ilan ettiği bu savaşta kazanan veya karşı tarafa göre daha fazla avantaj elde eden taraf var mıdır ve/veya bu taraf hangisidir sorusu çalışmanın araştırma konularından biri olmuştur.

¹ Edgar O'Ballance, *No Victor, No Vanquished, The Yom Kippur War*, (Londra: Presidio Press, 1978): 1.

² Erhan Keleşoğlu, “İsrail'in Dış Politikası,” içinde Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır (der.), *Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış*, (İstanbul: Der Yayınları, No: 448, 2014): 421-463.

³ Karim El-Gendy, *The Process of Israeli Decision Making: Mechanisms, Forces and Influences*, (Beyrut: Al-Zaytouna Centre for Studies and Consultations, 2010).

⁴ Lewis Brownstein, “Decision Making in Israeli Foreign Policy: An Unplanned Process”, *Political Science Quarterly*, 92/2, (Yaz 1977): 259-279.

Yine daha önce ifade edildiği üzere, İsrail sürekli güvenlik endişeleri taşıyan ve farklı bir coğrafyada var olmaya çalışan bir siyasi aktördür. Yom Kippur Savaşı, bu devlete güvenliğine tehdit olarak tanımladığı devletlerin yeteneklerini küçümsemesinin, karşı taraftan gelen uzlaşma tekliflerini askeri gücüne aşırı derecede güvenmesi sebebiyle reddetmesinin nelere yol açabileceğini göstermesi açısından iyi bir örnektir. Bu açıdan Yom Kippur Savaşı'nın, konu ile ilgili ortaya konan yeni bilgilerin de ışığında siyasi tarih perspektifinden yeniden analiz edilmesinin gerekli olduğu düşüncesi, çalışmanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Yaşanan sürecin daha iyi anlaşılması ve adına çalışmayı ortaya çıkarırken araştırma yöntemi olarak kronolojik ve açıklayıcı bir yöntem tercih edilmiş, yaşanan olaylar tarihi seyre uyularak açıklanmaya ve aralarındaki irtibatlar açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yöntemle kaleme alınan çalışmada olayın ayrıntılarına dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Açık ki, Yom Kippur Savaşı 20. yüzyılda Ortadoğu'nun siyasi görünüşünü temelden değiştirmiştir. Mısır ve Suriye gibi Ortadoğu'da devlet tecrübesi olan ülkeleri bölgede ortaya çıkan yeni güç dengesi ve siyasi realiteyi kabullenmeye teşvik etmiş, mevcut durumda çözümsüzlüğe mahkûm olan ve Arap devletlerinin bölgesel politikalarında birbirlerine karşı “*Prima Inter Pares*” olmak adına kullandıkları Filistin Sorunu'nda da yeni bir dönem açılmasına neden olmuştur. Tüm bu sayılan değişimlere etki eden ve 1973 yılında Ortadoğu'da yaşanan Yom Kippur Savaşı, ayrıca istihbarat eksikliği ve zaafiyetinin sonuçlarının neler olabileceğine dair iyi bir örnek de teşkil etmektedir. Yaşanan çatışma sonucunda İsrail, Mısır ve Suriye'ye taktik olarak üstünlük kurmuştur ancak bu üstünlüğün malzeme ve personel olarak kendisine maliyeti oldukça ağır olmuştur.

Oldukça hızlı gelişen savaşın ilk aşamasında Suriye, Golan tepelerine girmiş ve İsrail'in tüm kuzey bölgesini tehdit etmesini sağlayacak stratejik bir köprüye de 10 km. kadar yaklaşmıştır.⁵ Durum İsrail açısından kritik bir hal almıştır çünkü Golan tepelerinin ele geçirilmesi halinde Suriyeliler kolayca Tiberias, Safed, Netanya ve Tel-Aviv'i tehdit edecek duruma gelecektir.⁶ Güney cephesinde ise Mısırlılar baskın bir saldırı ile Sina yarımadasında İsrail'in Bar-Lev Savunma Hattı'nı yarmıştır. Bunun sonucunda tüm İsrail, 1967 Savaşı'nda işgal edilen bölgeler, Süveyş Kanalı, Akabe Körfezi ve Kızıldeniz bölgesi, Mısır ve Suriye'nin Akdeniz kıyıları ile Sina Yarımadası savaş alanı haline gelmiştir.⁷ Bu baskın saldırıdaki ihmaller yüzünden, savaşın sona ermesinden sonra İsrail'de Golda Meir hükümeti düşmüştür. Ortadoğu'da 1973 yılı sonbaharında gergin bir dönem yaşanmasına neden olan Yom Kippur Savaşı'na giden süreçte taraflar kendilerini korumak için, yaşadıkları çatışma ve savaşların da etkisiyle, güvenlik doktrinleri geliştirmişlerdir. Bu noktada bu güvenlik doktrinlerine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

İSRAİL'İN GÜVENLİK DOKTRİNİ

1948'ten 1973'e kadar geçen sürede dâhil olduğu 3 büyük savaşı da kazanmanın kendisine sağladığı güvenle hareket eden İsrail yönetimi, bu savaşlardan çıkardığı derslerle kendisine bir savunma doktrinini oluşturmuştur. Komşusu olan Arap ülkeleri ile kıyaslandığında nüfusu çok az

⁵ “Bu köprü Benot Yacov Köprüsü'dür.” Bkz. Michael J. Jordan, “The 1973 Arab-Israeli War: Arap Policies, Strategies and Campaigns”, *Global Security*, CSC 1997 (1997), <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1997/Jordan.htm> (erişim 03.05. 2020).

⁶ Peter Caddick-Adams, “Battles of Golan Heights,” içinde Richard Holmes (ed.), *The Oxford Companion to Military History*, (Oxford: Oxford University Press, 2001): 365-366; Abraham Rabinovich, *The Yom Kippur War: The Epic Encounter That Transformed The Middle East*, (New York: Schocken Books, 2004):314.

⁷ Bkz. Jordan, agm.

olan İsrail, hem iktisadi hem de demografik sebepler yüzünden Mısır ve Suriye'nin yaptığı gibi yüksek mevcutlu bir orduyu sürekli silahlı tutacak ve uzun sürecek bir savaşı devam ettirebilecek durumda değildir. Çünkü İsrail'in ilan ettiği genel seferberlikler ülke ekonomisine büyük bir mali külfet getirmektedir.⁸ Bu sebeplerden dolayı İsrail'in savunma stratejisi caydırıcılık, güçlü ve güvenilir istihbarat ve hava hâkimiyetinin sağlanması üzerine kurulmuştur. Ülkenin küçük olması, kendisine hızlı seferberliğe gitme, lojistik hatlarının kısalması gibi avantajlar sağlamaktadır. Buna karşın, ülkenin küçük olması hemen hiç stratejik derinliğe olmaması gibi önemli bir handikapı da beraberinde getirmektedir. Ülkenin stratejik derinlik eksikliği yüzünden olası bir savaşın İsrail topraklarında cereyan etmesi halinde ülkenin altyapısı, ulaşım sistemi, sanayi tesisleri ve yerleşim yerleri gibi önemli bileşenlerinin bu durumdan büyük zarar görme ihtimali bulunmaktadır. Bu durumun üstesinden gelmek için İsrail, “*En iyi savunma saldırıdır*” prensibini benimsemiştir ve yaşanacak çatışmayı karşı tarafın topraklarına taşmayı öncelik edinmiştir. Örnekle açıklamak gerekirse; stratejik derinlik eksikliği nedeniyle 1967 Savaşı öncesinde İsrail'in büyük kısmı Suriye ve Batı Şeria'dan açılacak topçu ateşi tehdidi altında bulunmaktaydı. Ancak 1967 Savaşı'nda yaşanan ilerlemeler ve toprak kazanımları sayesinde İsrail'in büyük nüfus merkezleri düşman topçu menzili dışında çıkarılmıştır. Ayrıca ortaya çıkan yeni fiili sınırlar daha kısa ve savunmaya daha müsaittir. Ek olarak İsrail savunması artık kısmi bir derinlik kazanmıştır.⁹

Bu doktrine kaynak teşkil eden strateji ilk kez 1956 Süveyş Krizi sırasında denenmiştir. Strateji başarılı olunca da 1967 Savaşı'ndan sonra askeri doktrin haline gelmiştir.¹⁰ 1967 Savaşı'nın, daha önce de ifade edildiği üzere, en önemli getirisi İsrail'in yeni bölgeleri ele geçirerek topraklarını genişletmesi olmuştur. Bunun sonucunda İsrail'in genişleyen sınırları kuzeyde Golan tepelerini, Batı Şeria'yı ve Sina yarımadasını içine almıştır.¹¹

Sonuç olarak İsrail'in askeri ve güvenlik doktrini çatışmanın hızla düşman topraklarına taşınmasını ve burada oluşturulacak savaş alanında kara birliklerinin hava gücü ile koordineli olarak kullanılmasını öngörmektedir. Bu strateji 1973 Savaşı'nda da uygulanmaya çalışılmıştır. Baskın saldırıya uğrayan İsrail, kara birliklerine yol açmak ve zaman kazanmak için hava kuvvetlerini kullanmıştır. Ancak İsrail hava gücü Mısır ve Suriye'nin güçlü hava savunması ile karşılaşmış ve savaşın başlarında başarısız olmuştur.¹²

MISIR'IN GÜVENLİK DOKTRİNİ

Mısır'ın, İsrail Güvenlik Doktrini'ni anlamasının bedeli oldukça ağır olmuştur. 1967 Altı Gün Savaşı'nda uğranılan yenilgiden sonra Mısırlılar saldırı ve savunma taktiklerini değiştirmiştir. Çünkü hem Suriye hem de Mısır 1967 Savaşı'nda alınan yenilgiden kendilerine dersler çıkarmıştır.¹³ Bu iki devletten birisi olan Mısır'ın 1967 Savaşı'ndan sonraki ana amacı Süveyş Kanalı'nın batı kıyısını elinde tutabilmek için takviye etmek ve buradan başlatılacak bir karşı saldırı ile Sina

⁸ Richard H. Grilding, *The Yom Kippur War: Insights Into Operational Theory*, (Fort Leavenworth, Kansas: School of Advanced Military Studies, US Army Command and General Staff College, 30 Nisan 1988): 3.

⁹ Steven J. Piccirilli, *The 1973 Arab Israeli War*, (Quantico: Marine Corps Command and Staff College, 1989).

¹⁰ Jordan, agm.

¹¹ Ebrahim Al-Jouder, “Operational Level of War, The Egyptian /Israeli War, 1973”, *Global Security, CSC 1997*, Conference Group 4, (27 Mart 1997), <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1997/Al-Jouder.htm> (erişim 14.11.2020).

¹² Piccirilli, age.

¹³ Steven Baxter, *Arab-Israeli War October 1973, Lessons Learned, Lessons Forgotten*, (Newport: Naval War College, 8 Şubat 1994): 16.

yarımadasının İsrail işgali altındaki doğu kıyısına en az zayıyla çıkmak ve hızla ilerleyerek yarımadaı ele geçirmektir. Bu sayede 1967 yılında kaybettiği ve ülkenin en önemli gelir kaynaklarından birisi olan Süveyş Kanalı'nı İsrail işgalinden kurtarabilecek ve yeniden faaliyete geçmesini ve gelir getirmesini sağlayabilecektir.¹⁴ Bu amaçtan da anlaşılacağı üzere 1967 Savaşı'nda yenilen Arap Devletleri'nden Mısır ve Suriye kaybettikleri toprakları geri almayı kendilerine öncelikli amaç olarak tayin etmiştir.¹⁵

Daha önce yaşanan Arap-İsrail savaşlarından farklı olarak, artık Mısır'ın ana amacı İsrail'i ortadan kaldırmak değil kaybettiği toprakları geri almaktır. Çünkü 1967 Savaşı sonrasında Sina yarımadasının kaybı Mısır'ı millet ve devlet olarak ciddi şekilde sarsmış ve Arap dünyasının liderliği iddiasını zora sokmuştur.¹⁶ Bu yüzden Mısır'ın tüm askeri yapılanması, hazırlığı ve planları bu amaca yönelik olarak yapılmıştır. Kaybettiği topraklarını geri alabilmek için Mısır, üç aşamalı bir plan hazırlamıştır. Hazırlanan plana göre takip edilecek üç aşama şu şekildedir: Hazırlık, Aktif Savunma ve Yıpratma Savaşı Safhası. 1967 Savaşı sonrasında Araplar kaybettikleri toprakları İsrail'e doğrudan saldırarak geri alamayacaklarını anlamışlardır. Bunu dolaylı yoldan, İsrail'le doğrudan karşı karşıya gelmeden yapmaya karar vermişlerdir. Bu amaçla Nasır, Süveyş Kanalı boyunca gerginliği arttırarak Sina yarımadasının işgalini sürdürmeyi İsrail açısından maliyetli hale getirmeye karar vermiştir. Bu kararı doğrultusunda Mısır ordusunun başlattığı yıpratma savaşı, Süveyş Kanalı'nın karşı kıyısına sürekli yapılacak topçu atışları ve komando akınları şeklinde cereyan etmiş ve işgali İsrail açısından maliyetli hale getirmeyi amaçlamıştır. Fakat bu planın en zayıf yönü İsrail'in daha üstün ateş gücüne sahip olmasıdır. Bu saldırılar yüzünden malzeme ve personel kaybeden İsrail, hem Mısır'ı cezalandırmak hem de saldırıdan caydırmak için misli ile mukabele etme yoluna gitmiştir.¹⁷

Planlanan saldırının hazırlık safhası Haziran 1967-Ağustos 1968 arasındaki dönemi kapsamıştır. Bu dönemde Mısır, 1967 Savaşı sırasında ciddi şekilde kayıp veren askeri gücünü yeniden oluşturmaya çalışmıştır. Yine bu dönemde Süveyş Kanalı'nın batı kıyısındaki savunmasını da takviye etmiştir. Planın ikinci kısmını oluşturan Aktif Savunma Safhası ise 1968 Eylül-1969 Şubat ayları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde Mısır güçleri İsrailileri taciz etmeye ve tahkimatların bitirilmesini geciktirmeye çalışmıştır. Yine bu dönemde Mısır birlikleri Sina yarımadasına çıkıp keşif yapmaya da başlamıştır. Keşiflerden elde edilen bilgilerle Süveyş Kanalı'nı geçmek için ve İsrail tahkimatlarına saldırmak için en uygun noktalar belirlenmeye çalışılmıştır. Yıpratma Savaşı dönemi ise 1969 Mart ayı ile 1970 Ağustos'u arasındaki zaman dilimidir. Bu dönemde Mısır ordusu Sina yarımadasına bölük seviyesinde güçlerle gece ve gündüz baskınlar yapmaya başlamıştır. İki taraf arasında yaşanan topçu düellosu ise sıradan bir olay halini almıştır. Yine bu dönemde Mısırlı balıkadamlar Elyat limanındaki İsrail gemilerine saldırılar düzenlemiştir. Ancak Ağustos 1970'te, hem Mısır ve hem de İsrail yıpratma savaşını sonlandırma kararı almıştır. Çünkü yıpratma savaşı iki tarafa da bir fayda sağlamamıştır. Bu tırmandırma savaşı sırasında İsrail, 700 ölü, 2.700 yaralı olmak üzere toplam 3.400 zayıat vermiştir. Arapların zayıatı ise bunun 3 veya

¹⁴ S.S. Bhattacharya, "The Strategic Importance of the Suez Canal", *Strategic Analysis*, 5/12, (1982): 686-693; İsmail Numan Telci ve Recep Yorulmaz, *Süveyş Kanalı'nın Politik Ekonomisi ve "The Ever Given" Krizi*, Analiz 283, (Ankara: Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM), 2021). Süveyş Kanalı'nın önemi hakkında bkz. Danyal Bediz, "Süveyş Kanalı'nın Önemi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9/3, (1951): 329-352.

¹⁵ Baxter, age, s. 3.

¹⁶ Grilding, age, s. 1; David T. Buckwalter, "The 1973 Arab-Israeli War," içinde David A. Williams (ed.), *Case Studies in Policy Making & Implementation* (6. Baskı), (Newport Rhode Island: Naval War College, 2002): 119-138. Ayrıca bkz. Jordan, agm.

¹⁷ Chaim Herzog, *The War Atonement, October 1973*, (Boston: Little, Brown & Co., 1975): 8-9.

5 katı olduğu tahmin edilmektedir.¹⁸ Sonuç olarak yıpratma savaşı Araplara ne siyasi ne de askeri bir kazanım sağlamamıştır.¹⁹

1970'li yılların başında bölgedeki gerginliğin tırmanmaya başlaması üzerine ABD, hem yeni bir savaş çıkmaması hem de SSCB'nin bu durumdan istifade ederek Ortadoğu'daki etkisini arttırmaya çalışmaması devreye girmek zorunda kalmıştır. ABD Dışişleri Bakanı William Rogers'ın girişimleri ile ateşkes ya da “*Ne Savaş Ne Barış*” dönemi gelmiştir (1970 Ağustos-1973 Ekim arası). Bu ateşkes döneminde de Mısırlılar ve İsraililer istihbarat toplamaya, karşılıklı keşif yapmaya devam etmiştir. Bu esnada ABD Başkanı R. Nixon ve Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreteri L. Brejnev artan gerginliği görüşmek üzere 1972 Mayıs ayında bir araya gelmiştir. Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, ABD ve SSCB arasındaki ilişkilerin yumuşamaya başladığını görmüş ve bunun Araplar için iyi bir gelişme olmadığını ifade etmiştir. ABD-SSCB arasındaki ikili zirveden SSCB'nin önceliğinin Detente olduğu sonucu çıkmıştır.²⁰ Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, iki süper güç Ortadoğu'da istikrarı bozacak yeni bir savaş olmaması konusunda kendi aralarında anlaşmışlardır. Bu yüzden de Ne Savaş Ne Barış durumu anlaşmazlığa en uygun çözüm olarak görülmüştür. Ama Ne Savaş Ne Barış yaklaşımı Araplar için kabul edilemez bir durum olmuştur.²¹ İsrail açısından ise bu yaklaşım Ortadoğu'daki fiili durumu meşrulaştırdığı için uygun bir çözüm olarak görülmüştür. Daha önce de ifade edildiği üzere, 1967 Savaşı İsrail'e eskiye göre daha kolay savunulabilir sınırlar ve stratejik derinlik sağlamıştır.²²

Mısır açısından ise Ne Savaş Ne Barış durumu kabul edilemez bir seçenektir. Sovyet silah satışları ile ihtiyacı olan askeri malzemeyi temin edebileceği için Enver Sedat İsrail'le süresi, kapsamı ve amacı sınırlı bir savaşa girmeyi göze almıştır. Bu karar üzerine Mısır yönetimi için iki seçenek ortaya çıkmıştır:

1. Yıpratma savaşına geri dönmek,
2. Hem amaçları hem de kapsamı sınırlı bir savaşa girişmek.

Yıpratma savaşının en büyük handikapı, daha önce de ifade edildiği üzere, İsrail'in buna çok şiddetli şekilde karşılık verme ihtimalidir.²³ Bu yüzden sınırlı savaş seçeneği daha makul bir çözüm olarak görülmüştür.²⁴ İsrail'le sınırlı bir savaş seçeneğinin kabulünden sonra Enver Sedat, 1972 Temmuz'unda Mısırda bulunan 15.000 kadar Sovyet askeri ve teknik danışmanının ülkeyi en kısa sürede terk etmesini istemiştir.²⁵ Çünkü Sedat bu danışmanlar Mısır'da iken savaş için hazırlık yapamayacağını ve yapılan hazırlıkların da gizli kalamayacağını fark etmiştir.²⁶ Yine Sedat'a göre eğer SSCB, Mısır'ın İsrail'le savaşa hazırlandığını fark ederse bunu engellemek için elinden geleni

¹⁸ Trevor N. Dupuy, *Elusive Victory: The Arab-Israeli Wars, 1947-1974*, (New York: Harper and Row, 1978): 361-369.

¹⁹ J.C. Moulton, “The 1973 October War: The Egyptian Perspective”, *Global Security, CSC 1997*, (1997), <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1997/Moulton.htm> (erişim 14.06.2019)

²⁰ Jordan, agm.

²¹ Ian, J. Bickerton ve Carla L. Klausner, *A Concise History of the Arab-Israeli Conflict*, (Englewood Cliffs, NJ: Prentice Halls., 1991): 169-170.

²² Buckwalter, agm, s. 120.

²³ Herzog, *The War Atonement*, s. 8-9.

²⁴ Tarek A. Awad, *The Ramadan War 1973*, Air University Research Report, (Maxwell Air Force Base, Alabama: Air War College, 1986): 9.

²⁵ Jordan, agm.

²⁶ Insight Team of the London Sunday Times, *The Yom Kippur War*, (New York: Doubleday, 1974): 49-58.

yapacaktır. Çünkü SSCB, ABD ile yeni başlayan Detente sürecini hiç kimsenin bozmasına izin vermeyecektir. Sedat'ın ülkedeki Sovyet askeri danışmanlarını gönderme kararının ülkesinin savaş planına olumlu bir katkısı olmuştur. Gerek ABD gerekse de İsrail, bu kararı yanlış bir şekilde, iki ülkenin ilişkilerinin bozulduğu ve Mısır'a olan Sovyet desteğinin ortadan kalktığı yönünde yorumlamışlardır. ABD ve İsrail'e göre, Sovyet desteği kalktığı için Mısır ordusunun gücü ve etkinliği azalmıştır. Bu yüzden de Mısır, İsrail'i kışkırtacak girişimlerden uzak duracaktır. Mısır'ın tam olarak istediği de bu yönde bir algının oluşmasıdır. Bu yüzden de bu düşüncüyü destekleyecek sahte raporları her fırsatta basına sızdırmıştır. Bu raporlarda Mısır ordusunun silah ve yedek parça eksikliğinin çok fazla olduğu, modern silahları kullanabilecek kalifiye personelin olmadığı gibi sahte bilgiler servis edilmiştir. Tüm bu sayılanlar ve 1972 yılı Temmuz'unda Mısır'ın ülkedeki SSCB askeri ve sivil uzmanlarını ülkeden çıkarması sonucunda İsrail Devleti ve ordusu rehavete kapılmıştır. Bu rehavette İsrail yönetiminin Mısırlıların SSCB desteği olmadan kendi başına hareket edemeyeceğini düşüncesinin de katkısı vardır.²⁷

1972 yazında Enver Sedat, Mısır Savunma Bakanı'na 15 Kasım'dan sonra bir savaş girmeye hazır olunması, bunun için gereken tüm askeri ve stratejik planların acilen yapılmasını emrini vermiştir.²⁸ Fakat Ekim ayında Mısır'ın hazırlıkları ile ilgili yapılan bir brifingde hazırlıkların ağırdan alındığını gören Sedat bundan dolayı hayal kırıklığına uğramış ve Savunma Bakanı Muhammed Ahmed Sadık'ı görevinden almıştır. General Sadık sınırlı bir savaşa şiddetle karşı çıkmıştır. Çünkü Sadık'a göre Mısır ordusu İsrail'le savaşmak için henüz hazır değildir. Bu itirazından iki gün sonra General Sadık, Sedat tarafından görevinden alınmış ve yerine sınırlı savaş tezine destek veren General Ahmet İsmail getirilmiştir.²⁹ Sedat, sadece Savunma Bakanı'nı değiştirmekle yetinmemiş, yeni bir Savunma Bakan Yardımcısı, yeni bir İstihbarat Başkanı, yeni bir Donanma Komutanı ve Merkezi Askeri Bölge komutanı olarak bir General de atamıştır.³⁰

General Sadık'ın tüm muhalefetine rağmen savaş planlarının hazırlanması boşuna değildir, her hâlükârda Mısır harekete geçmeye mecburdur. Ne Savaş Ne Barış durumu yüzünden Ortadoğu'daki sorunlar dondurulmuştur. Mevcut sorunların diplomasi yoluyla çözülemeyeceğine kanaat getiren Mısır yönetimi sorunu kendi bildikleri yoldan çözmeye karar vermiştir. Yetkili makamlarca yapılan görüşmelerde askeri güç kullanımı en uygun çözüm olarak görülmüş ve bir saldırı planı hazırlanması konusunda mutabık kalınmıştır. Hazırlanacak olan plan kapsamında Suriye ve Mısır orduları Ortadoğu'daki askeri ve siyasi dengeyi değiştirmek için İsrail'e karşı ortak bir saldırıda bulunacaktır. Bu amaca ulaşmak için Mısırlı bir General idaresinde bir Ortak Harekât Konseyi kurulmuştur. Bu sayede Suriye ve Mısır arasında ikili işbirliği ve koordinasyon sağlanması planlanmıştır.³¹ Yapılan plan kapsamındaki öncelikli amaç, Süveyş Kanalı'nı geçmek ve kanalın doğu kıyısında sınırlı bir derinliğe kadar ilerlemektir. Mısır yönetimi bu sayede barış için uygun bir ortamın ortaya çıkmasını amaçlamışlardır. O sırada bu amaca ulaşmanın tek yolu Süveyş Kanalı'nı yeniden ele geçirmekten geçmektedir.³²

²⁷ Piccirilli, age.

²⁸ Anwar El-Sadat, *In Search of Identity: An Autobiography*, (New York: Harper and Row, 1978): 233-235.

²⁹ El-Sadat, age, s. 234-237.

³⁰ Jordan, agm.

³¹ Hamdy Sobhy Abouseada, *The Crossing of the Suez Canal, October 6, 1973 (The Ramadan War)*, (Carlisle Barracks, Pennsylvania: USAWC Strategy Research Project, U. S. Army War College, 2000): 1-2.

³² Ossama M. El-Sawah, *Deception in Ramadan War, October 1973*, (Carlisle Barracks, Pennsylvania: USAWC Strategy Research Project, U. S. Army War College, 1999): 25.

Yeni Savunma Bakanı İsmail Ali daha önce General Saad el-Şaazli tarafından hazırlanan ve İsrail'e karşı sınırlı bir savaşı öngören planın uygulanmasını kabul etmiştir.³³ Yapılacak saldırının ana amacı, Mısır'ın 1967 Savaşı'nda kaybettiği topraklarını, ki bu Sina Yarımadası oluyordu, geri almaktır.³⁴ Ayrıca Arap liderliği İsrail'in kendini güvende hissettiği sürece görüşmeye ve taviz vermeye yanaşmayacağını anlamıştır. 1967 Altı Gün Savaşı ve sonrasında işgal edilen topraklar İsrail'e stratejik derinlik sağlamıştır. Bunun sonucunda İsraililerin “*Güvenli Sınırlar Doktrin*” iyice kemiklemiştir. Mısır yönetimi, İsrail'i taviz vermeye zorlamak için bu doktrinin sarsılması ve İsrail'e maddi ve manevi zarar verilmesinin gerektiğini anlamıştır.³⁵ Bu yüzden Arap liderleri siyasi amaçlarını gerçekleştirmek için savaşı tek ve geçerli çözüm olarak görmeye başlamıştır.³⁶ Arap devletleri cephesi temelde Mısır tarafında geliştirilen yüksek stratejiyi kabul etmiştir. Bu strateji işgal edilen topraklardan İsrail'i çıkarmak için askeri-siyasi bir yaklaşımın uygulanmasını öngörmektedir.³⁷ Geliştirilen bu strateji kapsamında Sedat, İsrail'le iki cephede savaşabilmek için Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ı ülkesinin de saldırıya katılması için ikna etmiştir.³⁸ Sedat, İsrail'i yenebilmek için savaşın başlangıcında en az iki cephe açılmasının ve İsrail güçlerinin bölünmesinin bir zorunluluk olduğuna inanmıştır. Bu amaçla 1973 Ocak ayında Suriye ve Mısır arasında ortak bir askeri komuta merkezi kurulmuştur.³⁹ Enver Sedat bu koalisyona Ürdün'ün de eklenmesinin siyasi ve askeri açıdan büyük fayda sağlayacağını savunmuştur. Bu sayede yaşanacak olan savaşta İsrail üç cepheden tehdit edilecektir. Bu tehdidi karşılamak için ise İsrail'in kuvvetlerini üçe bölmesi gerekecektir. Bu durum da Mısır'a çatışmanın ilk başlarında büyük avantaj sağlayacaktır.⁴⁰ Ancak, Ürdün bu plana katılmaya istekli olmamıştır. Bunun üzerine Mısır, savaş hazırlıklarına Suriye ile devam etmiştir. Hazırlıkların tamamlandığını düşünen Enver Sedat 1972 Kasım ayında Mısır Genel Kurmay'ının savaş planının uygulamaya konulmasına onay vermiştir.⁴¹

1973 yılı Ağustos ayında Ortak Planlama Konseyi, savaş planına son halini vermek için İskenderiye'de gizlice bir araya gelmiştir.⁴² Saldırı planı Mısır Genel Kurmay Başkanı General Şazili tarafından hazırlanmıştır.⁴³ Plan gereği olarak Mısır kuvvetleri Süveyş Kanalı'nı geçecek, kanalın doğu yakasındaki tahkimatları ele geçirecek ve tüm kanal boyunca dar bir koridorda yayılacaktır. Mısır Ordusu Ortak Komuta Konseyi askeri harekâtın amacını oldukça basit bir şekilde ifade etmiştir: sınırlı bir saldırıda bulunulmalı ve Süveyş Kanalı'nın doğu kıyısında köprübaşları ele geçirilmelidir.⁴⁴ Eğer şartlar elverirse, Mısırlılar ilerlemelerini 30-40 mil derinliğe kadar taşıyacak, Sina yarımadasındaki önemli noktalardan olan Gidi, Mitla ve Hatiriye Geçitlerini ele geçirecektir.⁴⁵ Suriye kuvvetleri de Golan'a girecek, İsrail tahkimatlarını yok edecek ve tüm Golan platosunu ele

³³ Jordan, agm.

³⁴ Hassan El-Badri, Taha El-Magdoub, ve Mohammed Dia El-Din Zohdy, *The Ramadan War*, (Dunn Loiring, Virginia: T. N. Dupuy Associates, Inc., 1978): 17.

³⁵ Awad, age, s. 12.

³⁶ Jordan, agm.

³⁷ Shlomo Aronson, *Conflict Bargaining in The Middle East: An Israeli Perspective*, (Baltimore: The John Hopkins University Press, 1978): 161, 164-165.

³⁸ Moulton, agm.

³⁹ O'Ballance, age, s. 33.

⁴⁰ Jordan, agm.

⁴¹ Hassan El-Badri, *The Ramadan War, 1973*, (Fairfax: T.N. Dupuy Associates, Inc., 1978): 9-14.

⁴² Saad El-Shazly, (1980a). *The Crossing of Suez: The October War (1973)*, (Londra: Third World Centre For Research and Publishing, 1980): 136.

⁴³ Saad El-Shazly, S. (1980b). *The Crossing of the Suez*, (San Francisco, California: American Mideast Research, 1980): 29.

⁴⁴ Awad, age, s. 10.

⁴⁵ El-Shazly, *The Crossing of the Suez*, s. 29-36; El-Sadat, age, s. 289.

geçirecektir. Arap stratejik saldırı planı, kağıt üzerinde birbirinden ayrı ama koordineli bir saldırıyı öngörmüştür.⁴⁶

Saldırı günü olarak Yahudi dini bayramı olan Yom Kippur Günü seçilmiştir.⁴⁷ Bugün aynı zamanda Müslümanların oruç ayı olan Ramazan'a da denk gelmiştir. Ek olarak 28 Ekim'de İsrail'de genel seçimler yapılacaktır.⁴⁸ Bu da İsrail'deki siyasi liderliğin Mısır ve Suriye'nin askeri harekâtlarından ziyade kendi seçim kampanyası ile meşgul olacağı anlamına gelmektedir. Sedat, Esad ve askeri planlamacılar saldırı günü olarak 6 Ekim'i seçmiştir. Bu tarih Ramazan'a denk geldiği için İsraililer Müslümanların tüm gün aç ve susuz kalmaları nedeniyle halsiz olacaklarını düşünecek, ilk mermiler düşene kadar da bunun bir saldırı olduğuna ihtimal vermeyecektir.⁴⁹ Keza bir dizi Yahudi dini ve milli bayramı da bu ayda bulunmaktadır.⁵⁰

Başarılı bir askeri hareket İsrail'in güvenlik illüzyonunu yok edecek, İsrail'in işgal edilmiş topraklar sayesinde savunulabilir sınırlar ve stratejik derinlik kazandığı iddiasını sorgulanır hale getirecektir. Bu yüzden sınırlı bir askeri saldırı dahi İsrail'in topyekûn askeri üstünlük iddiası ve inancını sarsabilecektir. Bu sayede Arapların özellikle 1948'den sonra kırılan gururu tamir edecek ve kendilerine olan güvenlerini geri kazanmaları sağlanacaktır.⁵¹

Uygulanacak saldırı planına “*Bedir Operasyonu*” adı verilmiştir. Orijinal planın adı ise “*Yüksek Minareler-High Minarets*”tir. Şazili, ilk planı Mısır ordusunun sınırlı güç projeksiyonu ve saldırı kapasitesini göz önüne alarak hazırlamıştır. Plan, sürpriz bir saldırı ile Süveyş Kanalı'nın doğu kıyısına çıkılmasını, Sina yarımadasına 5-6 mil kadar girilmesi ve savunma mevzileri oluşturulmasını, daha sonra da tekrar yıpratma savaşı dönülmesini öngörmektedir. Çünkü kanalın Mısır tarafında yer alan sabit SAM füze bataryalarının etkili menzili sınırlıdır ve bataryalar seyyar olmadıkları için taşınmaları ve yeniden kurulmaları çok vakit almaktadır. Bu da Mısır güçlerinin ve füze bataryalarının bu süre zarfında saldırıya açık olmasına sebep olmaktadır.⁵²

Şazili, plandan ilk kez 1971 yılında dönemin Savunma Bakanı Muhammed Ahmed Sadık'ı haberdar etmiştir. Sadık da planı inceledikten sonra boşa bir girişim olacağını, uygulanması halinde Mısır'a ne siyasi ne de askeri bir kazanım sağlamayacağını ifade etmiştir. Bu planın siyasi açıdan bir getirisi olmayacaktır çünkü Sina'nın doğu kıyısına çıkılsa dahi geri kalan kısmı hala İsrail işgali altında kalacağı için Mısır avantaj sağlamayacaktır. Sadık'a göre Mısır saldırısı hızlı, şiddetli ve sınırlamasız olmalıdır. Sina içlerine, oradan da Gazze'ye doğru hızla ilerlenmeli ve düşman güçlerini yok edilmelidir. Bunu söylerken 1967 Savaşını hiç yaşamamış gibi davranmıştır. Oysaki İsrail'in Mısır karşısında bariz hava üstünlüğü vardır. Bu yüzden İsrail'in Sina'da girişilecek her türlü harekâtı hava gücü ile en başından itibaren baskı altına alacağı açıktır. Şazili ise Mısır'ı böyle bir planı uygulayacak gücü olmadığını, çölde İsrail Hava Kuvvetleri'nin karşısına hava koruması olmadan çıkmanın intihar olacağını ifade etmiştir. Bunun üzerine Sadık, Şazili'ye kanalın doğu kıyısına çıkıp Sina içinde çöl geçitlerine (*Mitla ve Gidi Geçitleri*) doğru 30-40 mil girmeyi sağlayacak bir plan üzerinde

⁴⁶ Jordan, agm.

⁴⁷ Youssef H. Aboul-Enein, “The Yom Kippur War: The Memoirs of Egyptian Generals”, *Military Review*, 83/1, (2003): 55 (52-59).

⁴⁸ El-Sawah, age, s. 20.

⁴⁹ Jordan, agm.

⁵⁰ El-Sawah, age, s. 20.

⁵¹ Jordan, agm.

⁵² El-Shazly, *The Crossing of the Suez*, s. 29.

çalışmasını emretmiştir. Bu yeni plana da “*Operasyon 41*” adı verilmiştir. Her iki plan da 1971 yılı Eylül ayı itibarıyla hazırdır ama Mısır liderliği, ülkenin ikinci planı uygulamaya koyabilecek askeri gücü olmadığını görmüştür. Bunu sonucunda 1972 yılı boyunca Operasyon 41 adı verilen plan üzerinde çalışılmış ve adı da “*Granit 2*” olarak değiştirilmiştir. Yine de Şazili’nin saldırı planı ile ilgili fikri değişmemiştir. Ona göre uygulanabilir tek plan Yüksek Minareler’dir. Granit 2’nin uygulanabilmesi, Mısır Hava Kuvvetleri’nin uzun mesafede hava koruması sağlayamaması ve seygar uçaksavar bataryalarının olmaması nedeniyle imkânsızdır. 1972 Ekim’inde General Sadık işi yavaştan alması nedeniyle yerini Sedat’ın dönem arkadaşı olan General İsmail’e bırakmıştır. İsmail, ilk iş olarak durumla ilgili siyasi ve stratejik tahminleri içeren bir rapor hazırlamış ve Mısır’ın henüz savaşa hazır olmadığını ifade etmiştir. Mevcut güç kompozisyonu ile Sina geçitlerine ilerlemek, ilerledikten sonra da burayı savunmak imkânsızdır. Bu rapordan sonra İsmail, Şazili’ye sınırlı harekâtı öngören planı tekrar çalışmasını istemiştir. İsmail, ek olarak 1973 Nisan’ında ise bu plana şartların elvermesi halinde Sina geçitlerine ilerlemeyi içeren eklemenin de yapılmasını istemiştir. Çünkü Suriyeliler tüm savaşın Süveyş’in doğu kıyısında 10 milden az bir toprak parçası için yapılacağını öğrenirlerse bu saldırıya katılmayacaklardır. Şazili bu karara yeniden itiraz etmiştir. İsmail de gerekli şartlar ortaya çıkarsa ellerinde ek bir planın olmasının iyi olacağını ifade etmiş ve itirazı reddetmiştir.⁵³ Plana göre Mısırlılar, yoğun topçu ateşi altında Süveyş Kanalı’nı geçecektir (Topçu ateşi tüm kanal boyunca açılacaktır). Karşı kıyıya çıkınca Mısırlılar, geri bölgesi ile bağlantısı yoğun topçu ateşi ile kesilmiş olan İsrail’in Bar-Lev Savunma Hattı’na saldıracaktır. Hattı düşürdükten sonra Mısır güçleri 6-9 mil kadar ilerleyecek ve siper kazıp savunmaya çekilecek ve İsrail ordusunun zırhlı birliklerle yapacağı karşı saldırıyı bekleyecektir.⁵⁴

MISIR’IN ALDATMA PLANI

Mısır’ın saldırı planının üç önemli bileşeni vardır: Ekonomik, siyasi ve askeri. Öncelikle Mısır’ın iktisadi yapısının istikrarsızlığı ve başka bir savaşı kaldıramayacağı yönündeki yanlış haberler ve raporlar kamuoyuna sızdırılmıştır. Raporlarda, yukarıda sayılan sebeplerden dolayı Sina yarımadasının iadesinin siyasi ve diplomatik görüşmeler sonucunda olması Mısır yönetimine tavsiye edilmektedir. Yine Mısırlılar bu plan gereğince Rogers Planı’nı kabul etmiş ve ülkedeki Sovyet danışmanlarını geri göndermiştir. Pek çok kişi Enver Sedat’ın Batı’ya yakınlaşmayı tek geçerli çözüm olarak gördüğünü düşünmeye başlamıştır. Rogers Planı Ortadoğu’da artan Sovyet etkisini dengelemek için istikrar sağlanmasını öngördüğü için, İsrail’den gelebilecek 1967 Savaşı türü önleyici bir saldırıya ABD sıcak bakmamıştır.⁵⁵ Mısır bu hamlesi ile İsrail’in eline geçen istihbarat raporlarını ve delilleri perdelemeyi amaçlamıştır. Bu perdeleme sonucunda İsrail kararsız kalmıştır. Askeri aldatmaca için ise Mısır sıklıkla asıl amacını perdeleyecek tatbikatlar yapmaya başlamıştır.

Mısır silahlı kuvvetlerinin planının en önemli kısmı sürpriz saldırı ve şaşkırtmadır. Şaşkırtmayı gerçekleştirmek için Mısır 1973 yılı Mayıs, Ağustos ve Eylül aylarında üç kez seferberlik ilan etmiştir. İsrail bu seferberlik ilanlarından ilk ikisine aynı şekilde karşılık vermiş ve seferberlik ilan etmiştir. Bu seferberlikler nüfus handikapı nedeniyle önemli derecede işgücüne ihtiyaç duyan ve bu sebeple

⁵³ El-Shazly, *The Crossing of the Suez*, s. 29.

⁵⁴ El-Shazly, *The Crossing of the Suez*, s. 36.

⁵⁵ Jordan, agm.

oldukça hassas, kırılğan olan İsrail ekonomisine ek yükler getirmiştir. Bu bağlamda sadece Mayıs seferberliği İsrail'e 10 Milyon Dolar'a mal olmuştur.⁵⁶

Suriye ile askeri koordinasyon, saldırı gününden (6 Ekim'den) 6 ay önce kurulmuştur. Askeri açıdan plan İsrail'in sürpriz ve önleyici saldırı yapma inisiyatifini elinden almayı ve dengesini bozmayı öngörmüştür. Mısırlılar, İsraililerin planın bazı kısımlarından haberdar olacaklarını tahmin ettiklerinden ana saldırının yeri, zamanı ve yönünü ellerinden geldiğince gizli tutmaya çalışmışlardır. Bu kapsamda bazı Mısır birlikleri saldırı için toplanacakları alanlara 4 aylık bir sürede intikal ettirilmiştir. Bunun yanında Mısırlılar savunma mevzileri ve tahkimat yapmaya devam etmiştir çünkü İsrailileri şüphelendirmek istememişlerdir.⁵⁷

Mısır ordusunun farklı birlikleri Süveyş Kanalı boyunca tatbikatlar yapmıştır. Bu arada Mısırlılar, kanalın batı kıyısını da tahkim etmeye devam etmiştir. Saldırıdan bir gün önce kanalı geçmek için kullanılacak olan ekipman daha önce tatbikatlarda yapıldığı gibi cephe gerisinden en ön safa getirilmiştir. 1973 yılı Eylül ayında Mısır, yıllık rutin tatbikat görüntüsü altında Süveyş kıyısındaki güçlerini takviye etmeye ve bölgeye ek birlikler göndermeye başlamıştır. Mısır, artık İsrail'in alıştığı, yılda bir kaç kez düzenlenen tatbikatlarından birinin görüntüsü altında kanal kıyısındaki güçlerini takviye etmeye ve bölgeye birlik kaydırmaya başlamıştır.⁵⁸ İsraililer aylardan beri tekrarlanan bu sahneyi görünce artık alıştikları için fazla tepki vermemiştir. Tüm bunların hepsi, İsrailileri yapılanların sıradan bir tatbikat olduğuna inandırmak içindir.⁵⁹ Mısırlılar dikkat çekmemesi için bir kısım askeri ekipmanı sivil araçlarla gizlice kanal kıyısına taşımıştır.⁶⁰ Bu ekipman ve askeri harekatta kullanılacak mühimmat Mayıs ayında düzenlenen tatbikat sırasında demiryolu ile bölgeye nakledilmiştir.⁶¹ Kanal geçişinde kullanılacak ekipmanı kanal kıyısına İsrailileri şüphelendirmeden getirmek için de özel bir plan hazırlanmıştır. Çünkü Mısırlılar, İsraililer niyetlerini anarlarsa hemen karşı saldırıya geçeceklerini, 1967 tecrübesinden dolayı, gayet iyi bilmektedirler. Bu yüzden plan gereğince kullanılacak ekipman birkaç defa yer değiştirmiştir. Önce tatbikat görüntüsü altında ön safa getirilmiş, daha sonra da İsraililerin gözü önünde cephe gerisine taşınmıştır. Daha sonra da özellikle geceleri, yeniden ön safa getirilmiştir.⁶²

İsrailileri duruma inandırmak için Mısır ordusu en düzensiz, disiplinsiz birliklerini ön safa getirmiştir. Kanal kıyısında aylıklık yapan ve elbiselerini yıkayan bu birlikler Mısır'ın planının bir parçasıdır. "Tembel Askerler" denilen bu birlikler kanalın batı kıyısına yerleşmiştir ve İsrailileri kandırmak ve varlıklarına alıştırmak için kanal kıyısında balık tutup, güneşlenmiş, yüzmüş ve spor yapmıştır. İnandırıcılıklarının artması için bu birliklerdeki askerlerin miğfer giymesi yasaklanmıştır. Subayları da sıklıkla düzenlenen toplantılara ve eğlencelere katılmış, disiplin eksikliği varmış gibi davranmışlardır.⁶³ Yine bu dönemde Mısır Savunma Bakanı'nın Umre'ye gitmesi de İsrail de

⁵⁶ El-Sawah, age, s. 17.

⁵⁷ Awad, age, s. 21.

⁵⁸ Al-Jouder, agm.

⁵⁹ Awad, age, s. 22.

⁶⁰ Al-Jouder, agm.

⁶¹ El-Sawah, age, s. 15.

⁶² Awad, age, s. 22.

⁶³ D.K. Palit, *Return to Sinai, The Arab Offensive, October 1973*, (Yeni Delhi: Palit & Palit Publishers, 1974): 77.

durumun ciddi olmadığı kanısını güçlendirmiştir.⁶⁴ Oysaki tüm Eylül ayı boyunca İsrail'e farklı kaynaklardan onbir defa Arapların bir saldırıya hazırlandığı haberi gelmiştir. Ama Mossad Şefi Zvi Zamir bu iddiaların ciddiye alınmasına gerek olmadığını, askeri gücü hala eksik olan ve saldırı yapabilecek bir güce de en erken 1975'te kavuşabileceğini öngörülen Mısır'ın o zamana kadar İsrail'e saldırmaya cesaret edemeyeceğini iddia etmiştir. Araplar da askeri eksikliklerinin farkındadır ama İsrail'i diken üstünde tutmak, askeri ve iktisadi açıdan yıpratmak için saldırıcağı gibi yapmayı ihmal etmemiştir. Bu düşüncesini savaş sonrasında kurulan Agranat Komisyonu'na ifade verirken kendisini savunmaya çalışmış ve Arapların saldırıcağı beklemediklerini ifade etmiştir.⁶⁵ Bu kanyı iyice güçlendirmek ve İsraililerin kafasını karıştırmak için Mısırlılar ekte verilen şu tedbirlere de başvurmuştur:

- Sovyetlerle anlaşmazlık olduğu kanısını güçlendirmek için basında sıklıkla Sovyet danışmanlarla anlaşmazlıklar yaşandığı haberleri yayınlanmıştır.
- Enver Sedat, savaştan önce Suudi Arabistan, Katar ve birkaç ülkeyi daha kapsayan bir geziye çıkmıştır.
- Basında Enver Sedat'ın 16 Ekim'de çok önemli bir konuşma yapacağı haberleri çıkmıştır. Bu haber ve Sedat'ın yurtdışı gezisi, en azından 16 Ekim'e kadar hiçbir şey olmayacağı yönündeki İsrail kanısını güçlendirmiştir.
- Ekim ayı başlarında Mısır Dışişleri Bakanı Zeyat Washington'a gitmiştir. (5 Ekim'de ABD Dışişleri Bakanı Kissinger ile görüşecektir.)
- Eylül ayı başlarında El-Ahram gazetesi Hacca gitmek isteyen Mısırlı subayların listesini yayınlamıştır.
- Ekim ayının ilk yarısında Romanya Savunma Bakanı'nın Mısır'ı ziyaret edeceği duyurulmuştur.
- Mısırlılar savaştan epey bir süre önce Mısır'ın savaş hazırlıklarının tam olmadığı, askeri araçlarının bakımlarının, yedek parçalarının eksik ve yetersiz olduğu yönünde sahte haberler yaymıştır. Öyle ki Mısır'ın askeri eksikleri ile ilgili haberler İngiliz gazetelerinde dahi yayınlanmıştır.⁶⁶

1973 yılı Ağustos ayında Mısır'a ait destroyerlerin Hindistan ve Pakistan limanlarını ziyaret edeceği açıklanmıştır. Sudan, Yemen ve Somali'yi ziyaret eden filoya 1 Ekim'de Bab-ül Mendep'i kapatmaları emri verilmiştir.⁶⁷ Mısır, Bab-ül Mendep'i kapatarak İsrail'e Şarm-el Şeyh ve Akabe'yi tutmaya çalışmanın bir faydasının olmayacağını göstermeye çalışmıştır.⁶⁸ Bu sayede İran'dan İsrail'e

⁶⁴ Abd-al-Ghanny Al-Gamassy, *Muzakiraat al-Sittar (Cephe Gerisinde Kahramanlık)*, (Kahire: Mısır Yazarlar Birliği, 1997): 29-30; Abd-al-Ghanny Al-Gamassy, *Harb Oktoober Thallattah wa Sabeen (El Gamasi'nin Hatıraları: 1973 Ekim Savaşı)*, (Kahire: Mısır Yazarlar Birliği, 1998): 287.

⁶⁵ Rabinovich, age, s. 57.

⁶⁶ El-Sawah, age, s. 19; Palit, age, s. 47. Ayrıca bkz. Michael I. Handel, *Perception, Deception and Surprise: The Case of The Yom Kippur War*, (Kudüs: The Hebrew University, 1976): 59.

⁶⁷ Al-Gamassy, *Muzakiraat al-Sittar*, s. 90.

⁶⁸ Awad, age, s. 12.

gelen petrol akışı da kesilecektir. Ama savaş boyunca Suriye ve Mısır donanmalarının büyük kısmı üslerinden ayrılmamış ve İsrail'e ulaşan denizyolunun açık kalmasına izin verilmiştir.

SAVAŞ PLANINI BİLEN İSİMLER

Arap cephesi savaş planının dışarıya sızmaması için büyük bir gizlilik içinde çalışmıştır. Mısır tarafında Enver Sedat, Savunma Bakanı Mareşal İsmail Ali ve Genel Kurmay'da görevli bir düzine kadar üst düzey General plandan haberdardır. Suriye'de ise Hafız Esat başta olmak üzere planı toplam 10 kişi bilmektedir. Mısırlı ve Suriyeli tümen komutanlarına savaş planı 1 Ekim'de bildirilmiştir. Saldırı aynı gün öğleden sonra tugay komutanlarına bildirilmiştir. Tabur komutanları ise 5 Ekim'de durumdan haberdar olmuştur. Geri kalan subay ve askerlere ise saldırıdan 2 saat önce bilgi verilmiştir.⁶⁹

İsraililer savaş patlak vermeden iki gün önce, 4 Ekim'de Mısır'daki Rus vatandaşlarının ülkeyi terk ettiklerini tespit etmiştir. Buna rağmen Zeira seferberlik ilan edilmesine karşı çıkmış ve Rusların Arapları kendileri kadar tanımadığını, bu yüzden gereksiz yere paniklediklerini iddia etmiştir. 5 Ekim'de Mısırlı askerlere Ramazan oruçlarını bozmaları emri verildiği haberi İsrail'e ulaşmıştır ama Zeira kararında direnmeye devam etmiştir. Ancak bu haber üzerine 5 Ekim saat 11:00'de, Golda Meir, Moşe Dayan, David Elazar ve Eli Zeira elde edilen bilgileri incelemek için bir araya gelmiştir. Toplanan veriler içerisinde en dikkat çekeni Mısır'dan Sovyet vatandaşlarının tahliyesidir. Zira bu duruma sebep olabilecek üç ihtimal olduğu ifade edilmiştir. Bunlar:

1. İsrail'e yakında Mısır'dan bir saldırı olacaktır ve Sovyetler de bu durumdan haberdardır.
2. Sovyetler olası bir İsrail önleyici saldırısından çekinmektedir.
3. Sovyet-Arap ilişkilerinde ciddi problemler vardır.⁷⁰

Aynı gün İsrail'in Mısır'daki en önemli haber kaynaklarından birisi olan çift taraflı ajan Eşref Mervan, acil görüşme talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Mossad Şefi Zvi Zamir, Mervan'la görüşmek için Londra'ya uçmuştur. Zamir, Mervan'la 6 Ekim günü gece saat 02:00'de yapılan görüşmede Mısır'ın aynı gün saldırıya geçeceğini öğrenmiştir. 4 Ekim'de Mısır, Süveyş Kanalı'nın batı kıyasına tatbikat görüntüsü altında 5 tümen asker ve çok sayıda topçu bataryası göndermiştir.⁷¹ Aynı gün akşamı İsrail Askeri İstihbaratı AMAN, Mısır'a doğru giden Sovyet nakliye uçakları tespit etmiştir.⁷² Yine 4 Ekim'de Mısır'daki Sovyet vatandaşları ülkeden ayrılmaya başlamıştır. 6 Ekim saat 14:00'de 8.000 Mısır askeri 1.000 kadar lastik botla kanalın karşı kıyasına geçmeye başlamıştır ve Bar-Lev Hattı'na saldırmıştır.⁷³ Saldırı için 6 Ekim tarihi seçilmiştir, çünkü:

- Bu ayda geceler olası bir askerî harekâtı gizleyecek şekilde uzundur. (12 saat karanlık)

⁶⁹ Doron Geller, "Israeli Intelligence and The Yom Kippur War," *The Jewish Agency for Israel, The Department for Jewish Zionist Education* (2002), <https://www.jewishvirtuallibrary.org/intelligence-during-the-six-day-war-1967> (erişim 11.01.2020).

⁷⁰ Buckwalter, agm, s. 125.

⁷¹ Eliot A. Cohen ve John Gooch, *Military Misfortunes: The Anatomy of Failure in War*, (New York: Free Press, 1990): 107.

⁷² Buckwalter, agm, s. 124.

⁷³ Abouseada, age, s. 9-10; Jordan, agm; El-Sawah, age, s. 7.

- Suriye cephesinde Golan'da kar yağışı başlamadan önceki son uygun dönemdir.

- Yahudi Yılbaşı (Yom Kippur günü) ve Cumartesi'dir.

- Gece dolunay vardır. Gece yarısına kadar sürecek olan dolunay, kanal üzerinde yüzer köprülerin kurulmasına imkân verecek, ardından gelen karanlık ise ilerlemeyi ve askeri harekâtı gizlemeyi kolaylaştıracaktır.

- Kanal'daki gel-git en uygun durumda olacaktır.

Harekâta başlamak için öğleden sonra 14:00'ün seçilmesinin nedeni ise:

- Hava 17:30'da kararmaktadır. Harekât başladıktan sonra 3,5 saat aydınlık olacaktır. Bu aydınlıkta öncüler kanalı geçecek ve köprübaşları tutulacaktır. Bunu takip eden 6-6,5 saatlik dolunay esnasında kanal üzerinde köprüler kurulacak, takip eden 6 saatlik zifiri karanlıkta ise zırhlılar kanalın doğu kıyasına geçecektir.

- 3,5 saat aydınlık İsrail Hava Kuvvetleri'ne bir kez saldırı yapma imkânı verecektir. İkinci bir saldırı için İsraililer günün doğmasını beklemek zorunda kalacaktır.

- Karanlık basmadan önce istihkâmcılara kum tepeleri engeline gedik açmak için gereken ekipmanın kanalın karşı kıyasına taşınmasına yetecek kadar zaman olacaktır.

- İsrail hatlarını gerisine Mısır komandosunu (Saika) indirmek için yeterli zaman kalacaktır.

- İsraililer güneşe karşı, Mısırlılar ise batan güneşi arkalarına alarak savaşırlardır.⁷⁴

14:05'te Mısır ordusu 2.000-4.000 kadar top, füze bataryası ve havan topu ile tüm kanal boyunca baraj ateşi açmıştır. Bu topçu atışlarına 300 kadar uçak da havadan destek vermiştir.⁷⁵ Mısırlılar eş zamanlı olarak tüm kanal boyunca saldırıya geçmiştir. Saldırının ilk dakikasında İsrail mevzilerine 10.500 top mermisi düşmüştür. Bu İsrail hatlarına saniyede 175 mermi düşmesi demektir.⁷⁶ Bu yüzden İsraililer Mısır saldırısının sıklet merkezini ilk başlarda doğru olarak tespit edememiştir. Topçu ateşinin desteği ile Mısır İkinci Ordusu kuzeyden; Acı Göl ve Port Said arasındaki bölgeden, Üçüncü Ordu ise güneyden kanalı geçmiştir.⁷⁷

Bar-Lev Savunma Hattı'ndaki ilk mevzi 15:00'te Mısır İkinci Ordusu'na bağlı birliklerce ele geçirilmiştir. Aynı sırada yüksek basınçlı su pompaları ile istihkâmcılar kum tepelerinde gedikler açmak için çalışmaya başlamıştır. 4,5 saatte 80 kadar gedik açılmıştır. 17:10'da İkinci Tümen'e bağlı birlikler İsmailiye'nin kuzeyinde ilk esirlerini almıştır. Saldırı dalgası esnasında kanalın karşı kıyasına geçen 80.000 kadar Mısır askeri Sina yarımadasında 3-4 km. kadar ilerlemiştir.⁷⁸ 14:30'da kanalın doğu kıyasında Mısır bayrağı dalgalanmaya başlamıştır. 14:46'da ise Mısırlılar Bar-Lev Hattındaki ilk

⁷⁴ El-Sawah, age, s. 21; El-Badri, age, s. 49-51.

⁷⁵ El-Sawah, age, s. 7.

⁷⁶ Herzog, *The War Atonement*, s. 159.

⁷⁷ Baxter, age, s. 15.

⁷⁸ El-Sawah, age, s. 7.

tahkimatı ele geçirmiştir.⁷⁹ Kod adı Budapeşte olan tahkimat hariç tüm tahkimatlar Mısırlıların eline geçmiştir. Bu tahkimat ise savaş sonuna kadar direnmiş ve teslim olmamıştır. Oysa Bar-Lev Hattı, olası bir saldırı durumunda ilk dalga Mısır saldırısını yedekler yetişene kadar tutmak veya yavaşlatmak için tüm Süveyş Kanalı batı kıyası boyunca kurulmuştur.⁸⁰

Mısırlılar bu geçiş sırasında 10.000 kadar kayıp vereceklerini öngörmüştür ama toplam kayıpları sadece 280 asker olmuştur.⁸¹ Mısır kuvvetleri 6 Ekim’de Bar-Lev Hattı’nı 18 saatte 5 uçak, 20 tank ve 280 asker kaybı ile geçmiştir. Bu sürede 3 mekanize tugay ve 1 piyade tugayı kanalın karşı kıyasına çıkmıştır. Bu da toplamda 100.000 asker demektir.⁸²

Bar-Lev Hattı’nı savunan İsrail tugayı imha edilmiş ve Mısır kuvvetleri kanalın doğu kıyasında birkaç km. ilerlemiştir. Daha sonra Mısır komandoları (Saika-Şimşek) kanalın 40 km. doğusuna kadar ilerlemiş ve İsrail yedeklerinin müdahalesini önlemek için tertibat almıştır.⁸³ İsraililerin zırhlı birlikler ile karşı saldırıya geçeceğini bilen Mısırlılar, bu yüzden kanalın doğu kıyasına çıkan ilk saldırı dalgasındaki piyadelerini RPG-7 ve Sagger gibi çok sayıda tanksavar silahı ile donatmıştır (Mısır piyadesinde her üç askerden birinde tanksavar silahı vardır). Bunun sayesinde ilk İsrail saldırısı başarısız olmuştur.⁸⁴ 7 Ekim sabahı itibarıyla İsraililerin kayıpları oldukça fazladır. General Mandler Tümeni 291 tanktan 191’ini, Shomron Zırhlı Tugayı ise 77 tankını kaybetmiş ve mevcudu 23’e düşmüştür. İsrail Hava Kuvvetleri ise 27 saatte 30 uçak kaybetmiştir.⁸⁵

Bu kayıplar sebebiyle 7 Ekim sabahı itibarıyla İsrail ordusu yenilmeye çok yakındır.⁸⁶ Süveyş Kanalı’nın kıyasındaki durum umutsuzdur. 7 Ekim’deki İsrail saldırısı Mısırlılarca geri püskürtülmüştür.⁸⁷ İki ayrı cephenin (Sina ve Golan) birbirlerine olan uzaklığı İsrail açısından takviyeyi ve yedeklerin hareketini zorlaştırmıştır. İsraililerin avantajı ise ikmal ve iletişim yollarının kısmen güvenli olmasıdır. Asker ve ekipman bu sayede cepheye doğrudan, düşman saldırısına uğramadan ulaştırılabilmektedir. Bunun sonucunda ön cephedeki birlikler cephe gerisini korumak için, fazladan çaba harcamak zorunda kalmamıştır. Ama yaptıkları yolculuk yüzünden askerler cepheye yorgun olarak ulaşmış ve dinlenmeden çatışmaya girmek zorunda kalmıştır.⁸⁸

Önlerinde direnecek güç kalmayan Mısırlılar 7-8 Ekim’de Kantara’ya girmiştir.⁸⁹ Suriye ise 3 piyade tümeni ve 2 zırhlı tümenle Golan tepelerine saldırmıştır. Karşılarında savunmada tek bir İsrail tümeni vardır. Hem Golan’da hem de Sina’da İsraililerin öncelikli amacı seferberliği tamamlayıp, yedekler cepheye ulaşana kadar hattı savunmaktır.⁹⁰ Suriyeliler ağır kayıp vermelerine rağmen 8 Ekim ikindi vakti İsrail savunma hattını yarmış ve İsrail komuta merkezine oldukça

⁷⁹ Galal Nassar, “Into the Breach, Dear Friends,” *Al-Abram Weekly On-Line* No: 398 (1998), <http://weekly.abram.org.eg/1998/398/oct12.htm> (erişim 17.06.2019).

⁸⁰ Moulton, agm.

⁸¹ Herzog, *The War Atonement*, s. 22 ve 37.

⁸² Aboul-Enein, agm, s. 58.

⁸³ Nassar, agm.

⁸⁴ Rabinovich, age, s. 108.

⁸⁵ Chaim Herzog, *The Arab–Israeli Wars: War and Peace in the Middle East From The War of Independence Through Lebanon*, (New York: Random House, 1982): 248-250; Buckwalter, agm, s. 126.

⁸⁶ Baxter, age, s. 17.

⁸⁷ Baxter, age, s. 18.

⁸⁸ Baxter, age, s. 17.

⁸⁹ Nassar, agm.

⁹⁰ Baxter, age, s. 8.

yaklaşmıştır.⁹¹ 8 Ekim itibarıyla İsrail askeri açıdan yenilmiştir.⁹² Bunun üzerine İsrail önceliğini önemli yerleşim merkezlerine yakın olan kuzey cephesine vermiştir. Bu kapsamda İsrail, tüm hava gücünü (420 uçak) güney cephesinde yoğunlaştırılmıştır. İsrail, Golan Tepeleri'ndeki Suriye saldırısını durdurmak için 130 F-4 E, 165 A-4, 100 Mirage ve 25 Super Mystere uçağından oluşan hava gücünü bölgeye yönlendirmiştir. İsrail uçakları bir günde toplam 2.000 kadar sorti yapmıştır.⁹³ Kuzeyde durum bu yönde iken güneyde ise İsrail'in merkezi bölgesinin tehdit edilmesi için Mısır'ın önce tüm Sina'yı geçmesi gerekmektedir.

İSRAİL'İN STRATEJİK HATALARI

İsrail 1967 Savaşı'nda kazandığı zafer yüzünden rehavete kapılmıştır. Ülkenin 1967 yılında sürpriz saldırı sonrasında kazandığı zafer o kadar kesin ve hızlıdır ki, İsraililer artık askeri güçlerinin yenilmez olduğunu düşünmüştür. İstihbarat örgütleri etkindir, Arapların ise ordu ve istihbaratı yetersiz ve gelişmemiştir. Bu yüzden de Arapları kendilerine denk bir rakip olarak görmemektedirler.⁹⁴ İsrail'e göre ortak bir Arap saldırısı, Araplar ancak aynı anda tüm İsrail havaalanlarına saldırabilecek bir güce erişebilirlerse mümkündür. Yapılan tahminlere göre bu ihtimal 1975 yılından önce mümkün gözükmemektedir. İsrail istihbaratı, özellikle de askeri istihbarat örgütü AMAN, Mısır'ın 10 yıldan önce İsrail'e havadan tehdit oluşturamayacağını öngörmüştür. Bu öngörü Mısır'ın hava kuvvetlerini yeniden oluşturmadan bir askeri harekâta girişmeyeceği düşüncesini perçinlemiştir.⁹⁵ İsrail'in bir başka yanılması ise Süveyş Kanalı'nın karşı kıyısında kurdukları Bar-Lev Savunma Hattı'dır. İsrail'in planlarına göre bu savunma hattı olası bir savaş durumunda kendisine genel seferberlik ilan edip, yedekleri cepheye göndermesi için gereken kritik 48 saati sağlayacaktır. Aslında İsraililer tüm planlarını 7 gün önceden alınacak istihbarata göre hazırlanmıştır. Acil durum senaryosu ise aynı haberin 2 gün önceden alınması üzerine kurulmuştur. 1973'te ise İsrail, 24 saatten daha az bir sürede 2 cephede savaşa girmek zorunda kalmıştır. İsrail'in stratejik savunma planı, Arapların İsrail'e yeterli ikaz göndermeden, yani hazırlanıp pozisyon almadan önce saldırı yapamayacağı düşüncesini temel almıştır. Arapların saldırı için gereken askeri yığınağının 3-5 gün arasında süreceği ve İsrail'den saklanamayacağı öngörüldüğünden, İsrail'in seferberlik için gereken zamanı olacaktır.⁹⁶ Ama Mısırlılar sabit ve statik hale geçmiş olan İsrail birliklerini sürekli izlemiş ve zayıf yerlerine bulmaya çalışmıştır. İsrail, ayrıca Ramazan ayına denk gelen Yom Kippur gününde bir saldırı beklememiştir. Oysaki İsrail savunmasının hatalarını ve açığını arayan Mısır, bu tür günlerde savunma hattında çok az asker kaldığını tespit etmiş ve planını bu duruma göre yapmıştır. Yine İsraililer, Arapların sınıra büyük miktarda cephane, silah ve asker yığmadan harekâta girişmeyeceğini düşünmüştür. Aksini iddia edenler ise refüze edilmiştir.⁹⁷

SONUÇ

İsraili ve Amerikalı uzmanlar 1973 Savaşı'ndan önceki dönemde Mısır'ın düzenlediği tatbikatları dikkatle takip etmiştir. Oysa her yıl tatbikata katılan birliklerin sayısı ve mevcudu

⁹¹ Buckwalter, agm, s. 126.

⁹² Baxter, age, s. 17.

⁹³ Baxter, age, s. 24.

⁹⁴ Elizabeth Monroe ve A. H. Farrah-Hockley, *The Arab-Israeli War, October 1973: Background and Events*, (Londra: International Institute for Strategic Studies, Adelphi Papers, No: 111, 1975): 11.

⁹⁵ Herzog, *The War Atonement*, s. 288.

⁹⁶ El-Shazly, *The Crossing of the Suez*, s. 33-36.

⁹⁷ Steven Stewart, *The Spymasters of Israel*, (New York: Macmillan, 1980): 295.

artmıştır. Tüm takibine karşın İsrail ordusu ve istihbaratı bu noktayı gözden kaçırmıştır. 1973 Mayıs'ında Mısır ve Suriye ordularının sınıra yığınak yapması üzerine, İsrail birkaç yıldır tekrarlandığı gibi seferberlik ilan etmiştir. Ancak bir saldırı olmamıştır. Bu durumun İsrail'e olan maliyeti 11 Milyon Dolar olmuştur.⁹⁸ Sürekli tekrarlanan bu seferberlik ilanları yüzünden İsrail'de hem ekonomik kayıplar ortaya çıkmış hem de toplumun psikolojisi bozulmuştur.⁹⁹ Bu duruma yönelik ülke içinden muhalefet sesleri yükselmekte gecikmemiştir.

İsrail istihbaratı zaaf sergilerken, elde edilmeye çalışılan istihbarat, İsrail'in sadık müttefiki Ürdün Kralı "Küçük Kral" Hüseyin'den gelmiştir. Ürdün Kralı Hüseyin, Golda Meir'i bizzat aramış¹⁰⁰ ve İsrail'i hedef alan ortak bir Mısır-Suriye saldırısının kaçınılmaz olduğunu ve saldırının her an başlayabileceğini bildirmiştir.¹⁰¹ Buna rağmen İsrail yönetimi durumun ciddiyetini anlamakta inat etmiş, yaşanan savaşta personel ve büyük miktarda malzeme kaybına uğramıştır.¹⁰² İsrail'in zırhlı araç ve uçak kaybı¹⁰³ devasa boyutta olmuştur. Bu yüzden ABD'den acil yardımı talep edilmiştir. Çünkü SSCB, 9 Ekim'de Mısır ve Suriye'ye yardım yapmaya başlamış ve bu yardımı hızlı şekilde ulaştırmak için hava köprüsü kurmuştur. Nickel Grass adı verilen bu ikmal operasyonu sonucunda İsrail ilk malzemeyi 13 Ekim'de almıştır. ABD'nin İsrail'e yardımına karşılık 9-22 Ekim tarihleri arasında SSCB, Mısır ve Suriye'ye silah ve malzeme temin etmek için günde ortalama 30 uçak kaldırmıştır. Rus nakliye uçakları Macaristan'daki üslerden kalkıp Mısır'da Kahire, Suriye'de de Palmira hava üssüne inmiştir. Uçuşların en yoğun olduğu gün 12 Ekim'dir; Macaristan'daki üslerden bir saatte 18 uçak havalandırılmıştır. Buna ek olarak Sovyetler, İsrail'i fazla ileri giderse, Mısır'ın yanında savaşa girmekle tehdit etmiştir.¹⁰⁴ Bu tehdit kapsamında Sovyetler İsrail'i, Şam'a saldırmaması konusunda uyarmıştır. Bu tehdit sayesinde SSCB, cepheye istikrar gelmesine sebep olmuş ve 22 Ekim'de ilan edilen ateşkes sürecinin hızlanmasını sağlamıştır.¹⁰⁵ Ayrıca savaş esnasında SSCB yedi hava indirme tümenini¹⁰⁶ alarm durumuna geçirmiş ve olası bir durumda hızla Ortadoğu'ya taşınmaları için bir nakliye filosunu hazır durumda bekletmeye başlamıştır. Ortadoğu'ya gönderilecek birliklerin komuta ve koordinasyonu için SSCB'nin Kafkas Askeri Bölgesi bünyesinde bir Hava İndirme Komutanlığı kurulmuştur. Bölgeye yakın olan hava kuvvetleri filoları alarma geçirilmiştir. Sovyetler ayrıca Akdeniz'e 7 amfibi savaş gemisi ve 40.000 askerden oluşan bir güç göndermiştir. Batılı istihbarat örgütleri tarafından hazırlanan raporlara göre yukarıda

⁹⁸ "Mayıs 1973'te Mısır'ın kuşku askeri hareketleri karşısında tedbiri elden bırakmamak için ilan edilen seferberlik İsrail'e 11 Milyon \$ mal olmuştur." Bkz. Herzog, *The War Atonement*, s. 29.

⁹⁹ Jerry Asher ve Eric M. Hamel, *Duel for the Golan: The 100-Hour Battle That Saved Israel*, (California: Pacifica Military History, 1987): 42.

¹⁰⁰ "Saldırıya katılmayı reddetmesine rağmen Ürdün Kralı Hüseyin saldırıdan 2 hafta önce İskenderiye'de Sedat ve Esat'la görüşmüştür. Ama kendisine güvenilmediği için ona spesifik savaş planlarından bahsedilmemiştir...25 Eylül akşamı Kral Hüseyin Golda Meir'i duyduklarından haberdar etmek için gizlice Tel Aviv'e uçmuştur." Bkz. Rabinovich, age, s. 50 ve 51.

¹⁰¹ "25 Eylül'de Ürdün Kralı Hüseyin İsrail Başbakanı Golda Meir ile özel bir görüşme istemiştir. Kendi özel helikopteri ile İsrail'e uçmuş ve Suriyelilerin Golan'da saldırı için yığınak yaptıklarını ve bir savaş çıkacak olursa Mısır'ın mutlaka Suriye ile işbirliği yapacağını bildirmiştir." Ahron Bregman ve Jihan El-Tahri, *Israel and The Arabs: An Eyewitness Account of War and Peace in The Middle East*, (New York: TV Books, 2000): 142.

¹⁰² "İsrail'in zayıflığı oldukça yüksektir; İsrail 3 haftada ABD'nin Vietnam'da 10 yılda harcadığı paranın 3 katını kaybetmiştir." Bkz. Rabinovich, age, s. 497-498.

"Savaşın ilk üç gününde İsrail 400 tank kaybetmiştir" Bkz. Jordan, agm.

¹⁰³ "İsrail Hava Kuvvetleri, Mısır hava savunması yüzünden 100'den fazla uçak kaybetmiştir." Baxter, age, s. 20.

¹⁰⁴ Rabinovich, age, s. 324.

¹⁰⁵ Baxter, age, s. 18.

¹⁰⁶ Hava İndirme Tümenleri (VDV), Sovyet ordusunun özel birlikleridir.

sayılanlara ek olarak SSCB, en az bir tümenini ve bir ulaştırma filosu Yugoslavya'ya kaydırmıştır.¹⁰⁷ Dünya genelinde bu gelişmeler yaşanırken 14 Ekim'de 1.200 kadar Mısır tankı daha Süveyş Kanalı'nın doğu kıyısına geçmiştir.¹⁰⁸

İsrail'e ABD desteği üzerine ortaya çıkan durumun siyasi prestij sağlamada bulunmaz bir fırsat olarak değerlendiren Suudi Arabistan başta olmak üzere OPEC'in Arap üyeleri 17 Ekim'de bir araya gelmiştir. Yapılan toplantıda durumu protesto etmek, saldırganı ve onu destekleyenleri cezalandırmak için petrol üretimlerini her ay % 2,5 azaltma yönünde karar alınmıştır. Bundan iki gün sonra, 19 Ekim'de, belki de biraz da bu türden tehditlerinden çekinmediğini göstermek adına ABD yönetimi, İsrail'e 2,2 Milyar \$ ek bir yardıma daha onay vermiştir. Karşılık olarak Arap dünyasının lideri olma isteği ve hırsında olan ve bu amacına ulaşmak adına iyi bir fırsat ele geçirdiğini düşünen Suudi Arabistan, ABD'ye petrol ambargosu uygulamaya başlamıştır. Bu kararı ve yaptırımına daha sonra diğer OPEC üyesi ülkeler de katılmıştır. Ambargo uygulamasının kapsamı daha sonra İsrail' destek sağlayan Hollanda ve diğer Batı ülkelerini de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Sonucunda da 1973 Petrol Krizi yaşanmıştır.¹⁰⁹

Dünya siyasetinde bu sayılan olaylar yaşanırken, Mısırlılar Suriye'nin duraklaması ve İsrail'den gelen nükleer saldırı tehdidi yüzünden Sina yarımadasındaki Gidi ve Mitla geçidi yakınlarına gelince ilerlemelerini durdurmuştur. Bu da İsrail'e çok ihtiyaç duyduğu zamanı sağlamıştır. 15 Ekim'de İsraililer Mısır kuvvetlerine karşı Abiray-Lev/Kahraman Operasyonu'nu adını verdikleri karşı saldırı harekâtını başlatmıştır. 15-19 Ekim tarihleri arasında 400-450 tanktan oluşan 4 zırhlı tugay Süveyş Kanalı'nın doğu kıyısında yer alan Acı Göl'ün kuzey ucuna gönderilmiştir. İsrail saldırıları bu bölgedeki Mısır artçı birliklerinin geri çekilmesine sebep olmuştur.¹¹⁰ Operasyon kapsamında General Gonen kendi kanadını koruyabilmek için, Acı Göl'ü perde olarak kullanarak, Mısır Üçüncü Ordusu'nun güney kanadına saldırmıştır. Abiray-Lev Harekâtı 15-19 Ekim tarihleri arasında cereyan etmiştir. Bu harekât sırasında İsraililer, Mısır İkinci ve Üçüncü Ordusu arasında kalan, fakat yetki karmaşası sebebiyle savunulması ihmal edilen bir boşluğa ulaşmıştır. İsraililer burada Mısırlılardan elde edilen mavnaları kullanarak bir zırhlı ve mekanize birlikle (Paraşütçü) 16 Ekim'de kanalın karşı kıyısına çıkartma yapmıştır. Bu harekâtle Sina'daki birliklerinin üzerindeki baskıyı azaltmak ve Mısırlıların dikkatini başka yöne çekmeyi amaçlamışlardır.¹¹¹ 19-21 Ekim tarihleri arasında ise İsraililer elde ettikleri yerlerde savunmaya çekilmiş ve buldukları yeri takviye etmeye başlamıştır.¹¹² Mısırlılar ise İsraililerin ne yapmaya çalıştığını 18 Ekim'de uydu fotoğraflarını elde edene kadar anlayamamıştır.¹¹³

22 Ekim'de çatışmaların durması ve daha fazla yayılmaması için B.M. Güvenlik Konseyi aynı gün yerel saatle 18:53'te yürürlüğe girecek bir ateşkes ilan etmiştir.¹¹⁴ Ateşkes Kararnamesi çatışan tarafların bir an öce ayrılmasını ve İsrail'in 1967 sınırlarına geri çekilmesini öngörmüştür. Bu karar Mısır ve İsrail tarafından aynı gün, Suriye tarafından, Golan tepelerini geri alamadığı ve asıl amacını gerçekleştirmediği için, 2 gün gecikmeyle 24 Ekim'de kabul edilmiş ve uygulamaya

¹⁰⁷ Rabinovich, age, s. 324.

¹⁰⁸ Baxter, age, s. 18.

¹⁰⁹ Charles D. Smith, *Palestine and the Arab-Israeli Conflict*, (New York: Bedford, 2006): 329.

¹¹⁰ Abouseada, age, s. 12.

¹¹¹ Baxter, age, s. 18.

¹¹² Abouseada, age, s. 12.

¹¹³ Buckwalter, agm, s. 128.

¹¹⁴ Baxter, age, s. 20.

konulmuştur. Ama İsrail, ateşkesi kabul etmiş olsa da bunu 1967 Altı Gün Savaşı'nda olduğu gibi bir fırsat haline getirmeye karar vermiştir. (İsrail, Golan Tepelerini Altı Gün Savaşı'nda ateşkes ilan edildikten sonra işgal etmiştir. Aynen I. Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin Musul ve havalisini ateşkes ilan edildikten sonra işgal ettikleri gibi.) İsrail güçleri ateşkes ilanından sonra da güneye, Mısır Üçüncü Ordusu'nun gerisine doğru ilerlemeye devam etmiştir. İsraililere göre bunda başarılı olmuşlardır. Mısırlılar ise aksi kanaattedir.¹¹⁵ Ateşkes nedeniyle çatışmalar kesilmiştir. İsrail Genel Kurmayı, Mısır İkinci ve Üçüncü Ordusu arasındaki cepten Mısır'ın zırhlı birliklerinin olmadığı karşı kıyıya geçmeye, buralardaki SAM bataryalarını yok etmeye ve stratejik önemdeki Süveyş ve İsmailiye şehirlerini sürpriz bir saldırı ile işgal etmeye karar vermiştir. Bu sayede savaş alanındaki tüm dengeyi kendi lehine çevirmeyi amaçlamıştır. Bu planı hayata geçirmek için İsrail birlikleri küçük gruplar halinde, sapa yolları kullanarak, güneye doğru ilerlemeye devam etmiştir. Ateşkes bu ilerleyişi kolaylaştırmıştır. Bu sayede 23-24 Ekim'de, ateşkestten iki gün sonra, İsrail birlikleri Süveyş şehri önünde toplanmaya başlamıştır. İsraililer, 28 Ekim'de şehre saldırmıştır ama saldırı başarısız olmuştur.¹¹⁶

Sonuç olarak; Ortadoğu'yu değiştiren Yom Kippur Savaşı toplam 18 gün sürmüştür; şiddetli tank muharebeleri, hava ve deniz savaşları ile topçu düelloları şeklinde geçmiştir. Bu savaşta piyade her iki taraf için hayati önemde olmuştur.¹¹⁷ Elde edilen başarı sonrasında Arap ülkeleri, özellikle de Mısır, 1967 Savaşı'nın psikolojik travmasını atlattır. Araplar ayrıca gerek İsrail'e gerekse de dünya geneline istedikleri zaman bir saldırı yapabileceklerini göstermiştir. Yine Araplar Ortadoğu'daki statükoyu bozmuş, bu açıdan da amaçlarına ulaşmıştır.¹¹⁸ Ancak tüm bunlara karşın bu savaş, Araplara İsraililerin kolay kolay yenilmeyeceğini bir kez daha göstermiştir. Bu yüzden Arap ülkelerindeki barış hareketleri güçlenmiştir. Buna ek olarak Arap dünyasındaki İsrail'i yok etme iddiası da gündemden düşmüştür. Çünkü bu amacın dönemin şartları ve siyasi realite ile uyumlu olmadığı bir kez daha tecrübe edilmiştir. 1973 savaşı sonrasında Suriye statükoyu değiştirememiş, Mısır ise Süveyş Kanalı'nı ve kademeli olarak Sina yarımadasını geri almıştır.¹¹⁹ Ancak Gazze Şeridi'ni bırakmak zorunda kalmıştır.

Hem ABD hem de SSCB savaşın kısa sürmesi ve sınırlı kalmasında oldukça etkili olmuştur. Öyle ki, daha 16 Ekim'de Sovyet Başbakanı Kosygin, Enver Sedat'ı aramış ve harekâtı bitirmesi için baskı yapmaya çalışmıştır.¹²⁰ Çünkü iki süpergüç de savaşın genişlemesi ve kendilerini de içine çekecek şekilde tüm bölgeye yayılmasından endişe etmiştir. Savaşın 4 ay sonra İsrail'de hükümete karşı şiddetli bir muhalefet başlamıştır. Hareketin öncülüğünü Bar-Lev Hattı'ndaki düşürülemeyen tek tahkimatın komutanı olan Metti Aşkenazi yapmıştır. İsrail hükümetine, özellikle de Moşe Dayan'a karşı öfke büyük olmuştur. İsrail Yüksek Mahkemesi Başkanı Şimon Agranat bunun üzerine daha sonra kendi adıyla anılacak olan bir araştırma komisyonu kurmuş ve konuyu soruşturmaya başlamıştır. Soruşturma konusu İsrail'in kayıpları ve bu kayıpların ortaya çıkmasında hükümet ile ordu komuta kademesinin yetersizliği ve tedbirsizliğinin olup olmadığıdır. Agranat

¹¹⁵ Abouseada, age, s. 13; El-Badri, age, s. 116.

¹¹⁶ El-Badri, age, s. 116.

¹¹⁷ Baxter, age, s. ii.

¹¹⁸ Buckwalter, agm, s. 129.

¹¹⁹ Buckwalter, agm, s. 129.

¹²⁰ Dupuy, age, s. 513-519.

Komisyonu olarak isimlendirilen bu komisyon bulgularını 2 Nisan 1974'te bir rapor İsrail kamuoyu ile paylaşmıştır. Rapora göre İsrail'in kabul etmek istemediği yenilgiden 6 kişi sorumludur. Bunlar:

1. İsrail Ordusu Genel Kurmay Başkanı David Elazar.(İstifası istenmiştir.)
2. AMAN İstihbarat Şefi Aluf Eli Zeira ve yardımcısı General Aryeh Shalev. (İstifaları istenmiştir.)
3. AMAN Mısır Masası Başkanı Yarbay Bandman ve İsrail Güney Cephesi İstihbarat Kısmı Başkanı Yarbay Gedeliah. (İstihbarat görevinden uzaklaştırılmaları tavsiye edilmiştir.)
4. İsrail Güney Cephesi Komutanı Shmuel Gonen. (Aktif görevden alınması tavsiye edilmiştir. Rapor yayınlandıktan sonra 30 Ocak 1975'te istifa etmek zorunda kalmıştır).¹²¹

11 Nisan 1974'te de dönemin başbakanı Golda Meir görevinden istifa etmiştir. Kabinesindeki Moşe Dayan dâhil olmak üzere, tüm bakanlar istifalarını sunmuştur. Ancak istifalarını Başbakan Meir kabul etmemiştir. Yerine Yitzhak Rabin Başbakanlık görevine getirilmiştir. Fakat Rabin hükümeti de rahat yüzü görmemiş; bir dizi skandalla sarsılmıştır. Rabin de 1977 yılında istifa etmek zorunda kalmıştır. İngiliz tarihçi B. Lidell Hart 1960 Mart'ında İsrail'e yaptığı ziyareti sırasında İsraili subaylara en büyük düşmanlarının zafer ve kazandıkları başarı olduğunu, muzaffer orduların kendine aşırı güvenir hale geldiklerini, bunun da zaman içinde en büyük zaafı haline geldiğini ifade etmiştir. Hart'ın bu uyarısı 13 yıl sonra gerçek olmuştur.

İsrail, Ortadoğu'da var olmak istiyorsa kendi siyasi ve askeri yapısını reforme etmesi, bu sayede Ortadoğu'nun hızla değişen şartlarına angaje ve hazır olması gerektiğini ve en önemlisi de düşmanını küçümsememesi gerektiğini acı bir şekilde tecrübe etmiştir. Arap ülkeleri cephesi ise yüksek sesle ifade etmeye korktukları İsrail'in Ortadoğu ve dünya siyasetinin bir parçası olduğu gerçeğinden daha fazla kaçamayacaklarını kabul etmek durumunda kalmıştır. Bunu ilk ifade etme cesareti gösteren Mısır olmuştur.

---

¹²¹ Rabinovich, age, s. 501-502.

KAYNAKÇA

Aboul-Enein, Youssef H., “The Yom Kippur War: The Memoirs of Egyptian Generals,” *Military Review*, 83/1 (2003): 52-59.

Abouseada, Hamdy Sobhy, *The Crossing of the Suez Canal, October 6, 1973 (The Ramadan War)*, Carlisle Barracks, Pennsylvania: USAWC Strategy Research Project, U. S. Army War College, 2000.

Al-Gamassy, Abd-al-Ghanny, *Muzakiraat al-Sittar*, Kahire: Mısır Yazarlar Birliği, 1997.

Al-Gamassy, Abd-al-Ghanny, *Harb Oktoober Thallattah wa Sabeen*, Kahire: Mısır Yazarlar Birliği, 1998.

Al-Jouder, Ebrahim, “Operational Level of War, The Egyptian /Israeli War, 1973,” *Global Security, CSC 1997*, Conference Group 4, (27 Mart 1997), <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1997/Al-Jouder.htm> (erişim 14.11.2020).

Aronson, Shlomo, *Conflict Bargaining in The Middle East: An Israeli Perspective*, Baltimore: The John Hopkins University Press, 1978.

Asher, Jerry ve Hamel, Eric M., *Duel for The Golan: The 100-Hour Battle That Saved Israel*, California: Pacifica Military History, 1987.

Awad, Tarek A., *The Ramadan War 1973*, Maxwell Air Force Base, Alabama: Air University Research Report, Air War College, 1986.

Baxter, Steven, *Arab-Israeli War October 1973, Lessons Learned, Lessons Forgotten*, Newport: Naval War College, 1994.

Bediz, Danyal, “Süveyş Kanalı'nın Önemi,” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9/3, (1951): 329-352.

Bhattacharya, S. S., “The Strategic Importance of The Suez Canal,” *Strategic Analysis*, 5/12, (1982): 686-693.

Bickerton, Ian J. ve Klausner, Carla L., *A Concise History of The Arab-Israeli Conflict*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Halls, 1991.

Bregman, Ahron ve El-Tahri, Jihan (2000). *Israel and The Arabs: An Eyewitness Account of War and Peace in The Middle East*, New York: TV Books, 2000.

Brownstein, Lewis, “Decision Making in Israeli Foreign Policy: An Unplanned Process,” *Political Science Quarterly*, 92/2, (1977): 259-279.

Buckwalter, David T., “The 1973 Arab-Israeli War,” içinde David A. Williams (ed.), *Case Studies in Policy Making & Implementation* (6. Baskı), Newport Rhode Island: Naval War College, 2002, 119-138.

Caddick-Adams, Peter. “Battles of Golan Heights,” içinde Richard Holmes (ed.), *The Oxford Companion to Military History*, Oxford: Oxford University Press, 2001, 365-366.

Cohen, Eliot A. ve Gooch, John, *Military Misfortunes: The Anatomy of Failure in War*, New York: Free Press, 1990.

Dupuy, Trevor N., *Elusive Victory, The Arab-Israeli Wars 1947-1974*, New York: Harper and Row, 1978.

El-Badri, Hassan, *The Ramadan War, 1973*, Fairfax: T. N. Dupuy Associates, Inc., 1978.

El-Badri, Hassan, El-Magdoub, Taha ve Zohdy, Mohammed Dia El-Din, *The Ramadan War*, Dunn Loiring, Virginia: T. N. Dupuy Associates, Inc., 1978.

El-Gendy, Karim, *The Process of Israeli Decision Making: Mechanisms, Forces and Influences*, Beyrut: Al-Zaytouna Centre for Studies and Consultations, 2010.

El-Sadat, Anwar, *In Search of Identity: An Autobiography*, New York: Harper and Row, 1978.

El-Sawah, Ossama M., *Deception in Ramadan War, October 1973*, Carlisle Barracks, Pennsylvania: USAWC Strategy Research Project, U. S. Army War College, 1999.

El-Shazly, Saad, *The Crossing of Suez: The October War (1973)*, Londra: Third World Centre for Research and Publishing, 1980.

El-Shazly, Saad, *The Crossing of the Suez*, San Francisco, California: American Mideast Research, 1980.

Geller, Doron, "Israeli Intelligence and The Yom Kippur War," *The Jewish Agency for Israel, The Department for Jewish Zionist Education* (2002), <https://www.jewishvirtuallibrary.org/intelligence-during-the-six-day-war-1967> (erişim 11.01.2020).

Grilding, Richard H., *The Yom Kippur War: Insights Into Operational Theory*, Fort Leavenworth, Kansas: School of Advanced Military Studies, US Army Command and General Staff College, 1988.

Handel, Michael I., *Perception, Deception and Surprise: The Case of The Yom Kippur War*, Kudüs: The Hebrew University, 1976.

Herzog, Chaim, *The War of Atonement, October 1973*, Boston: Little, Brown and Company, 1975.

Herzog, Chaim, *The Arab-Israeli Wars: War and Peace in The Middle East From The War of Independence Through Lebanon*, New York: Random House, 1982.

Insight Team of The London Sunday Times, *The Yom Kippur War*, New York: Doubleday, 1974.

Jordan, Michael J., "The 1973 Arab-Israeli War: Arab Policies, Strategies and Campaigns", *Global Security*, CSC 1997 (1997), <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1997/Jordan.htm> (erişim 03.05. 2020)

Keleşoğlu, Erhan, "İsrail'in Dış Politikası," içinde Faruk Sönmezoglu, Özgün Erler Bayır (ed.), *Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış*, İstanbul: Der Yayınları, No: 448, 2014, 421-463.

Monroe, Elizabeth ve Farrah-Hockley, A. H., *The Arab-Israeli War, October 1973: Background and Events*, Londra: International Institute for Strategic Studies, Adelphi Papers, No: 111, 1975.

Moulton, J.C., “The 1973 October War: The Egyptian Perspective”, *Global Security, CSC 1997*, (1997), <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1997/Moulton.htm> (erişim 14.06.2019).

Nassar, Galal, “Into the Breach, Dear Friends,” *Al-Abram Weekly On-Line* No: 398 (1998), <http://weekly.ahram.org.eg/1998/398/oct12.htm> (erişim 17.06.2019).

O’Ballance, Edgar, *No Victor, No Vanquished, The Yom Kippur War*, Londra: Presidio Press, 1978.

Palit, D. K., *Return to Sinai, The Arab Offensive, October 1973*, Yeni Delhi: Palit & Palit Publishers, 1974.

Piccirili, Steven J., *The 1973 Arab Israeli War*, Quantico: Marine Corps Command and Staff College, 1989.

Rabinovich, Abraham, *The Yom Kippur War: The Epic Encounter That Transformed The Middle East*, New York: Schocken Books, 2004.

Smith, Charles D., *Palestine and The Arab-Israeli Conflict*, New York: Bedford, 2006.

Stewart, Steven, *The Spymasters of Israel*, New York: Macmillan, 1980.

Telci, İsmail Numan ve Yorulmaz, Recep, *Süveyş Kanalı’nın Politik Ekonomisi ve “The Ever Given” Krizi*, Ankara: Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM), Analiz 283, 2021.

Savaşarası Dönemde Türkiye Trakya'sının Askeri Sınır Bölgesine Dönüşümü

Transformation of Thrace into a Military Borderland in the Interwar Period

<https://doi.org/10.52792/tws.1185977>

Gencer ÖZCAN

Araştırma Makalesi

¹ Prof. Dr. – Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

ORCID: 0000-0002-8334-4671

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Gencer ÖZCAN

Bu makalede geçen görüşler yazarın kendisine aittir, hiçbir kişi ve kurumu bağlamaz.

E-posta/E-mail:

gencer.ozcan@bilgi.edu.tr

Geliş tarihi/Received:

8 Ekim 2022

Revizyon talebi/Revision

Requested:

16 Ekim 2022

Son revizyon /Last revision:

30 Ekim 2022

Kabul tarihi/Accepted:

30 Ekim 2022

Atıf/Citation:

Özcan, Gencer. “Savaşarası Dönemde Türkiye Trakya'sının Askeri Sınır Bölgesine Dönüşümü”. *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 3, no. 2 (2022): 152-168.

Özet

Trakya'nın savunması otuzlu yılların ortasından başlayarak Türkiye'nin en öncelikli güvenlik sorununa dönüşür. Lozan Barış Antlaşması ile silahlardan arındırılarak “gayri askeri” bir duruma getirilen Trakya'nın savunmasını zorlaştıran sınırlamaları ortadan kaldırmak otuzlu yılların ikinci yarısında Türkiye dış politikasının en önemli önceliği haline gelir. Bu öncelik uyarınca 1933'te Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesi için Milletler Cemiyeti katında girişimler başlatan Türkiye aynı evrede Trakya'yı askeri sınır bölgesine dönüştürecek kararları uygulamaya koyar. Trakya'nın askeri güvenlik bölgesine dönüşmesi sürecinin bir bütün olarak kavranması için 1934'te Trakya Umumi Müfettişliği'nin kurulması gibi yönetsel önlemler, 1934 İskân Kanunu gibi yasal düzenlemeler, “1934 Trakya Olayları” gibi yetkililerin el altından desteklediği uygulamalar, Çanakkale Savaşlarını anmak için yapılan törenlerin 1934'te ulusal düzeyde düzenlenmesi gibi değişiklik kararları, 1935'te başlayan 1936 ve 1937'de boyutları genişletilerek gerçekleştirilen askeri manevralar gibi olgular göz önünde bulundurulmalıdır. Makale Trakya'nın askeri güvenlik bölgesine dönüştürülmesi sürecini savaş arası döneme özgü güvenlik artırıcı önlemlerin sonucu olarak değerlendirmektedir.

Anahtar sözcükler: Trakya Umumi Müfettişliği, 1934 Trakya Olayları, 1934 İskân Kanunu, Trakya askeri manevraları, Montreux Boğazlar Sözleşmesi

Abstract

Throughout the interwar period, the defense of Thrace remained to be one of the most outstanding security concerns of Turkey. The abolition of the limitations imposed by the Lausanne Peace Treaty, which demilitarized large swathes of territory in Thrace, became Turkey's most urgent foreign policy issue in the latter part of the 30s. Having raised the issue of the revision of the Lausanne Convention on the Straits in 1933, Turkey began to put in effect a number of administrative decisions alongside practices so as to transform Thrace into a military borderland. In order to get a comprehensive picture of the transformation, the measures such as the foundation of the General Inspectorate of Thrace in 1934, decisions to enact the Settlement Law of 1934, and practices to intimidate members of the Jewish community in the area during the summer of 1934, or to upgrade commemorations of the Gallipoli War from local to the national level, the military maneuvers conducted consecutively between 1935 and 1937 need to be taken into consideration. The article attempts to revisit the remilitarization of Thrace in light of security practices distinctive of the interwar era.

Key words: the General Inspectorate of Thrace, the Settlement Law of 1934, the 1934 incidents of Thrace,

GİRİŞ

Trakya'nın savunması erken yıllardan başlayarak Cumhuriyetin dış politikasında önemli sorun olarak görülür. Erken Cumhuriyetin ilk onyılında isyanlar nedeniyle öncelik kazanamayan Trakya'nın savunulması konusu otuzlu yılların ortasından başlayarak Türkiye'nin en önemli güvenlik sorunu olarak tanımlanır. Lozan Boğazlar Sözleşmesi [LBS] ile Marmara Denizinin kuzey kıyılarında geniş bir yörenin silahlardan arındırılarak “gayri askeri” bir duruma getirilmiş olması ve Lozan Barış Antlaşması [LBA] uyarınca Türkiye'nin Yunanistan ve Bulgaristan sınırları boyunca 30 km derinlikte bir alan silahlardan arındırılmış statüsü 1933'ten başlayarak Avrupa'da başlayan bunalımın da etkisiyle Trakya'nın savunulması sorununu öne çıkar. Üç tarafı denizlerle çevrili bir toprak parçasının dördüncü taraftan gelecek saldırılara karşı savunmasını büyük ölçüde zorlaştıran sınırlamaları ortadan kaldırmak ikinci onyılında erken Cumhuriyetin en önemli önceliği haline gelir. 1936 Montreux Sözleşmesi ile ilk aşaması gerçekleştirilen düzenlemeler Bulgaristan ve Yunanistan ile yapılan antlaşmalarla bu sınırlamalar önemli ölçüde kaldırılır. Otuzlu yılların ikinci yarısında ivme kazanan bu sürecin sonunda Trakya dönemin geçerli değişkenleri ile tanımlanmış bir askeri güvenlik bölgesine dönüşür. Bu dönüşüm sürecinde uluslararası alanda yapılan girişimlerin yanı sıra bir dizi yönetsel karar ve uygulamaların da önemli rol oynadığı görülür. 1934'te Trakya Umumi Müfettişliği'nin kurulması gibi yönetsel önlemler, 1934 İskân Kanunu gibi yasal düzenlemeler, “1934 Trakya Olayları” gibi devletin el altından desteklediği uygulamalar, Çanakkale Savaşlarını anmak için yapılan törenlerin 1934'te ulusal düzeyde düzenlenmesi gibi değişiklik kararları, 1935'te başlayan 1936 ve 1937'de boyutları genişletilerek gerçekleştirilen askeri manevralar Trakya'nın askeri güvenlik bölgesine dönüşmesi sürecinin bir bütün olarak kavranması için irdelenmesi gereken gelişmelerdir. Çok katmanlı uygulamaların sonucunda kurgulanmış olması Trakya'nın askeri güvenlik bölgesine dönüştürülmesi sürecinin bütünlüklü bir bakış açısıyla ele alınmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla bu çalışma Trakya'nın bir güvenlik bölgesine dönüşmesi sürecini bir bütün yönleriyle değerlendirme denemesidir.

ASKERİ SINIR BÖLGELERİ

Askeri sınır bölgeleri tarihsel olarak ulus devlet sınırlarının günümüzdeki anlam ve işlevlerini kazanmadan önce egemenlerin etki alanlarını birbirinden ayıran gri bölgeler olarak işlev görür. Bu alanlarda özellikle sınır bölgesini korumak üzere görevlendirilmiş özerk yapılar kurulur. Rus İmparatorluğu topraklarının dört bir yanında oluşturup *okraina* olarak adlandırdığı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Osmanlı Devleti'ne karşı kurup *kerajina* olarak adlandırdığı sınır bölgeleri imparatorlukların dağılması ile birlikte işlevlerini yitirir.¹ Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı sonrasında Doğu Avrupa'da oluşturduğu tampon devletler zinciri ya da İsveç, Finlandiya ve Avusturya örneklerinde görüldüğü gibi komşu ülkelerin tarafsızlaştırılmasına yönelik uygulamalar söz konusu tarihsel sürekliliğin Soğuk Savaş yıllarına özgü görüntüleridir. İmparatorluk merkezinden uzak sınır bölgelerinin işlevlerini I. Dünya Savaşı sonrasında çokuluslu imparatorlukların dağılmasıyla birlikte sınır boylarında oluşturulan askeri güvenlik bölgeleri üstlenir. İki savaş arası dönemde müstahkem mevkiilerle güçlendirilmiş güvenlik bölgelerinin oluşturulması genel bir uygulamaya dönüşür. Yenilen devletlerin stratejik açıdan önemli bölgelerinin

¹ Alexander Petukhov, ve Tatyana Kozhina. “The Problem of Administration of the Borderlands of the Russian Empire at the Turn of the 19-20th Centuries in the Teaching of Historical and Legal Disciplines.” *International e-Journal of Advances in Social Sciences*, 5/15 (2019), 1434-38.

silahtan/askerden arındırılması uygulaması da iki savaş arası dönemin güvenlik anlayışının uygulamalarından birisidir. Bu çerçevede Boğazlar bölgesi olarak adlandırılan geniş bir bölgenin LBS ile “gayri askerileştirilmesi” bu uygulamaların en bilinen örneklerinden birisidir. Bu uygulama, Balkan Savaşları sonunda Avrupa'daki topraklarının büyük bir bölümünü, dolayısıyla başkentinin savunma derinliğini yitiren Osmanlı Devleti açısından Trakya'yı daha da önemli hale getirir.

Savunma derinliğini yitirmiş başkent sorunu daha Balkan Savaşları öncesinde gündeme gelip tartışılmış bir konudur. Uzun yıllar Osmanlı Ordusunda görev yapan ünlü Prusyalı General Freiherr Von Der Goltz, 1877-1878 Savaşı sırasında Rus Ordusunun Yeşilköy'e kadar ilerlemesine dikkat çekerek, 1897'de başkent İstanbul'dan taşınmasını önerir. Goltz'a göre başkent “Türkçe ile Arapçanın sınırı üzerinde bir yere, mesela Konya'ya veya Kayseri'ye hatta belki de daha güneye bir yere” taşınmalıdır.² Balkan Savaşlarından sonra bu önerisini gözden geçiren Goltz Osmanlı Devleti'nin bir Türk-Arap devletine dönüşeceği öngörüsüne dayanarak bu kez başkent Şam ya da Halep'e taşınması gerektiğini ileri sürer.³ Goltz önerisinin askeri gerekçelerini 1913'te *Neue Freie Presse*'te yayınladığı bir makalede Trakya ve Kafkasya'nın Osmanlı Devleti'nin savunması gereken iki sınırı olarak tanımlar: “Trakya maalesef savunmaya hiç elverişli değildir. Yalnız, yanlardan korunabilir. İstanbul'u karadan ve denizden savunmak için ise buraya çok büyük sayıda asker yığmak gerekir ki bu doğal bir yığınak olmaz.”⁴ Goltz'un önerileri çeşitli tepkilere yol açar.⁵ Goltz'un önerisini benimseyenler arasında bulunan Ahmet Ferit Tek *İfham*'da yazdığı “Kostantiniye'den Osmaniye'ye” başlıklı yazısında “hudut bu kadar yaklaştıktan sonra İstanbul'da rahat oturmanın imkânı yoktur” diyerek başkent güneye, yeni kurulan Osmaniye'ye taşınması gerektiğini savunur.

“Payitahtın İstanbul gibi bir şehirden uzaklaştırılması güç bir meseledir. Hisse, ananeye aykırı bir teşebbüs, fakat ne yapalım? Eğer bu nakil millet ve memleket selameti için lüzumlu ise. Payitahtın vatanın merkezine milletin kalbine kurulması, yerleşmesi lazımdır. Payitaht bir devletin başı demektir. Düşmana baş uzatılmaz, baş saklanır, kollarla ayak onu müdafaa eder. Hudut bu kadar yaklaştıktan sonra İstanbul'da rahat oturmanın imkânı yoktur; idare merkezi bu gibi tehlikelerden masum olmak icap eder. Şimdiye kadar İstanbul'da tehlike yalnız Boğazlar cihetinden idi. Şimdi buna bir de karadan bir tehdit ilave olundu. Üç taraftan tehlikeye maruz bir noktada payitaht kurulamaz...”⁶

Trakya'nın başkent için gereken savunma derinliğinden yoksun olması sorununu Cumhuriyet yönetimi başkenti Ankara'ya taşıyarak çözer. Bununla birlikte Boğazların gayri-askeri statüsünün sürmesi ve İstanbul'un konumu Trakya'nın önemini sürdürmesine neden olur.

LBA ÖNCESİNDE TRAKYA SINIRLARI

² Cihan Kalem, “Başkentin İstanbul'dan Ankara'ya Taşınması Süreci: İç ve Dış Tepkiler, 1919-1930”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 10.

³ Goltz, Paşa von der. *Genç Türkiye'nin Hezîmeti İmkân ve İtilası*. (İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi, 1332/1916), 66.

⁴ Goltz, Freiherr von der, “Barış Sonrası Türkiye”, *Neue Freie Presse*, 18 Mayıs 1913'ten aktaran Ufuk Erdem, “İngiltere'nin Yeni Başkent Ankara'yı Kabullemesi (emeyi)şi ve İngiliz Büyükelçilik Binasının İnşası”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6/5 (2017): 2195-6.

⁵ Yunus Gökcalp Durmuşoğlu, “Ankara'nın Yeni Başkent Olarak Seçilmesi Fikrinin Ortaya Çıkışı”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 125/247, (2020): 306.

⁶ Sabahattin Selek, *Millî Mücadele-II, İstiklal Harbi*, (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1965) s. 177-178'den aktaran Kalem, “Başkentin İstanbul'dan Ankara'ya Taşınması Süreci”, 10.

13 Haziran 1878'de 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonrasında imzalanan *Berlin Antlaşması* ile Trakya'da Bulgaristan sınırının oluşum süreci başlar. Bu savaş ile özerkliğini kazanan Bulgaristan 1908'de bağımsızlığını ilan eder. Böylelikle Trakya'nın Bulgaristan yönündeki sınırı çizilmiş olur. Bulgaristan Balkan Savaşları sonrasında günümüzde Yunanistan sınırları içinde bulunan Batı Trakya'yı işgal ettiğinde, Osmanlı Devleti için "iç" bölge olan Trakya artık bütünüyle bir "uç" bölgeye dönüşür. Öte yandan Bulgaristan'ın Batı Trakya üzerinden Ege Denizi'ne "mahreci" ile birlikte Trakya "garbî" ve "şarkî" olarak ikiye bölünmüş olur. Bölgeye ilişkin bir tanımla Batı Trakya'da 25 Nisan 1922'de kurulan *Garbî Trakya Müdafai Hukuk Cemiyeti*'nin nizamnamesinde karşılaşılır. Bu nizamnameye göre, cemiyetin sorumluluk bölgesinin sınırları, "doğuda Meriç, batı'da *Ustruma*, kuzeyde 1912 Balkan Harbinden evvelki Türk Bulgar hududu, güneyde Ege Deniziyle çevrili bölge" olarak belirtilir.⁷ Böylelikle yüzyıllar boyunca Balkan Yarımadasının güney kesimini oluşturan Trakya'da yaşayan insanlar, daha XX. Yüzyılın ilk çeyreği dolmadan üç ayrı devlet egemenliği altında yaşamak durumunda kalırlar.

Trakya'nın günümüzdeki sınırları Balkan Savaşları sonrasında Bulgaristan ve Yunanistan ile imzalanan iki anlaşma ile kesinlik kazanır. 10 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Antlaşması ile Bulgaristan'a *Portolago* ile *Dedeağaç* arasında uzanan bir koridordan Ege Denizine çıkış hakkı edinir. Yunanistan ise anlaşmayla Trakya'nın Selanik'e kadar olan bölümünü ele geçirir. Türkiye ile Bulgaristan arasındaki sınır ise Balkan Savaşlarından sonra imzalanan 29 Eylül 1913 *İstanbul Antlaşması* ile tarafından çizilir. Antlaşma bir yandan Türkiye ve Bulgaristan arasındaki sınırı kayıt altına alırken, öte yandan iki ülke arasında ahali değişiminin yapılmasını da öngörür. Bu anlaşma uyarınca, "Kırklareli ve Edirne vilayetlerindeki Bulgar köylerinin Bulgaristan'a terk olunan Trakya arazisinden ana vatana tehcir edilmiş, Türkler tarafından işgal olmasına mebni [dayanarak], onların Bulgaristan'da terk ettikleri emlâkin Türkiye'den giden Bulgarlara verilmesi", "bütün müşterek hudut boyunca 15 kilometrelik bir mıntika dâhilinde emlâkin ihtiyari olarak mütekebilin mübadelesinde ittifak [karşılıklı olarak değiştirilmesi konusunda uzlaşma]" edilir.⁸ Gelgelelim daha antlaşmanın üzerinden iki yıl bile geçmeden, Bulgaristan Almanya'nın yanında savaşa girmek için Trakya sınırlarının değiştirilmesini ister. 1915'te Müttefiklerin Çanakkale'de uğradıkları yenilgiden sonra Merkez Devletlerinin savaşı kazanacağını varsayarak savaşa katılmak için ileri sürdüğü koşulları hafifleten Bulgaristan, 16 Eylül 1915 *Sofya Antlaşması* ile Türkiye'nin toprakları üzerinden ödünlenir. Trakya sınırlarında Bulgaristan lehine yapılan değişikliklerle Edirne'nin batısında yer alan *Dimetoka* ve çevresi Bulgaristan'a terk edilir.

Bu sınır değişikliğini saptayacak komisyonda İsmet İnönü'nün görevlendirilmesi ilgi çekici bir rastlantıdır İnönü'nün bu değişikliğe ilişkin anlatısı sınırların nasıl oluştuğunu ortaya koyan ayrıntılar içerir.

Ben o zaman Genelkurmayda Harekât Şubesi Müdürü idim. Bulgarlarla yapılan yeni hudut anlaşmasını bana emrivaki olarak gösterdiler. Çok müteessir olmuştum. Teessürümü Enver Paşa'ya da söyledim. Enver Paşa bana bir gün Alman Generali von Falkenhayn'dan alınan bir telgrafı gösterdi. Herhalde Bulgarları bizim tarafımıza çekebilmek için fedakârlığa sevk edilmemizden şikâyetle bulunulmuş, hükümetçe bir ıstırap ifade edilmiş olacak ki, Falkenhayn, Enver Paşa'ya telgraf çekiyor, merak etmeyin dünyanın istikbalde ne şekilde olacağını muzaffer olanlar tayin

⁷ Tefvik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, I. Cilt. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992). 141

⁸ Necmi İnal, "Türkiye Cumhuriyeti Trakya Kara Sınırları," (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007), 66-7

edeceklerdir, diyordu. Enver Paşa teselli etmek için bana bu telgrafı göstermişti. Falkenhayn yazdığı telgrafla, eğer harbi bizim taraf kazanırsa, Bulgarlara verilmiş olanların tekrar alınacağı ümidinin muhafaza edildiğini söylemek istiyordu.⁹

Türkiye ile Yunanistan arasındaki Trakya sınırlarının oluşum sürecinde farklı bir izlekle karşılaşılır. Savaş sonrasında mttetikler adına Fransa'nın denetiminde özel bir statü altına konulan Batı Trakya 27 Mayıs 1920'de Yunanistan tarafından işgal edilir. Böylelikle, 3 Mart 1878 *Ayastefanos Antlaşması* ile 13 Temmuz 1878 *Berlin Antlaşması* arasındaki kısa dönem bir yana bırakılacak olursa, 1364'ten başlayarak 500 yılı aşkın bir süre kesintisiz olarak Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında kalan Batı Trakya ilk kez bir başka devletin egemenliği altına girmiş olur. Yunan işgali, iki ay sonra 25 Temmuz 1920'de Doğu Trakya'ya doğru genişler.¹⁰ Yunan ordusu, Kurtuluş Savaşı'nda uğradığı yenilgiden sonra 30 Ekim 1922'de çatışmaları sonlandıran *Mudanya Mütarekesi* uyarınca, 1914'te sınır olarak kabul edilen Meriç nehrinin batısına, Batı Trakya'ya çekilir. Meriç'i temel alan Türkiye Yunanistan sınırı son olarak LBA ile onaylanarak günümüzdeki biçimini kazanır.¹¹

Bu geçiş sürecinde Türkiye'den Trakya'ya nasıl bakıldığı konusuna açıklık kazandırabilmek için ele alınması gereken belgelerden birisi de *Misak-ı Milli*'dir. *Misak-ı Milli*'nin I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan *Mondros Mütarekesi* sırasında oluşan fiili sınırları temel alan ifadelerinden yola çıkarak, *Meclis-i Mebusan* ve sonrasında BMM'nin Trakya sınırlarının 1914'te saptandığı biçimiyle korunmasını istediği söylenbilir. BMM Hkmeti tarafından Lozan delegasyonuna verilen talimatta Batı Trakya sınırları sorunu, görüşmelerin kesilmesini gerektirecek nedenler arasında yoktur. “1914 sınırının elde edilmesine çalışılacak” biçimindeki talimata karşılık, *Misak-ı Milli*'de bulunan Batı Trakya'da halkoyu yapılacak ifadesine gönderme yapılmaz.¹² Buna karşılık, *Misak-ı Milli*'nin Batı Trakya'nın geleceğine ilişkin halkoyuna gidilmesini öngören maddesi, BMM'nde LBA konusundaki tartışmalarda muhalif grup tarafından ısrarla gündemde tutulur. Batı Trakya konusunda Mustafa Kemal ve arkadaşlarının oluşturduğu Birinci Grup zaten kaybedilmiş toprak parçaları için ısrar ederek barış olasılığının sürüncemede bırakılmaması gerektiği dşncesini savunur. Lozan'da görüşmelerin kesildiği dönemde BMM'de yapılan tartışmalar sırasında Mustafa Kemal'in, *Misak-ı Milli*'nin toprak konularında kesin sınırlamalar getiren bir belge gibi okunmaması gerektiğine ilişkin sözleri, BMM Hükümetinin sınır sorunlarına, dolayısıyla da Trakya sınırlarına ilişkin bakış açısını ortaya koyar. “Efendiler, arazi meselesi ve hudud meselesi Misak-ı Milli'nin, malm-ı liniz, birinci maddesinin daire-i şumlindedir. *Misak-ı Milli* şu hat bu hat diye hiçbir vakitte hudud çizmemiştir. O hududu çizen şey, milletim menfaati ve Heyet-i Celilenin isabet-i nazarıdır. Yoksa, bu haritası mevcut bir hudud yokdur. Bunun için de yapılmış olan işlerde veya yapılması teklif olunan işlerde hiçbir vakitte buna tearuz edilmemiştir. Bilakis riayet edilmiştir.”¹³ Lozan Konferansı sırasında, Mustafa Kemal tarafından 16-17 Ocak 1923'te İstanbul'dan gelen

⁹ İsmet İnönü, *Hatıralar* 2. Kitap. (Ankara: Bilgi, 1987), 67.

¹⁰ Hikmet ksz, “The Reasons for Immigration from Western Thrace to Turkey (1923-1950).” *Turkish Review of Balkan Studies*, 9, (2004): 249.

¹¹ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları* (I. Cilt 1920-1945). (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 73.

¹² Baskın Oran, “Lozan Barış Antlaşması”, Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (1919-1980)* (İstanbul: İletifim, 2008), 217-8.

¹³ Aktaran, Mustafa Budak. *Misak-ı Milli'den Lozan'a: İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, 5. Basım, (İstanbul, Küre, 2014), 388. Tartışmalar sırasında hükümete yönelik eleştiriler karşısında sınırlenen Mustafa Kemal'in *Misak-ı Milli* metninin yazımına katkıda bulunanlar arasında İzmit Milletvekili Sırrı Bey'e, “Keşke [*Misak-ı Milli*yi] yazmaya idiniz. Başımıza çok bel koydunuz. Yani bugün kat'iyeti ihll eden sözlerden başka bir şey yapmadınız” diyerek ıkışır. Ibid., 390.

gazetecilere bilgi vermek üzere İzmit'te düzenlenen basın toplantısında yapılan açıklamalar bu anlayışı açığa vurur. Bu açıklamalarda, Mustafa Kemal, Anavatanın selâmeti bakımından, Batı Trakya'dan “sarfi nazar” edilerek Yunanistan'a bırakılması” gerektiğini belirtir. Mustafa Kemal'in bu toplantı sırasında söyledikleri yeni devletin göç politikasının anahatlarını ortaya koyar: “[A]ynı zamanda hudud-u milliye haricinde kalan aynı ırk ve harstan olan anasını da getirmek ve onları da müreffeh bir halde yaşatarak nüfusumuzu tezyid etmek [çoğaltmak] lazımdır ki buna da tevessül olunacaktır. Eğer Rusya'dan getirmek mümkün olursa oradan da getireceğiz. Fakat bence Makedonya'dan ve Garbî Trakya'dan kâmilten Türkleri buraya nakletmek lazımdır.”¹⁴

Trakya sınırlarıyla ilgilenen üç ülke olarak, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye, sınırın nereden geçtiği sorusu kadar, sınırların ötesinde kalan toprakların geleceği ve konumu gibi konularla da yakından ilgilenir. Kaldı ki Batı Trakya'nın Balkan Savaşları sırasında değişen konumuna bakıldığında bu durumun doğal olduğu açıktır. Lozan Konferansı sırasında “Şarkî Trakya hudutları”, gerek daha önce Balkan Savaşları sırasında çizildiği için, gerekse Mudanya Mütarekesi sırasında, Yunan Ordusunun çekilme hattı olarak Meriç nehrine gönderme yapılması nedeniyle, büyük bir anlaşmazlığa konu olmaz. Dolayısıyla, Meriç'in Türkiye-Yunanistan sınırı olarak saptanması konusunda uzlaşmaya Mudanya Mütarekesi'nde, hatta mütareke konusunda yapılan ön görüşmeler sırasında ulaşıldığı söylenebilir. İtilaf Devletlerinin TBMM Hükümetine gönderdikleri 23 Temmuz 1922 tarihli notada Trakya sınırlarına doğrudan bir gönderme vardır. Notada, “Üç hükümet-i müttefikanın muvakkatan [geçici olarak] bitaraf ilan ettikleri mıntıkaya Ankara Hükümeti ordusunu göndermemek şartıyla Türkiye'nin Meriç'e ve Edirne'ye kadar Trakya'yı işgal etmek hakkındaki arzusunu müsait bir surette telakki etmekte olduklarının beyanı için intihazı fırsat eyerler [fırsat bilirler]” diyerek Meriç sınırının “Türkiye'ye itasına [verilmesine] kemali memnuniyetle müzaheret edeceklerini [yardımcı]” bildirirler.¹⁵ *Mudanya Mütarekesi* için yapılan görüşmelere ve bizzat anlaşma metnine bakıldığında temel tartışma konusunun Yunan işgalinin sonlandırılmasından sonra Şarkî Trakya'da yönetimin BMM Hükümetinin denetimine nasıl terk edileceği konusu etrafında yoğunlaştığı görülür. Bu sorunlar konusunda uzlaşmaya varılması üzerine imzalanan mütareke anlaşmasının önemli bir bölümü Batı Trakya'da yönetimin BMM Hükümetine devredilmesinde izlenecek yola ayrılır.

Dolayısıyla, Balkan Savaşları ile ortaya çıkan sınırların değiştirilmesine yönelik sınamalar sonuçsuz kalırken, başta LBA olmak üzere yapılan düzenlemelerin esas olarak Balkan Savaşları ile ortaya çıkan statükoyu korumaya dönük olduğu söylenebilir. Bu gelişmeler sonucunda 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı ile başlayıp aralıklarla 1913'e kadar süren savaşlar sonucunda çizilen Trakya sınırları, LBA sonrasında sınırladığı bölgeye yeni işlevler yükleyerek Trakya'yı askeri sınır bölgesi olarak yeni bir yaşam döngüsüne sokar. Bu evrede olup bitenlerin ayrıntısına girmeden önce LBA'nın bir yandan sınırlarını çizdiği Türkiye'ye yeni bir uluslararası öznellik tanıırken, bir yandan da yeni öznenin benimseyeceği yurttaşlık anlayışı, hukuk sistemi, siyasal rejimi, ekonomi ve dış ticaret rejimi gibi özelliklerini de tanımlar. Sözgelimi, MBA'nın “Azınlıkların Korunması” başlığı altında getirdiği düzenlemelerle yeni devletin benimsediği yurttaşlık anlayışını tanımlarken, *Mübadele*

¹⁴ Gencer Özcan, “Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Balkanlar Örneği” içinde Kemâli Saybaşı ve Gencer Özcan, *Yeni Balkanlar Eski Sorunlar*. (İstanbul: Bağlam, 1997), 209-10

¹⁵ İnönü, *Hatıralar*, 22.

Sözleşmesi [MS] doğrudan doğruya Türkiye'nin nüfus bileşimini değiştirir. MS Türkiye ile Yunanistan arasında, din temelinde tanımlanmış geniş toplumsal kesimlerin zorunlu olarak değişimini öngörür.

LBA ve MS her üç ülkenin sınırları içinde kalan Trakya'nın demografisini değiştirirken Türkiye Trakyası üzerinde farklı sonuçlar yaratır. Bulgaristan ve Yunanistan için “uç” bölge olan Trakya Türkiye için İstanbul'a yakınlığı ve Boğazlara bitişik konumu nedeniyle özel önlemler alınarak korunması gereken bir askeri sınır bölgesine dönüştürülür.

LOZAN SONRASINDA TRAKYA

Trakya sınırlarının 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlayan, Balkan Savaşları ile biçimlenen oluşum süreci LBA ile yeni bir evreye girer. LBA'nın Trakya Sınırına İlişkin Sözleşmesi ile Türkiye'nin Bulgaristan ve Yunanistan ile sınırlarının iki yakasında, 30 km derinliğindeki sınır bölgesi güven artırıcı bir önlem olarak askersizleştirilir [*demilitarization*]. LBS Sözleşmesi uyarınca İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına bitişik kıyıların da askersizleştirildiği göz önünde bulundurulduğunda, Trakya'da geniş bir toprak şeridinin askerden arındırıldığı söylenebilir. LBA iki ülkede yaşamakta olan milyonlarca insanı, uzak coğrafyalara taşınmak zorunda bırakırken, Batı Trakya'da yaşayan Müslüman nüfusu değişimden ayrı tutarak yaşadıkları yerlerde kalmasını öngörür. MS'nin İstanbul'da kalacak Ortodoks nüfusa karşılık Batı Trakya'da yaşayan Müslümanların değişim dışında tutması Türkiye'nin Trakya'nın savunulmasına yönelik bir önlemdir. Benzer bir biçimde Türkiye bir yandan Balkanlardan gelen göçmenleri bölgeye yerleştirmeye çalışırken, öte yandan Batı Trakya ve Bulgaristan'ın Türkiye sınırına yakın yörelerinden göçü engellemeye çalışır.¹⁶

Trakya'nın paylaşımı konusunda üç egemen devletin uzlaşısı sonrasında “yanlış” yakasında kalanların, “doğru” yakaya aktarılmasına ya da “doğru” yakada tutulmasına dönük, gönüllü/zorunlu mübadele, tehcir, göç yasağı vb. uygulamalar kalıcılaşır. Sınırların pekişmesine yer adlarının değiştirilmesi de eşlik eder.¹⁷ Yer adlarının toprak taleplerine dayanak oluşturacak kanıtlar olmaktan çıkarılması için özel bir çaba harcanır. Yeni yer adlarının mekanla egemen arasında yeniden kurulan ilişkiyi yansıtması beklenir. Bu uygulamaları bir bütün olarak döneme özgü güvenlik artırıcı önlemler olarak tanımlamak mümkündür. Böylelikle, Türkiye sınırın öte yakasında yarattığı tampon bölgede kendisine dost bildiği nüfus unsurlarını tutarak bir savaş durumunda sınırın ileriden savunulmasını kolaylaştıracak bir derinlik yaratmaya çalışırken, bir yandan da Doğu Trakya'da güvenilir unsurlardan oluşan bir nüfus bileşimi oluşturmaya koyulur. Böylelikle sınırlar artık insanları bazen yerlerinden etmeye, bazen yerlerinde tutmaya dönük devlet pratiklerinin somut ifadesi ve gerekçesi olarak işlev görür. Sınır bölgeleri için alınan özel önlemler arasında bu bölgelerde yaşayanların “güvenilir” insanlar olması istenir.

Alınan bütün önlemlere karşın, Trakya üzerinden gelecek bir saldırının nasıl durdurulacağı, başka bir deyişle İstanbul'un nasıl savunulacağı sorusu otuzlu yılların güvenlik politikalarına yön veren endişelerin başında gelir. Otuzların Ankara'sında yöneticilerin kafasında Balkan Savaşlarında düşman ordularının İstanbul önlerine kadar ulaştığı günlerin anıları canlılığını korumaktadır. Bu

¹⁶ Öksüz, “The Reasons for Immigration from Western Thrace to Turkey”, 258.

¹⁷ Gencer Özcan ve Mehmet Hacısalihoğlu, “Balkanlarda Yer İsimlerini Değiştirme Siyaseti: Avusturya, Yunanistan ve Türkiye Örnekleri”, Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik, ve Serkan Yazıcı, eds., *Türk Tarihinde Balkanlar* C.II. (Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2013), 1327-1355.

yıllarda yazdığı anılarında Rıza Nur Trakya'nın artık bir “uç beyliği” gibi değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Rıza Nur'a göre, Trakya, İstanbul'un savunulması için kurulması gereken bir askeri bölge, kendi deyişle, “İstanbul'un örtü mıntıkası” olarak görülmelidir.

Zavallı Edirne ve Trakya âdeta bizden gitmeye mahkûmdur. Bu sebeple ben oraya mübadele ile gelen muhacirleri bile yerleştirmek taraftarı değildim. Şimdi orası bizim eskilerin ‘uç’ dedikleri şeylerdendir. Ve uç rejimine tabi olmuştur. Oraya para sarf etmek, ahali yerleştirmek boştur, hatadır. Lozan'dan sonra bu fikri takip ettiğimden, Edirne mebusları aleyhime kıyam ettiler. Onlara hususî surette: ‘Elimizden gitmese bile daima harp sahası olacaktır. Ahali kırılacak, yapılan imâr yıkılacaktır’ dedim. Dinletemedim. Tabii yurt sevgisiyle mütehassıs idiler. Hakları var, ama politika his ile idare edilmez ki. Şimdi Trakya'da fabrika gibi inşaat yapıyorlar. Paralara yazık. Bu arazi İstanbul'un örtü mıntıkası ve harp meydanıdır. Bizden gitmese bile harbin darbeleriyle ezilmeye mahkûmdur. Türkiye için harp zuhurunda Trakya'ya lüzumu kadar asker geçirmek bile tehlikelidir. Boğazlar düşerse bu orduyu geri alıp Anadolu'ya geçirmek mümkün olamaz. Devletin ordusu elinden gider. Bu da Anadolu'nun istilasına sebep olur.¹⁸

Trakya'ya yönelik bu bakış açısı kimi kanaat önderlerince de paylaşılır. Ebüziyya Zade, 1934'te *Zaman*'daki köşesinde “son asır zarfında .. dört defa istilâ felaketi gören” Trakya'yı “Türk vatanının en tehlikeli aksami” olarak tanımladıktan sonra “Böyle daima ateş altında bulunan bir vatan parçasında yerleşmek, tavattun etmek [yerleşmek], orayı ferdî çalışmalarla imar eylemek kolay bir şey midir, hatta mümkün müdür” diye sorar.¹⁹

Trakya'nın Türkiye güvenlik ve dış politikasının gündeminde önem kazanması ve bu doğrultuda askeri sınır bölgesine dönüşmesi otuzların ikinci yarısına rastlar. Kaldı ki Doğu/Güneydoğu Anadolu'da Kürt isyanları ile baş etmeye çalışan Cumhuriyet yöneticilerinin bu evrede Trakya ile yakından ilgilenmek için fırsat bulabildikleri de söylenemez. Siyasal rejimin pekişmesinden sonra Ankara, Trakya'ya yeni bir anlayış ile yaklaşmaya başlar. Bu anlayış uyarınca askersizleştirme vb. edilgen yöntemler yerine, Trakya'nın savunması için etkin önlemlere başvurulur. LBA'nın Boğazlar ve Trakya için öngördüğü düzenin değişmesi için girişimler bu evrede yoğunlaşır. Burada aynı yıllarda Avrupa'da savaş sonrasında kurulan düzeni sorgulayan değişim isteklerinin gündeme getirildiği ve bütün kıtada yaygınlık kazandığı anımsatılabilir.

Trakya'nın askeri güvenlik bölgesine dönüştürülmesi süreci 1933 başlarında Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın LBS'ni gözden geçirilerek Boğazlar bölgesinin askerden arındırılmış statüsünün değiştirilmesi konusundaki isteğini Cenevre'de Milletler Cemiyeti'ne ilemesiyle başlar. Başvuru ile birlikte basında Boğazların Trakya ve İstanbul'un emniyeti bakımından önemini vurgulayan yazılar yayınlanmaya başlar. Bu konu üzerinde en çok duran yazarlardan birisi Abidin Daver'dir. “Trakya'nın Ehemmiyeti” başlıklı yazısında “Asya'dan gelen Türklüğü Asya'ya atmak fikrini” takip edenlerin Trakya'nın savunmasız kalmasından yana olduklarını belirtir:

Türkiye'yi, bir ayağının yalnız ucile bir derenin kenarına basmış, ve bütün vücudu arkaya doğru eğilmiş olduğu halde derenin öte tarafında kalmış bir adam vaziyetinde bulundurmak istiyorlar. Dere, Boğazlar, derenin karşı tarafı Trakya ve öteki tarafı da Anadoludur. Boğazların

¹⁸ Joseph C. Grew, *Lozan Barış Konferansının Perde Arkası (1922-1923)*. (İstanbul: Örgün, 2003), 94-5.

¹⁹ Ebüziyya Zade, “Biraz da Trakyalıları Düşünsek!”. *Zaman*, 13 Temmuz 1934'ten aktaran Bali, *1934 Trakya Olayları*, 24.

topsuz tüfeksiz bırakılması bu derenin karşı tarafındaki ayağımızın altına konulmuş bir karpuz kabuğudur.”²⁰

Türkiye, 1934 Balkan Paketi'nin imzalanmasına öncülük ederek bölge ülkelerine verdiği güven duygusundan da yararlanarak, uluslararası ortamlarda LBS'nin Marmara kıyılarını askersizleştiren maddelerinin değiştirilmesi için girişimlere başlaması da bu döneme rastlar. Otuzlu yılların ikinci yarısında Trakya'nın bir askeri sınır bölgesine dönüşüm süreci LBS'nin değiştirilmesine yönelik girişimlerle eş zamanlı denebilecek ölçüde yakın zaman diliminde başlatılan düzenleme ve uygulamalarla birlikte ivme kazanır. Bu girişimlerin başında *Trakya Umûmî Müfettişliği*'nin kurulması gelir.

19 Şubat 1934'te “Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale mıntıklarında nâfia ve iskân işlerinin esaslı bir surette tanzim ve idaresi” için oluşturulan *Trakya Umûmî Müfettişliği* bölgeye yönelik düzenlemelerin başlangıcı olarak ele alınabilir. Müfettişliğin kurulmasından sonra Atatürk'ün yakın çevresinden İbrahim Talî Öngören 18 Mart 1934'te ilk müfettiş olarak atanır. Öngören 22 Nisan 1934'te 33 gün sürecek bir bölge gezisine çıkar. Öngören gezi izlenimlerin rapor biçiminde İçişleri Bakanlığı'na sunar. Öngören'in 19 Haziran 1934 tarihli raporu²¹ “yabancı memleketler hesabına casusluk yapabilecekleri” gerekçesini öne sürerek açıkça Trakya'da yaşayan Yahudileri hedef gösterir.²² Öngören'in sözleriyle, Umûmî Müfettişlik'in amacı “Türkiye'nin hiç bir yerinde görülmeleyen bir müstevililikle [istilacılıkla] ticaret yollarını ve taahhüt [ihale] kapularını tek cepheli bir birlikle monopol halinde ellerinde bulunduran yahudilerin salgın ve yaygın vaziyetleri siyasî ve iktisadî mahzurlar noktasından tahdit ve Trakya bu yabancı ve sinsi gemirmeden azat e[tmek]” olarak tanımlanır.²³

21 Haziran 1934'te Çanakkale'de başlayan ve güvenlik güçlerinin kayıtsızlıkla karşıladığı saldırılar Yahudi cemaatin büyük bir bölümünün Çanakkale'yi terk etmesine yol açar. Saldırılar Edirne ve Kırklareli'ne yayıldığında binlerce Yahudi İstanbul'a göç etmek zorunda kalır.²⁴ Trakya Olayları sonrasında Başbakan İsmet İnönü'nün emri üzerine İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile birlikte Edirne'ye gelen Öngören 14 Temmuz 1934'te yaptığı açıklamada olup bitenlere “fena ruhların amil olduğuna” işaret ettikten sonra sadece bir kaç ay önce yaptığı gezi sonrasında kaleme aldığı raporda söyledikleriyle çelişen ifadeler kullanarak, “Ortada bir yahudi meselesi ne vardır ne de olabilir” der.²⁵ Murat Burgaç Müfettişliğin Trakya Olayları ile ilişkisinin olmadığı düşüncesindedir. Ancak Burgaç Öngören'in raporunda değindiği Yahudi karşıtı ifadeleri önemsemez. Uzun bir dipnotta yaptığı tartışmada Öngören'in Yahudiler hakkında yazdığı ayrımcı ifadeleri “Yahudi karşıtlığı olarak nitelendirilebilecek ifadeler” diyerek küçümser.²⁶ Müfettişliğin kurulması ile olaylar arasındaki zamansal yakınlığın tek başına olayların Müfettişlik tarafından tasarlandığını kanıtlamayacağı açıktır. Buna karşılık, olayların öncesinde gerçekleşen gelişmeler tesadüfler zinciri olarak görülemez. Olaylar öncesinde Trakya'da yaratılan Yahudi karşıtlığı havası ile Öngören'in raporundaki koyu Yahudi karşıtlığı birbiriyle uyumlu olgulardır. Ayrıca otuzların zeitgeist'i da bu türden tutumların

²⁰ Abidin Daver. *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1934'ten aktaran Bali, *1934 Trakya Olayları*, 36.

²¹ Bali, *1934 Trakya Olayları*, 387-472.

²² Ibid., 389, 396, 400-1.

²³ “Trakya Umûmî Müfettişliği”nden aktaran Bali, *1934 Trakya Olayları*, 436.

²⁴ Bali, *1934 Trakya Olayları*, 121-244.

²⁵ *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1934'ten aktaran, Murat Burgaç “Trakya Umûmî Müfettişliği”, (Doktora Tezi, Eskişehir, 2010).

²⁶ Ibid., 321, 1419 no'lu dipnot.

benimsenmesini kolaylaştıran bir etki yaratmaktadır. Bu konuda Yüzbaşı Hüseyin Rahmi'nin, 1930'da *Askeri Mecmua*'da barış zamanında casusluk tehdidine karşı alınacak önlemleri irdeleyen yazısı örnek gösterilebilir. Hüseyin Rahmi özellikle sınır bölgelerinde yaşayanlara karşı dikkatli olunmasını önerir: “Ecnebi dil muallimleriyle doktorlar ise, yalnız resmi vazifelerinin verdikleri temas ve imkânından dolayı değil, hususi müşterileri arasında tesadüf edebilecekleri kimselerle temasları dolayısıyla tehlikeli ajanlardır. (...) İktisadi hayatları, komşu devletlerin bitişik iktisat mıntıklarına bağlı olan hudut civarı memleketlerin halkına, bunlardan bilhassa ticaretle meşgul olanlara şüpheli bakmak lâzımdır.”²⁷

Doğrudan Trakya ile ilgili olmasa da bölgeyi ilgilendiren sonuçları bakımından bir başka önemli gelişme de 16 Haziran 1934 tarihli *İskân Kanunu*'dur. Kanun uyarınca “Türkiye’de Türk kültürüne bağlılık dolayısıyla nüfus oturuş ve yayılışının” düzeltilmesi öngörülür. Kanunun 11. maddesi ise, “Türk dilini, kültürünü ve ülküsünü özümsemeyenler” için başka önlemlerin alınması gerektiğine işaret eder. Yasa Balkanlardan gelen göçmenlerin başta Trakya olmak üzere Türkiye’nin çeşitli bölgelerine yerleştirilirken uyulacak ilkeleri ortaya koymanın ötesinde, “casuslukları sezilenleri sınır boylarından uzaklaştır[ılması]” gibi askeri güvenlik bölgesi olarak tasarlanan Trakya’yı da ilgilendiren özel önlemler içerir. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, TBMM’de İskân Kanunu ile ilgili olarak yaptığı bir konuşmada, devletin Trakya’ya yönelik bakış açısını şöyle özetler: “Malumu ihsanınızdır ki Trakya; bu vatanın Türk kanı ile en mebzul [çok miktarda] olarak yoğrulmuş aziz bir parçasıdır. Trakya; Türk medeniyetini kurunu vusta [ortaçağ] karanlıklarında Avrupa’ya götüren, inkişafımızın köprübaşı olmuştur. Bu köprüyü ve bu aziz toprağı vatanımızın her kısmı gibi hassasiyetle imar etmeğe ve inkişaf ettirmeğe mecburuz.”²⁸ Kaya 1935’te Trakya konusundaki düşüncelerini yineler: “... Trakya’yı kuvvetlendirmek mecburiyetindeyiz. Trakya bizim için hem İstanbul, hem Boğazlar meselesi demektir. Trakya, İstanbul, Boğazlar bizim elimizde olmazsa Türkiye Afgan gibi bir şey olur. Trakya’yı takviye için burasını iskân edeceğiz. On senede buraya en aşağı beş yüz bin nüfus yerleştireceğiz. Burası indelhace [icabında] kendi kendini müdafaa edebilir bir hale getireceğiz.”²⁹

2510 sayılı ve 14 Haziran 1934 İskân Kanunu da doğrudan olmasa bile bazı maddeleri ile Trakya’nın askeri güvenlik bölgesi olarak dönüştürülmesi bakımından değerlendirilebilir.³⁰ Gereğesine bakıldığında yasa ile gerçekleştirilmek istenen amacın muhacirlerin ve aşiretlerin iskânı ile sınırlı kalmadığı görülmektedir. Yasa bir yandan “Türk kültürünü kuvvetlendirmek ve dil davasını” çözüme kavuşturmayı, öte yandan (İskân Kanunu Muvakkat Encümen Mazbatası, 1934). “Türk kültürüne uzak kalmış olanları ... Türk kültüründe eritmek ve onları Türk oldukları için daha sağlam yurda bağlama[yı]” amaçlamaktadır.³¹ “İskân Kanunu Muvakkat Encümen Mazbatası” bu amacı açıklıkla ortaya koyar. “Türkiye Cumhuriyeti de ancak gönül ve kafa birliği ile dil birliğini göz önüne alarak bir soyun tek çocuğı saydığı Türklüğün iç ve dış güçlerini birleştirip yükselterek her şeyi ancak bu büyük Türke bağlamayı kendisine ülkü ve amaç yapmıştır.”³² Başbakan Şükrü Kaya da yasanın kabulü sonrasında yaptığı konuşmada böylelikle Türkiye’nin “tek dille konuşan, bir

²⁷ Hüseyin Rahmi (Kaymakam), “Sulh Zamanında Casusluk”. *Askeri Mecmua*, (1930): 370.

²⁸ M. Çağatay Okutan, *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009).

²⁹ Asım Us, *1930-1950 Hatıra Notları*, (İstanbul: Vakit Matbaası, 1966)’dan aktaran Balı, *1934 Trakya Olayları*, 365.

³⁰ İskân Kanunu, Kanun No: 2510, Kabul Tarihi: 14.06.1934, *Resmî Gazete*, 21 Haziran 1934, Sayı: 2733.

³¹ Bilge Kağan Şakacı, “Türkiye’nin Göç ve İskân Politikaları: 1934 Tarihli 2510 Sayılı İskân Kanunu İncelemesi”. *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 1/33 (2020): 44.

³² “TBMM İskân Kanunu Lâyihası Muvakkat Encümeni Karar No 6”, Esas No. 1/335, 27 Mayıs 1934, *BMM Zabıt Ceridesi* Devre: IV, C: 23, İçtima: 3, 65 İnikat, 7 Haziran 1934.

d6ş6nen aynı hissi taşıyan bir memleket” olacağını vurgularken muhacirlerin iskânı ile gerçekleştirilmek istenen temel amacı vurgular.³³ Yasa ile K6rt isyanları ile ilk onyılında b6y6k bir sınımayla başa çıkan Cumhuriyet tek k6lt6r6 benimseyen, tek dil konuşan bir ulus yaratmayı ulusal g6venliğini sağlamının toplumsal koşulu olarak g6rmektedir. Bu g6venlik anlayışının 6zellikle sınır b6lgeleri için geçerli olduğu uzun uzadıya açıklanması gerekmeyen bir olgudur.

Yasanın genel olarak iki boyutuyla Trakya'yı ilgilendirdiği g6r6l6r. İlk olarak yasanın 2. Maddesi uyarınca yapılan ayrıma g6re, 1 ve 2 numaralı mntıka olarak adlandırılıp, “T6rk k6lt6rl6 n6fusun tekas6f6 [yoğunlaşması] istenilen yerler” ve “T6rk k6lt6r6ne temsili istenilen n6fusun nakil ve iskânına ayrılan yerler” olarak tanımlanan b6lgeler Trakya'nın tanımına uygun d6şmektedir. Yasa, “T6rk k6lt6rl6 n6fusun tekas6f6n6n” esas olarak bu b6lgeye yerleştirilecek “T6rk k6lt6rl6 muhacirler” ile sağlanmasını 6ng6r6r. Gerek 1934 6ncesinde gerekse sonrasında T6rkiye'ye y6nelik g6 hareketlerine bakıldığında muhacirlerin 6nemli bir b6l6m6n6n Trakya'ya yerleştirildiği g6r6l6r.

Yasanın Trakya'yı ilgilendiren ikinci boyutu ise 11. Maddenin a ve b fıkralarında belirtilen 6nlemlere bakıldığında g6r6l6r.

- a. Ana dili t6rke olmayanlardan toplu olmak 6zere yeniden k6y ve mahalle, işçi ve sanatçı k6mesi kurulması veya bu gibi kimselerin bir k6y6, bir mahalleyi, bir işi veya bir sanatı kendi soydaşlarına inhisar ettirmeleri yasaktır.
- b. T6rk k6lt6r6ne bağlı olmayanlar veya T6rk k6lt6r6ne bağlı olup ta t6rkeden başka dil konuşanlar hakkında harsı, askerî, siyasi, içtimaî ve inzibatî sebeplerle, İcra Vekilleri Heyeti kararile, Dahiliye vekili l6zumlu g6r6len tedbirleri almağa mecburdur. Toptan olmamak şartile başka yerlere nakil ve vatandaşlıktan iskat etmek te bu tedbirler içindedir.

Trakya'nın askeri g6venlik b6lgesine d6n6ř6m6 s6recinde en 6nemli gelişmelerden birisi de T6rkiye siyasi tarihine “1934 Trakya Olayları” ya da “Yahudi yağması” olarak geçen olaylardır. Olaylar sırasında Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale'de Yahudi yurttaşların konut ve işyerlerine yapılan ve resmi kurumların g6rmezden geldiği saldırılar sonucunda Trakya Yahudilerinin 6nemli bir b6l6m6 Trakya'yı terk etmek zorunda kalır. Başlama biçimi ve gelişimine bakıldığında, olaylar Trakya'nın askeri g6venlik b6lgesine d6n6ř6m s6recinin parçası olarak g6r6lebilir.³⁴ Bu uygulamaları savunan çevreler için bir savaş durumunda d6şman ile işbirliği yapmaya yatkın azınlıkların Trakya gibi bir sınır b6lgelerinden uzaklaştırılmasından daha doğal bir 6nem olamaz.³⁵

Bir kere 'Trakya nedir, Trakya da oturmak ne demektir?' Hiç d6ř6n6yor muyuz? Trakya, kendimizi bildik bileli T6rk vatanının en temel aksamından biridir. Yalnız son yarım asır zarfında bu muazzez [şerefli] vatan parçası d6rt defa istila felaketi g6rm6řt6r. Memleketin başka kısımları hiçbir vakit b6yle sekiz on senede bir d6şman çizmeleri tarafından iğnememiştir. Ne vakit T6rkiye'ye karşı bir harp aılsa evvelâ zavallı Trakya, taarruza ve nihayet istilaya maruz kalır.

³³ TBMM Zabıt Ceridesi, 14 Haziran 1934, Devre: IV, Cilt: 23, İçtima: 3, s. 71.

³⁴ Ali Koldaş, Umut Dayıoğlu ve Mustafa ıraklı, “The 1934 Thrace Incidents and the Attitude of the Turkish Press in the Framework of the Project for the Creation of a Turkish Nation-State”. *Journal Of Emerging Economies and Policy*, 6/2, (2021): 236-246.

³⁵ Bali, *1934 Trakya Olayları*, 38-39.

Böyle daima ateş altında bulunan bir vatan parçasında yerleşmek, tavattun etmek [yerleşmek], orayı ferdi çalışmalarla imar eylemek kolay bir şey midir, hatta mümkün müdür? Daha geçenlerde Edirne'nin yanı başında, hudut üzerinde koca bir içtima [toplantı] yaptılar, “Trakya bizimdir, Edirne bizimdir, Trakyayı mutlak alacağız!” diye terter tepindiler. Bu münasebetsiz nümayişlerin bizlerde husule getirdiği hayret ve endişe geçmeden bir Bulgar gazetecisi, Tevfik Rüştü Beye apaçık “Trakyayı tahkim edecek misiniz?” sualini sordu. Yalnız bu sual bile zavallı Trakya üzerine ne doymaz nazarlar müteveccih [yönelik] olduğunu ispata kâfidir. İstanbul’un binbir eğlenceli, binbir güzellikleri içinde yan gelip oturmak ve sonra üç beş tüccar ve esnafın gidip gelmesi gibi nihayet pek fazla ehemmiyeti haiz olmayan bir hadiseyi vesile ederek bar bar bağırarak kolaydır, fakat yarın o güzel Trakya beşinci defa bir tehlikeye maruz kalırsa bu yan gelip oturanların, bar bar bağırmanın içinde kaç kişi hudutlara koşup göğsünü düşmana itihaz eder, hele orada yalnız bol bol kazanıp yerli ahaliye iş yapmak imkânı bırakmayanlardan yine kaç kişi Trakya’nın müdafaası için bir damla kanını, hayır kanını değil, bir santim parasını feda eder? İşte biz de bu suali soruyoruz ve bu suale cevap verecek kaç baba yiğit çıkacağını da merakla bekliyoruz.

Bütün bu meseleler de, bu hadiselerde zavallı olan yalnız Trakyanın yerlisidir. Her an harp tehlikesine o maruzdur. Barut fiçılarının üzerinde oturan odur, siyasi gürültüler yine onun başında patlar ve nihayet iktisaden de kendi toprağında bir lokma ekmek kazanıp yemesine bile müsaade edilmeyen de odur. Kazara bir gün akli başına gelip de “müsaade edin de kendi yurdunda biraz da ben kazanayım) deyince (haksızlık etme rahat otur) hitap ve itabına duçar [azarlamasına katlanmak zorunda] olan da yine odur.³⁶

1934 Trakya Olaylarına ilişkin anlatı ve tanıklıklarda bu önlemlerin uygulamaya nasıl yansıdığını gösteren örneklerle karşılaşmaktadır. Bu konuda en önemli belge Öngören’in Trakya gezisi sonrasında yazdığı rapordur.³⁷ 16 Haziran 1934 tarihli rapor Yahudi yurttaşların daima gözaltında bulundurulması gereken, güvenilmez, casusluğa eğilimli, devlet düşmanı, “kan emici”, “müstevli” [istilacı], “ecnebi aleti”, bir toplumsal kesim olarak göstererek Bulgaristan yanlısı olduklarını ileri sürer.³⁸ “Bütün Trakya (Yahudi alemi) Trakya topraklarının bir gün (Bulgaristan) istilasına maruz kalacağını düşünmekte ve böyle bir ihtimali kendi unsurlarına faide getirecek şekilde karşılamak istemektedirler. İşte bunun içindir ki Trakya (Yahudi)si bugünden Bulgarlığın meddahi ve taraftarıdır.”³⁹ Bölgedeki Yahudi varlığını “salgın”⁴⁰ olarak nitelendiren rapor Yahudilerin “Trakya’yı Filistin’e eş yapma” davası gütmekle suçlayarak “Yahudi meselesi” olarak adlandırdığı sorunun “en cezri [kökten] bir bir surette” çözümlenmesini önerir:

Yahudilerin Trakya'da Türkler lehine hiç bir hareketi görülmemiştir. Son aylar içinde teşekkül eden Kültür Cemiyetinin mesaisinde de samimiyet aramak asla doğru değildir. Bu müessise Büyük Türk İnkılabının akıllara hayret veren hızı karşısında kendi unsurlarının Türk unsuru içinde erimekten kurtarmak için kurulmuştur. Muhitin diline temessül [benzeme] Yahudinin birinci umdesidir [ilkesidir]. Asıl mesele muhitin kütürü içinde Yahudilik karakterini korumaktır. İşte

³⁶ Ebüziyya Zade, “Biraz da Trakyalıları Düşünsek”, *Zaman*, 13 Temmuz 1934’ten aktaran Bali, *1934 Trakya Olayları*, 24-25.

³⁷ Raporun tam metni için bakınız: “Trakya Umumî Müfettişliği” Edirne, 16 Haziran 1934”, Bali, *1934 Trakya Olayları*, 387-471.

³⁸ Trakya Umumî Müfettişliği, 406.

³⁹ Ibid., 397.

⁴⁰ Ibid., 430, 436.

Yahudi K6lt6r Birliği cemiyetinin kuruluşu bu gayeye ulaşmak içindir. Halkevleri ve T6rk mektepleri gibi dil ve k6lt6r veren milli m6esseseler varken (Yahudi)liğin kendine mahsus bir k6lt6r cemiyeti yaratmasında (ıfit oyunu) g6rmemek imkanı yoktur.

Trakya Yahudileri, Trakyayı Filistine eş yapma davasındadır. Trakyanın b6t6n iktisadi kaynaklarına elini uzatmış olan bu unsurun Trakya T6rk6n6n kanını daha fazla emmesine m6saade etmemek Trakyanın inkişafı için en b6y6k ihtiyaçtır.

Yeni askeri m6essiseler kurulurken bu m6essiselerin bulunduğu garnizonlara, b6t6n askeri taahh6tleri ele geçirmek için yeniden karar alan bu unsura Trakyadaki m6lki ve askerî faaliyetlerimizi tamamen gizlemek mecburiyeti vardır.

Herşeyden evvel bu unsurun hiç bir casusluk ve hareket yapamayacak hale getirmek zaruridir.⁴¹

OtuZlu yıllarda Çanakkale Savaşlarını anma t6renlerinin yerel d6zeyin 6tesinde ulusal d6zeyde kutlanmaya başlaması da Trakya'nın g6venlik b6lgesine d6n6řt6r6lmesi s6reci ile birlikte d6ř6n6lebilir.⁴² 1932'den sonra anma t6renleri b6t6n T6rkiye'de Halkevleri tarafından d6zenlenmeye başlar.⁴³ 18 Mart 1934'te Deniz Savaşları Zaferini kutlanması için d6zenlenen t6renlerin yanısıra 24 Nisan 1934'te Anzak çıkarmasını anmak için de 6ncekilerle karşılaştırılmayacak kadar geniş 6lekli bir t6ren d6zenlenir.⁴⁴ Gazetelerde bir ANZAK gazisinin Atat6rk'e g6nderdiği T6rk askerlerinin cesaretini 6ven mektubu yayınlanır.⁴⁵ Bunlara ek olarak 1960'da Őehitler Abidesinin açılışına kadar 6n6nde t6renlerin yapılacağı ilk anıtsal yapı olacak Mehmet avuş Anıtı da 1934'te Jandarma Er Okulu tarafından yenilenerek açılır.⁴⁶

Bu evrede Çanakkale Savaşlarına y6nelik ilgi devlet katında g6sterilen ilgiyle sınırlı kalmaz. Milli T6rk Talebe Birliği [MTTB] 1933'ten başlayarak Çanakkale Savaşlarına yakından ilgilenmeye başlar.⁴⁷ Değişikliği yansıtan bir başka girişim ise Nihal Atsız tarafından gerçekleştirilen Çanakkale gezisidir. Atsız, Nejdet Sançar, Fethi Tevetoğlu gibi, aralarında adları sağ muhafazakâr çevrelerde 6ne çıkacak olan, geleceğin Milli Eğitim Bakanı Tevfik Celal [İleri] gibi kişilerle birlikte 3 Ağustos 1933'te deniz yoluyla Çanakkale'ye gidip savaş alanlarını gezer. Atsız Çanakale Savaşlarının gerektiği gibi anılmadığını, savaş alanlarının “G6lcemal vapuruyla uzaktan bakarak” değil, karadan asker gibi

⁴¹ Ibid., 405-6.

⁴² Maria Bucur, “Edifices of the Past: War Memorials and Heroes in Twentieth-Century Romania”, Maria Todorova, ed. *Balkan Identities: Nation and Memory*, (New York: New York University Press, 2004) içinde s. 158-179; Celil Bozkurt, “Çanakkale Őehitleri Abidesi'nin İnşaati ve T6rk Kamuoyundaki Yankıları”, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5, (2015) 79-94; Gencer 6zcan, ve 6z6m Arzık-Erzurumlu, “Haunting Memories of the Great War: The Gallipoli Victory Commemorations in Turkey”. Hakan Yavuz ve Feroz Ahmad. Eds., *War and Collapse: World War I and the Ottoman State*, (Salt Lake City: Utah University Press, 2015), 1240-56.

⁴³ Tayfun Ulaş, “1930'lu Yıllar T6rkiye'sinde Çanakkale Savaşları'nı Anma Etkinlikleri ve Halkevlerinin Rol6.” *Çanakkale Araştırmaları T6rk Yıllığı*, 13/18 (2015): 523-5.

⁴⁴ Abidin Daver, “Unutulmamak Lazım Gelen Bir G6n”, *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1934.

⁴⁵ “Çanakkale'de T6rk Őehamet ve Asaleti”, *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1934.

⁴⁶ Bozkurt. “Çanakkale Őehitleri Abidesi'nin İnşaati”, 83; Zeynep E. G6ler, “Bir Ulusal Hafıza Mekânı Olarak Gelibolu Yarımadası”, Kerestecioğlu, İnci 6zkan ve G6ven G6rkan 6ztan, eds. *T6rk Sağı: M6tler, Fetişler, D6şman İmgeleri*. (İstanbul: İletişim. 2012), 307-344.

⁴⁷ “Milli T6rk Talebe Birliği'nin Çanakkale Seyahati”, *Birlik*, 5 Kasım 1933'ten aktaran Rifat N. Bali, *1934 Trakya Olayları*, İstanbul: Kitabevi, 2008.

yürüyerek ziyaret edilmesi gerektiğini savunur. Gezi izlenimlerini *Çanakkale'ye Yürüyüş* başlıklı bir kitapta anlatan Atsız gençleri Çanakkale'ye çağırırken savaşa övgüler düzer: “Türk gençliği! Seni çağırıyoruz: Her yıl askerî yürüyüşle oraya git! Mertlik dersi al ve öç duygusu besle... Her şeyden önce asker olduğunu unutma! Mademki Türksün, askersin! Medenî hayattan bahsedene züppelere, barıştan bahsedene kansızlara, maziye inkâr eden namussuzlara inanma!”⁴⁸ Atsız ve arkadaşları gezi sırasında bakımlı ANZAK ve Fransız mezarlıkları ile kaderine terk edilmiş Türk mezarlıklarını karşılaştırır. Atsız Çanakkale Savaşlarında düşenlere “lâyık bir taş dikilememiş” olmasını anlayışla karşılamakta, ancak, Türk gençlerinin “yılda bir defa oraya gidecek kadar kendinde kuvvet de bulamıyor” olmasını sorgular.⁴⁹

Son olarak, Trakya'nın savunması sorununu çözmek üzere alınan askeri önlemler üzerinde durulabilir. Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak Trakya'nın nasıl savunulacağı konusu gündemdeki ağırlığını korur. Bu konudaki ilk somut girişim 1925'te düzenlenen Trakya Harp Oyunlarıdır. Buna karşılık Trakya savunması konusuna öncelik verilmesi otuzlu yılların ikinci yarısında başlar. 1935, 1936 ve 1937'de Trakya'da üç önemli manevranın gerçekleştirilmesi bölgeye verilen önemin açık bir göstergesidir. 1937 Trakya Manevraları büyük birliklerle yürütülmesinden başka ilk kez iki ayrı devletle birden savaşıma olasılığının sınanması nedeniyle öncekilerden ayrılır.⁵⁰

Trakya'nın tahkimatı bakımından bir başka gelişme ise 1935'te SSCB'den alınan tanklardan kurulan ilk Tank Taburunun Lüleburgaz'da konuşlandırılmasıdır.⁵¹ İlk tank taburunun Trakya'da konuşlandırılması bölgeye verilen önemi gösterir. Trakya'nın bir güvenlik bölgesi olarak tahkimi yolundaki girişimler Bulgaristan'ın tepkisine yol açmakta gecikmez. Türkiye'nin Lozan Anlaşması uyarınca sınırı boyunca 30 km. derinlikte bir şerit askerden arındırılmış statüsünü değiştirmeye çalıştığı gerekçesiyle Bulgaristan 7 Mart 1935'te Milletler Cemiyeti'ne başvurur. Başvuru ile birlikte Türkiye ile Bulgaristan arasında bir kriz yaşanmaya başlar. Türkiye 16-27 Ağustos 1937 tarihleri arasında düzenlenen Trakya manevralarında başta zırhlı araçlar olmak üzere SSCB'den edindiği yeni silahları sergiler. Trakya Manevraları Türk askeri düşüncesinde Trakya'ya yönelik yeni bir bakış açısının varlığını ortaya koymaktadır. Manevralara bütün Balkan ülkeleri gözlemciler gönderir. Bu manevralarda kullanılan senaryo uyarınca Meriç üzerinden Trakya'ya giren sarı kuvvetler Edirne'de durdurulmakta, bu duruma Midye/Kıyıköy'den yaptıkları çıkartma harekâtı ile karşılık veren mavi kuvvetler TSK'yı temsil eden kırmızı kuvvetler tarafından durdurulmaktadır.⁵²

1936'da imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi uyarınca Boğazlar bölgesinin, dolayısıyla Gelibolu Yarımadası gibi Trakya'nın Marmara'ya komşu kıyılarının askerden arındırılmış konumu değişir. Antlaşma ile Türkiye Boğazlar Bölgesine asker ve silah konuşlandırmak olanağına kavuşur. Böylelikle, Türkiye Trakya'nın bütününde tam egemenlik uygulayabilmek hakkına kavuşur. Trakya sınırları çevresinde oluşturulan 30 km. derinlikte askerden arındırılmış bölgelerin statüsü ise Türkiye'nin girişimi sonucunda Balkan Paketi üyeleri ile Bulgaristan arasında yürütülen görüşmeler sonucunda imzalanan 31 Temmuz 1938 tarihli anlaşmayla değiştirilir.⁵³ Dönemin Dışişleri Bakanı

⁴⁸ Nihal Atsız, *Çanakkale'ye Yürüyüş* (İstanbul: Arkadaş Matbaası, 1933).

⁴⁹ Atsız, *Çanakkale'ye Yürüyüş*, 8.

⁵⁰ Efe Güzeloğlu, “İstiklâl Harbi'nden Mekanize Savaşa: İki Savaş Arası Dönemde Türk Ordusunun Kara Doktrini ve Tartışmaları (1923-1939)”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 41, (2022): 208.

⁵¹ Abdullah Turhal, *'Seyyar Çelik Kale' Türk Ordusunun İlk Tankı: T-26 B.* (İstanbul: FNSS, 1971), 59

⁵² Turhal, *'Seyyar Çelik Kale'*, 70-3.

⁵³ Soysal, Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları, s.463

Tevfik Rüştü Aras'ın ifadesiyle “bu kararların tabii neticesi olarak Şarki Trakya'daki silahsızlandırılmış olan hudut mıntıkamız ordumuz tarafından işgal olun[ur]”.⁵⁴

Askerileştirilmeyi engelleyen sınırlamaların kaldırılmasından sonra Trakya'nın İstanbul'a savunma derinliği sağlayan bir askeri bölgeye dönüştürülmesi süreci son aşamasına ulaşır. Bu aşamada Trakya'da müstahkem mevkiilerin oluşturulması konusundaki tartışma yeniden gündeme gelir. Atatürk'ün bu tartışmalar sırasında savaşın insanlar tarafından yapıldığını, toprak altında bekleyen bir kuvvetin manevra kabiliyetini yitirip savaşı kaybedeceğini ileri sürerek Trakya'da Maginot Hattı'na benzer bir müstahkem mevkiin oluşturulması fikrine karşı çıkar.⁵⁵ Büyük bir olasılıkla Atatürk'ün ölümünün ardından yaklaşan savaşın yol açtığı endişelerle Trakya'da geniş ölçekli bir savunma sisteminin kurulması düşüncesi yeniden gündeme gelir. 1939'da *Türk Maginot*'su olarak adlandırılan *Çakmak Hattı*'nın inşaatına başlamasıyla Trakya artık tam anlamıyla bir askeri sınır bölgesi niteliği kazanır. Karadeniz'de *İğneada*'dan başlayıp, *Mahya Dağı-Demirköy*, Kırklareli, Edirne üzerinden Meriç'e uzanan *Çakmak Hattı* ile düşman kuvvetlerinin Bulgaristan ve Meriç vadisi ve Edirne üzerinden İstanbul'a gelen ana yaklaşma istikametinin kapatılması amaçlanır.⁵⁶ Kırklareli-Pehlivan köy-Uzunköprü hattında Türkiye'nin savaşa girme ihtimaline karşı denizden çıkarma yapılması muhtemel farklı kıyı bölgelerinde de koruganlar inşa edilir.⁵⁷ Bu savunma önlemleriyle birlikte Trakya tam bir askeri güvenlik bölgesine dönüşür. Altan Öymen anılarında Trakya'ya özgü savunma önlemlerini şöyle anlatır: “...Gerçi sınırın hemen gerisindeki Çakmak hattıyla onun arkasındaki Çatalca hattında geniş çapta direniş hazırlıkları yapılmıştı. Ama o direnişin kırılma ihtimaline karşı, gerilla savaşları da dâhil her türlü çareye başvurulacaktı. Tüm Trakya geniş cepheli bir savaş haline gelecekti...”⁵⁸

Ancak, bütün Trakya'yı boydan boya geçen bir savunma hattının mekanize Alman birliklerine karşı direnemeyeceği anlaşıldığında, Ordu *Çatalca-Demirkapı Hattı* olarak adlandırılan mevzilere çekilir. Şubat 1941'de verilen çekilme kararı, kış koşulları yüzünden zorlukla uygulanır. Bu döneme ilişkin anlatılarda çekilmenin askeri açıdan “fena” uygulandığına işaret eden ifadeler bulunur. *Terkos Gölü-Çatalca-Kayak-Dağyenice*, *Kestanelik* ve *Sazı* dereleri ile Marmara Kıyısında *Büyükçekmece* lagününün doğu kıyısı arasında uzanan *Çatalca-Demirkapı Hattı*'nın Balkan Savaşları sırasında Ahmet İzzet Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusunun Bulgar Ordusunun İstanbul'a ulaşmadan önce tutunabildiği hat olması ilgi çekici bir durumdur.⁵⁹ Nisan 1941'de Alman Ordularının Yunanistan'ı işgal ederek Meriç boylarına yaklaşması üzerine sivillerin de Trakya'yı boşaltması için çeşitli önlemler alınır. Önlemler uyarınca İstanbul'da bulunan Harp Akademileri, Topçu Okulu, Süvari Okulu gibi kurumlar da dâhil olmak üzere bölgedeki askeri okul ve eğitim kurumları Anadolu'ya taşınır. Okullar 15 Mayıs 1941'de erkenden tatil edilir. Sivil halktan Anadolu'ya geçmek isteyenlere kolaylıklar tanınacağı açıklanır. Edirne ve civarındaki demiryolu

⁵⁴ Tevfik Rüştü Aras, “Şarki Trakya'da”, Tevfik Rüştü Aras, *Atatürk'ün Dış Politikası*. İstanbul: Kaynak, 2003, 115.

⁵⁵ Hikmet Özdemir, *Savaşta ve Barışta Kemal Atatürk*, Doğan Kitap, İstanbul 2019, 638 ve 620'den aktaran Salim Aydın, “İkinci Dünya Savaşı'nda Kıyı ve İç Hat Savunması: Çakmak Hattı (Büyükçekmece-Çatalca) Koruganları”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16/34, (2020): 393.

⁵⁶ Sabit Çetin, *İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'da Alınan Tedbirler: Pasif Korunma ve Tabliye*. (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2008).

⁵⁷ Aydın, “İkinci Dünya Savaşı'nda Kıyı ve İç Hat Savunması”, 394-5 ve 405-6.

⁵⁸ Altan Öymen, *Bir Dönem Bir Çocuk* (İstanbul: Doğan, 2002) 255-6.

⁵⁹ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, I Cilt. (İstanbul: İletişim, 2013), 452.

köprülerinin atılması üzerine halk Trakya'yı boşaltmaya başlar.⁶⁰ İstanbul'un savunulamayacağı varsayımıyla saldırıyı boğazların Anadolu yakasında karşılayacak önlemlerle savunmanın ağırlık merkezi Batı Anadolu'ya kaydırılır.⁶¹ Böylelikle, Trakya'nın askeri sınır bölgesi olarak tahkîm edilmesi çabaları sonuçsuz kalır.

SONUÇ YERİNE

Türkiye'nin Balkan Savaşları ile başlayıp I. Dünya Savaşı sonrasında sınırları kesinleşen Trakya otuzlu yılların ikinci yarısında Versailles düzeninin bozulmasıyla birlikte askeri sınır bölgesine dönüşür. Bu dönüşüme askeri nitelikte önlemlerin yanısıra bir dizi yasal karar ve uygulama eşlik eder. Bu karar ve uygulamalar önemli ölçüde otuzlu yıllar özgü Avrupa'da değişen savaş teknolojisi ve savunma doktrinleri ile yükselen etnik milliyetçi ideolojilerin etkisi altında alınmış önlemler olarak görülebilir.

Ankara 1933'ten sonra güvenliğine yönelik tehditlerin Batıdan geleceği varsayımıyla, Trakya ve Boğazların güvenliğini artıracak önlemler almaya yönelir. Bu evrede Trakya sınırları açısından en önemli gelişme Trakya ve Boğazlar bölgesinin en önemli ulusal güvenlik konusu olarak tanımlanmış olmasıdır. 19 Şubat 1934'te kurulan Trakya Umumi Müfettişliği ile Boğazları da kapsayan bütün bölge bir bakıma olağanüstü hal rejimi altına alınır. Bu çerçevede İstanbul ve Çanakkale Boğazlar bölgesini askerden arındıran LBS'nin yenilenerek Boğazlar bölgesinin yeniden askerileşmesi Ankara'nın birincil diplomatik hedefi haline gelir.

Bölgenin askeri sınır bölgesine dönüştürülmesi için Milletler Cemiyeti katında yapılan diplomatik girişimler ya da Trakya manevraları gibi askeri önlemlerin yanı sıra başta *Trakya Umûmî Müfettişliği*'nin kurulması gibi yönetsel kararlar ya da İskân Kanunu gibi yasal düzenlemeler gibi çok katmanlı uygulamalara da başvurulmuştur. Bu çerçevede değerlendirilmesi gereken bir başka uygulama, 1934 yaz aylarında Trakya şehirlerinde yaşayan Yahudi yurttaşlara yönelik saldırı ve yağma hareketleridir. Yahudi yurttaşların güvensizlik unsuru olarak görüldüğünü ortaya koyan olaylar otuzlu yıllarda Askeri sınır bölgelerinde güvenliğin ancak sözkonusu bölgelerin azınlık mensubu yurttaşlardan arındırılarak sağlanabileceği anlayışıyla uyumludur. Bu anlayışa göre, askeri bölge olarak Trakya'nın güvenliği ancak bölgedeki azınlıkların izlenmesi, denetlenmesi ve el verirse bölgeden uzaklaştırılması yoluyla sağlanabilir.

⁶⁰ Ibid., 460

⁶¹ Çetin, *İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'da Alman Tedbirler*, 27.

KAYNAKÇA

Yayımlanmış Birincil Kaynaklar

“TBMM İşkn Kanunu Lyahası Muvakkat Encümeni Karar No 6”, Esas No. 1/335, 27 Mayıs 1934, BMM Zabıt Ceridesi Devre: IV, C: 23, İçtima: 3, 65 İnikat, 7 Haziran 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, 14 Haziran 1934, Devre: IV, Cilt: 23, İçtima: 3

İşkn Kanunu, Kanun No: 2510, Kabul Tarihi: 14.06.1934, Resmi Gazete, 21 Haziran 1934, Sayı: 2733.

Araştırma Eserleri

“Çanakkale’de Türk şehamet ve Asaleti”, Cumhuriyet, 25 Nisan 1934.

Abdullah Turhal, ‘Seyyar elik Kale’ Türk Ordusunun İlk Tankı: T-26 B. (İstanbul: FNSS, 1971)

Alexander Petukhov, ve Tatyana Kozhina. “The Problem of Administration of the Borderlands of the Russian Empire at the Turn of the 19-20th Centuries in the Teaching of Historical and Legal Disciplines.” *International e-Journal of Advances in Social Sciences*, 5/15 (2019)

Ali Koldaş, Umut Dayıoğlu ve Mustafa ıraklı, “The 1934 Thrace Incidents and the Attitude of the Turkish Press in the Framework of the Project for the Creation of a Turkish Nation-State”. *Journal Of Emerging Economies and Policy*, 6/2, (2021)

Altan ymen, Bir Dönem Bir ocuk (İstanbul: Doğan, 2002) 255-6.

Baskın Oran, “Lozan Barış Antlaşması”, Baskın Oran, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (1919-1980) (İstanbul: İletifim, 2008)

Bilge Kağan şakacı, “Türkiye’nin G ve İşkn Politikaları: 1934 Tarihli 2510 Sayılı İşkn Kanunu İncelemesi”. *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 1/33 (2020) 44.

Celil Bozkurt, “Çanakkale şehitleri Abidesi'nin İnşaatı ve Türk Kamuoyundaki Yankıları”, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5, (2015)

Cihan Kalem, “Başkentin İstanbul’dan Ankara’ya Taşınması Süreci: İ ve Dış Tepkiler, 1919-1930”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015)

Efe Güzeloğlu, “İstiklâl Harbi’nden Mekanize Savaşa: İki Savaş Arası Dönemde Türk Ordusunun Kara Doktrini ve Tartışmaları (1923-1939)”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 41, (2022)

Gencer zcan ve Mehmet Hacısalihoğlu, “Balkanlarda Yer İsimlerini Değiştirme Siyaseti: Avusturya, Yunanistan ve Türkiye rnekleri”, Zeynep İskefiyeli, M. Bilal elik, ve Serkan Yazıcı, eds., *Türk Tarihinde Balkanlar C.II*. (Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2013)

Gencer zcan, “Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Balkanlar rneği” içinde Kemâli Saybaşılı ve Gencer zcan, *Yeni Balkanlar Eski Sorunlar*. (İstanbul: Bağlam, 1997)

Gencer zcan, ve zm Arzık-Erzurumlu, “Haunting Memories of the Great War: The Gallipoli Victory Commemorations in Turkey”. Hakan Yavuz ve Feroz Ahmad. Eds., *War and Collapse: World War I and the Ottoman State*, (Salt Lake City: Utah University Press, 2015)

Goltz, Paşa von der. *Genç Türkiye’nin Hezimetini İmkân ve İtilası*. (İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi, 1332/1916)

Hikmet ksz, “The Reasons for Immigration from Western Thrace to Turkey (1923-1950).” *Turkish Review of Balkan Studies*, 9, (2004)

- Hüseyin Rahmi (Kaymakam), “Sulh Zamanında Casusluk”. Askeri Mecmua, (1930)
- İlhan Tekeli ve Selim İlkin, Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye, I Cilt. (İstanbul: İletişim, 2013)
- İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (I. Cilt 1920-1945). (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000)
- İsmet İnönü, Hatıralar 2. Kitap. (Ankara: Bilgi, 1987)
- Joseph C. Grew, Lozan Barış Konferansının Perde Arkası (1922-1923). (İstanbul: Örgün, 2003)
- M. Çağatay Okutan, Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009).
- Maria Bucur, “Edifices of the Past: War Memorials and Heroes in Twentieth-Century Romania”, Maria Todorova, ed. Balkan Identities: Nation and Memory, (New York: New York University Press, 2004)
- Murat Burgaç “Trakya Umum Müfettişliği”, (Doktora Tezi, Eskişehir, 2010).
- Mustafa Budak. Misâk-ı Milli'den Lozan'a: İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası, 5. Basım, (İstanbul, Küre, 2014)
- Necmi İnal, “Türkiye Cumhuriyeti Trakya Kara Sınırları,” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007)
- Nihal Atsız, Çanakkale'ye Yürüyüş (İstanbul: Arkadaş Matbaası, 1933).
- Rıfat N. Bali, 1934 Trakya Olayları, İstanbul: Kitabevi, 2008.
- Sabit Çetin, İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'da Alınan Tedbirler: Pasif Korunma ve Tahliye. (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2008).
- Salim Aydın, “İkinci Dünya Savaşı'nda Kıyı ve İç Hat Savunması: Çakmak Hattı (Büyükçekmece-Çatalca) Koruganları”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, 16/34, (2020)
- Tayfun Ulaş, “1930'lu Yıllar Türkiye'sinde Çanakkale Savaşları'nı Anma Etkinlikleri ve Halkevlerinin Rolü.” Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, 13/18 (2015)
- Tevfik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, I. Cilt. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992)
- Tevfik Rüştü Aras, “Şarki Trakya'da”, Tevfik Rüştü Aras, Atatürk'ün Dış Politikası. İstanbul: Kaynak, 2003
- Ufuk Erdem, “İngiltere'nin Yeni Başkent Ankara'yı Kabullen(emeye)işi ve İngiliz Büyükelçilik Binasının İnşası”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6/5 (2017)
- Yunus Gökcalp Durmuşoğlu, “Ankara'nın Yeni Başkent Olarak Seçilmesi Fikrinin Ortaya Çıkışı”. Türk Dünyası Araştırmaları, 125/247, (2020)
- Zeynep E. Güler,. “Bir Ulusal Hafıza Mekânı Olarak Gelibolu Yarımadası”, Kerestecioglu, İnci Özkan ve Güven Gürkan Öztan, eds. Türk Sağ: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri. (İstanbul: İletişim. 2012)

Ali Fuad Erden'in Askeri Tarih Çalışmalarına Dair Bir Değerlendirme

An Appraisal on Military History Works of Ali Fuad Erden

<https://doi.org/10.52792/tws.1180462>

Tibet ABAK^{id}

Araştırma Makalesi

¹ Dr. – Antalya Bilim Üniversitesi.

ORCID: 0000-0002-3714-5743

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Tibet ABAK

Bu makalede geçen görüşler yazarın kendisine aittir, hiçbir kişi ve kurumu bağlamaz.

E-posta/E-mail:

tibet.abak@gmail.com

Geliş tarihi/Received:

26 Eylül 2022

Revizyon talebi/Revision

Requested:

26 Ekim 2022

Son revizyon /Last revision:

28 Ekim 2022

Kabul tarihi/Accepted:

29 Ekim 2022

Atıf/Citation:

Abak, Tibet. "Ali Fuad Erden'in Askeri Tarih Çalışmalarına Dair Bir Değerlendirme". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 3, no. 2 (2022): 169-189.

Özet

Bu makale, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yetişmiş önemli subaylardan Ali Fuad Erden'in askeri tarih çalışmaları üzerine bir değerlendirmedir. Üç farklı dönemde (II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet) eserlerini yayınlamış olan Ali Fuad Erden, faydacı bir anlayışla, modern subaylara yönelik olarak öğretici bir dille bu eserleri kaleme almıştır. Avrupa dillerine hâkimiyeti sayesinde ele aldığı harpleri çok yönlü inceleyen yazar, nakilci bir yazım tarzı kullanmamış, elde ettiği bilgileri irdeleyerek gerektiği yerde tashihler yapmıştır. Onun eserlerinde savaş, hazırlık safhasından muharebelerin icrasına, neticelerine değin bir bütün olarak, kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Öğretici amaçlarla yazılmış olduğu için tüm eserlerinde gerek metin aralarında gerekse ayrı kısımlar olarak mütalaalarına yer vermiştir. Suriye Cephesi'ndeki hatıralarını faydacı bir anlayışla yazmamış olmasına rağmen, orada da aynı yöntemleri uygulamıştır. Tüm eserlerinde kumandanlık becerilerinin, muharebelerde kullanılan taktiklerin, dolayısıyla subayların eğitimi olmalarının önemini vurgulamıştır. Ali Fuad Bey'in eserlerinin incelenmesi hem ele alınan harplerin tetkiki hem de Osmanlı'dan Cumhuriyet'e askeri tarih çalışmalarının gelişiminin takip edilmesi açısından faydalıdır.

Anahtar Kelimeler: Askeri tarihçilik, Ali Fuad Erden, 93 Harbi, Rus-Japon Harbi, Suriye Cephesi

Abstract

This article is an assessment of the works of Ali Fuad Erden, a late era prominent Ottoman officer, on military history. Ali Fuad Erden, who published his works in three different eras of Abdulhamid II, Young Turks, Republican, used didactic approach in narration as his aim was pragmatic: to educate young, modern Ottoman officers. Thanks to his knowledge on several European languages, he could examine the wars multilaterally, from different perspectives. It should be noted that Ali Fuad Erden did not cite verbatim his sources, but instead he corrected them when it is necessary. Wars were discussed in his books comprehensively; from military preparations to combats, to outcomes. As the aim was pragmatic, he included his remarks both within the text and in separate sections. Although the author did not write his memories about the Syrian front with the same pragmatic goal, methods applied in that book were the same. He emphasized in all his works the importance of the knowledge and skills of commanders, tactical maneuvers in combats, so the education of officer corps. The examination of Ali Fuad Erden's works is beneficial both for studying the related wars, and tracing the development of military history studies from the late Ottoman to the Republican periods.

Key Words: Military Historiography, Ali Fuad Erden, The Russo-Turkish War (1877-1878), Russo-Japanese War of 1904-1905, The Syrian Front

GİRİŞ

Ali Fuad Erden (1883-1957), II. Abdülhamid devrinde yetişmiş (Harp Akademisi'nden 1904'te mezun olmuştur), II. Meşrutiyet Dönemi'nden itibaren imparatorluğun Suriye ve Yemen gibi uzak bölgelerinde görev yapmış, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi öncesi Paris askeri ataşeliğinde bulunmuştur. En faal görevini I. Dünya Savaşı yıllarında Suriye Cephesi'nde Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın Kurmay Başkanı olarak ifa etmiştir ki, buradaki hatıralarını yayınlamıştır. Ardından Hicaz'da ve Şeria'da 8. Kolordu Komutanlığı yapmıştır. 1918 yılında hastalanması üzerine tedavi amaçlı olarak Karpat Dağları'nın güneyindeki – o zaman Macaristan sınırları içerisinde – Tatra'ya gitmiştir. Tatra'nın ateşkes sonrası Slovakya havalisine dâhil olması, Çekoslovakya'nın bağımsızlığının İtilaf Devletlerince tanınması ve Çek lejyonların bu devletlerin safına katılması üzerine, kendi ifadesiyle “düşman bir memlekette düşman bir subay” haline gelmiştir. Böylece tedavisi tamamlanmadan İstanbul'a dönmüş ve Milli Mücadele yıllarını hasta olarak burada geçirmiştir¹. Hastalığı sebebiyle Milli Mücadeleye katılma çağrısına olumlu cevap veremediğini ifade eden Ali Fuad Erden, eğer tedavi için İsviçre'ye gönderilmiş olsaydı, az zamanda iyileşeceğini ve bağımsızlık savaşına katılmış olacağını iddia etmiştir.²

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e giden süreçte yetişen subay kadrosunun bir üyesi olan Ali Fuad Erden'in, Milli Mücadeleye katılmamış olmaktan dolayı askerlikle ilişkisi kesilmiş, ancak daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın talebiyle bu karar kaldırılmıştır.³ Cumhuriyet Dönemi'nde Genelkurmay Harp Tarihi Şubesine atanan, ardından İzmir Müstahkem Mevki Kumandanlığı gibi görevlerde bulunan Ali Fuad Erden, en uzun görevini Harp Akademisi Komutanı olarak yapmıştır (1931-1943). Bu görevi sırasında, 15 Ekim 1941'de General Hüseyin Erkilet ile Almanya'ya giderek Hitler ile görüşen heyette yer almış, Türkiye'ye döndüğünde Hitler ile ilgili notlarını dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye sunmuştur⁴. Bu ziyaret hakkında yazılan bir Alman istihbarat raporunda Erden'in stratejik ve taktik bilgisi açısından Türkiye'nin en önemli generali olarak tanımlandığı görülmektedir⁵. Ali Fuad Erden, 1945 yılında Askeri Yargıtay Başkanlığına atanmış, 1947 yılına değin bu görevi sürdürmüştür⁶. 1948 yılında Orgeneral rütbesiyle ordudan emeli olan Erden'in Milli Mücadeleye katılmamış olmanın yarattığı hislerden hiç kurtulamadığı görülmektedir. Bunun kendisi için her zaman kanayan derin bir yara olduğunu söyleyen Ali Fuad Erden, şu anısını aktarmıştır: “1941 senesinde, altı yaşındaki kızım Ayla bana sordu: ‘Baba! Senin madalyan yok mu? Sen, Atatürk'ün, İnönü'nün yaptıkları savaşta bulunmadın mı?’ Babasının Bağımsızlık Savaşında bulunmamış olması kızıma pek ağır geliyordu. Ayla'nın sorusu yüreğime işledi.”⁷

Ali Fuad Erden'in Milli Mücadeleye katılmamış olmasına rağmen Cumhuriyet Dönemi'nde üst düzey görevler yapmasını sağlayan etkenin onun bilgi birikimi ve entelektüel kişiliği olduğu iddia

¹ Hazal Düzen, Ali Fuad Erden'in İstanbul'a dönünce işgal sebebiyle evinin yandığını öğrendiğini, bunun hastalığını daha da kötü hale getirdiğini iddia etmektedir. Bkz. Hazal Düzen, “Orgeneral Ali Fuad Erden'in Hayatı ve Faaliyetleri (1883-1957)” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2022), 15.

² Ali Fuad Erden, *İsmet İnönü*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999), s. 153.

³ A.g.e., s. 53.

⁴ Mumcu'ya göre Erden Almanların zaferine kesin olarak inanmakta ve I. Dünya Savaşı yıllarındaki müttefikliğe çok önem vermektedir. Bkz. Uğur Mumcu, 40'ların Cadı Kazanı (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1993), s. 40.

⁵ A.g.e., s. 38.

⁶ 1945-46 yıllarında bu görevde bulunan Erden, dönemin ünlü Irkçılık-Turancılık davasında, sanıklara verilen mahkumiyet kararını bozan heyetin başında yer almaktadır. Düzen, a.g.e., s. 35.

⁷ Erden, a.g.e., s. 154.

edilebilir. Askeri öğrencilik yıllarından itibaren Fransızca ve Almanca askeri, siyasi, felsefi kitaplar okuyan Ali Fuad Bey,⁸ Harp Akademisi'nden mezun olmasının akabinde askeri tarih alanında yayın çalışmalarına başlamıştır. Bilindiği üzere o zamana değin Türkiye'de harp okullarının kitap ihtiyacı genelde Fransızca ve Almanca tercümelere dayanmaktaydı.⁹ Nasıl ki, Napolyon karşısında alınan yenilgi sonucu Prusya'da mağlubiyetin sebeplerini incelemek amacıyla harp tarihi çalışmaları kurumsallaştırılmaya başlandıysa, Türkiye'de de 93 Harbi'nde alınan yenilgi gibi olayların harplerin incelenmesine ilgiyi ve ihtiyacı arttırdığı söylenebilir. Nitekim bu anlayış Ali Fuad Bey'in tüm eserlerine yansımaktadır. Prusya geleneğini benimseyen öğretici bir dille eserlerini kaleme alacaktır.

Ali Fuad Bey'in eserleri iki ayrı başlıkta ele alınabilir: (1) Doğrudan askeri tarih çalışması olarak modern subayların eğitimi için yazılmış olanlar; (2) Hatıralarını aktarmak amacıyla kaleme alınmış olup, askeri tarih incelemelerinde yararlanılabilecek olanlar.

Bu çalışmada ağırlıklı olarak birinci başlıktaki eserler incelenecektir. Yazarın Suriye'deki hatıraları ise makalenin son kısmında konu edilecektir. Türk askeri tarih yayıncılığına oldukça hacimli eserleriyle katkıda bulunmasına rağmen, bu zamana değin Ali Fuad Bey'in eserlerini, doğrudan konu alan bir çalışma yapılmamıştır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e giden süreçte Türkiye'de askeri tarihçiliğin gelişimi, kaynakları, harplerin nasıl incelendiği ve yorumlandığı hakkında bir fikir vermektedir.

Musavver 1904-1905 Rus-Japon Seferi

Osmanlı tarihine dair akademik okumaların yabancı kaynaklardan veya tercümelere dayanarak yapıldığı bir dönemde Uzakdoğu'da yaşanan Rus-Japon Savaşı (1905) hakkında bir eserin kaleme alınmış olması istisnai bir durumdur ve önemlidir. 5 cilt ve 1588 sayfa olan bu oldukça hacimli eser yaklaşık üç yıllık bir zaman zarfında yazılmıştır. Ali Fuad Bey gerek eserin başında, gerekse metin aralarında bu savaşı kaleme almasının sebeplerini açıklamıştır. Söz konusu savaşın tüm memleketlere tesir ettiğini şu şekilde ifade etmiştir:

Dünyanın bir köşesinde bir harp zuhur edince, aksi tesirleri derhal her tarafta hissedilmeye başlanmaktadır... Vaktiyle herhangi bir hükümette vukua gelen karışıklıklar diğerlerine hemen hiç zarar vermezken, şimdi böyle değildir. Dünyada hiçbir hükümet yoktur ki, kendisinde vukua gelecek karışıklıklar ile diğerlerine ve bilhassa medeni memleketlere tesir etmiş olmasın.

Ali Fuad Bey, "iki büyük devletin savaşı" olarak tanımladığı bu olaydan Osmanlı Erkan-ı Harbiye'sinin önemli dersler çıkarabileceğini ileri sürmüştür.

Eserin planı incelendiğinde; öncelikle giriş kısmında Rusya ve Japonya'nın Uzakdoğu'daki genel politikaları esas alınarak savaşa yol açan Mançurya ve Kore üzerindeki Rus-Japon çekişmesinin gelişimi özetlenmiştir.¹⁰ Ardından Japonya ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Burada Rusya'ya nispeten hakkında çok az bilgi sahibi olunan Japonya'nın coğrafi koşulları, genel tarihi,

⁸ A.g.e., s. 14-15.

⁹ Osmanlı'da askeri tarihçiliğin gelişimi için bkz. Ahmet Özcan, "Askeri Tarih, Tarihsel Gelişimi, Yazarlar ve Okurları Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Journal of War Studies* 1, no. 1 (2020), s. 14-17.

¹⁰ Ali Fuad, *Musavver Rus-Japon Seferi*, 1. Cilt, (İstanbul: Kitaphane-i İslam ve Askeri, 1321), s. 4-17.

mevcut siyasi ve sosyo-ekonomik koşulları, yaşam tarzı hakkında bilgi verilmiş, Japonya'nın Rusya'yı yenebilecek kapasiteye nasıl ulaştığı analiz edilmeye çalışılmıştır.¹¹

Bir sonraki bölümde doğrudan harp tarih konularına girilerek Japonya'nın kara ordusu ve donanmasının savaş öncesindeki durumu, coğrafi yapısının savaş durumunda sağlayacağı avantajlar göz önüne alınarak incelenmiştir. Sözelimi, Japon donanmasının ana harekât alanını teşkil eden iç denizin oldukça emin bir sığınak olması hasebiyle donanmaya fevkalade bir hareket serbestliği sağladığı, Asya sahiline yakın olması sebebiyle burada kolaylıkla taarruz harekâtı gerçekleştirebileceği gibi hususlar ortaya koyulmuştur.¹² Savaşın seyrine binaen donanmanın durumuna büyük önem atfedilen eserde, Japon donanmasını tüm deniz gücünü nitelikleriyle (gemilerin tonajı, sürati, mürettebat sayısı vs.) gösteren bir cetvele de yer verilmiştir.¹³ Kara ordusuyla ilgili olarak ise en fazla vurgulanan husus, Alman ordusundaki sistemin örnek alınmasıdır. Askeri okullar ile Japon asker ve subaylarının vasıflarının anlatıldığı kısımda Japon talimnamelerinin esasının Alman talimnameleri olduğu, Japon askerinin talim ve terbiyesinin Alman sisteminin mükemmel bir örneği olduğu dile getirilmiştir.¹⁴ Eserin diğer bölümlerinde de Japon ordusundaki Alman tesirinin altı çizilmiştir. Sözelimi Japon muharebe tarzının tamamen Alman manevralarında takip edilen esasları andırdığı, bu esasların güçlü bir özgüvene ve her ferдин silah arkadaşlarına duyduğu büyük güvene bağlı olan cepheden şiddetli taarruzlara dayandığı dile getirilmiştir. Japonlarda bu karşılıklı güvenin ve disiplinin olduğu eklenerek, Japon askeriyle Alman askeri arasında koşutluk kurulmuştur.¹⁵ Bunun vurgulanmış olmasını, eserin yazıldığı dönemde Türk Erkan-ı Harbiyesi'ndeki Alman etkisiyle de ilgisi olduğu iddia edilebilir.

Japonya'nın ardından Rusya'nın genel durumu incelenmiştir, fakat Japonya'da olduğu kadar ayrıntıya girilmeden, daha çok savaş öncesi genel resmi verilmeye çalışılmıştır. Rusya'nın Uzakdoğu'ya doğru genişleme siyaseti genel hatlarıyla anlatıldıktan sonra Rus ve Japon hükümetleri arasındaki münasebetlerin tarihi ve savaşın sebepleri incelenmiştir.¹⁶ Ardından savaşın cereyanına geçilmiştir.

Savaşın seyri kronolojik bir şekilde, harp ceridesini andırarak şekilde aktarılmıştır. Muharebelere katılan kara ve deniz birliklerinin mevcudu, tarafların yaptıkları hazırlıklar, kullandıkları silahların teknik özellikleri, istihkâm ve mevzilerin durumu nakledilmiştir. Burada yapılan hazırlıkların yeterliliğine ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Bunun yanında savaş sırasında ordu kumandanlarının gönderdikleri emirler, yolladıkları telgraflar ve talimatnameler doğrudan aktarılmıştır. Muharebe anlatımında birliklerin sevk ve idaresi, ikmal durumları, harekâtların icrasında tarafların verdiği zayıflar yer almış, ayrı ayrı muharebelerde harekâtlardaki başarı ve yenilgi sebepleri askerlik bilimi açısından açıklanmaya çalışılmıştır. Muharebe alanındaki mücadeleyle ilgili okuyucunun ilgisini çekebilecek, anlatımı zenginleştiren ayrıntılara da yer verilmiştir. Sözelimi Japonların Rus müdafaa hatları önündeki tel örgüleri sürünerek geçerken bunları kesme çabaları, Rusların süngü hücumunun yarattığı manevi kuvvet¹⁷, Rus askerlerinin

¹¹ A.g.e., s. 19-69.

¹² A.g.e., s. 71, 76.

¹³ A.g.e., s. 112-115.

¹⁴ A.g.e., s. 92.

¹⁵ Ali Fuad, *Musaver Rus-Japon Seferi*, 5. Cilt, s. 1582.

¹⁶ Ali Fuad, *Musaver Rus-Japon Seferi*, 1. Cilt, s. 188-198.

¹⁷ Ali Fuad, *Musaver Rus-Japon Seferi*, 5. Cilt, s. 1560.

muharebe alanındaki halet-i ruhiyesinin değişkenliği¹⁸ gibi konuların aktarımı harp ceridesini andıran anlatımı zenginleştirmiş, daha edebi kılmıştır. Hatta “fasl-ı menakıp” adlı ayrı bir bölümde savaş sırasında Japon askerlerinin gösterdikleri kahramanlıklar hikâyeci tarzda işlenmiştir.¹⁹

Muharebelerin anlatımında kullanılan kaynaklar incelendiğinde, bilhassa Fransız gözlemcilerin izlenimlerine, Rus ve Alman subayların savaşa dair değerlendirmelerine atıf yapıldığı görülmektedir. Ali Fuad Bey'in Rusça bildiğine dair herhangi bir kayıt olmadığından, Rus subaylara ve Rus ordu yazışmalarına yaptığı atıflarda esas kaynağının Almanca ve Fransızca kaynaklar olduğu söylenebilir. Özellikle Alman Genelkurmayının yayınları eserde önemli yer tutmaktadır. Harbin anlatımı muharebe alanlarının, çarpışan askerlerin, kullanılan silahların çizildiği resimlerle ve krokilerle desteklenmiştir. Bu görsellerde donanma gemileri ve deniz muharebelerinin canlı tasviri ön plana çıkmaktadır.

Ali Fuad Bey, eserinin tamamı boyunca hedef kitlesi olan Osmanlı subaylarına Rus-Japon Savaşı'ndan askerlik bilimi açısından çıkarımları gereken dersleri aktarmaya çalışmıştır. Bütün esere sirayet eden öğretici dilin neticesi olarak muharebelerin sonuçlarına büyük önem atfedilmiştir. Harpte elde edilen neticelerde birliklerin konumu, oynadıkları roller incelenmiştir. Bunlardan yola çıkılarak 20. Yüzyıl muharebelerinin karakteristik özellikleri sıralanmıştır. “Muharebe-i cedidenin şekil ve manzarası” başlığı altında “mermilerin ıslıklarının toplanın gürültüsüne karıştığı” diyerek başlayan edebi bir anlatımdan sonra çağdaş muharebe alanı ve bu alanda askeri unsurların icra ettikleri hareketler tasvir edilmiştir.²⁰ Rus-Japon kara ve deniz muharebelerinden örnekler veren Ali Fuad Bey, bu örneklerle dayanarak modern muharebelerin geldiği durum hakkında çıkarımlarda bulunmuştur. Burada topçu, piyade, süvari sınıflarının muharebe alanındaki rolleri, etkili kullanımları örneklerle anlatılmıştır. Sözelimi “Topçunun kullanımına dair yeni şartlar” başlığı altında yeni toplanın daha uzun menzilli oldukları ve büyük süratle atış yapabildikleri, açık alanda şarapnel tesirinin çok yüksek olduğu belirtildikten sonra etkisiz kaldıkları alanlar belirtilmiştir. Avcı hendekleri veya müstahkem tepeler gibi hedeflere karşı etkisiz kaldığı ifade edilen modern topçunun, mutlaka piyade ile birlikte hareket etmesi gerekliliği vurgulanmıştır.²¹ Japon topçusunun hareketlerinden örnekler veren yazar, modern muharebelerde topçunun asıl fonksiyonunun düşmana zayıat verdirmekten ziyade düşman topçusunu mütemediyen ateş altına alarak piyadenin vazifesini kolaylaştırmak olduğunu yazmıştır.²²

“Süvarinin taktiksel kullanımı” başlığı altında Rus ve Japon süvarilerinin faaliyetlerinden örneklerle süvarinin modern savaşlardaki önemi hakkında mütalaa edildikten sonra piyade sınıfı incelenmiştir. Rus ve Japon askerlerinin mukayese edildiği bu kısımda piyadelerin muharebe alanındaki rolleri ve hareketleri detaylı şekilde anlatılmıştır. Piyade hücumlarının 15-20 kişilik aralarında geniş boşluklar bulunan küçük gruplar halinde icra edildiği, hücumların genelde geceleyin göğüs göğse çarpışmalar şeklinde vuku bulduğu, dalgalar halinde yapılan hücumlarda en öndekilerin tel örgüler, kurt kuyuları gibi engeller önünde çok fazla zayıat verdiği gibi hususlar aktarılmıştır.²³

¹⁸ Ali Fuad, *Musaver Rus-Japon Seferi*, 2. Cilt, s. 723.

¹⁹ Ali Fuad, *Musaver Rus-Japon Seferi*, 5. Cilt, s. 1457-1476.

²⁰ A.g.e., s. 1555.

²¹ A.g.e., s. 1504.

²² A.g.e., s. 1505.

²³ A.g.e., s. 1556

Yine topçu ile piyadeyi birlikte kullanmanın, birlikler arasındaki irtibatın ve müşterek hareketin ehemmiyeti muharebelerden örneklerle ortaya koyulmuştur.²⁴

Eserde savaştan mağlup çıkan Rus ordusunun aksayan yanları harpten elde edilecek dersler olarak görülmüştür. Rusların uğradığı hezimetin temel müsebbibi ordunun sevk ve idaresindeki noksanlar addedilmiş, bunlar sıralanarak okuyucu için öğretici olması istenmiştir. Tüm teknik ilerlemelere rağmen harpte asıl belirleyici unsurun insan olduğu, Rus ve Japon ordularını birbirinden ayıran en önemli etkenin bu olduğu belirtilmiştir. Ali Fuad Bey'e göre Japon ordusunda ordunun tüm kademelerinde birbirine güven üst seviyedeydi, Rus ordusunda ise bilakis yok denecek kadar azdı.²⁵ Yazar, bunun sebebini "Salahiyet" başlığı altında tartışmıştır. Üst rütbeli Rus subayların sorumluluk almaktan kaçındıkları, bürokratik işler arasında boğuldukları için doğrudan muharebe sahasıyla ilgili kararlar veremedikleri, tüm icraatı astlarına terk ederek onlardan mümkün olmayan görevler yerine getirmelerini istedikleri belirtilmiştir. Küçük rütbeli subayların ise talim ve terbiyelerinin eksik olduğu için kendilerine bağlı birlikleri haddinden fazla, gereksiz yere düşman ateşine maruz bıraktıkları, diğer birliklerle irtibatlarının noksan olduğu ifade edilmiştir. Bu durumun farkında olan Rus erleri, üstlerinin salahiyetinden emin olamadıklarından dolayı görevlerini yaparken heyecan duymamışlar, yaptıkları fedakârlıkların faydasız olduğuna kanaat getirmişler, bu da ordunun manevi kuvvetini oldukça zayıflatmıştır. Rus ve Japon ordusu hakkında bu tür karşılaştırmalar yapılırken bilhassa Rus ordusunda görev yapan küçük rütbeli subayların anılarına, konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir.²⁶ Böylece eser muharebelerdeki insan faktörü, yani sevk ve idarenin önemi vurgulanarak noktalanmıştır.

Osmanlı-Rus Seferi

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun yaptığı son büyük savaş olmuş, Ruslar karşısında alınan hezimet sonrası devletin Balkanlardaki hâkimiyeti, Makedonya olarak adlandırılan Rumeli toprakları hariç sona ermiştir. Osmanlı devlet adamları ve erkan-ı harbi için Balkan Savaşları öncesi yaşanan en büyük travma olan bu olay, derin izler bırakmıştır. Gerek Rusya'da, gerekse Avrupa'da XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren üzerine pek çok çalışma yapılan 93 Harbi, Osmanlı'da nispeten ihmal edilmiş, daha çok savaşa katılan kumandanlar tarafından sonraki yıllarda bazı eserler kaleme alınmış veya tercüme yapılmıştır.²⁷ Ali Fuad Bey ülke içerisinde 93 Harbi'nin tetkikinin ihmal edilmiş olmasını II. Abdülhamid idaresine bağlamış, II. Meşrutiyet'in ilanı öncesi söz konusu harbe dair tartışmaların yasak olduğunu, hatta Mekteb-i Harbiye'deki bazı öğretmenlerin sırf bu harpten söz ettikleri için "mahv-ı ebediye

²⁴ A.g.e., s. 1570, 1576.

²⁵ A.g.e., s. 1585.

²⁶ A.g.e., s. 1585-1586.

²⁷ Sözelimi bkz. Hikmet (Birinci Kolordu-yı Hümayun Başkâtibi), *Plevne Kabramanı Gazi Osman Paşa şanıdadır*, (İstanbul: Basiret Matbaası, 1294); Halil Rüşdi, *1877-1878 Osmanlı-Rus Seferinde Osmanlı Kumandanları*, (Konstantiniye: Matbaa-i Ebuzziya, 1329); Schluga Rudolf von, *1293-1877 Osmanlı-Rus Seferinden Halıyas, Zivin, Kars Muharebeleri*, Çev. Yakub Şevki, (İstanbul: Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1326); Süleyman Paşa, *1293 Türk-Rus Muharebesi Hakayıkından Hülasa-i Vukuat-ı Harbiyye*, (İstanbul: Uhuvvet Matbaası, 1324); Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *1294 Anadolu'da Rus Muharebesi*, (Dersaadet: Mekteb-i Harbiye, 1328).

mahkûm” edildiklerini söylemiştir.²⁸ Eserin giriş kısmında önce yayıncı Tüccarzade İbrahim Hilmi²⁹, ardından da Ali Fuad Bey yazılış amacını özetlemiştir. Tüccarzade İbrahim Hilmi şöyle demiştir:

Askeri tarihimizde pek kederli ve acıklı sayfalar meydana getiren son harbin (93 Harbi) lisanımızda esaslı bir tarihi olmaması memleketimiz ve ordumuz için ne büyük kusur, ne büyük ayıp idi (...) Bu uzun sefer, bu seferin doğurduğu netice ordumuz için bir araştırma ve inceleme hazinesi, bütün millet için bir ders, ibret olması gerekirken, biz aksine bir cinayeti örter gibi bu öğretici askeri olayı kül altına gömerek unutmak istedik.³⁰

Ali Fuad Bey ise 93 Harbi'nin Türk tarihinin mutlaka bilinerek ibret alınması gereken feci sayfalarından biri olduğunu, Avrupa askeri tarihçiliği tarafından – en yakın örneği 1870-71 Fransa-Prusya Savaşı olmak üzere – geçmişteki savaşların tetkik edildiğini, Türkiye’de ise 93 Harbi üzerine araştırmaların yakın zamana değin yasak olduğunu ifade etmiştir. Bunun Osmanlı subaylarının yetiştirilmesindeki olumsuz etkisine değinerek, bu tür yenilgiler incelenmezse ileride mağlubiyetlerin kaçınılmaz olacağını iddia etmiştir.³¹ Böylece, yine Osmanlı subaylarına yönelik öğretici nitelikte bir kitap yazmaya çalıştığını beyan etmiştir.

Eserde kullanılan kaynaklara bakıldığında en fazla atıf yapılan kaynaklardan biri Rus Genelkurmay Başkanlığı tarafından neşredilen 1877-1878 Rus-Osmanlı Harbi adlı eser olmuştur.³² Bunun yanında savaşın önemli Rus generallerinden Aleksey N. Krupatkin'in “General Skobelev'in birliklerinin 93 Harbi'ndeki faaliyetleri”ne dair yazdığı eseri, Avusturya Erkan-ı Harbiye Kaymakamı (Yarbay) Alfred Krauss'un yazdığı 1904 tarihli “Türk-Rus Harbinin Dersleri” adlı eser ve çeşitli Fransız ve Almanca eserler yazarın en fazla yararlandığı kaynaklardır. Türkçe literatür incelendiğinde ise en sık atıf yapılanlardan biri İzzet Fuad Paşa'nın “Kaybedilen Fırsatlar: 1293 Osmanlı-Rus Seferi Hakkında Tenkidat ve Mülâhat-ı Askeriye” olmuştur. Bunun yanında Ernest Levis ve Alfred Rambo tarafından yazılan Fransızca Tarih-i Umumi gibi genel tarih kitaplarından da dönemi incelemek için faydalanılmıştır. Bu vesileyle Ali Fuad Bey'in kaynaklarının ağırlıklı olarak Almanca ve Fransızca neşredilen eserlerden oluştuğu söylenebilir.

Harbi çeşitli safhalara ayıran Ali Fuad Bey, tıpkı Rus-Japon Harbi'ni incelediği çalışmasında olduğu gibi öncelikle 93 Harbi'ne giden süreci, harbin sebeplerini ayrı bir bölümde incelemiştir. Anlatısında Doğu Sorununu merkeze alan yazar, Rusya'nın Büyük Petro devrinden bu yana uyguladığı yayılcı siyaseti savaşın ana müsebbibi addetmiştir.³³ Savaşın sebeplerinin tarihsel süreçte açıklanmasını müteakiben Rusya'nın askeri durumu özetlenmiştir. Rus ordusunun teşkilat yapısı, birliklerin bölgelere göre (Baltık, Karadeniz, Sibiryâ vs.) değişen nitelikleri ve mevcutları, kullanılan silahların teknik özellikleri, birliklerdeki mühimmat miktarı, istihkâm bölüklerinin durumu ve Rus birliklerinin muharebe düzenleri hakkında konuya giriş niteliğinde bilgiler

²⁸ Ali Fuad, *1293-1294 Osmanlı-Rus Seferi*, 1. Cilt, (İstanbul: Kitabhane-i İslam ve Askeri, 1326), s. 1.

²⁹ Yayıncı ve yazar İbrahim Hilmi (Çığıracan), 1896 yılında Kitabhane-i İslam adlı bir yayınevi kurmuştur. 1897 yılında ise bu yayınevinin adını Kitabhane-i İslam ve Askeri olarak değiştirerek askeri yayıncılığa başlamıştır. Kendi ifadesiyle Türkiye’de askeri yayıncılık alanındaki eksiklik onu bu alana itmştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Başak Ocak, *Tüccarzade İbrahim Hilmi Çığıracan* (İstanbul: Müteferrika Yayınları, 2003).

³⁰ Ali Fuad, *1293-1294 Osmanlı-Rus Seferi*, 1. Cilt, s. 3.

³¹ A.g.e., s. s. 1.

³² Burada yazarın kastettiği Rus Genelkurmayı 1898-1911 tarihleri arasında basılan tarafından basılan Sbornik Materialov po Russko-Turetskoy voyne 1877-78 gg. (1877-78 Rus-Türk Savaşı'na Dair Materyaller Derlemesi) adlı eseridir. Ancak Ali Fuad Bey'in Rusça olan bu eseri nasıl kullandığına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.

³³ A.g.e., s. 5-52.

vermiştir.³⁴ Rus ordusunun eksikliklerinin üzerinde duran, savaşa tam hazır olmadıklarını ifade eden yazar, bunu Rus Genelkurmayının Avrupa'da yaşanan önceki savaşların tetkikini yapmamış ve hiçbir ciddi ıslahat geçirmemiş olmasına bağlamaktadır.³⁵ Rus ordusunun 93 Harbi'ndeki zayıflıklarının açıklanması, Osmanlıların aslında bir fırsatı kaçırdıkları vurgusuyla eserin bütününe sirayet etmiştir.

Rusya'nın ardından Osmanlı'nın askeri durumuna geçilmiştir. Osmanlı ordusunun teşkilat yapısı, birliklerinin durumu, kullandığı silahların teknik özellikleri de aynı şekilde özetlenmiştir. Zaman zaman Rus ve Osmanlı kuvvetleri arasında silah ve teçhizat bakımından karşılaştırmalar yapılmıştır. Ali Fuad Bey, bu karşılaştırmalarda Osmanlı ordusunun başta topçu kuvveti olmak üzere çeşitli teknik alanlarda Ruslardan üstün olduğunu belirtmiş, Babıali'nin harbe daha hazır durumda olduğunu altını çizmiştir.³⁶

Savaş öncesinde Rusya ve Osmanlı Devleti'nin hazırlıkları, seferberlik ilanından başlamak üzere ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Bu bölümde hem Rus, hem de Osmanlı ordusunun zayıflıklarına, savaşın gidişatını etkileyecek temel faktörler olarak değinilmiştir. Tüm eser boyunca metin aralarında Osmanlıların muharebe tarzını açıklamaya girişen yazar, buna dayanarak savaşın neticelerine dair çıkarımlar yapmıştır. Osmanlı piyadesinin muharebe tarzının uzun hazırlıklar yapmadan, taburların tamamının muharebe hattına getirilerek düşman üzerine şiddetli ateş etmekten ibaret olduğunu, zira bu muharebe tarzının Osmanlı askerinin “doğal eğilimlerine” çok uygun geldiğini belirten Ali Fuad Bey'e göre bunun temel sebebi Osmanlı askerinin talim ve terbiye noksanlığıdır. Süvari sınıfından bir örnek veren yazar şöyle demiştir: “Birleşik kıtaat ile icra edilen harekâta intizam ve beraberliğe hiç önem atfedilmemişti. Bu nedenle bitişik nizamda bulunan bir süvari kıtası [...] uzaktan adeta bir sürü manzarasını meydana getiriyor ve tüm süvari sınıfı birçok atlıların toplanmasından oluşan düzensiz bir kitleye benziyordu.”³⁷ Dolayısıyla ordunun manevra kabiliyeti yoktu. İşte bu talimlerdeki noksanların bedeli 93 Harbi'nde ödenecekti.³⁸

Ali Fuad Bey'e göre talimdeki bu noksanlar sonucu Osmanlı birlikleri taarruz icra etmeye müsait değillerdi. Bu yönde bir talim ve terbiye yoktu.³⁹ Osmanlı kumandanları ise kendi kendilerine inisiyatif olarak taarruz edebilecek ve bunu diğer birliklerle koordine edebilecek yetide değillerdi, çünkü asker sevk ve harekâtına dair çok temel bilgilere dahi vakıf değillerdi.⁴⁰ Memleketin genel siyasi ve toplumsal durumu da salahiyyetli kumandanlar yetişmesine asla müsait değildi; “istibdat (idaresi) içinde (askeri) bir deha yetişemez ve gelişemezdi.”⁴¹ Bunun da ötesinde kumandanların özgüvenleri yoktu. Böylece Ali Fuad Bey, Rus-Japon Savaşı'nı anlatırken Rus kumandanlar için kullandıklarına benzer ifadeleri burada Osmanlı kumandanları için kullanmaktadır. Osmanlı ordusu savaşın başında Rus ordusunu Tuna havalisine çekerek bir meydan muharebesine girişmeyi, müdafaa değil, taarruz yapmayı planlıyordu. Bu taarruzun zamanı ise başta Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Paşa'ya bırakılmıştı. İşte Ali Fuad Bey, Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Paşa başta olmak üzere üst komuta kademesindeki tereddüt ve Ruslar karşısında yenilgiyi baştan kabullenen “acziyet

³⁴ A.g.e., s. 53, 56.

³⁵ A.g.e., s. 53, 56.

³⁶ A.g.e., s. 71, 131.

³⁷ A.g.e., s. 72.

³⁸ A.g.e., s. 72.

³⁹ A.g.e., s. 74-78.

⁴⁰ A.g.e., s. 79, 134.

⁴¹ A.g.e., s. 195.

hissi” yüzünden bu planın uygulanamadığını, doğrudan Abdülkerim Paşa'nın Padişaha gönderdiği rapora dayanarak iddia etmiştir. Balkanlardaki Osmanlı kumandanlarının taarruz şöyle dursun, Tuna'da kurulacak bir müdafaa hattının nasıl olacağı konusunda bile bir fikirleri olmadığı yine yazarın başka bir çıkarımıdır. Ona göre, Tuna Nehri gibi bir engelin Türk askerinin kahramanlık ve dirayetli olmak gibi özellikleri sayesinde oldukça şiddetlice savunulması mümkünken, komuta kademesinin ehil olmaması nedeniyle bu avantajdan faydalanılamamıştır.⁴² Benzer noksanlar donanmada da mevcuttu. Abdülaziz döneminde donanmanın güçlendirilmesi için pek çok harcama yapılmasına, modern zırhlı gemiler alınmasına karşın bu gemilerdeki toplarda kullanılacak cephanenin önceden tedarik edilmediğini, subay ve mürettebatın ise iyi yetişmiş olmadıklarını kaydetmiştir.⁴³ Böylece Ali Fuad Bey'in Osmanlı mağlubiyetinin sebeplerine dair temel çıkarımı silah, araç ve teçhizat bakımından hazır durumda bulunan Osmanlı ordusunun yapısal sorunlar ve buna bağlı olarak komuta kademesinin eğitim açısından yetersizliği nedeniyle elindeki imkânları kullanamayıp başarısızlığa uğramasıdır.

Ali Fuad Bey, Osmanlı ordusunun yapısını analiz ettikten sonra savaşın başında yapılan taktiksel hataları irdelenmiştir. Buna göre Osmanlıların temel hatası Rusların Tuna üzerinden geçecekleri kesin olmasına rağmen, bölgeye yeteri kadar kuvvetin savaşın başında sevk edilmemesi, sevk edilen kuvvetlerin ise Abdülkerim Paşa tarafından Tuna boyunca dağıtılmasıdır. Güçlü birlikler halinde müdafaa yapmaktansa küçük müfrezeler halinde dağıtılan kuvvetler elbette Rusların geçişini engelleyememişlerdir.⁴⁴ Ali Fuad Bey bu husustaki eleştirilerini şöyle dile getirmiştir:

“Rusların Tuna'dan geçmelerinin önlenmesi için 250 bin kişilik bir kuvveti daha harbin başında sevk etmeye ve yığmaya Devlet-i Aliyye'nin pekâlâ gücü vardı. Fakat bu gücümüzden faydalanamadık. Çünkü başkumandanlarımız aynı zamanda her tarafı, her noktayı kapatmak ve muhafaza etmek istemişlerdi. Ve düşünmemişlerdi ki, aynı zamanda birçok iş yapmak isteyen hiçbir iş yapamaz.”⁴⁵

Bu hususta Rus askeri tarih yazımında hâkim olan, Osmanlıların zaten Tuna'ya yeteri kadar kuvvet sevk edemeyecekleri, zira Bosna, Hersek ve Karadağ'da isyancılarla mücadele edildiği görüşüne yazar karşı çıkmıştır. Rusya ile savaşın kazanılmasının Balkanların kontrolü anlamına geldiğini, böyle bir zaferi müteakiben Karadağ gibi yerlerde isyancıların kontrol altına alınmasının çok kolay olduğunu ileri sürmüştür. Ardından da şu soruyu sormuştur: Osmanlı orduları Tuna boylarında mağlup ve dağılmış olduktan sonra Asya kıtasında elde edilecek zaferler neye yarar idi?⁴⁶

Osmanlı üst komuta kademesinin karar almadaki ve icraattaki yavaşlığının da ordunun Tuna havalisine ilerlemesini geciktirdiği yazar tarafından dile getirilmiştir. Ona göre, eğer Tuna'da yeteri kadar kuvvet konuşlandırılabilseydi Gazi Osman Paşa'nın Plevne'de, Süleyman Paşa'nın ise Şıpka Geçidi'nde Rusların ilerlemesine set çekmesi mümkün olabilecekti. Ancak bunu Ruslar, Romanya üzerinden geçirdikleri kuvvetlerini bütünüyle naklederek Tuna Nehri'nin güneyinde hareket özgürlüğü kazanmadan önce yapmak gerekliydi. Ali Fuad Bey, bunun yapılamamasının sorumluluğunu yine kumandanlara yüklemiştir: “...Memleketimize saldıran Rusları mağlubiyete

⁴² A.g.e., s. 172, 193-194.

⁴³ A.g.e., s. 89.

⁴⁴ A.g.e., s. 191.

⁴⁵ A.g.e., s. 138.

⁴⁶ A.g.e., s. 136-138.

uğratmak için imkân pekâlâ mevcut idi. Lakin bunun için ordunun idari reislerinde azimkâr ve ne istediğini bilir bir kumandan bulunması şart idi.”⁴⁷ Savaşın başında Osmanlı ordusunun sevinde yapılan hatalarla ilgili bir başka ifadesinde ise şu sonuca varmıştır:

Daha acayip bir nokta da şu idi ki, Ruslar, Balkanlara doğru inerken biz Tuna'ya doğru çıkıyorduk. Şu şekilde ki, kuvvetlerimiz daha fazla olduğu cihetle Gurko'nun⁴⁸ hatları üzerine yürüyebiliyordu ve onu Rus ordusunun kalan kısmından ayırabiliyorduk. Özellikle bu devirde Tuna'nın sağ sahilindeki Rus ordusu henüz zayıftı. Savaşın başında böyle bir muvaffakiyetin hâsıl edeceği tesir düşünülün! Bizim onu elde edebilmemiz için elimizi uzatmak yeterliydi. Siyasi bilginin olmayışı sonucu bütün diğer güzel fırsatlar gibi bu ilk fırsat da kaybolup gitmiştir.⁴⁹

Muharebelerin anlatımında gerek Osmanlı, gerekse Rus tarafının harekât ve manevraları yabancı kaynaklardan nakledilmiştir. Ancak eleştirel bir anlatı oluşturulmuş, kaynaklardan edinilen – bilhassa Osmanlı ordusuyla ilgili – bilgiler gerektirdiği yerde tashih edilmiştir. Bunun yanında, iki tarafın da harekâtların icrasında yaptıkları hatalar ortaya konularak, ilgili durumlarda aslında nasıl hareket edilmesi gerektiği mütalaa edilmiştir. Sözelimi Rusların Tuna üzerinde yaptıkları keşif harekâtlarının yetersiz oluşu, Niğbolu'yu tecrit etmek amacıyla Plevne'ye gönderilmiş olan öncü kuvvetlerin sayısının oldukça az olması gibi hususlar eleştirilerek, aslında nasıl hareket edilmiş olması gerektiği sonuçlarıyla birlikte açıklanmaya çalışılmıştır.

Plevne Muharebeleri eserin ana kısmını oluşturmaktadır. Her bir muharebe hazırlık, cereyan ve sonuçlarıyla ele alınmıştır. Tarafların ne kadar kuvvetleri olduğu, kullanılan toplar, verilen zayıatlar yer almıştır. Muharebelerin yazımında Rus Genelkurmayının derleme belgelerine, Rus subayların yazışmalarına ve çeşitli Avrupalı gözlemcilerin kayıtlarına atıf yapıldığı görülmektedir. Özellikle birliklerin mevcudu, silah ve mühimmat durumu gibi teknik konularda Rus Genelkurmayının verileri kullanılmıştır. Ancak, yukarıda ifade edildiği üzere, bu kaynaklardaki bilgilerin doğruluğu tahlil edilmeye çalışılmıştır. Her bir muharebenin anlatımından sonra yazarın mütalaaesi özetlenmiştir. Bu kısımlarda Osmanlı zaferiyle sonuçlanan ilk üç Plevne Muharebesinde Rusların mağlubiyet, Osmanlıların ise zaferlerden gerektiği Kadar yararlanamama sebepleri incelenmiştir.

Ali Fuad Bey, Rusların Plevne'deki bozgunlarının sebeplerini öncelikle Osmanlı askeri ıslahatları ve Osmanlıların sahra istihkâmlarından fevkalade yararlanmaları gibi teknik sebeplerde aradıklarını, oysaki asıl sebebin taktiksel, yani sevk ve idareyle ilgili olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁰ Bilhassa ilk Plevne Muharebesinde Rusların hasımlarını hakir görerek yeteri kadar birlik sevk etmemeleri, keşif hareketini layıkıyla yerine getirmemeleri ve hücumun birbirinden gayet uzak olan iki ayrı birlik tarafından icra edilmesi yenilginin ana sebepleri olarak görülmüştür. Yazar bu hususta şöyle demektedir: “Plevne, Napolyon tarafından o kadar parlak bir surette kullanılmış olan bir esası teyit etmektedir: ‘Eldeki kuvvetlerin tümünü en tehlikeli düşmana karşı, ona karşı da en mühim mıntıkada kullanmalıdır’.”⁵¹

⁴⁷ A.g.e., s. 190.

⁴⁸ Feldmareşal İosif V. Gurko, Tuna'da Rus ileri birliklerine komuta etmiş ve Şıpka Geçidi Muharebeleri'nde Osmanlı ordusunu mağlup etmiştir.

⁴⁹ Ali Fuad, *Osmanlı-Rus Seferi: Şıpka ve Plevne Muharebatı*, 2. Cilt, Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1326, s. 339.

⁵⁰ A.g.e., s. 417-418.

⁵¹ A.g.e., s. 415-416.

Ali Fuad Bey'e göre ilk üç Plevne muharebesinde Rus ordusunun emir-komuta zincirinde ve irtibatında ciddi sorunlar vardı. Her şeyden önce Rus kumandanlar açık, kati ve kısa emir vermeyi bilmiyorlardı. Üst kademedен gelen bazı emirler birbiriyle çelişiyordu, ayrıca çoğunun icrası mümkün değildi, çünkü sahadaki koşullara uygun değildi. Bunun yanında, ordunun iki cenahı hücum esnasında birbirinden bihaberdi. Yazar, Rusların benzer hataları 1905 yılında Japonya ile savaşta da tekrar edeceklerini, dolayısıyla harp tarihinden faydalanmadıklarını belirtmiştir⁵². Bilhassa ikinci muharebedeki hezimetten istinaden “[...]Rus ordusu başkumandanlığının sevk ve harp idaresi hakkında hiçbir sağlam ve gerçek fikri olmadığını söylememiz gerekir”, çıkarımını yapmıştır⁵³. Eserde Rus ve Fransız subayların gözlemlerine dayanılarak Rusların ilk Plevne muharebeleri sonrası tamamen dağınık bir şekilde gerçekleştirdikleri ricat hareketi tasvir edilmiştir. Plevne'ye hücum eden General Nikolay P. Kridener'in komutasındaki 9. Kolordu'nun adeta bir çöküş içerisinde olduğu kaydedilmiştir.⁵⁴ Osmanlıların ise bu durumdan istifade edememeleri büyük bir fırsatın kaçırılması şeklinde değerlendirilmiştir. Rus ve Fransız subayların gözlemlerine dayanılarak, şayet Osmanlı kuvvetleri ricat etmekte olan Rusları takip etselerdi ve onları Tuna'nın gerisine atmak için çaba harcasalardı, Rus kuvvetlerinin tamamen dağıtılarak savaşta muvaffak olunacağı iddiası vurgulanmıştır.⁵⁵ Osmanlıların taarruz etmeyi tercih etmemeleri ise büyük bir aciziyet kabul edilmiştir. Gazi Osman Paşa, Plevne'deki müdafaasıyla cesur, inisiyatif alan kumandanlara örnek olarak gösterilse de, Ruslara karşı taarruz etmeyerek kendi ordusunun iflasını ilan ettiği iddia edilmiştir.⁵⁶

Ali Fuad Bey genel olarak 93 Harbi'nde cereyan eden muharebeleri harp ceridesine benzer şekilde sıralarken, orduların sevk ve idaresine, kumandanların niteliklerine eleştirel bir bakış açısıyla açıklamalar yapmıştır. Harbin içindeki hareketlerin anlatımı ile mütalaa bir arada verilmiştir. Ders verici nitelikte olması açısından gerek Rus, gerekse Osmanlı kuvvetlerinin yaptığı hataların nasıl düzeltilebileceği tartışılmıştır.

Süleyman Paşa Ordusunun Balkanlardaki Harekâtı

Esasen Osmanlı-Rus Seferi'nin devamı niteliğinde olan bu eser, Plevne'nin düşüşünden 93 Harbi'nin nihayete erişine kadar olan zamanı kapsamaktadır. Tuna Ordusu Başkomutanı Süleyman Paşa idaresinde yapılan Şıpkı Geçidi Muharebeleri ve Edirne'nin düşüşüne kadar geçen süreçte yaşanan muharebeler eserin ana kısmını oluşturmaktadır. Metin içinde yapılan atıflardan anlaşıldığı kadarıyla bu çalışmada da Rus Genelkurmayının yayınlanmış materyalleri, Rus, Fransız ve Alman subayların gözlem veya mütalaalarından faydalanılmıştır.

Öncelikle 93 Harbi'nin sebepleri kısaca incelenmiştir. Bunu harbin başlangıcından sonuna değin cereyan eden olayların bir tarihçesinin verilmesi takip etmiştir. Ardından Rusların Şıpkı'ya doğru hareketlerine sıra gelmiştir. Plevne'nin düşüşünden itibaren yaşanan tüm muharebelerde Osmanlı ve Rus kuvvetlerinin mevcudu, konuşlandıkları mevkiiler ve birliklerin hangi kumandanlar tarafından idare edildiği bilgisi verilmiştir. Ali Fuad Bey, diğer eserlerinde olduğu gibi tarafların kuvvetlerini, silah ve teçhizatlarını birbiriyle kıyaslayarak harbin objektif bir resmini okuyucuya

⁵² A.g.e., s. 417-418.

⁵³ A.g.e., s. 458.

⁵⁴ A.g.e., s. 440.

⁵⁵ A.g.e., s. 440.

⁵⁶ A.g.e., s. 466-467.

vermeye çalışmıştır. Şıpka Geçidi Muharebeleri bilhassa Korgeneral Mihail D. Skobelev'in komutasındaki Rus kolordusunun icra ettiği hareketlere odaklanarak anlatılmıştır. Skobelev'in hücum öncesi yaptığı hazırlıklar, ordunun maneviyatını yükseltme çabaları ve Osmanlı kuvvetlerini kuşatma planı ortaya koyularak,⁵⁷ muharebelerin aktarılmasına geçilmiştir.

Bu eser, Ali Fuad Bey'in diğer eserlerinde olduğu gibi Osmanlı subaylarına yönelik olarak öğretici amaçlarla yazılmıştır. Dolayısıyla muharebe alanında icra edilen hareketler yine harp ceridesini andıracak şekilde aktarılmıştır. Fakat tekdüze ve resmi bir anlatım tarzı yoktur. Bilakis kumandanların kişiliklerini ve icraatlarını eleştirel şekilde kaleme alan, muharebeleri kumandanların karar alma süreçlerinden hareket icrasına, elde neticelere kadar canlı şekilde tasvir eden bir yazım tarzı söz konusudur. Şıpka Geçidi Muharebelerinde bilhassa Skobelev kuvvetlerinin sevk ve idaresi ile icra edilen hareketlerin sonuçlarının açıklanmasına büyük önem atfedilmiştir. Muharebe alanlarında gidişatı etkileyen bazı mühim olaylar ise hikâyeci bir anlatımla, canlı şekilde resmedilmişlerdir. Bu da – yukarıda ifade edildiği üzere – tekdüzeliğin önüne geçmiş, hatta esere edebi bir nitelik kazandırmıştır. Bu hikâyeci anlatımlarda kumandanların becerileri veya zayıflıkları ön plana çıkarılmış, harbin gidişatını esas olarak sevk ve idaredeki başarının belirlediği vurgulanmıştır. Sözelimi ilk Şıpka muharebelerinde cepheden ve sol cenahtan Osmanlı kuvvetleri tarafından kuşatılmaya başlanan Rus avcı birliklerinin bu kuşatmadan nasıl çıkabildikleri hikâye edilmiştir. Buna göre Osmanlı birlikleri, kuşattıkları Rus birliklerine 300 metre kadar yaklaşmışlar ve onlara pek çok kayıp verdirmişlerdi. Rusların cephaneleri de tükenmek üzereydi. İşte bu şartlarda Rus öncü kuvvetler komutanı metanetini kaybetmeyerek, geri çekilen askerleri tabancasıyla tehdit etmeye başlamış, böylece yardım gelene kadar mevzilerin tutulmasını sağlamıştır. Osmanlılar süngü hücumuna geçmeden önce gelen takviye kuvvetler, kuşatma harekâtını önlemişlerdir.⁵⁸ Bir başka örnek ise Şıpka Geçidi Muharebelerinin son evresinden verilebilir. Osmanlı saldırıları karşısında zor anlar yaşayan bir Rus birliğinin, başındaki kumandan sayesinde toparlanması şu şekilde anlatılmıştır: “Şimdi geri çekilen sağ cenahı tekrar ileri sürmek için umum hücum boruları çalınıyor, fakat kimse saklandığı siperden başını kaldırmıyordu. Bazı cesurlar ayrı ayrı ileri atılıyor idiyse de asıl zaferi elde edecek olanlar, yani çoğunluk yerinden kıvıldamıyordu. İşte bu esnada General Panyutin⁵⁹ sancaktardan sancağı aldı ve en ileriye gitti. Birkaç saniye herkes bu misalin hüsn-ü tesir edip etmeyeceğini, generalin öldürülüp öldürülmeyeceğini anlamak için bekledi. Sonrasında ani bir cereyanın tesiriyle bütün askerler ileri atıldı. Tabyalar her taraftan sarıldı. Tabya, üç top, bir sancak zapt edildi. Müdafaa edenler orman arasından köye ve oradan ordugâha doğru çekildi.”

Şıpka'daki çarpışmaların Osmanlı kuvvetlerinin gözünden anlatımında ise kumandanların yetersizlikleri, buna mukabil askerlerin dirayetleri vurgulanmıştır. Ali Fuad Bey, Şıpka'daki orduyu, “Osmanlı ordularının en bedbahtı” olarak tanımlamış, bu ordunun çok talihsiz kumandanlar tarafından idare edildiğini söylemiştir.⁶⁰ Gerek harbin anlatımında gerekse mütalaa kısımlarında Osmanlı ordusunun taktiksel ve idari hataları kaydedilmiş, öğretici bir dille askerlik bilimi açısından aslında nasıl bir yol izlenmiş olması gerektiği belirtilmiştir. Sözelimi Şıpka önündeki kolordunun komutanı Veysel Paşa'nın yaptığı en temel taktiksel hatalardan biri olarak hemen bütün kuvvetin

⁵⁷ Ali Fuad, *Süleyman Paşa Ordusunun Balkanlardaki Harekâtı*, (İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1340), s. 20-23.

⁵⁸ A.g.e., s. 24-25.

⁵⁹ Vsevolod F. Panyutin 93 Harbi sırasında albaydır. Daha sonra Korgeneral olmuştur.

⁶⁰ A.g.e., s. 25.

dağ mevzilerinde konuşlandırılması görülmüştür. Ali Fuad Bey'e göre dağ mevzii zaten gayet korunaklı olduğundan, eldeki kuvvetlerden ancak az kısmının, bir tabur askerin orada bırakılması, kalan tüm kuvvetlerin ise ovada konuşlandırılması, düşmanın kuşatma harekâtı gerçekleştirilmesine uygun olan yolların, geçitlerin gözetleme müfrezeleriyle işgal edilmiş olması gerektiğini söylemiştir.⁶¹ Yazara göre Veysel Paşa'nın asıl yapması gereken kendi karargâhında belli bir miktar kuvvet bırakarak Rus Balkan Ordusu Komutanı General Nikolay İ. Svyatopolk-Mirskiy üzerine taarruz etmektir. Zira bu sırada Skobelev'in kuvvetleri muharebeye iştirak edebilecek durumda değillerdi. Ne var ki, Veysel Paşa bunu yapmamış, aksine kuvvetlerinin tamamını dağ mevziinde bırakmış, ancak sonradan kendi cenahları ile muhtemel ricat yolu üzerinde gittikçe büyüyen tehlikeye karşı yavaş yavaş bazı kuvvetleri konuşlandırmıştır.⁶²

Ali Fuad Bey, Süleyman Paşa tarafından Şıpka'nın savunulması için kuvvetlerinin önemli bir kısmının ovaya indirilerek, burada topçularla destekli bir fırkalık (tümenlik) kuvvet oluşturulması ve düşman hangi taraftan saldırırsa, o tarafa doğru şiddetle taarruz edilmesi emri verildiğini kaydetmiştir⁶³. Ne var ki, Veysel Paşa bu emri uygulamamıştır. Balkan ordusu komutanı yapılan Rauf Paşa'nın emirleri doğrultusunda hareket etmiştir ki, yazara göre "Şıpka ordusunun felaketine yol açan asıl etken (bu) olmuştur."⁶⁴ Zira Rauf Paşa, Şıpka'nın mümkün olduğu kadar uzun süre savunulmasını talimatını verirken, aynı zamanda olası bir yenilgiye karşı ricat yolunun açık tutulmasını istemiştir. Ali Fuad bey'e göre Veysel Paşa'nın asıl komutanı olan Süleyman Paşa'nın değil, Rauf Paşa'nın emrine uymasının sebebi harbe bakış açısında yatmaktadır. Veysel Paşa, başından itibaren Rusların zaferine kesin gözüyle bakmış, Rusları yenmek gibi bir fikri hiçbir zaman kabul etmemiş, sadece felaketi geciktirmeye çalışmıştır.⁶⁵ İşte bu bakış açısı, yenilgiyi önceden kabullenme hali Osmanlı'nın uğradığı hezimetlerin en temel müsebbibidir.

Eserde Osmanlıların aslında cesaret ve iyi bir idare ile Rusları yenebilecek güçte oldukları, Rus komuta kademesinin ise savaş sırasında parlak bir idare göstermediği çeşitli örneklerle gösterilmeye çalışılmıştır. "Şıpka muhaberatı hakkında mütalaat" başlığı altındaki kısımda Şıpka Geçidi'nin alınması sonrası burayı Osmanlı kuvvetlerine karşı savunan ve tüm saldırıları püskürten General Fyodor F. Radetskiy'nin emir ve icraatları incelenmiştir. Radetskiy'nin iyi bir sevk ve idare göstermediği, kendi astlarına birbiriyle çelişen emirler verdiği, birliklerin birbirlerinden habersiz, irtibatsız şekilde muharebe ettikleri yazılmıştır. Bunun sonucunda hem Radetskiy'nin emri altındaki hem Skobelev, hem de Mirskiy'nin sorunlar yaşadıkları, Mirskiy'nin defalarca ricate mecbur kaldığı ifade edilerek, eğer Osmanlılar bu ricat anlarında biraz daha faal davranmış olsalardı, Rus kuvvetlerinin kollarını genel bir ricate mecbur bırakabilecekleri iddia edilmiştir.⁶⁶ Sonrasında yazar şu çıkarıma varmıştır:

Sonuç olarak General Radetskiy'nin Şıpka cebel mevziine taarruz ediş şekli takdir edilesi bir hareket olmaktan uzaktı. Cephe taarruzunu icra etmek için bir fırka tahsis (on beş tabur) edilmiş olduğu halde, bu kuvvetten yalnız yarısı taarruza sevk edilmiş ve üç kola ayrılan bu kuvvet de sürekli olarak sevk ve idare edilemeyerek, bilakis öncelikle cephe kolu hücum etmiş, kuvvet dağılık surette

⁶¹ A.g.e., s. 56.

⁶² A.g.e., s. 56.

⁶³ A.g.e., s. 51.

⁶⁴ A.g.e., s. 52.

⁶⁵ A.g.e., s. 57.

⁶⁶ A.g.e., s. 55.

kullanılmış, orta kol hezimete uğradıktan sonra diğerleri tahrik edilmişti. Sonuç olarak, aslında muharebenin gidişatı General Radetskiy kolordusunun sayıca büyük üstünlüğüne rağmen, onu bir mağlubiyete uğratabilirdi. Ruslar hezimet yerine parlak bir zafer kazandılar ise, bunu kendi generallerinin dehasına değil, karşılarındaki düşmana borçludurlar ki, bu münasebetle ‘Dans le royaume des aveugles les borgnes sont rois’ (Körler ülkesinde tek gözlü bir adam kraldır).⁶⁷

Şıpka Geçidi Muharebeleri sonrası Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilişi çeşitli kahramanlık örnekleriyle beraber anlatılmıştır. Bu örneklerde subaylardaki talim ve terbiye eksikliğine rağmen Osmanlı askerinin dirayetli oluşu sayesinde Ruslara karşı kimi yerlerde güçlü bir direnç gösterildiği vurgulanmış, Türk askerinin “saklı kıymetinin” ortaya çıkarılması için iyi zabıtlere ihtiyacı olduğu belirtilmiştir.⁶⁸ Genel olarak ricat hareketinin idaresi, ordunun vaziyeti, Süleyman Paşa'nın aldığı tedbirler ve Osmanlı kumandanlarının yazışmaları bu kısımda yer almıştır.⁶⁹ Buna paralel olarak Rusların İstanbul'a kadar yürüyüş planları, Rus ordusunun durumu, birliklerin nerelere sevk edildikleri ve hangi kumandanlarca idare edildikleri de ayrıntılı şekilde kaydedilmiştir.⁷⁰ Ardından Edirne'nin düşüşüne kadar Rusların ilerleyişleri özetlenmiştir.

Eserin son kısmı “Balkan geçitlerinin müdafaası hakkında mütalaa“ olup, adından da anlaşılacağı üzere yazarın bir askeri tarihçi olarak 93 Harbi'nden nihai çıkarımları burada görülmektedir. Yazar, Osmanlı kuvvetlerinin mağlubiyet sebeplerini açıklamaya çalışmıştır. Burada özellikle Colmar von der Goltz'un görüşlerine atıf yaparak hezimetinin en önemli sebebinin Balkanlarda çok uzun (yaklaşık 300 kilometrelik) ve dağınık bir savunma hattı teşkil etmek olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, Plevne düştükten sonra takip eden felaketlerin asıl sebebi ordunun harp kabiliyeti değil, fakat gücünün parçalanması ve birliklerin dağınık şekilde, uygun olmayan şartlarda düşmanla muharebeyi kabul etmek zorunda kalmasıdır.⁷¹ Ali Fuad Bey, Plevne'nin düşmesi sonrası bile elde pek çok yardımcı birlik olduğunu, tüm kuvvetlerin Edirne yakınlarında, Zağra ile Filibe arasında toplanmaları gerektiğini iddia etmiştir. Bu kuvvetin Balkanları mecburen dağınık kollar halinde geçecek olan Rus ordusunun parçalarına karşı başarılı taarruzlar gerçekleştirebileceğini iddia etmiştir.⁷² Edirne'nin taktiksel öneminin de altını çizen yazar, şayet tüm kuvvetler Edirne'nin savunulması için konuşlandırılırdı, şehrin düşmeyeceğini ileri sürmüştür. Zira Edirne, İstanbul'a yakınlığı sebebiyle Plevne'den farklı olarak erzak sıkıntısı çekmeyecek bir konumdaydı; ayrıca Karadeniz ve Marmara Denizi Osmanlı donanmasının hâkimiyetinde olduğundan Rusların kuşatma hareketi gerçekleştirmeleri mümkün değildi.⁷³

Son olarak; Ali Fuad Bey 93 Harbi patlak verdiği sırada senelerdir Karadağ'da, Bosna'da, Hersek'te ayaklanmalarla yıpranan, Sırplarla savaşan yirmi milyonluk Osmanlı Devleti'nin, 180 milyonluk Rusya'ya karşı harikulade bir kudret ve azimle çarpıştığını söylemiştir. Harbin sonunda Osmanlı Devleti'nin Ruslar tarafından değil, fakat kendi kumandanlarının stratejik hataları tarafından mağlup edildiğini ifade eden yazar, aslında harbin her safhasında Ruslara karşı zafer kazanmanın mümkün olduğunu iddia etmiştir. Bunun için tek şart ise sevk ve idare yapabilecek

⁶⁷ A.g.e., s. 55.

⁶⁸ A.g.e., s. 96-97.

⁶⁹ A.g.e., s. 58-62.

⁷⁰ A.g.e., s. 66.

⁷¹ A.g.e., s. 105.

⁷² A.g.e., s. 105-106.

⁷³ A.g.e., s. 105.

vasıflarda bir yüce kumandanın bulunmasıydı, lakin devletin o zamanki idare şekli ve içyapısı böyle bir şahsiyetin çıkmasına müsait değildi.⁷⁴

4. Ordu ve Suriye Hatıraları

Ali Fuad Bey, askeri tarih çalışmalarının yanı sıra 1. Dünya Savaşı yıllarında 4. Ordu'da görev yaptığı sırada anılarını ve gözlemlerini kaydetmiş, emekli olduktan sonra bunları yayınlamaya başlamıştır.⁷⁵ 4. Ordu'daki tecrübelerine dair en kapsamlı değerlendirmelerini 1954 yılında "Birinci Cilt", 1955-56 yıllarında da "Çölde Son Türk Destanları" başlığıyla Dünya gazetesinde tefrika etmiştir. Bunlar daha sonra 2 cilt halinde kitap olarak yayınlanmışlardır.⁷⁶ Ali Fuad Bey'in bu eseri bizzat kendisinin ifadesiyle ne 4. Ordu'nun harp tarihidir, ne de harple ilişkisi olmayan hatırlardan ibarettir; harpte yaşananlara, 4. Ordu'nun icraatlarına ve Suriye-Filistin Cephesine dair hatıraların, görüşlerin, çeşitli hikâyelerin toplandığı bir eserdir.⁷⁷ Askeri planlama ve hazırlıklardan muharebelere askeri tarihin kapsamına giren konular eserde ağırlıklı olmakla beraber bölgenin coğrafi yapısına dair gözlemler, başta Cemal Paşa ve Enver Paşa olmak üzere dönemin önemli şahsiyetleri hakkında mütalaalar,⁷⁸ 4. Ordu Karargâhı'nda görev yaptığı sırada yaşadığı çeşitli anılar, Ermeni Sorunu ve Arap İsyanı hakkındaki değerlendirmeler ayrı kısımlarda veya metin aralarında yer almaktadırlar.

Suriye Hatıraları, yazarın önceki çalışmalarının aksine harp ceridesi tarzından uzaktır. Daha çok bir savaş günlüğüne benzemektedir. Muharebelerin icrasına dair teknik bilgiler bulunmakla beraber, genellikle hikâyeci bir anlatım hâkimdir. Bilhassa Enver Paşa'nın Suriye'yi Cephesi ile Mekke ziyareti tarihsel olaylara atıf yapılarak edebi bir üslupla aktarılmıştır. Kullanılan kaynaklar açısından bakıldığında ise yazarın 4. Ordu Kurmay Başkanlığı görevi sayesinde muharebelerin planlanmasına ve sonuçlarına dair pek çok resmi yazışma eserde yer almaktadır. Yine, yazarın diğer eserlerinin aksine incelenen harbin üzerinden çok uzun yıllar geçtiği ve 2. Dünya Savaşı'yla beraber savaş köklü değişikliklere uğradığı için öğretici amaçlarla yazıldığı söylenemez; Ali Fuad Bey'in bir döneme tanıklık etme ve hesaplaşma çabasıdır. Ayrıca şu iddia edilebilir ki, Kurtuluş Savaşı'ndaki muharebelerde bilfiil yer almayan yazar için 1. Dünya Savaşı'nda icra ettiği görevlerin hatırlanması daha önemli hale gelmektedir.

Eserin ana konusunu Kanal Seferleri ile bu seferler için yapılan hazırlıklar oluşturmaktadır. Ali Fuad Bey'in diğer eserlerinde olduğu gibi ilk başta muharebeler öncesi askeri durum özetlenmiştir. Bilhassa Süveyş Kanalı'na yapılan harekâtın amacı eleştirel bir şekilde kaleme alınmış, esasen Kanal Harekâtının sonuçsuz kalacağına bilinmesine rağmen sırf İngiltere'yi oyalayarak Berlin'i belli derecede rahatlatmak için bu harekâtın planlandığı kaydedilmiştir.⁷⁹ Osmanlı ordusunun yapılacak harekâta çekeceği/çektığı ikmal ve ulaşım zorluklarından yola çıkılarak,

⁷⁴ A.g.e., s. 106-107.

⁷⁵ Ali Fuad Bey'in konu hakkındaki ilk yayınları sırasıyla şunlardır: Ali Fuat Erden, *1. Cihan Harbinde 4. Ordu mücmel Tarihçesi*, (Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1948); Ali Fuat Erden, *Paris'ten Tih Sabrasına*, (Ankara: Ulus Basımevi, 1949).

⁷⁶ Ali Fuad Bey'in Suriye Hatıralarında Kanal Seferlerine dair verdiği bilgiler, gözlemleri derleme bir makalenin konusunu oluşturmuştur. Bkz. Mithat Aydın, "Ali Fuad (Erden)'in Savaş Hatıratında I. ve II. Süveyş Kanalı Seferi", *Belgi*, Sayı 13 (Kış 2017/I).

⁷⁷ Ali Fuad Erden, *Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye Hatıraları*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları), 2006, s. IX.

⁷⁸ O dönemde Cemal Paşa'nın özel kâtipliğini yapan Falih Rıfki (Atay), Suriye'ye arkeolojik çalışmalar için gelmiş olan Alman arkeolog Theodor Wiegand gibi isimler buna örnek olarak verilebilir.

⁷⁹ A.g.e., s. 1-7.

bunun başarısızlığa mahkûm bir operasyon olduğunun altı çizilmiştir. Bu hususta Alman üst komuta kademesinden çeşitli subayların anılarına da atıf yapılmıştır.⁸⁰ Yazarın Suriye'deki hatıralarına dair daha önce kaleme aldığı “Paris'ten Tih Sahrasına” adlı eseri paralel olarak okunduğunda, Almanya'nın yanında savaşa girilmesinde tüm sorumluluğu Enver ve Talat Paşalara atfettiği görülmektedir. Almanya'nın savaşı kazanacağına dair körü körüne bir inancın hâkim olduğunu çeşitli anekdotlarla kaleme almıştır.⁸¹ 1. Dünya Savaşı'nda Almanya ile ittifaka giden süreci ülkenin uçuruma doğru sürüklenmesi olarak tanımlamıştır.⁸²

Savaşın sebeplerine, siyasi gelişmelere Suriye Hatıraları eserinin ilk kısımlarında çok az yer verilmiştir. Bunun yerine Kanal Seferi hazırlıkları oldukça ayrıntılı şekilde kaleme alınmıştır. Cemal Paşa'nın Başkumandanlık Vekili Enver Paşa ve Osmanlı ordusunda görev yapan Kurmay Yarbay von Kress gibi Alman subaylarla yazışmaları, Genelkurmay'a gönderilen raporlar, muharebe hazırlıkları kısmının esas kaynaklarını oluşturmuşlardır. Bunun yanında seferler öncesi Osmanlı ve İngiliz kuvvetlerinin durumu özetlenmiştir.⁸³ 4. Ordu'nun teşkilat yapısı, birliklerin mevcudu, hayvanların (develerin) durumu, silah, mühimmat, teçhizat ve iâşeye dair mevcut koşullar ve planlamalar birinci elden aktarılmıştır. 4. Ordu'nun Sina Çölü'nü geçerken yaşayacağı/yaşadığı lojistik zorlukların altı çizilmiştir. Ardından İngilizlerin Kanal bölgesindeki temel stratejisi açıklanmıştır. Buna göre İngilizler harbin başlangıcında 300 kilometre genişliğindeki Sina Çölü'nü boşaltmışlar, ayrılırken kuyuları da tahrip etmişlerdi. Çölün savunulması çok güçlü, İngilizler çölü tahliye etmekle, bu engel bölgesinin sonsuz zorluklarını Türklere terk etmişlerdi.⁸⁴ Ayrıca, Osmanlılar harekâta karar vermeden önce İngiltere ve Hindistan'dan Mısır'a çok sayıda kuvvet sevk eden İngilizler, güçlü bir müdafaa hattı kurmuşlardı. Böylelikle Osmanlılardan daha hazırlıklıydılar. Yazar, İngilizlerin karada ve denizde aldığı savunma tedbirlerine ayrıntılarıyla yer vermiş, birliklerin sayısı, konuşlandırıldıkları yerler, kullanılan silah ve teçhizat, gemilerin teknik özellikleri, haberleşme ve ulaşım ağı bu kısımda yer almıştır.⁸⁵

Muharebeler hem Türklerin hem de İngilizlerin gözünden anlatılmıştır. Birliklerin sevk ve idaresine dair teknik bilgiler verilmekle birlikte – yukarıda ifade edildiği üzere – genel olarak hikâyeci bir anlatım tarzı benimsenmiştir. Osmanlı kuvvetlerinin muharebe alanına sevk,⁸⁶ ilk hücumda Osmanlıların tombazlarla Kanal'ı geçme çabaları, Osmanlı topçu ve obüslerinin İngiliz zırhlılarına verdikleri zararlar oldukça canlı şekilde tasvir edilmiştir.⁸⁷ Muharebeler sonucunda tarafların uğradıkları kayıplar listelenmiştir. Sonrasında elde edilen neticelere dair resmi yazışma ve raporlara yer verilmiştir. Sözelimi 1. Kanal Muharebesi sonrası Cemal Paşa ile Başkumandan Vekili Enver Paşa ve Alman kumandanlar – Falkenhayn ile von Falkenberg – arasında harekâta dair yapılan

⁸⁰ A.g.e., s. 15-16.

⁸¹ Sözelimi Almanların, Marne Muharebesi'nde İngiliz ve Fransızlara yenilmesine Sadrazam Talat Paşa inanmak istememiş, Alman ordusunun geri çekilişini taktiksel bir manevra olarak nitelemiştir. Bkz. Ali Fuad Erden, *Paris'ten Tih Sahrasına*, (Ankara: Ulus Basımevi, 1949), s. 23-24.

⁸² A.g.e., s. 23.

⁸³ “Suriye Hatıraları” eserinde özellikle 2. Kanal Seferi öncesi Osmanlı kuvvetlerinin durumuna ayrıntılı şekilde yer verilmiştir. “Paris'ten Tih Sahrasına” adlı eserde ise 1. Kanal Seferi öncesi duruma dair daha ayrıntılı bilgilerle karşılaşılmaktadır.

⁸⁴ Ali Fuad Erden, *Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye Hatıraları*, s. 17.

⁸⁵ A.g.e., s. 29-32.

⁸⁶ Sevk süreci, bilhassa çölde yürüyüş sırasında yaşanan zorluklar diğer eserde daha ayrıntılı anlatılmıştır. Bkz. Ali Fuad Erden, *Paris'ten Tih Sahrasına* s. 89-95.

⁸⁷ Ali Fuad Erden, *Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye Hatıraları*, s. 32-40.

yazışmalar, mütalaalar alıntılanmıştır.⁸⁸ Söz konusu kumandanların ağzından Osmanlı kuvvetlerinin 1. Kanal Harekatı'ndaki eksiklikleri ve bunların nasıl telafi edilebileceği belirtilmiştir.

Ali Fuad Bey, diğer çalışmalarında olduğu gibi muharebeler hakkında ayrı mütalaa kısımları yazmamıştır. Fakat metin aralarında bazı taktiksel değerlendirmeler yapmıştır. Sözelimi ilk harekât sırasında Süveyş Kanalı'nın seyir hattı üzerinde birkaç geminin batırılmasının Kanal'ı haftalarca kapatabileceğini, İngiliz sömürgelerinden (Asya, Avusturalya ve Yeni Zelanda) gelmekte olan asker dolu gemilerin Ümit Burnu'nu dolaşmaya mecbur olacaklarını, böylece Avrupa'daki savaş alanlarına zamanında yetişemeyeceklerini söylemiştir. Ardından şu soruyu sormuştur: “Bu neden yapılmadı? İnsaniyet ve harp hukuku düşünceleri mi engel oldu? Kanal'ı baskın tarzında geçmekten ibaret olan asıl maksadı ve ağır topçumuz olduğunu açığa vurmak mı istememiştik? Yoksa sadece aklımıza mı gelmemiştik? Buna cevap verecek durumda değilim.”⁸⁹ Ali Fuad Bey, cevap verecek durumda olmadığını söylemesine rağmen ifadelerinden Kanal'ın blokesine girişilmemesini taktiksel bir noksan olarak gördüğü hissedilmektedir.

1. ve 2. Kanal Seferleri arasında Osmanlı kuvvetleriyle İngilizlerin bölgede birbirlerini yıpratma çabaları, bilhassa Osmanlıların yaptıkları baskınlar, Kanal'daki ticarete zarar vermeye yönelik tacizleri eserde hikâye edilmiştir. Bunları ayrı olaylar değil, bütün olarak Kanal Harekâtlarının parçası gören Ali Fuad Bey, Osmanlıların Mısır'daki İngiliz hâkimiyetine yönelik tehdidinin İngilizleri bölgede belli bir miktar kuvvet bulundurmaya mecbur ettiğini, böylece başta Çanakkale olmak üzere diğer cepheleri rahatlattığını ileri sürmüştür. Eserde 2. Kanal Seferi öncesi yaşanan kimi münferit olaylar da hikâye edilmiştir. Mesela Gondos adlı cesur bir Macar gönüllüsünün, yanına 50 bedeviyi alarak Sina Yarımadasının güneybatı sahilindeki İngilizlere ait petrol kuyularını tahrip etme operasyonu buna iyi bir örnektir.⁹⁰ Osmanlı baskınlarına paralel olarak İngiliz ve Fransızların Mersin'den Gazze'ye kadar sahillerdeki istihkâmları, şose köprüleri, trenleri, fabrikaları, değirmenleri, kayıkları, kıyı yollarındaki taşıtları (araba, hayvan) bombardıman etmeleri; bazı geceler kıyıya birlikler çıkararak telgraf ve demiryolu hatlarını tahrip etmeleri, bölgedeki Osmanlı kuvvetleriyle küçük çaplı çarpışmalar; Marmaris'ten Gazze'ye kadar tüm Doğu Akdeniz'i abluka altına almaları da çalışmada kaydedilmiştir.⁹¹

2. Kanal Harekatı'nın hazırlık safhasına çok daha ayrıntılı şekilde yer verilmiştir. Bu harekâta titiz ve kapsamlı şekilde hazırlandığından, Ali Fuad Bey yapılan askeri hazırlıklardan övgüyle bahsetmiştir. Tüm lojistik hazırlıkları ulaşım, haberleşme, teçhizat, ikmal gibi alanlarda ayrı ayrı incelemiştir. Türk, Alman, Avusturyalı uzman ve mühendislerin işbirliği yaptıklarını vurgulamış, 4. Ordu'nun başarılı lojistik hazırlıklarının İttifak Devletleri'nin – başta Türkler olmak üzere – ortak ürünü olduğunu vurgulamıştır. Sina Çölü'nün keşif usulüyle haritasını almak, Hicaz Demiryolu'nu Sina Çölü'nün ortasından Kanal harekât mıntikasındaki İsmailiye'ye kadar uzatmak, Suriye'deki demiryolu ağını geliştirmek, şose yollar inşa etmek, çölde yeni su kaynakları keşfetmek ve sus tesisatları inşa ederek, askerler ile develerin su ihtiyacını karşılamak, çöl haberleşmeleri için bağımsız bir telgraf hattı tesis edilmesi, depolar, hastaneler, hayvan hastaneleri inşa edilmesi, sebze bahçeleri kurulması, ağır top, obüs ve havanların çekilmesi için portatif ahşap yollar inşa edilmesi, menzil tesisleri kurulması yapılan başlıca lojistik hazırlıklar olmuştur. Ali Fuad Bey, “dev eser” olarak

⁸⁸ A.g.e., s. 43-55.

⁸⁹ A.g.e., s. 28.

⁹⁰ A.g.e., s. 73.

⁹¹ A.g.e., s. 126-127.

tanımladığı bu hazırlıkların en başta Cemal Paşa'nın ürünü olduğunu, Enver Paşa dâhil olmak üzere Osmanlı üst komuta kademesinin çok etkilendiklerini defaatle belirtmiştir.⁹² Esasen, yazarın Cemal Paşa'ya dair mütalaalarında en fazla övgüyle söz ettiği husus, onun imar ve iâşe faaliyetleri olmuştur. Hatta Cemal Paşa'nın bölge valisi olması durumunda ne büyük icraatlar yapabileceğinden bahsetmiştir.

Bilindiği üzere Cemal Paşa, 2. Kanal Seferi'nin kapsamını genişleterek bunu bir Mısır Seferi'ne dönüştürmek istemiştir. İlk başta bu talebini kabul ettirmekte muvaffak olsa da, daha sonra cephelerde yaşanan gelişmeler neticesinde 4. Ordu'dan önemli miktarda kuvvet diğer bölgelere kaydırılarak sefer küçük çaplı bir harekâta dönüştürülmüştür. İşte bu gelişmeler öncesi Cemal Paşa'nın Başkumandanlık Vekaleti'ne gönderdiği Mısır Seferi için gerekli kuvvet, silah ve malzeme hakkındaki rapor olduğu gibi esere koyulmuştur. Bu rapor Kanal Seferleri'nin incelenmesi açısından oldukça önemli bilgiler içermektedir. Sadece harekâtı gerçekleştirecek birliklerin yapısı değil, bölgede harekât icrası için gerekli silah, teçhizat ve araçların nitelik ve nicelikleri hakkında da bilgi vermekte, lojistiğin harbin icrasındaki rolünü göstermektedir. Top arabalarının tekerleklerinin çapı, silah ve mühimmatın ne tarzda sandıklanmasının gerektiği, savaş gemilerine karşı kullanılacak top mermilerinin cinsi, develerle havan mermisi taşınması için özel semerler üretilmesi, çöle uygun giysiler, çöl erzakı gibi talepler⁹³ bölgedeki harbin yapısının anlaşılması açısından elzemdir. Buna benzer şekilde, Limon von Sanders'in başkanlığındaki danışmanlık heyeti içerisinde yer alan Kurmay Yarbay von Kress'in Alman Genelkurmay Başkanı General von Falkenhayn'a Mısır seferi hakkında yazdığı muhtıradan da 4. Ordu'nun lojistik ihtiyaçlarıyla sıralanmıştır.⁹⁴

Ali Fuad Bey'in kapsamlı bir Mısır Harekâtı icrasına olumlu baktığı, ancak yeterli sayıda kuvvetle İngilizlerin bölgeden atılabileceğini düşündüğü görülmektedir. Bunu başarmanın lojistik olarak mümkün olduğunu şu sözlerle anlatmıştır: “İngilizler bizim yirmi bin kişilik bir kuvveti ve ağır topçuyu Tih Sahrası'ndan geçirerek Kanal önüne getireceğimize pek ihtimal vermemişlerdi. Mademki Tih Sahrası'ndan yirmi bin kişilik bir seferi kuvvet geçmişti, daha büyüğü de geçebilirdi. Ve mademki ağır obüs bataryası Kanal'a gelebilmişti, daha modern birçok ağır obüs ve havan bataryası da Kanal'ın önüne getirilebilirdi. Napolyon, ‘benim atımın ayağının geçtiği yerden bir ordu da geçebilir’ demişti ve gerçekten de geçmişti.”⁹⁵

Ali Fuad Bey, 4. Ordu Karargâhı'nın durumuna ve Cemal Paşa ile ilişkilerine oldukça önem atfetmiştir. Karargâhta görev yapan subaylar, bunların milliyetleri hakkında bilgi vermiş, karargâhın bürokratik yapısını, işleyişini “hususî maiyet”, “asıl karargâh” ve “müşavirler” başlıkları altında incelemiştir. Bunların fonksiyonlarını tanımlamış, hangi subayların görev yaptıklarını açıklamıştır. Cemal Paşa'nın yakınlarından (yaverler, emir subayları, şifre memurları, komiteciler, fedailer, şahsî muhafızlar) oluşan hususî maiyeti eleştirerek yetki karmaşası yarattığını belirtmiş ve şunu eklemiştir:

Ben bu ‘hususî maiyet’ yüzünden üç yıl çok üzuldüm. İngilizler, Şerif Hüseyin, Tih Sahrası, Kanal Seferleri, kıyı cephesi, Hicaz çölü, iç cephe, iâşe, yakacak ve ikmal sıkıntıları, elem verici siyasi

⁹² Lojistik hazırlıkların anlatıldığı kısım için bkz. A.g.e., s., s. 85-101.

⁹³ A.g.e., s. 150-154.

⁹⁴ A.g.e., s. 162-166.

⁹⁵ A.g.e., s. 144.

işler ve bir krallık kadar geniş olan ordu mıntikasının çeşitli karışık işleri beni yormadı. Beni 'hususî maiyet' ve onunla yapılan sessiz savaş yordu ve sınırlarımı bozdu.⁹⁶

Hususî maiyetin varlığını Cemal Paşa'nın "iltimas" alışkanlığına bağlayan yazar, bilhassa eserin son kısımlarında Cemal Paşa ile yaşadıkları fikir ayrılıklarını kaleme alırken de bu probleminden defaatle bahsetmiştir.

Eserde İngilizlerin 2. Kanal Seferi savunma planlarına da yer verilmiştir. Buna göre müdafaa Mısır'dan değil, Kanal'ın doğusundan yapılacaktır. Bunun nedenleri İngiliz kaynaklarına dayanılarak Osmanlı 4. Ordusunun ilk seferdeki cesaretiyle ve ikinci sefer için yapılan kapsamlı hazırlıklarla bağdaştırılmıştır. Sözgelimi Manchester *Guardian* gazetesinde 1915 Mayıs'ında çıkan bir makaleye atıf yapılmıştır. İlgili makaleden şu alıntı yapılmıştır:

Bizim kumandanlarımız ve yöneticilerimiz şimdiye kadar Türkleri aciz ve Mısır'a tecavüze güçleri yetmez sanıyorlardı. Bu kanaatlerinin ne kadar yanlış olduğu geçen Ocak ayı içinde on beş-yirmi bin neferlik bir Türk kuvvetinin 350 kilometre uzunluğundaki Sina Çölü'nü büyük bir düzenlilikle geçerek Kanal önüne gelmiş ve hatta pek ilkel araçlarla 600 neferi Kanal'ın beri tarafına geçirmiş olmalarıyla sabit olmuştur. Türklerin şimdi haber aldığımız hummalı hazırlıkları bir iki seneye kadar pek önemli sonuçlar verebileceğinden o zaman Türkler geçen defaki 600 nefer yerine belki on bin, hatta yirmi bin kişiyi cebri hücumla Kanal'ın batı kıyısına geçirerek orada kuvvetli bir biçimde yerleşmeyi başarır ise bizim Kanal ulaşımımız ne hale gelmiş olur?⁹⁷

Bunun yanında, 1916 yılı başında Mısır'a gelerek Kanal'ın savunmasıyla görevli generale (General Murray) burayı nasıl savunacağını soran İngiliz Harbiye Nazırı Lord Kitchener'in görüşlerine yer verilmiştir. Harbiye Nazırı, Türk topçularının Kanal ulaşımını kesme girişimlerini engellemek, onların yayılacağı sahayı kontrol etmek için Kanal'ın 15 kilometre doğusunda müstahkem bir mevzi kurulmasını emretmiştir. Ali Fuad Bey, tarafsız biçimde Kitchener'in bu düşüncesinin askerî açıdan çok doğru ve isabetli olduğunu belirtmiştir.⁹⁸

Genel olarak yazar 4. Ordu'nun faaliyetlerine birinci elden gözlemlerine dayalı olarak tanıklık etmiştir. Bir harp tarihi yazmaktan çok savaş anılarının kaleme alındığı eser, harbin tüm safhalarına dair bilgiler içermektedir. Ayrıca yazar olayları çeşitli kaynaklara dayanarak objektif şekilde aktarmaya çalışmıştır. Bu açıdan 1. Dünya Savaşı'nda Suriye Cephesi ve Kanal Harekâtlarının incelenmesinde faydalanılabilecek bir çalışma haline gelmiştir.

SONUÇ

Ali Fuad Erden üç farklı dönemde (II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet, Cumhuriyet) yayınlar yapmış, birbirinden farklı coğrafyalarda cereyan eden harpleri incelemiştir. Çağdaşlarından farklı olarak onun eserlerinde – Suriye Hatıraları hariç – Osmanlı merkezli bir anlatım yoktur. 93 Harbi'ni konu edindiği iki eserinde konuyu hem Osmanlı, hem de Rus orduları açısından ele almıştır. Lojistik durum, savaş planları, muharebelerin icrası ve elde edilen neticeler iki ordunun da gözünden tetkik edilmiştir. Rus-Japon Savaşı'nı ele aldığı çalışması ise Osmanlı tarihinden tamamen bağımsız

⁹⁶ A.g.e., s. 130-132.

⁹⁷ A.g.e., s. 192.

⁹⁸ A.g.e., s. 193.

yazılmış olması hasebiyle müstesna bir yere sahiptir. Fransızca ve Almancaya hâkimiyeti onun Osmanlı dışındaki devletlerin askeri tarihlerine hâkim olmasını sağlamıştır.

Savaşı bir bütün olarak (savaş öncesi durum, askeri hazırlıklar, lojistik, sevk ve idare, muharebelerin icrası ve neticeler) ele alan Ali Fuad Bey, muharebelerin anlatımında harp ceridesini andıran bir yazım tarzı kullanmasına karşın, doğrudan nakil yapmamış, kaynaklardan edindiği bilgileri irdelenmiş ve bazen tashih etmiştir. Bizzat kendisinin de ifade ettiği üzere modern subayların yetiştirilmesinde öğretici olması amacıyla eserlerini kaleme alan Ali Fuad Bey, böylece faydacı bir anlayışı benimsemiştir. Buna koşut olarak gerek metin aralarında, gerekse ayrı kısımlar halinde mütalaalarına yer vermiştir. Ele aldığı tüm muharebelerde orduların sevk ve idaresi, silah ve mühimmatı, lojistik durumu, uyguladığı taktikler hakkında çıkarımlarını paylaşmıştır. Suriye Cephesindeki hatıralarını faydacı bir anlayışla kaleme almış olmamasına rağmen, yöntem açısından diğer askeri tarih çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. Genel olarak yazarın tüm eserlerinde teknik ilerlemelere karşın kumandanlık becerilerinin, sevk, idare ve uygulanan taktiklerin, dolayısıyla subayların eğitiminin önemi vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mithat, “Ali Fuad (Erden)'in Savaş Hatıratında I. ve II. Süveyş Kanalı Seferi”, *Belgi*, Sayı 13 (Kış 2017/I): 362-387.
- Düzen, Hazal “Orgeneral Ali Fuad Erden'in Hayatı ve Faaliyetleri (1883-1957).” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2022.
- Erden, Ali Fuad. *Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye Hatıraları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.
- Erden, Ali Fuad. *İsmet İnönü*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999.
- Fuad, Ali. *Musavver Rus-Japon Seferi*, Cilt 1-5, İstanbul: Kitaphane-i İslam ve Askeri, 1321.
- Fuad, Ali. *1293-1294 Osmanlı-Rus Seferi*, Cilt 1-5, İstanbul: Kitabhane-i İslam ve Askeri, 1326.
- Erden Ali Fuad, *Paris'ten Tih Sabrasına*, Ankara: Ulus Basımevi, 1949.
- Fuad, Ali. *Süleyman Paşa Ordusunun Balkanlardaki Harekâtı*, İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1340.
- Mumcu, Uğur, *40'ların Cadı Kazanı*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1993.
- Ocak, Başak, *Tüccarşade İbrahim Hilmi Çığraçan*, İstanbul: Müteferrika Yayınları, 2003.
- Özcan, Ahmet. “Askeri Tarih, Tarihsel Gelişimi, Yazarlar ve Okurları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Journal of War Studies* 1, no. 1 (2020): 3-23.

Askeri Teknik Sınıflar Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Fen Kıtaatı Mecmuası (Fen Kıtaları Mecmuası/Fen Kıtaları Dergisi)

An Important Resource for the History of Military Technical Branches: Journal for Science Branches

<https://doi.org/10.52792/tws.1190185>

Efdal AS

Hakan BACANLI

Araştırma Makalesi

¹ Doç. Dr – Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Tarih Bölümü.

ORCID: 0000-0003-1307-9099

² Doç. Dr – Kara Kuvvetleri Komutanlığı.

ORCID: 0000-0002-9289-6136

Sorumlu yazar/Corresponding

author: Efdal AS, Hakan BACANLI

Bu makalede geçen görüşler yazarın kendisine aittir, hiçbir kişi ve kurumu bağlamaz.

E-posta/E-mail: eas@kho.msu.edu.tr

hkbcnl@hotmail.com

Geliş tarihi/Received:

17 Ekim 2022

Revizyon talebi/Revision

Requested:

26 Ekim 2022

Son revizyon /Last revision:

26 Ekim 2022

Kabul tarihi/Accepted:

30 Ekim 2022

Atıf/Citation: Ateş, Barış. "Türk Ordusu Kurmaylık Eğitimi". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 3, no. 2 (2022): 190-229.

Özet

Türkiye’de süreli askerî yayınların tarihi, 1864 yılında yayınlanmaya başlayan Ceride-i Askeriye adlı gazeteye kadar gitmektedir. Bu tarihten, Osmanlı Devleti’nin sona erdiği tarihe kadar, özellikle kara ve deniz birliklerine yönelik olarak, çeşitli resmî süreli askerî gazeteler ve dergiler yayınlanmıştır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, söz konusu gazete ve dergilerin bir kısmının yayınlanmaya devam ettiği görülmektedir. Bunların dışında, 1925 yılından itibaren, Türk Silahlı Kuvvetlerinde hem mevcut personelin mesleki bilgilerini artırmak hem de yeni katılan personele kendi sınıfla ilgili olarak teknik bilgiler vermek amacıyla askerî sınıflara mahsus dergiler çıkarılmaya başlanmıştır. Piyade, topçu ve süvari gibi ordunun üç aslı sınıfına (sunûf-ı selase) ait dergilerin yanı sıra, o dönemde “Fen Kıtaatı” adıyla anılan muhabere, istihkâm ve demiryol sınıflarına özgü bir derginin de o dönemde yayınlanmış olduğu görülmektedir. Çalışma, Fen Kıtaatı Mecmuası adıyla yayın hayatına başlayan ve isim değişiklikleriyle, Ekim 1948 tarihine kadar yayınlanmaya devam eden derginin dönemin askerî teşkilatlanmasını ne şekilde yansıttığı ve etkilediği sorularına cevap aramaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fen Kıtaatı Mecmuası, Fen Kıtaları Mecmuası (Dergisi), İstihkâm, Muhabere, Demiryol.

Abstract

The history of military publications in Turkey dates back to the newspaper Ceride-i Askeriye (Military Newspaper) started to be published in 1864. From that date until abolition of Ottoman Empire, various periodical official military newspapers and journals were published especially for land and marine forces. In the Republican period, we observe that a certain section of those newspapers and journals were still published. In addition, Turkish Armed Forces started to publish journals special to military classes in order to both improve professional knowledge of existing officers and provide new officers with technical information on their military units since 1925. One should note that in addition to the journals of three main units (sunûf-ı selase) of the army, namely infantry, artillery and cavalry, a journal special to the units of communication, engineering and railways, named as Science Branches (Fen Kıtaatı) at that time was also published in this period. The study seeks answers to the questions of how the journal, which started its publication life with the name Fen Kıtaatı Mecmuası and continued to be published until October 1948 with name changes, reflected and affected the military organization of the period.

Key Words: Journal for Science Branches, military engineering, signal corps, railway

GİRİŞ

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında, Osmanlı ordusunun uzun yıllar belkemiğini oluşturan piyade, topçu ve süvari sınıflarının yanı sıra teknik sınıflara da önem verilmesinin gerekliliği kavranmaya başlamıştır. Bu kapsamda yapılan ilk hamle, Şubat 1909'da “Kıtaat-ı Fenniye ve Mevâki-i Müstahkeme Müfettişliği” adıyla bir müfettişliğin kurulmasıdır.¹ Bu hamleyi, Balkan Savaşları'nda alınan ağır yenilgi sonrasında, 1913 yılında, Harbiye Nezaretinde muhabere konularıyla ilgili bir “Muhabere ve Muvasala Müfettişliği”nin kurulması izlemiştir.²

Mondros Mütarekesi sonrası ordunun yeniden teşkilatlanması dâhilinde, 19 Şubat 1919 tarihli bir emirle, Harbiye Nezareti ve Erkânıharbiye-i Umumiye Riyaseti nezdinde teknik alandaki birlikleri kapsayan “Kıtaatı Fenniye ve Kuvay-ı Havaiye Müfettişliği” oluşturulmuştur.³ 24 Temmuz 1923'te Lozan Anlaşması'nı müteakiben seferi kuruluştan, barış kuruluşuna geçilmesi sonrası 1925 yılında meslek müfettişlikleri kurulmuştur.⁴

Cumhuriyet döneminde ordunun eğitim ve öğretiminin geliştirilmesi kapsamında, muhabere, istihkâm ve demiryolu subaylarını yetiştirmek üzere 1 Eylül 1926'da Harbiye'de üç yıl süreli “Fen Tatbikat Okulu” açılmıştır. Açılışında üç yıl süreli olan Fen Tatbikat Okulu, 1932 senesinde iki yıla indirilmiştir. Fen Tatbikat Okulu, 1934–1935 eğitim yılında Maçka Kışlasına nakledilmiş, bir yıl sonra, 1936'da tekrar Harbiye'ye, 1938 yılında da gene Maçka Kışlasına taşınmıştır.⁵

İkinci Dünya Savaşı esnasında İstanbul'daki askeri okullar Anadolu'ya nakledilirken, Fen Tatbikat Okulu da 1941 yılında Ankara Mamak'a nakledilmiş ve 1948 senesinde İstanbul'a dönüncüye kadar eğitime burada devam edilmiştir. Halen MEBS Okulu ve Eğitim Merkezi olarak kullanılmaktadır.⁶

İkinci Dünya Savaşı tecrübeleri ışığında, istihkâm sınıfının ayrı bir okula sahip olması uygun görülmüştür. Dünya Savaşı sonrası Ankara'dan İstanbul'a taşınan Fen ve Tatbikat Okulu'nun istihkâm ve demiryolu kısmı, istihkâm ve demiryolu subay ve astsubayları ile istihkâm uzman erlerini yetiştirmek üzere, 8 Kasım 1948'de İstanbul'da Eyüp İplikhane semtinde “İstihkâm ve Demiryolu Okulu” adıyla eğitime başlamıştır.⁷ Fen ve Tatbikat Okulu'nun Ankara Mamak'ta kalan muhabere bölümü de “Muhabere Okulu” ismini almış ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin muhabere personelini yetiştirmeye başlamıştır.⁸

¹ BOA, Yer No: BEO.003485.261364.001 Tarih: 14.01.1327. (İstihkâm ve İnşaat Dairesinin ayrılmasının lüzumuna binaen Kıtaat-ı Fenniye ve Mevâki-i Müstahkeme Müfettişliği namıyla bir müfettişlik kurulması ve inşaat işlerinin de Levazimat-ı Umumiye Dairesine ilhaki).

² *Dünya ve Türk Tarihinde Muhabere Sınıfının Gelişimi* (Ankara: MEBS Okulu ve Eğitim Merkezi Komutanlığı, 2016), 2-26.

³ Age, 2-31.

⁴ Age, 2-44.

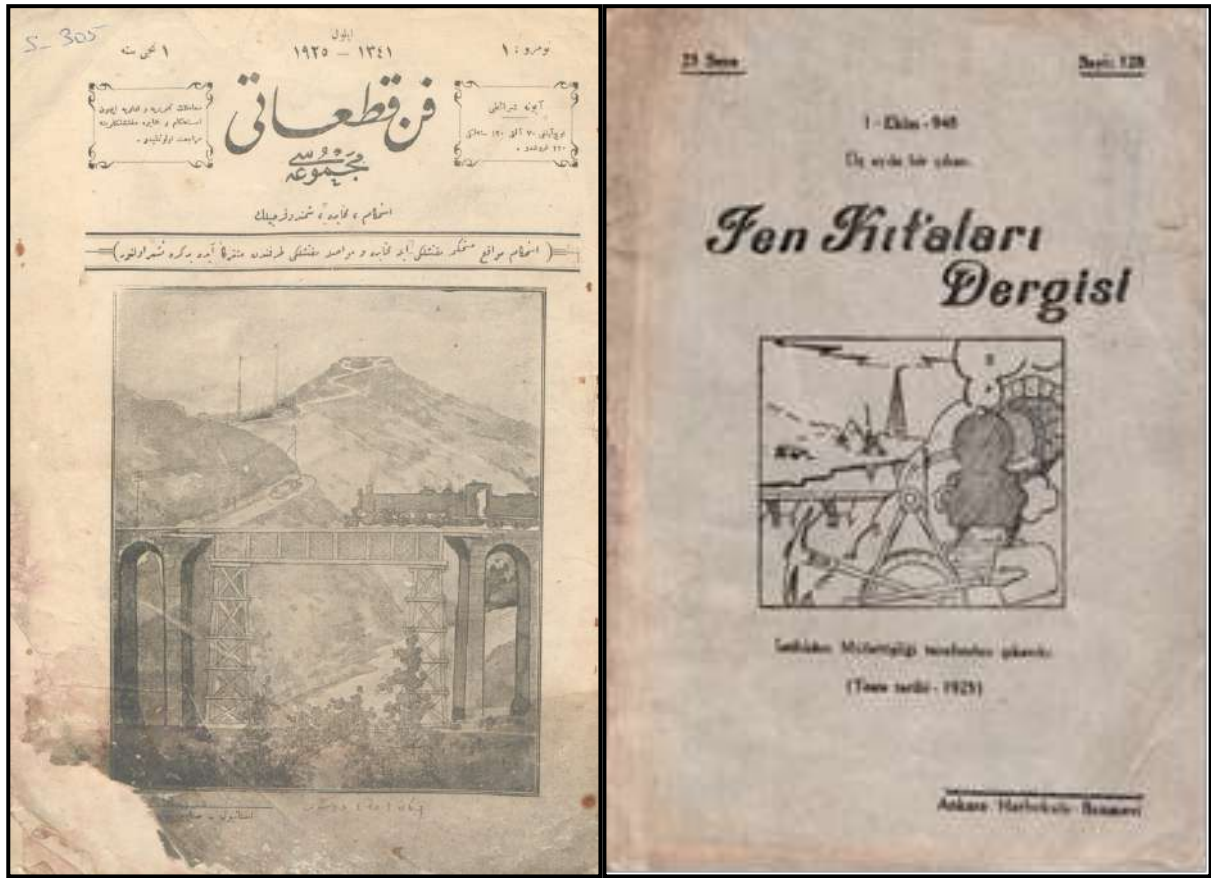
⁵ Age, 2-45-46.

⁶ *İstihkâm Sınıfının Tarihçesi* (İzmir: İstihkâm Okulu ve Eğitim Merkezi Komutanlığı, 2005), 486.

⁷ Cumhuriyet, 9 Kasım 1948. Açılışa başta birkaç ay sonra Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevine getirilecek olan Org. Nuri Yamut olmak üzere birçok üst düzey komutanın yanı sıra, Amerikan Yardım Heyeti (JAMMAT) Başkanı Gn. Mc Bride da katılmış ve açılışa bir konuşma yapmıştır.

⁸ *Dünya ve Türk Tarihinde Muhabere Sınıfının Gelişimi* (Ankara: MEBS Okulu ve Eğitim Merkezi Komutanlığı, 2016), 2-26.

Türkiye’de sivil demiryolculuğun gelişmesiyle Türk Silahlı Kuvvetleri’ndeki demiryol birlikleri 1949-1950 yıllarında lağvedilmiştir. Demiryol subayları da istihkâm ve ulaştırma sınıflarına geçirilmiştir.⁹ Bu kapsamda 1 Mart 1950 tarihinden itibaren İstihkâm ve Demiryolu Okulu, "İstihkâm Merkezi" adını almıştır. Kâğıthane’deki eski Çağlayan Köşkünün yerine, yeni ve modern bir İstihkâm Okulunun yapılmasına 15 Kasım 1950 tarihinde başlanmıştır. 15 Ağustos 1952 tarihinden itibaren de İstihkâm Merkezine "İstihkâm Okulu" adı verilmiştir. Modern bir İstihkâm Okulu olarak Kâğıthane’de eski Çağlayan Köşkü’nün bulunduğu yerde inşa ettirilen okul, 7 Eylül 1953’te faaliyete geçmiştir. 1972 yılına kadar Kâğıthane’de bulunan İstihkâm Okulu, Reorganizasyon ve Modernizasyon Programı uyarınca 1972 yılının Ağustos ayında İzmir’e intikal etmiştir.¹⁰

Fen Kıtaatı Mecmuası (İlk Sayı): Sayı 1

Fen Kıtaları Dergisi (Son Sayı): Sayı 128

Çalışmanın buraya kadar olan bölümünde, ordunun teknik sınıflarını oluşturan ve “fen kıtaatı” olarak adlandırılan muhabere, istihkâm ve demiryol sınıflarının geçirdiği aşamalara kısaca değinilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, ordunun omurgasını oluşturan üç temel sınıf (sunuf-ı selase) olan piyade, topçu ve süvari sınıflarına yönelik olarak personelin mesleki bilgilerini artırmak ve kendi sınıflarıyla ilgili bilgiler vermek amacıyla 1925 yılından itibaren “Süvari Mecmuası”, “Topçu

⁹ T.Arslan Bartu, “Kurtuluş’un Askeri Demiryolcuydu”, <http://kentvedemiryolu.com/kurtulusun-askeri-demiryolcuydu> (Erişim Tarihi: 01.10.2022)

¹⁰ “İstihkâm Haberleri”, *İstihkâm Dergisi*, 149 (Ocak 1954): 95; *İstihkâm Sınıfının Tarihiçesi* (İzmir: İstihkâm Okulu ve Eğitim Merkezi Komutanlığı, 2005), 490-492.

Mecmuası” ve “Piyade Mecmuası” isimli sınıf dergileri çıkarılmaya başlanmıştır. Önceki yıllarda, yukarıda belirtilen üç süreli yayınlara ilgili olarak genel bilgilerin derlendiği ve dergi dizinlerinin araştırmacıların hizmetine sunulduğu çalışmalar yapılmıştır.¹¹

Bu çalışma kapsamında ise ordunun teknik sınıflarını oluşturan muhabere, istihkâm ve demiryol sınıflarına yönelik çıkarılmış olan “Fen Kıtaatı Mecmuası” incelenmiş, derginin ulaşılabilen sayılarının dizini hazırlanarak çalışmaya ilave edilmiştir. Derginin yayınlandığı toplam 128 sayı içinde 13 sayıya (107, 108, 111, 112, 113, 116, 119, 121, 122, 123, 124, 126, 127) ulaşmak mümkün olamamıştır.

FEN KITAATI MECMUASI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Derginin ilk sayısında *İstibkâm Kıtaatı ve Mevâki’-i Müstakeme Müfettişliği* adına kaleme alınmış olan ve aşağıda metni yer alan bir mukaddime bulunmaktadır.¹²

Mukaddime

Reisicumhurumuz ve başkumandan-ı mübeccelimiz Gazi Paşa Hazretleri’nin “Türk Ordusu kendisine müsavi düşman ordusunu behemehâl mağlub eder, iki misli düşman kuvvetlerine muvaffakiyetle mukabele eyler, daha ziyade kuvvetlere karşı da çok vakit dayanır.” kelim-ı şehametpenahileriyle takdir buyuruluna Türk Ordusu şecaat ve besaletde daima yüksekte tuttuğu başını iklil-i fenn ve ma’rifetle tetevvüc ederse ne harikalar göstermez. Bu yüksek fen, orduların daima istinad ettiği mühim bir kuvvettir. Harb-i Umumi bunun ehemmiyetini kat kat fazlalaştırdı. Bundan sonra fenni mübareze ve mücadeleler silahla mübareze ve mücadeleler derecesinde saha-yı harbin her bir noktasında vasi bir nisbette vaki olacak ve istihsâl-i zaferde silah kadar fennin de büyük bir hisse-i iştirâki olacaktır. Hem de fen yalnız sunûf-ı fenniyenin malı olarak kalmayacak belki -bazı husus-u istisnalarıyla- bütün sınıfların müşterek bir malı olacaktır.

Binaenaleyh her türlü mâlumat-ı askeriye ile teâli edecek bir zabıt mümkün olduğu kadar vâsi fenni duygu ve bilgi ile de meşbu bulunmalıdır.

Türk Ordusunu layık olduğu mümtaz bir mevki’ye isâl için çalışan Erkânıharbiye-i Umumiye reisi muhteremimiz Paşa Hazretleri’nin emir ve teşvikleriyle “Fen Kıtaatı Mecmuası” da sunûf-ı saire mecmuaları gibi çalışma sahasına atıldı. Yukarıdaki satırlarda bilmünasebe arz edildiği gibi fen, bütün sınıfların ve hatta bazı hususâtta sivil erbâb-ı fen ve ma’rifetin de mâl-ı müştereki olduğundan her berri ve bahri sınıf zabıtânının ve orduya hususât-ı fenniyede hidmet arzusunu izhâr buyuracak

¹¹ Efdal As - Hakan Bacanlı, “Askeri Tarih Araştırmaları İçin Kaynaklar-I Süvari Mecmuası”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 20 (2012); Efdal As - Hakan Bacanlı, “Askeri Tarih Araştırmaları İçin Kaynaklar-II Topçu Mecmuası”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22 (2013); Efdal As - Hakan Bacanlı, “Askeri Tarih Araştırmaları İçin Kaynaklar-III Piyade Mecmuası”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24 (2014).

1925-1957 yılları arasında temel askeri sınıflara dair yazılar yayınlarken alanında önemli bir boşluğu dolduran söz konusu askeri sınıf dergileri, Kara Kuvvetleri Komutanlığının 12 Temmuz 1957 tarihli emriyle yayın hayatlarını sonlandırmış ve bu tarihten itibaren “Kara Kuvvetleri Dergisi” adıyla yeni bir yayın çıkarılmaya başlanmıştır. *Kara Kuvvetleri Dergisi*, 1 (Temmuz 1957): 1.

¹² *Fen Kıtaatı Mecmuası*, 1 (Eylül 1925).

sivil mühendis ve mütefenninlerin aşağıda arz edilen hudud dâhilindeki kıymetdar yazıları “Fen Kıtaatı Mecmuası”na minnet ve şükran ile kabul edilir.

“Fen Kıtaatı Mecmuası”na şunlar derc edilir:

1- Kıta’ât-i fenniye (istihkâm, muhâbere, şimendifercilik) talimnamelerine;

2- Mevâ’ki-i müstahkeme ve sahil istihkâmâtına;

3- Sunûf-ı muhtelif esliha ve vesâit-i harbiyesinin te’sirâtına;

4- Harb-i Umumi ve Mücâdele-i Millîye tecâribine;

5- Ecnebi ordularının sunûf-ı fenniye teşkilâtına, talimnamelerine, mevâ’ki-i müstahkemesine, eslihalarıyla te’sirâtına, techizât-ı fenniyelerine, tertibât-ı askeriyelerine,

6- Köprüler, beton inşaatı, mevâdd-ı kimyeviye dair askerî ve fenni ma’lumât ile fenni ve tarihi yazılar.

Mecmua, devâm-ı intişârı ve takib ettiği gayede müvaffakiyeti, kendisine yardımlarını ibzâl buyuracak silâh ve fen arkadaşlarının himmetlerinde ve gösterilecek rağbette aradığından gâye-i teâlîye vusuldeki kanâ’at ve emniyet-i kaviyyeye istinaden saha-yı intişâra vaz’ edilmiştir. Muvaffakiyet Allah’tan.

İstihkâm Kıtaatı ve Mevâ’ki-i Müstahkeme Müfettişliği - 1 Eylül 1341

Yukarıda yer alan mukaddime metninde de yer verildiği üzere derginin çıkarılmasına; zaferlerin kazanılmasında silah kadar fennin de büyük bir payı olduğu, fen sınıflarının bütün sınıfların müşterek bir malı olduğu ve her türlü askeri bilgi ile donatılacak bir subayın mümkün olduğu kadar yüksek fenni duygu ve bilgi ile de donatılması gerektiği gerçeklerinden hareketle çıkarılmasına başlanmıştır.

Yine mukaddimede yer alan bilgilere göre dergide Fen Kıtaları (istihkâm, muhabere, demiryol) talimnamelerine; müstahkem mevki ve sahil istihkâmlarına; muhtelif sınıflara ait silahlar ve harp vasıtalarının tesirlerine; Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemi tecrübelerine; yabancı orduların fen sınıflarına dair teşkilatlarına, talimnamelerine, müstahkem mevkielerine, silahlarına, fen teşkilatlarına ve askeri tertibatlarına; köprüler, beton inşaatı, kimyevi maddelere dair askerî ve fenni bilgiler ile fenni ve tarihi yazılara yer verilmiştir.

YAYIN ARALIĞI, ÇIKARAN MAKAM VE BASILDIĞI MATBAA BİLGİLERİ:

Dergi 1’inci sayısı olan Eylül 1925 tarihinden II. Kânun (Ocak) 1927 tarihli 17 sayıya kadar (dahil) aylık, 18-19’uncu sayılar ile 28-29’uncu sayılar arasında ise ikişer aylık (Şubat-Mart, Nisan-Mayıs, Haziran-Temmuz, Ağustos-Eylül, I. Kânun-II. Kânun (Aralık-Ocak)) olarak yayınlanmıştır.

Şubat 1928 tarihli 30’uncu sayıdan itibaren yeniden aylık olarak yayınlanmaya başlanmış, bu durum Temmuz 1928 tarihli 35’üncü sayıya kadar sürmüştür.

I. Kânun (Aralık) 1928 tarihli sayı “36-40” şeklinde beş sayıyı kapsamış, 1929 yılında “41-52” şeklinde on iki sayıyı kapsayan toplu sayı çıkarılmıştır.

II. Kanun (Ocak) 1929 tarihli 53’üncü sayıdan itibaren I. Teşrin (Ekim) 1931 tarihli 74’üncü sayıya kadar tekrar aylık olarak yayınlanan dergi, bu sayıdan itibaren yılda dört sayı olmak üzere üç ayda bir çıkarılmaya başlanmıştır. Derginin son sayısı olan 128’inci sayıya kadar da üç aylık yayın periyoduna uyulmuştur.

Dergi sırasıyla İstihkâm Müfettişliği, Muhabere Müfettişliği (1929’dan itibaren), İstihkâm Müfettişliği (1932’den itibaren), İstihkâm ve Muhabere Müfettişliği (Temmuz 1934’ten itibaren) ve son sayı olan 128’inci sayıda ise İstihkâm Müfettişliği tarafından çıkarılmıştır.

Başlangıçta İstanbul Marifet Matbaası tarafından basılan dergi, 1930’dan itibaren Askeri Matbaa’da, 1935’ten itibaren Deniz Matbaası’nda ve 1939’dan itibaren de (yayınlandığı son sayıya kadar) Ankara Harp Okulu Basımevi’nde basılmıştır.

ÜCRET VE ABONELİK İLE İLGİLİ BİLGİLER:

Ordu personeline abonelik sistemiyle dağıtılan derginin ücreti 1928’de 25 kuruş, yıllık aboneliği de 300 (12x25) kuruştur. Üç aylık olarak yayınlanmaya başladığı II. Kânun 1932’deki 75. sayıdan itibaren fiyatı 40 kuruşa çıkarılmış, abonelik de yıllık çıkarılacak toplam dört sayının ücretine 10 kuruşluk bir posta ücretinin eklenmesiyle, 170 lira olarak belirlenmiştir.

Uzun yıllar fiyatı sabit kalan derginin II. Kânun 1939’daki 103. sayıdan itibaren fiyatının 42.5 kuruş olduğu görülmektedir. Fiyat değişikliğinin bu sayıda mı başladığı yoksa temin edilemeyen 100, 101 ve 102. sayılardan itibaren mi fiyat değişikliğine gidildiği tespit edilememiştir. I. Kânun 1942’deki 115. sayıdan itibaren 85 kuruş olan dergi ücreti, Nisan 1944’teki 117 sayıdan itibaren 55 kuruşa inmiştir.

1949 yılı dergi abonelik bedeli (posta ödeneği hariç) üç liradır. Bu paranın Ordu dergisi ile sınıf dergileri ve genel yayın için Genelkurmay Başkanlığının 25 Ocak 1948 gün ve X.Ş. 39161 sayılı direktiflerinin 25. maddesi gereğince kesilip, Ocak ayı içinde doğruca İstihkâm Müfettişliğine gönderilmesinin gerektiği, Baş Gedikli ve Gedikli Erbaşlardan subaylar kadar maaş alanlar mecburi abone olmakla birlikte, diğer gedikli erbaşlar için abone kaydının ihtiyari olduğu, 54. sayıda belirtilmiştir.¹³

64’üncü sayıda, dergiye abonelik ücreti gönderen personelin kimliklerinin yayınlanmış olması, personelin dergiye aboneliğini –biraz da zorunlu olarak- teşvik etmek olarak değerlendirilebilir.

DERGİNİN YAZIM KURALLARI

Derginin 54’üncü sayısında gönderilecek yazıların, sevk ve muhabere talimnamesine ve diğer talimnelere uygun olması gerektiği, yazıların kâğıtların birer yüzüne ve makine ile yanlışsız olarak yazılması gerektiği, şekillerin ufak mikyasta, ayrı bir saman kâğıda, siyah çini mürekkebi ile

¹³ *Fen Kataları Dergisi*, 128 (Ekim 1948)

çizilmesi gerektiği ve 25 yanlısın bir sayfa olarak hesaplanacağı ve makale parasından kesileceği belirtilmiştir. Ayrıca mecmuaya yazı yazacaklara şu öğütlerde bulunulmuştur:¹⁴

- “1- Kabil olduğu kadar açık Türkçe ile yazılması,
- 2- Gereksizce tercümelere dayanılmayıp, muhabere, manevra ve tatbikatlardan alınmış bilgi ve tecrübeler üzerinde işlenmesi,
- 3- Makalelerin faydalı ve ameli bir şekilde ve kabil oldukça mesele halinde yazılması,
- 4- Mecmua yabancı ordularca da okunduğu için yazılacak yazı, tenkit ve mütalaalarda ancak ordumuz subaylarının yararlanmasını sağlayacak şekilde kalem kullanılması ve bu çerçevenin dışına asla çıkılmaması,
- 5- Tüm mütalaalarda talimname maddelerinin esas tutulması,
- 6- Makalelerden okuyanların yararlanabilmesi, herkesin bildiği basit şeyler hakkında uzun mütalaaların yapılmaması,
- 7- Mecmuaya, daha önce yayımlanmış bir makaleyi eleştiri amaçlı bir makale yazılmak istenirse bunun bir kez daha düşünülmesi gerektiği, bir astın, bir üstünün yazmış olduğu makaleyi tenkit edemeyeceği hususuna dikkat edilmesi”

Derginin 58’inci sayısında, mecmuaya makale yazanlara sayfa başına 25 ila 125 kuruş arasında makale ücreti ödeneceği belirtilmiş,¹⁵ bir sonraki sayıda da mecmua tahrir heyeti tarafından, o ana kadar dergiye makale yazmış olanlara ödenen ücretler, çizelge hâlinde verilmiştir.¹⁶

62’nci sayıda, “mecmuanın tekâmülünü temin için” fen kıtalarının yetiştirilmesine ait (Talim, tatbikat, manevra ve harekâta) kıymetli fotoğraflar basılmaya karar verildiği, gönderilecek fotoğrafların arkasına tarih ve nerede çıkarıldığı yazılması gerektiğini, fotoğraflara mecmua tahrir heyetince ödeme yapılacağı belirtilmiştir.¹⁷

İÇERİĞİ

İçindeki yazıların, “muhabere”, “istihkâm” ve “demiryol” konu başlıkları altında yayımlandığı derginin neşredildiği ilk yıllardaki yazılara bakıldığında, 1’inci Dünya Savaşı’nın nispeten yakın bir zamanda bitmiş olması nedeniyle, söz konusu savaşta istihkâm ve muhabere sınıfı birliklerinin göstermiş oldukları performans ile yine bu savaşta diğer mücadelelere yönelik makalelerin çokluğu dikkat çekmektedir.

Muhabere sınıfının kullanmış olduğu araçlardaki gelişmelerden ve yeni icatlardan da sık sık bahsedilmiştir. Güvercinlerle ilgili yazılmış olan makalelerden, 1’inci Dünya Savaşı sonrasında bile güvercinlerden bir muhabere aracı olarak hâlâ yararlandığı anlaşılmaktadır.

¹⁴ *Fen Kıtaları Mecmuası*, 54 (Şubat 1930)

¹⁵ *Fen Kıtaları Mecmuası*, 58 (Haziran 1930)

¹⁶ *Fen Kıtaları Mecmuası*, 59 (Temmuz 1930)

¹⁷ *Fen Kıtaları Mecmuası*, 62 (Teşrinievvel 1930)

Genelkurmay II. Başkanı Korg. Asım Gündüz tarafından gönderilen talimat uyarınca, 95'inci sayıdan itibaren mecmuaya gedikli erbaşlar için “savaşta en ast komutanlar” adlı bir bölüm eklenmiş ve muhabere, istihkâm ve demiryolu sınıfı için ayrı ayrı üç yazı yayınlanmıştır.¹⁸ Dergi yayın heyeti tarafından, “*Erbaşların hazır ve savaşta vazifelerinin budutlarını aşmayacak ve onların okuma heveslerini artıracak ve seve seve okumalarını temin edecek tarzda açık ifadelerle mesleki yazıların yazılması*” istenmiştir. Ayrıca söz konusu emre uygun olarak derginin 160 lira olan abone bedeli, gedikli erbaşlar için 85 kuruş olarak belirlenmiştir.¹⁹

Derginin 1931 yılındaki nüshalarına “Askerî Havadis” ve “Neşriyat” bölümleri eklenmiş ve bu bölümler sonraki yıllarda da isim değişikliğiyle, “Yabancı Memleketlere Ait Askerî Haberler” ve “Yerli ve Yabancı Kitaplar” başlıkları altında sürdürülmüştür. İlk bölümde, askeri haberleri aktarılan ülkeler özellikle ABD, Almanya, Fransa ve Japonya olmuştur. İkinci bölümde de istihkâm, muhabere ve demiryolları sınıflarına dair neşredilen yabancı kitapların tanıtımı yapılırken, kimi zaman da Türk ordusuna mensup rütbeli personelin ya da askeri okullarda çalışan sivil personelin yazmış olduğu kitapların tanıtımına yer verilmiştir.

Derginin incelenen sayılarının dördünde, “Tercümei Hâl/Hatıralara Hürmet” başlığı altında, o dönem vefat etmiş askeri personelin biyografilerinin yayınlandığı görülmektedir. 56. sayıda İstihkâm Müfettişi Mirliva Şükrü Paşa'nın, 64. sayıda Muhabere Müfettişi Miralay Cemal Bey'in, 85. sayıda Kemalettin Sami Paşa'nın ve 90. sayıda da Yarbay Şekip Akarsu'nun biyografileri bulunmaktadır. Bu isimlerden özellikle Cemal Bey ve Şekip Akarsu, aynı zamanda dergiye yazılarıyla katkıda bulunmuş isimlerdir.

YAZAR KADROSU

Makalelerin (özellikle ilk sayılarda) Fen Kıtaları'nı oluşturan üç sınıfa mensup subaylar tarafından yazıldığı görülmektedir. Bu subaylardan sık aralıklarla yazanlar olduğu, hatta kimi zaman aynı ismin aynı sayıda, birden fazla makalesinin bulunduğu görülmektedir. Deyim yerindeyse üstegmen-albay rütbeleri arasında bir çekirdek kadro söz konusudur. Yazarlar arasında, sonraki dönemlerde önemli sivil-askerî görevlere gelenler de vardır.

Örneğin, yazarlardan Miralay Zekai, Genelkurmay 2. Başkanlığı, 1. Ordu Komutanlığı gibi önemli askerî görevlerin yanı sıra diplomatik görev olarak 1956-59 yılları arasında Kabil Büyükelçiliği de yapmış olan Org. Zekai Okan'dır.²⁰

¹⁸ Korg. Asım Gündüz tarafından gönderilen emir şöyledir: “*Muhtelif sınıflara mensup erbaşlar için çıkarılacak mesleki yazıların, sınıf mecmualarına ek olarak çıkarılması kararlaştırılmıştır. Bu yazılar, her sınıf mecmuası ile birlikte ve ayrı bir kısım olarak en aşağı iki forma (16 sayfa) hacminde ve bağlı örnek gibi (Erbaşlar için ..... mecmuasına ek) adını taşıyan bir lâbika hâlinde çıkarılacaktır. Bu labikaların erbaşlara pahalıya mal olmaması için en asgari fi[y]atla satılmasını ve erbaşlar için istifadeli ve mümkün olduğu kadar resim ve kroki bir şekilde çıkarılmasını rica ederim.*” Emir için bkz.: *Fen Kıtaları Mecmuası*, 97 (Temmuz 1937)

¹⁹ *Fen Kıtaları Mecmuası*, 96 (Nisan 1937)

²⁰ Zekai Okan (1330-C.Mu.46), 1895 yılında İstanbul'da doğmuştur. Mekteb-i Harbiye ve Harp Akademisi mezunudur. 1. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'de çeşitli birliklerde görev almıştır. Yukarıdaki görevlerin yanı sıra, Fen Tatbikat Okul Komutanlığı, 48. Dağ Alayı Komutanlığı, 7. Kolordu Kurmay Başkanlığı, Zırhlı Tugay Komutanlığı, 28. ve 52. Tümen Komutanlığı, 7. Tümen Komutanlığı Muhabere Müfettişliği, Hava Savunma Genel Komutanlığı, 8. Kolordu Komutanlığı, Genelkurmay İkmal Başkanlığı, Genelkurmay II. Başkanlığı görevlerinde bulunmuş, 1954 yılında emekliye sevk edilmiştir. Bir yıl sonra emeklilik kararnameyi lağvedilerek Yüksek Askerî Şûra Üyeliğine atanmıştır. (Bkz. BC4, Fon Kodu: 30.18.1.2, Kutu: 139, Gömlek: 38, Sıra: 14, Tarih: 25.04.1955) Kabil büyükelçiliği ve Kurucu Meclis Millî Birlik Komitesi Temsilciliği (6 Ocak 1961 – 25 Ekim 1961) görevlerinde de bulunan Okan, 1966 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Adı, Tekirdağ Çerkezköy'deki kışlaya verilmiştir.

Yine, yazmış olduğu makaleler ve yapmış olduğu çevirilerle dergiye katkı sağlayan Mirliva Kiramettin, “1912 -1913 Balkan Harbi’nde İşkodra Müdafası C 1-2” adlı eserin iki yazarından biri (diğeri Ferik Abdurrahman Nafiz) olan Korgeneral Kiramettin Kocaman’dır.²¹

Derginin son dönem sayılarına katkıda bulunan Yk.Müh.Alb. Zihni Üner, orduda “demiryol” sınıfının lağvedilmesinden sonra, tuğgeneral rütbesinde iken Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürü olarak atanmış,²² Meclis’te 1954-57 yılları arasında X. dönem Niğde milletvekilliği olarak bulunmuştur.²³

Yzb. İhsan Şeref, Korgeneral rütbesiyle TSK’dan emekli olan, Fen Tatbikat Okulu öğretmenliği, Harita Genel Müdürlüğü, XII. Dönem Kastamonu Milletvekilliği ve 1963 yılında kısa bir süre Ulaştırma Bakanlığı görevlerinde bulunmuş olan İhsan Şeref Dura’dır.²⁴

SONUÇ

1925-1948 yıllarında istihkâm, muhabere ve demiryol sınıflarının mevcut personelinin mesleki bilgilerini artırmak ve yeni katılan personele kendi sınıfıyla ilgili olarak teknik bilgiler vermek amacıyla yayınlamış olan Fen Kıtaları Dergisi, Ekim 1948 tarihli 128’inci sayı ile yayın hayatını noktalamıştır. Bunun nedeni, bir ay sonra, Kasım 1948 tarihinde istihkâm ve demiryol sınıfının Fen Kıtaları’ndan ayrılması ve bu iki sınıfın İstanbul’da “İstihkâm ve Demiryolu Okulu” adıyla yeni bir yapılmaya gitmesidir.

Bu durumda İstanbul’daki yeni kurulan okul, dergiyi 129’uncu sayıdan itibaren “İstihkâm ve Demiryol Dergisi” adıyla sürdürmüştür. İstihkâm ve Demiryol Dergisi’nin ilk sayısı 1 Ocak 1949 tarihidir ve İstihkâm Müfettişliği tarafından üç ayda bir çıkarılmıştır.²⁵

İstihkâm ve Demiryol Dergisi, demiryol sınıfının lağvedilmesiyle “İstihkâm Dergisi” adıyla yayın hayatına devam etmiştir.²⁶ İstihkâm Dergisi kuruluş tarihini, Fen Kıtaatı Mecmuası’nın kuruluş tarihi olan 1925 yılı olarak kabul etmiş ve bu adla, 1956 yılı sonuna kadar 6 ciltte 12 sayı yayınlamıştır. (Ocak 1954’te 149. sayı, Nisan 1954’te 150. sayı, Temmuz-Ekim 1954’te 151 ve 152. sayılar, Ocak-Mart 1955’te 153 ve 154. sayılar, Temmuz-Ekim 1955’te 155 ve 156. sayılar ve son olarak Aralık 1956 da dört sayı birden olmak üzere 157-158-159 ve 160. sayılar)

Ankara’da kalan muhabere sınıfına yönelik olarak ise Ocak 1949’tan itibaren “Muhabere Dergisi” adıyla yeni bir yayın çıkarılmaya başlanmıştır.

²¹ Kiramettin Kocaman (1320-Top.2), Mühendishane-i Berrî-i Hümayun ve Harp Akademisi mezunudur. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı’na katılmıştır. Cumhuriyet döneminde, Muhabere müfettişliği, 5. Fırka K.lığı, Gnkur. Talim Terbiye Başkan Yardımcılığı, 7. Fırka K.lığı, İzmir Müstahkem Mevki K.lığı, 5. Kolordu K.lığı görevlerinde bulunduktan sonra, II. Dünya Savaşı’nın ilk dönemlerinde, 4 Mart 1940 tarihinde Trakya Tahkimat Komutanı olarak atanmıştır. (bkz. *BCA*, Fon Kodu: 30.11.1.0, Kutu: 137, Gömlek: 8, Sıra: 5, Tarih: 04.03.1940). Aynı yılın Ekim ayında, Askerî Temyiz Mahkemesi İkinci Başkanlığına getirilmiş ve bu görevde iken Nisan 1941’de emekliye sevk edilmiştir. (bkz. *BCA*, Fon Kodu: 30.11.1.0, Kutu: 145, Gömlek: 9, Sıra: 9, Tarih: 21.04.1941). 16 Kasım 1956 tarihinde vefat etmiştir. Adı, Edirne Süloğlu’ndaki kışlaya verilmiştir.

²² *BCA*, Fon Kodu: 30.11.1.0, Kutu: 224, Gömlek: 22, Sıra: 6, Tarih: 07.06.1951.

²³ *TBMM Albümü (1920-2010)*, C.2 (Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010) 662.

²⁴ A.g.e., 805.

²⁵ *İstihkâm ve Demiryol Dergisi*, 129 (Ocak 1949)

²⁶ *İstihkâm Dergisi*, 149 (Ocak 1954)

İstihkâm ve Demiryol Dergisi (İlk Sayı): Sayı: 129

Sonuç olarak denilebilir ki diğer sınıf dergileri gibi Fen Kıtaatı Mecmuası/Dergisi de Cumhuriyet Dönemi Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi ile istihkâm, muhabere ve demiryol sınıflarına yönelik akademik çalışmalar yapacak olan akademisyenler için önemli bir kaynak özelliği göstermektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

BOA, Yer No: BEO.003485.261364.001 Tarih: 14.01.1327.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Kutu: 139, Gömlek: 38, Sıra: 14, Tarih: 25.04.1955.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Kutu: 137, Gömlek: 8, Sıra: 5, Tarih: 04.03.1940.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Kutu: 145, Gömlek: 9, Sıra: 9, Tarih: 21.04.1941.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Kutu: 224, Gömlek: 22, Sıra: 6, Tarih: 07.06.1951.

Kitaplar:

Dünya ve Türk Tarihinde Mubabere Sınıfının Gelişimi, Ankara: MEBS Okulu ve Eğitim Merkezi Komutanlığı, 2016.

İstihkâm Sınıfının Tarihçesi, İstihkâm Okulu ve Eğitim Merkezi Komutanlığı, 2005.

TBMM Albümü (1920-2010), C.2, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010.

Makaleler:

“İstihkâm Haberleri”, *İstihkâm Dergisi*, Yıl:29, Ocak 1954, S. 149, s. 95.

As, Efdal - Bacanlı, Hakan “Askeri Tarih Araştırmaları İçin Kaynaklar-I Süvari Mecmuası”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 20, 2012.

As, Efdal - Bacanlı, Hakan “Askeri Tarih Araştırmaları İçin Kaynaklar-II Topçu Mecmuası”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 22, 2013.

As, Efdal - Bacanlı, Hakan “Askeri Tarih Araştırmaları İçin Kaynaklar-III Piyade Mecmuası”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 24, 2014.

Bartu, T.Arslan “Kurtuluş’un Askeri Demiryolcuydu”, <http://kentvedemiryolu.com/kurtulusun-demiryolcuydu> (Erişim Tarihi: 01.10.2022)

Sürelî Yayınlar:

Cumhuriyet, 9 Kasım 1948.

Fen Kıtaatı Mecmuası, Sayı 1, Eylül 1925.

Fen Kataları Mecmuası, Sayı 54, Şubat 1930.

Fen Kataları Mecmuası, Sayı 59, Temmuz 1930.

Fen Kataları Mecmuası, Sayı 62, Teşrinievvel 1930.

Fen Kataları Mecmuası, Sayı 96, Nisan 1937.

Fen Kataları Dergisi, Sayı 128, Ekim 1948.

İstihkâm ve Demiryol Dergisi, Sayı 129, Ocak 1949.

İstihkâm Dergisi, Sayı 149, Ocak 1954.

Kara Kuvvetleri Dergisi, Sayı 1, Temmuz 1957.

EK - MAKALELER DİZİNİ

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
1	Eylül	1925	İstihkâm Kıtâ'atı ve Mevâki'-i Müstahkeme Müfettişliği	Mukaddime
1	Eylül	1925	Mümtaz Miralay Şükrü	Harb-i Umumide İstihkâmat-ı Cesime - İstihkâmatın Muhtasar Tarihçesi
1	Eylül	1925	İs. Miralay Cemal	Gizleme
1	Eylül	1925	İs. Miralay Nobermann (Çev. İs. Yzb. İbrahim Halil)	Sahra İstihkâmatı
1	Eylül	1925	H.Nezih	Piyade Sınıfının Fenni Talim ve Terbiyesi
1	Eylül	1925	İs.Yzb. Şevki	Zırhlı Otomobillere Karşı Müdafaa
1	Eylül	1925	Miralay Şükrü	Lağım Muhaberatı
1	Eylül	1925	Mu.Bnb. M.Cavit	Son 100 Senede Şimendifercilik: Lokomotifler ve Makinistler
1	Eylül	1925	Miralay Şükrü	Harb-i Umumide İstihkâm
1	Eylül	1925	Muhabere ve Muvasala Müfettişliği	Muhaberenin Ehemmiyeti ve Maksad
1	Eylül	1925	Miralay Cemal	Muharebede Muhabere
1	Eylül	1925	Mu.Yzb. Mehmed Ali	Muhtelif Sistem Vesait-i Muhaberenin Kabiliyet ve Saha-i Muhabereleri Telli Vesait Muhaberesi
1	Eylül	1925	Mu.Yzb. Asaf Sefa	Güvercinler ve Muhabere
1	Eylül	1925	Mu.Bnb. M.Cavit	Son 100 Senede Şimendifercilik: Lokomotifler ve Makinistler
1	Eylül	1925	Mu.Bnb. M.Cavit	Muhabere Malzemesi ve Harb Esnasındaki İnkişafı
2	Birinciteşrin	1925	Miralay Şükrü	Harb-i Umumide İstihkâmat-ı Cesime İstihkâmatın Muhtasar Tarihçesi
2	Birinciteşrin	1925	Miralay Cemal	Yeni Sahra İstihkâmatı Talimnamesine Hakim Olan Kavaid
2	Birinciteşrin	1925	İs.Bnb. Celaleddin	Fransa'nın Müdafasını Tedkik
2	Birinciteşrin	1925	H.Nezih	Piyade Sınıfının Fenni Talim ve Terbiyesi
2	Birinciteşrin	1925	Çev. Yüzbaşı Kenan	Tahte'l Arz Sular ve Artezyen
2	Birinciteşrin	1925	Miralay Şükrü	Lağım Muhaberatı
2	Birinciteşrin	1925	Mu.Bnb. M.Cavit	Son 100 Senede Şimendifercilik: Lokomotifler ve Makinistler
2	Birinciteşrin	1925	H.Nezih	Kitabiyat
2	Birinciteşrin	1925	Miralay Şükrü	Harb-i Umumide İstihkâm ve Siperlerinin Kıymeti
2	Birinciteşrin	1925	Mu.Bnb. M.Cavit	Muhabere Malzemesi ve Harb Esnasındaki İnkişafı
2	Birinciteşrin	1925	Mu.Yzb. Mehmed Ali	Muhtelif Sistem Vesait-i Muhaberenin Kabiliyet ve Saha-i Muhabereleri Telli Vesait Muhaberesi
2	Birinciteşrin	1925	Mu.Yzb. Asaf Sefa	Güvercinler ve Muhabere
2	Birinciteşrin	1925	Mu.Bnb. M.Cavit	Elektron Nazariye-i Cedidesi
2	Birinciteşrin	1925	E.Hakkı b. Haşim	Muhabere Neferlerine Elektrik Dersleri-İlk Bilgi

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
2	Birinciteşrin	1925		Telsiz Telgrafın İnkişafı
3	İkinciteşrin	1925	Miralay Şükrü	Lağım Muhaberatı
3	İkinciteşrin	1925	Miralay Cemal	Yeni Sahra Tahkimatı Talimnamesine Hakim Olan Kavait
3	İkinciteşrin	1925	İs.Bnb. Celaleddin	Fransa'nın Müdafaasını Tetkik
3	İkinciteşrin	1925	H.Nezih	Piyade Sınıfının Fenni Talim ve Terbiyesi
3	İkinciteşrin	1925	Miralay Şükrü	Harbi Umumide İstihkâm ve Siperlerin Kıymeti
3	İkinciteşrin	1925	Mu.Bnb. M.Cavit	Son 100 Senede Şimendifercilik: Lokomotifler ve Makinistler
3	İkinciteşrin	1925	Mu.Yzb. Mehmed Ali	Muhtelif Sistem Vesaiti Muhaberenin Kabiliyet ve Sahai Muhabereleri Telli Vesaiti Muhabereleri
3	İkinciteşrin	1925	Mu.Bnb. M.Cavit	Harb İmalatına Hadim Revad Malzeme İdharındaki Ehemmiyet ve Fenni
3	İkinciteşrin	1925	Mu.Yzb. Asaf Sefa	Güvercinler ve Muhabere
3	İkinciteşrin	1925	Yzb. Ahmed İrfan	Katedöfon- Telsiz Telefonda Mikrofon Yerine Katedöfon Tabir Edilen Yeni Bir Aletin Tatbiki
3	İkinciteşrin	1925		Telsiz Telgrafın İnkişafı
3	İkinciteşrin	1925	İ.Ha. Bini Haşım	Muhabere Neferlerine Elektrik Dersleri
4	Birincikânun	1925	Miralay Şükrü	Harb-i Umumide İstihkâmât-ı Cesime İstihkâmâtın Muhtasar Tarihçesi
4	Birincikânun	1925	Mu.Bnb. M.Cavit	Son 100 Senede Şimendifercilik: Lokomotifler ve Makinistler
4	Birincikânun	1925	H.Nezih	Kitabiyat-ı Fenni Eserler-Köprücülük Kitapları
4	Birincikânun	1925	Miralay Kampa (Çev. İs.Yzb. İbrahim Halil)	Jur Nehri Üzerinde İkinci İstihkâm Alayı Tarafından İnşa edilen Ortak Köprüsü
4	Birincikânun	1925	Miralay Norman (Çev.İs. Zabıt Vek. Sabahattin Cemal)	Sal Ayaklı Ağır Kol Köprüleri
4	Birincikânun	1925	Yzb. Mekki	İstiklal Muharebelerinde Ordumuzun Sahra Tahkimatı
4	Birincikânun	1925	İs. Miralay Cemal	Orduda Muhabere Teşkilatı
4	Birincikânun	1925	Mu.Bnb. M.Cavit	Harb-i Umumide 1916-1918 Senelerinde Fransız Ordusunda Muhabere Hizmeti
4	Birincikânun	1925	Mu.Bnb. M.Cavit	Telsiz Merâkizi ve Esasâtı
4	Birincikânun	1925	Yzb. Saffet	Toprak Telgrafı Mürselesi
5	İkincikânun	1926	Miralay Şükrü	Lağım Muharebatı
5	İkincikânun	1926	İs.Bnb. Celaleddin	Fransa'nın Müdafaasını Tedkik
5	İkincikânun	1926	(Çev. İs.Yzb. İbrahim Halil)	Jur Nehri Üzerinde İkinci İstihkâm Alayı Tarafından İnşa edilen Ortak Köprü
5	İkincikânun	1926	H.Nezih	Kitabiyat -Köprücülük Kitapları
5	İkincikânun	1926	(Çev. M.Evvel Hüseyin Hüsnü)	Su Membalarının Keşfi Sanatı
5	İkincikânun	1926	Miralay Norman(Çev.İs. Zabıt Vek. Sabahattin Cemal)	Sal Ayak Ağır Kol Köprüleri
5	İkincikânun	1926	Mu.Bnb. M.Cavit	Muhaberecilikte Telefon
5	İkincikânun	1926	Mu.Yzb. Asaf Sefa	Güvercinler ve Muhabere

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
5	İkincikânun	1926	Yzb. Saffet	Toprak Telgrafi Taharri Mübeddilesi
5	İkincikânun	1926	Yzb. Ahmed İrfan	Uzak Mesafeler İçin Telefon Muhaberatında Sadâ Teşdid Usulü
5	İkincikânun	1926	Yzb. Saffet	Telsiz Ahizelerinde Zuhur Eden Bircümle Arızalar ile Bunların Sureti İzalesi
6	Şubat	1926		Ordugâh İnşası
6	Şubat	1926	İs.Bnb. Celaleddin	Fransa'nın Müdafaasını Tedkik
6	Şubat	1926	H.Nezih	Harb-i Umumiden Evvel ve Sonra Piyade Sınıfında Tahkimat ve Sahra Hidemât-ı Fenniyesi
6	Şubat	1926	Yzb. Mekki	Sahra Tahkimatının Tekâmülü ve En Son Tahkim Sistemi Hakkında Birkaç Söz
6	Şubat	1926	Yzb. Emin Raif	İstihkâm Sınıfının 03 Model Mesafe Ölçme Aleti
6	Şubat	1926	Mu.Bnb. M.Cavit	Yazı ve Resim Kroki Telgrafi
6	Şubat	1926	Mu.Bnb. M.Cavit	Elektron Nazariye-i Cedidesinden
6	Şubat	1926	Yzb. Saffet	Toprak Telgrafi Taharri Mübeddilesi
6	Şubat	1926	Yzb. Saffet	Telsiz Ahizelerinde Zuhur Eden Bircümle Arızalar ile Bunların Sureti İzalesi
6	Şubat	1926		Bir Fırkamızın Tatbikatında Gizleme Tedkikleri
7	Mart	1926	İs.Bnb. Celaleddin	Fransa'nın Müdafaasını Tedkik
7	Mart	1926	Çev. İs.Yzb. İbrahim Halil	Jur Nehri Üzerinde İkinci İstihkâm Alayı Tarafından İnşa edilen Ortak Köprüsü
7	Mart	1926	Yzb. Cemal	Düşmana Terki İcab Eden Menâuk-ı Harbiyede Yapılacak Tahribat
7	Mart	1926	Yzb. Emin Raif	İstihkâm Sınıfının 03 Model Mesafe Ölçme Aleti
7	Mart	1926	İs.Bnb. Celaleddin	Fransa Tahkimatı Hakkında Nukât-ı Nazar
7	Mart	1926	M.H.E.	Asri Ordularda Müsta'mel Vesâit-i Muharebe-i Muhtelif
7	Mart	1926	Mu.Bnb. M.Cavit	Yazı ve Resim Kroki Telgrafi
7	Mart	1926	Yzb. Saffet	Televizyon ve Televuar
7	Mart	1926	Çev: Yzb. Fehmi	Muhabere Mütihazası Mösyö Berno'nun Konferanslarından
8	Nisan	1926	İs.Bnb. Celaleddin	Suret-i İcraya Ait Tafsilat
8	Nisan	1926	Çev: Yüzbaşı Kenan	Kırkikilik Alman Obüsleri ve Çar Rusyası Tahkimatı
8	Nisan	1926	Yzb. Mustafa Sebati	Orduda Tahkimat Derecesi
8	Nisan	1926	İs.Bnb. Celaleddin	Fransa Tahkimatı Hakkında Nukât-ı Nazar
8	Nisan	1926	M.H.E.	Asri Ordularda Müsta'mel Vesâit-i Muharebe-i Muhtelif
8	Nisan	1926	Mu.Bnb. M.Cavit	Fullerfon
8	Nisan	1926	Yzb. Saffet	Televizyon ve Televuar
8	Nisan	1926	Yzb. Saffet	Telsiz Fenni ve Hava Sefineleriyle Muhabere
8	Nisan	1926	Yzb. Saffet	Toprak Telgrafi
8	Nisan	1926	Çev: Yzb. Fehmi	Muhabere Mütihazası Mösyö Berno'nun Konferanslarından

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
9	Mayıs	1926	İs.Bnb. Celaleddin	Fransa'da Tahkimat Hakkında Nokatı Nazar
9	Mayıs	1926	Kaimmakam İ. Hakkı	Yeni Sahra Tahkimatı Talimnamemiz
9	Mayıs	1926	Yzb. Ömer Faik	İnşaatçılık ve Tekemmülü Tarihisi
9	Mayıs	1926	Şekib Ahmet	İstihkâm Neferinin Talim ve Terbiyesi
9	Mayıs	1926	H.Nezih	Kitabiyat (Köprücülük Kitapları)
9	Mayıs	1926	Mu.Bnb. M.Cavit	Mevç, Kısa Mevçler
9	Mayıs	1926	Yzb. Saffet	Telsiz Fenni ve Hava Sefineleriyle Muhabere
9	Mayıs	1926	Yzb. E.S.	Muhtelif Tarzda Tayini Mevki
9	Mayıs	1926	Yzb. E.S.	H Sistemi 1,5 Kilovatlık Telsiz Telefon Mürsilesi
9	Mayıs	1926	Muhabere Mütchassısı Berno	Muhabere Mütchassısı Mösyö Berno'nun Konferanslarından
9	Nisan	1926	Yzb. Saffet	Toprak Telgrafı
10	Haziran	1926		Ordugâh İnşası
10	Haziran	1926		Askerlikte Fenni İstılahlar
10	Haziran	1926	Şekib Ahmet	İstihkâm Neferinin Talim ve Terbiyesi
10	Haziran	1926		İstihkâm Kıtaatının Mevzi Muharebatında Bizzat Düşmana Müessir Olabilmesi İmkânı
10	Haziran	1926		Kitabiyat
10	Haziran	1926	Mu.Bnb. M.Cavit	Telsiz Telgraf İşaratına Müessir Olan Muhtelif Tesirat
10	Haziran	1926	Yzb. Saffet	Helyosya İrtibatları
10	Haziran	1926	Mu.Yzb. Asaf Sefa	Muhabere Güvercinleri
10	Haziran	1926	Muhabere Mütchassısı Berno	Kabili Nakil Yeni Akümülatörlerin İmlası
10	Haziran	1926	Çev: Yzb. Fehmi	Sunufu Muhtelif Stajyer Zabitanına Muhabere Tabiyesi Hakkında Verilen İkinci Konferansın Mabadi
10	Haziran	1926	E.H.	Muhabere Neferine Elektrik Dersleri
11	Temmuz	1926		Lağım Hazineleeri Tesisi Hakkında Tetkikat
11	Temmuz	1926		Arka Yamaç Mevzii ve Fevaidi
11	Temmuz	1926	Mu.Bnb. M.Cavit	Telsiz Mevceleri
11	Temmuz	1926	Bnb. Şemsi	Telsiz Mesahası Mütchassısı Cereyan Devrelerinde
11	Temmuz	1926	Muhabere Mütchassısı Berno	Akümülatörlerin Usulü Nakli
11	Temmuz	1926	Mu.Yzb. Asaf Sefa	Muhabere Güvercinleri Askerî Güvercinlerin İntihabı
12	Ağustos	1926	İs.Yzb. Zeki	Fransa'da Lağımçılık
12	Ağustos	1926	Yzb. Şekib Ahmed	Çanakkale'de Bir Mani Vakası
12	Ağustos	1926	Ş.A.	İstihkâm Neferinin Talim ve Terbiyesi
12	Ağustos	1926	Miralay Cemal	Muhabere Güvercin Müesseselerinin Tanzimi, Techizi ve Umumi Mülahazalar

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
12	Ağustos	1926	Bnb. Şemsi	Telsiz Telgrafta Mesaha / Mekseler Hakkında Umumi Esaslar
12	Ağustos	1926	Mu.Bnb. M.Cavit	Söyleyen Film Katodofon ve Statofon
12	Ağustos	1926	Muhabere Mütchassısı Yüzbaşı Berno (Çev. Yzb. Fehmi)	Paris-Strasbourg Arasındaki Mütchaddid Çift Telli Tahtezemin Telefon Kablosu
12	Ağustos	1926	Muhabere Mütchassısı Yüzbaşı Berno (Çev. Yzb. Fehmi)	Şekil Telgrafı
12	Ağustos	1926	Yzb. Saffet	Helyosta Mevki Nasıl İntihap Edilmeli
12	Ağustos	1926	Yzb. Saffet	Toprak Telgrafı
13	Eylül	1926	Çev: Bnb. Faruk	Harpte Tabakatü'l-Arz
13	Eylül	1926	Yzb. Mahmud Zeki	İstihkâmcı Arkadaşlarımıza Maruzatım
13	Eylül	1926	Bnb. Şemsi	Ordularda Dinleme Hidematı
13	Eylül	1926	Miralay Cemal	Ana Hattının Doğuşu
14	Birinciteşrin	1926	Yzb. Mahmud Zeki	İstihkâm Sınıfının İcrasına Memur Edileceği Vezaifi Fenniyede İşlerin Tertip ve Tanziminden
14	Birinciteşrin	1926	Refik Hamid	Ağaç Kütüklerin Hususi Arabalar Üzerine Tahmil İçin Frans Fonbete'de Kullanılmış Manivela Aleti
14	Birinciteşrin	1926	Miralay Cemal	Ana Hattının Doğuşu
14	Birinciteşrin	1926	Miralay Cemal	Muhabereciler Vazifelerini Nasıl İfa Edebilirler
14	Birinciteşrin	1926	Miralay Cemal	Yabancı Güvercinlik
15	İkinciteşrin	1926	Refik Hamid	Ağaç Kütüklerin Hususi Arabalar Üzerine Tahmil İçin Frans Fonbete'de Kullanılmış Manivela Aleti
15	İkinciteşrin	1926	Refik Hamid	Leon Dide'nin Maden Ocağı Elektrik Lambası
15	İkinciteşrin	1926	Dmy.Yzb. Ali Hikmet	Demiryollarının Askerlik Noktai Nazarından Ehemmiyeti
15	İkinciteşrin	1926	Miralay Cemal	Hareket Harbinde Muharebe Meydanının Muhabere Vesaiti
15	İkinciteşrin	1926	Miralay Cemal	Harekâtı Askeriye Sahasında İnşa ve İşletme İktidarı
15	İkinciteşrin	1926	Miralay Cemal	Fırka Telefon Şebekesinin İnşası
15	İkinciteşrin	1926	Yzb. Saffet	Pırıldak İşletmesi
16	Birincikânun	1926	Yzb. Mahmud Zeki	Fransa'da Sahra Tahkimatı
16	Birincikânun	1926	I.Mülazım Hasan Fehmi	3. Kolordu İstihkâm Taburu Kış konferansları Serisinde: "Kazık Ayaklı Bir Kol Köprüsü İnşasında Malzeme Hesabatı
16	Birincikânun	1926	Miralay Cemal	Fırka Piyade Şebekesi İnşası
16	Birincikânun	1926	I.Mülazım A.Cahid	Telsiz Lambaları Üzerinde Hikemi Tetkikler
16	Birincikânun	1926	Yzb. Salih Zihni	Haberci Seyyah Güvercinler
17	İkincikânun	1927	Yzb. Mahmud Zeki	Sahra Hizmetlerinin Usulü İcrasından
17	İkincikânun	1927	İs.Yzb. Ali Rıza	Lağım Muhaberatı
17	İkincikânun	1927	I.Mülazım Hasan Fehmi	3. Kolordu İstihkâm Taburu Kış konferansları Serisinde: "Kazık Ayaklı Bir Kol Köprüsü İnşasında Malzeme Hesabatı

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
17	İkincikânun	1927	Miralay Cemal	Muhabere Şebekesinin Tabiye Harekâtına Göre İnkişafı
17	İkincikânun	1927	Mülazım Raik Faik	Gayrı Meri Şuaatla Gizli Telgraf Muhaberesi
17	İkincikânun	1927	Mülazım Raik Faik	Muhabere Güvercinlerinin Menşei
18 - 19	Şubat-Mart	1927	(Çev. Dmy.Bnb. Rifat)	1924 Senesi Fransız Askeri Mühendis Mektebi'nin Demiryol Kursları Serisinden
18 - 19	Şubat-Mart	1927	(Çev. Mu.Mülazımı İhsan Sacid)	Harpte Güvercinlerin İstihdamı
18 - 19	Şubat-Mart	1927	(Çev. Mu.Mülazımı İhsan Sacid)	Güvercinleri Nasıl Olmalıdır
18 - 19	Şubat-Mart	1927	Mülazım İhsan Sacit	Muhabere Güvercinleri
20 - 21	Nisan-Mayıs	1927	İs.Yzb. Ali Rıza	Lağımçılık Hakkındaki Makaleden Mabaid
20 - 21	Nisan-Mayıs	1927	Dmy.Yzb. Ali Hikmet	Demiryolu Üzerinde Yapılan Nakliyatın Umumi Evsafı
20 - 21	Nisan-Mayıs	1927	Mülazım İhsan Sacit	Güvercinler Hakkındaki Makaleden Mabaid
20 - 21	Nisan-Mayıs	1927		Güvercinler Hakkında Irkların Tesalübü
22 - 23	Haziran-Temmuz	1927		Bir İstihkâm Bölüğünün Talim ve Terbiye Programından
22 - 23	Haziran-Temmuz	1927	Muhabere Mütchassısı Berno	1. Muhabere Alayı Zabitanına Verilen Muhabere Konferanslarından “Tel ile Telefon ve Telgraf ve Şebeke Teşkilatı”
22 - 23	Haziran-Temmuz	1927	Muhabere Mütchassısı Berno	II. Konferans: Telli ve Rasadi Muhabere Vasıtaları
24 - 25	Ağustos-Eylül	1927		Bir İstihkâm Bölüğünün Talim ve Terbiye Programından
24 - 25	Ağustos-Eylül	1927	Miralay Cemal	Ana Hattının Ehemmiyeti Sevkulceşiyesi
24 - 25	Ağustos-Eylül	1927	Muhabere Mütchassısı Berno	II. Konferans: Telli ve Rasadi Muhabere Vasıtaları
26 - 27	Birinciteşrin-İkinciteşrin	1927		Bir İstihkâm Bölüğü Talim Programından Mabaid
26 - 27	Birinciteşrin-İkinciteşrin	1927	Bnb. Emin Fuad	Şoselerin Hazarda ve Seferde Ehemmiyeti
26 - 27	Birinciteşrin-İkinciteşrin	1927		Hafif Kazık Köprüler
26 - 27	Birinciteşrin-İkinciteşrin	1927	Miralay Cemal	Ana Hattının Ehemmiyeti Sevkulceşiyesi
26 - 27	Birinciteşrin-İkinciteşrin	1927	Miralay Cemal	Kademevari ve Cenahvari ve İleri Rapor Merkezi İnşa Usullerinin Mukayese ve Münakaşası
26 - 27	Birinciteşrin-İkinciteşrin	1927	Miralay Cemal	Ana Hattının Ehemmiyeti Tabiyeviyesi
28 - 29	Birincikânun-İkincikânun	1927-1928	Yzb. Mahmud Zeki	Hafif Kazık Köprüler
28 - 29	Birincikânun-İkincikânun	1927-1928		Harbi Umumide Sahra Tahkimatının Geçirdiği Safahat ve Bugünkü Tahkimat Usulleri
28 - 29	Birincikânun-İkincikânun	1927-1928	Miralay Cemal	Ana Hattının Ehemmiyeti Sevkulceşiyesi

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
28 - 29	Birincikânun-İkincikânun	1927-1928	Miralay Cemal	Topçu Hususi Şebekesi
28 - 29	Birincikânun-İkincikânun	1927-1928	Miralay Cemal	Topçu Muharebe İdare Şebekesi
28 - 29	Birincikânun-İkincikânun	1927-1928	Miralay Cemal	Fırka Telefon Şebekesinin Çerçevesi
28 - 29	Birincikânun-İkincikânun	1927-1928	Miralay Cemal	Telsiz Muhabere Vasıtaları Umumi Mülâhazalar
30	Şubat	1928		Harbi Umumide Sahra Tahkimatının Geçirdiği Safahat ve Bugünkü Tahkimat Usulleri
30	Şubat	1928	Yzb. Mehmed Zeki	İstihkâm Sınıfının Sahra Tahkimatında Rolü
30	Şubat	1928		Talim Programı
30	Şubat	1928	Miralay Cemal	Pırıldak Merkezleri
30	Şubat	1928	Miralay Cemal	Telli İrtibat ile Telsiz İrtibat Arasında Mevcudiyet Farkı
30	Şubat	1928	Miralay Cemal	Süvari Fırkasının (Yaya Cengine Mahsus) Piyade Şebekesi
30	Şubat	1928	Yzb. Mehmed Ali	Telsiz Telefon Tatbikatından
31	Mart	1928		Talim Programı
31	Mart	1928	Yzb. Ali Rıza	Lağım Muhaberatı
31	Mart	1928		Bir “Hidrolik-Fenni Miyah” Meselesi
31	Mart	1928	Yzb. Mehmed Ali	Telsiz Telefon Tatbikatından
31	Mart	1928	Yzb. Mehmed Ali	Bir Tahtelbahrin Mevcudiyetini Meydana Çıkarmak İçin Yeni Bir Usul
31	Mart	1928	Miralay Cemal	Ana Hattının Ehemmiyeti Fenniyesi
32	Nisan	1928		İtalya Ordusunda Bir Köprücü Alayının Teşkilatı
32	Nisan	1928		Hidrolik Tertibatı
32	Nisan	1928		Su Hazinesinin Maa Teferruat Mukavemetinin Hesabı
32	Nisan	1928	Yzb. Mehmed Ali	Mütenavip Cereyanlara Mahsus Tenavüp Nazımları
32	Nisan	1928	Yzb. Mehmed Ali	Haber Güvercinlerinin Harbi Umumi Esnasında Fransız Ordusunda İfa Ettikleri Mühim Hizmetler
32	Nisan	1928	Miralay Cemal	Süvari Fırkasının (Yaya Cengine Mahsus) Piyade Şebekesi
33	Mayıs	1928		Su Hazinelerine Ait 3. Ve 4. Planlar
33	Mayıs	1928		Bir Ventilasyon- Hava Tecdid Meselesi
33	Mayıs	1928	Bnb. Nazmi	Bir Demiryolunun İşletilmesi
33	Mayıs	1928	Bnb. Nazmi	Bir Demiryolunun İşletilmesinde Bir Demiryolu Taburunun Vezaif-i Umumiyesi
33	Mayıs	1928		Ordu Köpeklerinin Vezaifi

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
33	Mayıs	1928		Ordu Köpeklerinin Mübayaasında Nazarı Dikkate Alınacak Hususat
33	Mayıs	1928	Miralay Cemal	Süvari Fırkasının (Yaya Cengine Mahsus) Piyade Şebekesi
34	Haziran	1928		Tahkimata Ait Muvakkat Talimname
34	Haziran	1928	Bnb. Nazmi	Bir Demiryolunun İşletilmesinde Bir Demiryolu Taburunun Teşkilatı ve İşletme Heyetinin Vezaif-i Umumiyesi
34	Haziran	1928	Bnb. Nazmi	Bir Hattın İşletilmesi İçin Muktezi Teşkilatı Vezaifi Umumiye Halletmek Üzere Mesele Hâlli
34	Haziran	1928	Yzb. Mehmed Ali	Haber Güvercinlerinin Hıfzıshha ve Hastalıklarıyla Tedavisi Hakkında Umumi Muhtıra
34	Haziran	1928	Bnb. Yahya	Muhtelif Muhabere Usullerinin İstimallerine Dair Fenni Kavaid
34	Haziran	1928	Yzb. Saffet	Pil ve İyonizasyon
35	Temmuz	1928	Çev: Muhtar	Tahkimata Ait Muvakkat Talimnameden Mabaid
35	Temmuz	1928		Dehlizkâri Mahfuz Mahallerin Kumunun ve Metal Takviyesinin Hesabı
35	Temmuz	1928	Yzb. Mehmed Ali	Seyyah Güvercinin Mabadi
35	Temmuz	1928	Yzb. Saffet	Hareket Muharebelerinde Yer ile Hava Arasında Telsiz İrtibatları
35	Temmuz	1928	Bnb. Yahya	Fransız Ordusu Techizatı
36 - 40	Birincikânun	1928	Çev: Muhtar	Tahkimata Ait Muvakkat Talimnameden Mabaid
36 - 40	Birincikânun	1928		Forten Tabir Edilen Küçük Noktai İstinat
36 - 40	Birincikânun	1928		Ağır Köprücülük Talimnamesinin Cetvellerinin İzahı
36 - 40	Birincikânun	1928		Kanallarda, Nehirlerde Suların Cereyan Süratinin Ölçülmesi
36 - 40	Birincikânun	1928	Gn. Normant / Bnb. Zeki	Hudutların Müdafaa Teşkilatı
36 - 40	Birincikânun	1928	Çev: Yzb. Mustafa Hilmi	Sondaj Alat ve Edevatı
36 - 40	Birincikânun	1928		Ana Hatları
36 - 40	Birincikânun	1928	Granyer / Bnb. Yahya	Anten Mukavemetinin Mesahası
36 - 40	Birincikânun	1928	Çev: Yzb. Saffet	Büyük Harpte Alman Ordusunda Dinlenemeyen Muhabere Vasıtaları
36 - 40	Birincikânun	1928	Yzb. Saffet	Fırtına ve Boralarda Elektrikten İstifade
36 - 40	Birincikânun	1928	Yzb. Saffet	Kurşunlu Akümülatör
36 - 40	Birincikânun	1928	Çev: Miralay Veysel	Dağ Muharebelerinde Telefon ve Pırlıdıklarla Muhabere
41 - 52		1929	Çev: Muhtar	Üçüncü Madde: Maniler Tahripler
41 - 52		1929	A.Şevket	Askerî Film
41 - 52		1929	Şücaattin	Beton Nispetleri
41 - 52		1929	Tahsin	Harp İşıldakları
41 - 52		1929	Prof.Bnb. Frusard / Bnb. İbrahim Halil	Jeni Sınıfının Vazifesi

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
41 - 52		1929	Mahmut Zeki	İstihkâm Sınıfının Makinalaştırılması
41 - 52		1929	Şemsi	Telsiz Merkezlerinin Anten Takatları Nasıl Hesap Edilir?
41 - 52		1929	B.Sıtkı	Muhabere Kumandanı ve Muhabere Kıta Kumandanı
41 - 52		1929	Selahattin	Arabalı, Hayvanlı, Yaya Kablo Hat İnşasının Muhtelif Muhabere Birliklerinde Tatbik Kabiliyeti
41 - 52		1929	Yzb. Saffet	Muhabere Kıtalarında Tatbik Edilmesi Lazım Gelen Piyade Talim ve Terbiyesi Hakkında Umumi Malumat
41 - 52		1929	Hakkı	Serbest ve Tabi Şebekeler ve Mukayeseleri
41 - 52		1929	Ö.Nazmi	Alman Sahra Tevhid Telefonları Hakkında Tenkitler
41 - 52		1929	Yzb. Saffet	Yarının Silahları: Telsiz Telefon
41 - 52		1929	Yzb. Saffet	Ağır Topçunun Verdün Önünde Telefon İrtibatı
41 - 52		1929	Dmy. Yzb. A.Hikmet	Demiryol Kıtalarının Harp Zamanındaki Teşkilat ve İstihdamı
41 - 52		1929	A.Şevket	Türk Demiryolları
53	İkincikânun	1929	Çev: Muhtar	Üçüncü Madde: Maniler Tahripler
53	İkincikânun	1929		Taarruzda Jeni
53	İkincikânun	1929	Şemsi	Telsiz Telgraf Merkezlerinde Kullanılan Mürsile ve Ahize Lambalarının Takribi Ömürleri Nasıl Hesap Olunur
53	İkincikânun	1929	Kerim	Emniyet Âlatı, Siperi Saikalar, Paratonerler ve Gördükleri Hizmet
53	İkincikânun	1929	Dmy.Yzb. A.Hikmet	Cer Nazariyatı
54	Şubat	1930	Gn.Gascouin / Mirliva Kiramettin	Yarının Tahkimatı ve Fenni Tekâmülü
54	Şubat	1930	İs.Yzb. M.Şevki	Fen Erkânıharbiyesi
54	Şubat	1930	Şemsi	Çıplak Tellerden Demir Tellerin Denenmesi (Muayene)
54	Şubat	1930	Fehmi	Telsiz Telgrafta kullanılan Tülü Mevcler
54	Şubat	1930	Mustafa Fehmi	Muhabere Zabitanına Riyaziyenin Lüzum ve Ademi Lüzumu Hakkında Mütalaa
54	Şubat	1930	M.Tuer / Demiryol Yzb. A.Hikmet	Demiryolu Kıtalarının Rolü ve İstihdamı
55	Mart	1930	Gn.Gascouin / Mirliva Kiramettin	Yarının Tahkimatı ve Fenni Tekâmülü
55	Mart	1930	İbrahim Halil	1917 Mart'nda 25'inci Fırkanın Jeni Kıtaatı
55	Mart	1930	B.Sıtkı	Muhabere Zabitanının Tabiye ve Fen Bilgileri
55	Mart	1930	Kerim	Telefon ve Santrallerde Kullandığımız Havası Boşaltılmış Şişe Paratonerler
55	Mart	1930	Ziya	Neferlere Mors Harflerini Eyice Belletmek İçin En Ameli Çareler Nelerdir? Tatbik Suretleri
55	Mart	1930	Yzb. Mustafa	Güvercin Muhaberesi ve Memleketteki Yabancı Güvercinler
55	Mart	1930	Dmy.Kay.Nazmi	Demiryolu Teşkilat ve Zeaifi Hakkında Tayyare Mektebi Müteallim Zabitanına Tarafından Verilen Konferansın Notları
56	Nisan	1930		Merhum Şükrü Paşa'nın Tercüme-i Hâli

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
56	Nisan	1930	Gn.Gascouin / Mirliva Kiramettin	Harp Esnasında Tahkimat Nasıl Tekâmül Etti?
56	Nisan	1930	Gn.Gascouin / Mirliva Kiramettin	Yarının Tahkimatı ve Fenni Tekâmülü
56	Nisan	1930	Yzb. Eşref	Yürüyüşte Telsiz İrtibatı
56	Nisan	1930	Yzb. Galip	Telsiz Neferlerini Nasıl Yetiştirelim ve Neler Öğretelim
56	Nisan	1930		Muhabere Vasıtaları ve Muhaberede İrtibatın Ehemmiyetin
56	Nisan	1930	Dmy.Kay.Nazmi	Demiryolu Teşkilat ve Zezaifi Hakkında Tayyere Mektebi Müteallim Zabitanına Tarafından Verilen Konferansın Notları
57	Mayıs	1930	Gn. Von Buch Holz/Yzb. M.Şevki	İstihkâmın Teşkilatı Meselesi
57	Mayıs	1930	Bnb. Şemsi	Pillerin Denenmesi (Muayene)
57	Mayıs	1930	Bnb. B.Sıtkı	Muhabere Tabiyesi Nedir?
57	Mayıs	1930	Fen Mektebi Riyaziye Muallimi Emin	Mütenavip Cereyanla Muhabere
57	Mayıs	1930	I.Mülazım Krater	Muhabere Sınıfının Yetiştirdiği Geceleyin Yuvalarına Dönen Güvercinler
57	Mayıs	1930	I.Mülazım Hikmet	Demiryolu Kıtaatının Vakti Seferdeki Vazifesi
58	Haziran	1930	Kay. Wabnits / Yzb. A.Şevket	Asrı Usulde Caddé İnşası ile Bunların Askerî Maksatlar İçin Kullanılmaları
58	Haziran	1930	Mirliva Kiramettin	Muhabere Teşkilatı Hakkında Mütalaa
58	Haziran	1930	Yuppe / Mirliva Kiramettin	Talim ve Terbiye Mesaili
58	Haziran	1930	Bnb. Şemsi	Orduyu Kısa Dalgalı Telsizlerle Techiz Edelim mi?
58	Haziran	1930	Bnb. Selahattin	Görerek Muhabere Vasıtaları ile Muhaberede Sadelik
58	Haziran	1930	Yzb. Kerim	Binalarda Kullanılan Siperi Saika
58	Haziran	1930	Çev.: Yzb. A.Hikmet	Alman Demiryolu Kıtalarının Tarihçesine Bir Nazar
59	Temmuz	1930		Talim ve Terbiye Mesailinin Nihayeti
59	Temmuz	1930	Moren /	Top Döşemelerinin Hesabı
59	Temmuz	1930	Yzb. A.Hikmet	100 km.lik Bir Sahra Demiryolunun İnşa ve İşletilmesi
60	Ağustos	1930	Şemsi	Kabloların Denenmesi
60	Ağustos	1930	Bnb. Yahya	Bir Direk Üzerinde Gitmesi İcab Eden Telefon ve Telgraf Hatlarında Yapılacak Tedbirler
60	Ağustos	1930	M.Tevfik	Muhaberatı Çalmak
60	Ağustos	1930	Yzb. Ali Rıza	Yollar ve Demir Köprülerin Tahribi
60	Ağustos	1930	G.Baills / İs. I.Mülazım Bahattin	Tahribat Manevrası
60	Ağustos	1930	Yzb. A.Hikmet	Seferde İşletme
60	Ağustos	1930	Kay.Nazmi	İstikbal Harbinde Demiryolu Taburunun Rollerini
61	Eylül	1930	Mirliva Kiramettin	Muhabere Sınıfının Mahiyeti ve Ehemmiyeti
61	Eylül	1930	Bnb. Selahattin	Harpte Muhabere Malzemesinin İkmalı
61	Eylül	1930	Miralay Chauvineau / Kay. Zeki	Sahra Tahkimatı ve Neticeleri

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
61	Eylül	1930	G.Baills / İ. I.Mülazım Bahattin	Tahribat Manevrası
61	Eylül	1930	İs.Yzb. A.Rıza	Yol Güzergâhlarına Ait Muhtelif Düsturlar ve Bunların İstihraç Usulleri
61	Eylül	1930	Çev: Dmy.Kd.Yzb. Fazıl	Büyük Harpte Avusturya-Macaristan Demiryolları
61	Eylül	1930	Dmy.Kd.Yzb. Fazıl	Lüzukiyet
61	Eylül	1930	Von Seeckt /Çev.: Kay.Zeki	Şuun (Asrı Ordular)
62	Birinciteşrin	1930	Mirliva Kiramettin	Muhabere Sınıfının Mahiyeti ve Ehemmiyeti
62	Birinciteşrin	1930	Gn. Schniewindt / Mirliva Kiramettin	1914 Harbinde Kumanda Makamları Arasında Yapılan Muhabere İrtibatları
62	Birinciteşrin	1930	Galip	Telsiz Neferlerini Nasıl Yetiştirelim ve Neler Öğretelim
62	Birinciteşrin	1930	G.Baills / İ. I.Mülazım Bahattin	Tahribat Manevrası
62	Birinciteşrin	1930	İs.Yzb. M.Şevki	İstihkâm Sınıfı ve Makine Kudreti
62	Birinciteşrin	1930	Çev: Dmy.Kd.Yzb. Fazıl	Büyük Harpte Avusturya-Macaristan Demiryolları
62	Birinciteşrin	1930	Çev: Yzb.A.Hikmet	0,60'lık Yol ile Yapılan Nakliyat
62	Birinciteşrin	1930	Bnb. Cemal	Şuun (Beden Terbiyesi Esasları)
62	Birinciteşrin	1930		Neşriyat
63	İkinciteşrin	1930	Gn. Schniewindt / Mirliva Kiramettin	1914 Harbinde Kumanda Makamları Arasında Yapılan Muhabere İrtibatları
63	İkinciteşrin	1930	Bnb. B.Sıtkı	Muhabere Kıtalarında Askerî Talim ve Terbiyenin Ehemmiyeti
63	İkinciteşrin	1930	Plon / Bnb. Fehmi	Telsiz Telgraf Postalarının Kullanılması
63	İkinciteşrin	1930	Bnb. M.Zeki	İstihkâm ve Demiryolu Kıtaatının Kullanmakta Olduğu Makinalı Alat ve Edevatın Bir Kısmının Umumi Hassaları ve Kullanış Tarzları
63	İkinciteşrin	1930	Yzb. A.Rıza	Ağır Tekerlekli Vasıtaların Geçmesine Müsait Birkaç İşkele Projesinin Tanzim ve Tatbiki
63	İkinciteşrin	1930	G.Baills / İ. I.Mülazım Bahattin	Tahribat Manevrası
63	İkinciteşrin	1930	Çev: Dmy.Kd.Yzb. Fazıl	0,60'lık Hat Güzergâhının İntihap ve Tayininde Tatbik Edilen Usul
63	İkinciteşrin	1930	Yzb. A.Rıza	Yol Güzergâhlarında İltisak Münhanilerinin Arazi Üzerinde Bilamel Çizilmesi ve Ölçülmesi
63	İkinciteşrin	1930	Bnb. Cemal	Şuun (Spor)
63	İkinciteşrin	1930		Neşriyat
64	Birincikânun	1930	Gn.Schniewindt / Mirliva Kiramettin	1914 Harbinde Kumanda Makamları Arasında Yapılan Muhabere İrtibatları
64	Birincikânun	1930	Plon / Bnb. Fehmi	Telsiz Telgraf Postalarının Kullanılması
64	Birincikânun	1930	Yzb. Mustafa Fehmi	Bir Telgraf Merkezine Konulacak Pillerin Adedinin Hesabı ve Müşterek Batarya İstimali
64	Birincikânun	1930	Yzb. Ethem Nuri	Mukavemeti Ecsam Nazariyelerinin Top Döşmelerine Tatbiki
64	Birincikânun	1930	Yzb. A.Rıza	Ağır Tekerlekli Vasıtaların Geçmesine Müsait Birkaç İşkele Projesinin Tanzim ve Tatbiki
64	Birincikânun	1930	İs.Bnb. Celalettin	Çelik Halat Asma Köprüler
64	Birincikânun	1930	Yzb. A.Hikmet	Bir Demiryolu Köprüsünün İnşasına Ait İş Mahalli İçin Alınan Tertibat
64	Birincikânun	1930	Çev: Dmy.Kd.Yzb. Fazıl	0,60'lık Hat Güzergâhının İntihap ve Tayininde Tatbik Edilen Usul

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
64	Birincikânun	1930		Neşriyat
65	İkincikânun	1931	Bnb. Bekir Sıtkı	Emir ve Kumanda İrtibatlarında Ana Hatlar ve Muhabere Mihverleri
65	İkincikânun	1931	Bnb. Mehmet Ali	Müceritler: Vazifeleri, Vasıfları ve Muayene Şekilleri
65	İkincikânun	1931	Mülazım Sami	Kapalı Bir Rakıs Devresindeki Rakıslar Ne Suretle İdame Olunur
65	İkincikânun	1931	Miralay Chauvineau / Kay. Zeki	Sahra Tahkimatı ve Neticeleri
65	İkincikânun	1931	Yzb. Şevki	Umumi Harpte Ruslar'ın Toprak İşleri İçin Kullandıkları Makineler
65	İkincikânun	1931	Yzb. Cazin / Dmy.Yzb. A.Hikmet	Asri Harpte İttisâlât Meselesi
65	İkincikânun	1931		Neşriyat
66	Şubat	1931	Mirliva Kirametdin	Muhabere Teşkilat ve Vasıtalarının Tekâmülü
66	Şubat	1931	Yzb. Mustafa	Muhabere Güvercinleri Harpte İşe Yarar Mı?
66	Şubat	1931	Bnb. Şemsi	Kışla ve Cephanelikler Üzerine Yapılacak Yıldırım Siperlerinin Yapılış ve Muayene Esasları
66	Şubat	1931	Yzb. A.Rıza	Şoselerde Azami Meyil ve Asgari Nısıf Kutrun Suret-i Tayini
66	Şubat	1931	Çev: Bahattin	Tahribat Manevrası İkinci Kısım
66	Şubat	1931	Yzb. Hikmet	Afyon'da Demiryol Taburu Tarafından Hangarlar-Tepeköy Arasında İnşa Olunan 2200 m.lik "Monobables" Sistemi Sahra Havai Hattında Kablo Ferşiyatı İçin Tatbik Ettiğim Usul
66	Şubat	1931		Askeri Havadis
66	Şubat	1931		Neşriyat
67	Mart	1931	Mirliva Kirametdin	Almanların Yeni Kabul Ettikleri Telefon (Kablo) Arabası Hakkındaki Malumat
67	Mart	1931	Müfettişlik	Birinci Muhabere Tabiye Meselesi ve Sureti Hâlli
67	Mart	1931	Yzb. Eşref	Müfettişlikçe İntihap Edilen Bir Sureti Hâl
67	Mart	1931	Yzb. Ziya	Deniz Kablolari
67	Mart	1931	Çev: Bnb. Celal	Bataklık ve Çürük Araziden Sökülür ve Takılır Hafif Sahra Takımlarıyla Geçiş
67	Mart	1931	Çev: Yzb. Şevki	Manialama
67	Mart	1931	Bnb. Şaban Zühtü	Fransızlara Göre Harpte İstihkâm Sınıfının Teşkilatı ve Sureti İstihdamı
67	Mart	1931	Yzb. Hikmet	A Cetvelinin Usul-ü İstimali
67	Mart	1931		Askeri Havadis
67	Mart	1931		Neşriyat
68	Nisan	1931	Mirliva Kirametdin	Hafif Telefon Arabası (Toparlıklı Araba)
68	Nisan	1931	Bnb. Şemsi	Muhabere Vasıtalarının Dağ Muharebelerindeki Fenni ve Tabiyevi Başlıkları Hakkında Düşüncelerim
68	Nisan	1931	Yzb. Mustafa	Muhabere Güvercinlerinin Islahı
68	Nisan	1931	Mülazımievvel Sami	Yüksek Tekerrürlü Cereyanların Ölçülmesi
68	Nisan	1931	Bnb. İbrahim Halil	Müdafaada Jeni
68	Nisan	1931	Bnb .A.Hilmi	Kauçuk Sandalları İstimalinden Evvel ve Sonra Mülhazaları

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
68	Nisan	1931	Yzb. M.Hayri	Doğrudan Doğruya Meyli Veren Bir Aletimiz Olmadığı Hâlde Meyillerin Bulunması
68	Nisan	1931		Neşriyat
69	Mayıs	1931	Bnb. Mehmet Ali	Toprağa Gömülü Telefon Hüzmeleri
69	Mayıs	1931	Bnb. Şemsi	Telefon ve Telgraf Hatlarında Kapasite ve Tesiri Bizzat (Selfendüksüyon) Muhabere Sahasına Yaptığı Tesirler Hakkında Teknik Araştırmalar
69	Mayıs	1931	Çev: Bnb. Celal	İstihkâm Sınıfının Tarz-ı İstihdam ve Tabiyesi
69	Mayıs	1931	Mülazımievvel Tacettin	Mütemadi Kirişlerin Hesabı
69	Mayıs	1931	Yzb. Hikmet	Monokables Sistemi Askerî Sahra Havai Hatlarının İnşa ve Hesabatı
69	Mayıs	1931		Yabancı Memleketlere Ait Askerî Haberler
69	Mayıs	1931		Yerli ve Yabancı Kitaplar
70	Haziran	1931	Bnb .Şemsi	Fenni Tabirler ve İstılahlar Derdi. Buna Bir Çare Bulunmalıdır.
70	Haziran	1931	Bnb .Yahya	Rasadi Muhaberenin Tarzı İcrası
70	Haziran	1931	Kd.Yzb. Kerim	Acemi Muhabere Neferlerine Elektrik Derslerini Nasıl Öğretmelidir
70	Haziran	1931		İkinci Muhabere Tabiyesi Meselesi
70	Haziran	1931	Bnb .Şaban Zühtü	Hindenburg'un Sözleri
70	Haziran	1931	Bnb .Ali Rıza	Tel Çitli Manilerinin Elektriklenmesi ve Buna Dair Bazı Hesaplar
70	Haziran	1931	Çev: Yzb. M.Şevki	Amerika Fen Kıtaları ve Fen Zabıtlarının Yetiştirilme Usulleri
70	Haziran	1931	Çev: Yzb. M.Şevki	İstihkâm Sınıfının Tabiyece İstihdamı
70	Haziran	1931	Yzb. A.Hikmet	Harpte Müstacel Zamanlarda En Seri Usul ile 0,60 lık Hat Güzergâhının İntihap ve Tayini ve Zemin Üzerine Nakil ve Tatbiki
70	Haziran	1931		Yerli ve Yabancı Kitaplar
71	Temmuz	1931	Bnb .Bekir Sıtkı	Muhabere Kıtaatında Harp Oyunları ve Plan Tatbikatları Nasıl Yapılmalıdır
71	Temmuz	1931	Kd.Yzb. Kerim	Acemi Muhabere Neferlerine Elektrik Derslerini Nasıl Öğretmelidir
71	Temmuz	1931	Yzb. Halis	Yeni Neferlere Mors Hurufatını Ezberletmeden Nasıl Öğretmelidir
71	Temmuz	1931	Yzb. Ziya	Deniz Kabloları
71	Temmuz	1931		3. Muhabere Tabiye Meselesi
71	Temmuz	1931		2. Muhabere Tabiyesinin Sureti Hâlli
71	Temmuz	1931	Bnb. İbrahim Halil	Daimi Tahkimatın Lüzum ve Ehemmiyeti
71	Temmuz	1931		1.İstihkâm Tabiye Meselesi
71	Temmuz	1931	Yzb. Hikmet	Monokables Sistemi Askerî Sahra Havai Hatlarının İnşa ve Hesabatı
71	Temmuz	1931		Yerli ve Yabancı Kitaplar
72	Ağustos	1931	Bnb. Şemsi	Telsiz Dalgalarına Arz, Hava ve Zamanın Yaptığı Tesirler
72	Ağustos	1931	Bnb. Yahya	Rasadi Telgraf

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
72	Ağustos	1931	Kd.Yzb. Kerim	Acemi Muhabere Neferlerine Elektrik Derslerini Nasıl Öğretmelidir
72	Ağustos	1931	Yzb. Saffet	Uzak Mesafelerle Telefonla Konuşmak
72	Ağustos	1931		4. Muhabere Tabiye Meselesi
72	Ağustos	1931	Çev: Bnb. Celal	Hava Taaruzlarına Karşı Ahali ve Şehirlerin Muhafazası İçin İnşaat Nazarı Dikkate Alınması İcap Eden Tedabir
72	Ağustos	1931	Bnb. Ahmet Şekip	İstihkâm Zabitinin Yetişmesinde Vuzuh
72	Ağustos	1931	Bnb. İskender Tevfik	İltisak Katı Mükafısı Münhanisinin Tersim Usulü
72	Ağustos	1931		Yerli ve Yabancı Kitaplar
73	Eylül	1931	Bnb. Bekir Sıtkı	Yürüyüş Esnasında Tel İrtibatları
73	Eylül	1931	Bnb. Mehmet Ali	Otomatik Telefonculuk ve Tesisatı Hakkında Umumi Malumat
73	Eylül	1931	Kd.Yzb. Kerim	Muhabereci Efrada Ameli Meslek Dersleri
73	Eylül	1931		3. Muhabere Tabiyesinin Sureti Hâlli
73	Eylül	1931		5. Muhabere Tabiye Meselesi
73	Eylül	1931	Bnb .A.Hilmi	Kauçuk Sandalları İstimaline Ait Malumat
73	Eylül	1931	Bnb. Şaban Zühtü	Harpte İstihkâm Sınıfının Teşkilatı ve Sureti İstihdamı
73	Eylül	1931		2. İstihkâm Meselesi
73	Eylül	1931		1.İstihkâm Meselesinin Hâl Sureti
73	Eylül	1931	Yzb. M.Hayri	Tefazulu İrtifa ve Mesafei Ufkuyeler Hakkında Esasat ve Basit Stadyasız Aletleri Bu Vazifelerde Kullanabilmek Tarzı
74	Birinciteşrin	1931	Mu.Bnb. M.Ali	Hareket Harbinin Muhtelif Safhalarında Muhaberecinin Faaliyet Safhalarına Bir Nazar
74	Birinciteşrin	1931	Çev. Mu.Bnb. M.Ali	Dinleme ve Orduda Telsiz Gönyeleri
74	Birinciteşrin	1931	Yzb. İhsan	Mürsilelerin Yerini Gösteren Otomatik Cihaz
74	Birinciteşrin	1931	Kerim	Acemi Muhabere Neferlerine Ameli Dersler
74	Birinciteşrin	1931		4. Muhabere Tabiyesi Meselesinin Hâl Sureti
74	Birinciteşrin	1931		6. Muhabere Tabiyesi Meselesi (Fırka Meselesi)
74	Birinciteşrin	1931	Yzb. Şerif	Demiryollarının İktisadi Cephesi
75	İkincikânun	1932	Bnb. Şekip	Tetkik Tecrübeleri
75	İkincikânun	1932	Çev: Bnb. Celal	Amerika Ordusunda Tombaz Köprücülük Tecrübeleri
75	İkincikânun	1932	Mülazımievvel Seyit	Tenekelerden Yapılmış Çabuk Köprüler
75	İkincikânun	1932		2.İstihkâm Meselesinin Hâl Sureti
75	İkincikânun	1932		4. İstihkâm Meselesi
75	İkincikânun	1932	Çev: Kaimmakam Fazıl	Piyadede Muhabere Teşkilatı
75	İkincikânun	1932	Çev: Bnb. M.Ali	Dinleme ve Ordularda Telsiz Gönyeleri

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
75	İkincikânun	1932	Çev: Bnb. M.Ali	Kısa Dalgalı Telsiz Telefon Muhaberesi, İstikbali ve Ziya ile Mahrem Muhabere
75	İkincikânun	1932	Çev: Yzb. Suphi	Hatlarda Arıza Yerlerinin Bulunması (Hesapla)
75	İkincikânun	1932		5.Muhabere Tabiye Meselesinin Hâl Sureti
75	İkincikânun	1932	Yzb .Ali Hikmet	Almanların 1917 Martı'nda Sevkuiceysi Çekilmeden Sonra Yaptıkları Demiryol Tahribatı
75	İkincikânun	1932	Çev: Dmy. I.Mülazım Refik Hamit	Yeraltı Topografyası
76	Nisan	1932	Yzb. Ethem Ruhi	Fransa Şark Hudutlarının Tahkimatına Dair
76	Nisan	1932	Çev: Bnb. Celal	Almanların 15 Temmuz 1918 Tarihinde Marn Nehrinden Geçişleri
76	Nisan	1932	Bnb. Şekip	İki Hatıra Bir Tarih
76	Nisan	1932	Yzb. Tacettin	Köprücülük Mukavemet Hesabına Dair
76	Nisan	1932	İs. Kaimmakam Demiroğlu Fuat	Sivil Beton İnşaatındaki Terakkiyata Dair
76	Nisan	1932	Yzb. M.Şevki	Memleketteki Kudretlerin Sevk ve İdaresi
76	Nisan	1932		3. İstihkâm Tabiye Meselesi Sureti Hâlli
76	Nisan	1932	Bnb. Hikmet	Demiryol Kıtalarının Teşkilat ve Talim ve Terbiyesi Hakkında Bir Mütalaa
76	Nisan	1932	Yzb. Hüsnü	Kablo İle Cer Tertibatlı Demiryollar
76	Nisan	1932	Yzb. İhsan Şeref	Emirli Betondan Köprü Kazıklarının Çakılması Hakkında
76	Nisan	1932	Yzb. İhsan Şeref	Arzani Makta Satırlarının Hesabına Dair
76	Nisan	1932	Çev: Mülazımevvel Sami	Ahize Lambalarının Havassına Dair
76	Nisan	1932	Çev: Mülazımevvel Vahdettin	Kısa Tulimevçli Ahizeler Hakkında
76	Nisan	1932	Bnb. M.Ali	Haber Köpeklerinin Talim ve Terbiyesi
76	Nisan	1932		Muhabere Meselesi
77	Temmuz	1932	Çev: Zati	Piyadenin Muhabere Kademeleri
77	Temmuz	1932	Kaimmakam Yahya	Telefon Şebekelerinin Tasnifi
77	Temmuz	1932	Yzb. Kerim	Acemi Muhabere Neferlerinin Telefon Dersleri
77	Temmuz	1932	Mülazım M.Ali	Telsiz Lambalarının Fenni Olarak Kullanılması
77	Temmuz	1932	Bnb. İhsan	Daime Tahkimatına Müracaatta Dikkat Nazarına Alınacak Amiller
77	Temmuz	1932	Bnb. Şekip Ahmet	İstihkâm Neferinin Talim ve Terbiye Kolaylık Çareleri
77	Temmuz	1932	Yzb. Recai	İstihkâm Zabıt ve Kıtasının Muharebe Bilgisi
77	Temmuz	1932	İs. Kaimmakam Demiroğlu Fuat	Lağım Harbinin Tahrip Fennine Ait Elde Edilen Tecrübeler
77	Temmuz	1932	Yzb. Tacettin	Köprücülük Mukavemet Hesabına Dair
77	Temmuz	1932	İs. I.Mülazım Bahattin	İnfilaklı Tuzaklar
77	Temmuz	1932	Kimyager Nuri Refet	Gaz Sığınakları
77	Temmuz	1932	Yzb. Ethem Ruhi	4. İstihkâm Tabiye Meselesinin Hâl Tarzı

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
77	Temmuz	1932		5. İstihkâm Tabiye Meselesi
77	Temmuz	1932		6. İstihkâm Tabiye Meselesi
77	Temmuz	1932	Yzb. A.Hikmet	Demiryollarının Asri Harbin Şekilleri Üzerine Olan Tesiri
77	Temmuz	1932		Demiryol İnşaatında Ahşap Malzeme
78	Teşrinievvel	1932	E.Yzb. Sadık	İstihkâm Bölüklerinin Yetiştirilmesi
78	Teşrinievvel	1932	Müh.Yzb. M.Şevki	Hazardaki Tatbikatlara Verilecek Ehemmiyet
78	Teşrinievvel	1932	Bnb. Şekip Ahmet	Ankara Kalesinde Su Taşıma Manii
78	Teşrinievvel	1932	Yzb. Ali Rıza	Köprü Ayaklarında ve Temel İnşasında Kullanılan Ahşap Kazıkların Hesabı
78	Teşrinievvel	1932	E.Yzb. Rasim	Kar Kürüyücü Makinalar
78	Teşrinievvel	1932		5. İstihkâm Tabiye Meselesinin Hâl Tarzı
78	Teşrinievvel	1932		6. İstihkâm Tabiye Meselesinin Hâl Tarzı
78	Teşrinievvel	1932	Mülazımievvel Refik Hami	Dağ Harbi ve Demiryolculuk
78	Teşrinievvel	1932	E.Bnb. Bekir Sıtkı	Yürüyüş Esnasında Tel İrtibatı
78	Teşrinievvel	1932	Bnb. M.Ali	Telefon Şebekelerinin İşletilmesi
78	Teşrinievvel	1932	Kay. Şemsi	Muhabere Tekâmül Tarihinden Bir Yaprak
78	Teşrinievvel	1932		6. Muhabere Tabiye Meselesi
78	Teşrinievvel	1932		7. Muhabere Tabiye Meselesi
79	Kanunısani	1933	Bnb. M.Ali	Telsiz Cihazlarının Kontrolü
79	Kanunısani	1933	Yzb. İhsan	Tayyarelerin Pusulasız ve Haritasız Telsizle Sevki
79	Kanunısani	1933	Yzb. İhsan	Mürsile Yerini Gösteren Otomatik Cihaz
79	Kanunısani	1933	Çev: Yzb. A.Cahit	Uzaktan Görme Cihazları
79	Kanunısani	1933	Yzb. A.Kadir	6. ve 7. Muhabere Tabiye Meselesinin Hâl Tarzı
79	Kanunısani	1933	Yzb. A.Hikmet	Demiryol Hizmetine Dair
79	Kanunısani	1933	Yzb. A.Hikmet	Fransız Demiryolları ile Muhtelif Nakil Vasıtalarının Mukayesesi
79	Kanunısani	1933		1.Demiryol Tabiye Meselesi
79	Kanunısani	1933	Çev: Zati	Alman Ordularında Fen Teşkilatı
79	Kanunısani	1933	Yzb. A.Rıza	Çanakkale’de Lağım Muharebeleri
79	Kanunısani	1933	Çev: İ. S. Kaimmakam Demiroğlu Fuat	Polonya’nın Müstahkem Mevkileri
79	Kanunısani	1933	E.Yzb. Sadık	Bölük Bürosu
79	Kanunısani	1933	Bnb. Şekip	Araştırmalar
79	Kanunısani	1933	Bnb. Rıza Melek	Teftişler İçin Grafik
79	Kanunısani	1933	Bnb. Rıza Melek	Ordu İçinde İstihkâm Sınıfı Nisbeti

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
79	Kanunısani	1933	Çev: İs. Kaimmakam Demiroğlu Fuat	Betona Tesir Eden Maddeler
79	Kanunısani	1933	Yzb. M.Şevki	Yol İnşaatında Yenilikler
79	Kanunısani	1933	Yzb. Tacettin	Köprücülük Mukavemet Hesapları
79	Kanunısani	1933		7. İstihkâm Tabiye Meseleleri
80	Nisan	1933	İs. Kaimmakam Demiroğlu Fuat	Asri Tahkimat
80	Nisan	1933	Çev: Yzb.İhsan Şeref	Şanghay Hadiselerinden Alınan Dersler
80	Nisan	1933	E.Bnb. İhsan	İstihkâm Sınıfının Tabiyece Kullanılması
80	Nisan	1933	E.Kay. Feyzi	İstihkâm Sınıfının Teftişlerine Dair
80	Nisan	1933	Kay. Fuat	Tahrip Fenni Nazariyatı
80	Nisan	1933	Çev : Yzb. A.Hikmet	Havuz Sularının Tasfiyesi
80	Nisan	1933	Yzb. Refik Aslan	İstihkâm Techizatında Sallar
80	Nisan	1933		9. Tabiye Meselesi (Demiryolu için)
80	Nisan	1933	Yzb. Sadık	8. İstihkâm Tabiye Meselesi Hâl Sureti
80	Nisan	1933	Mecmua	Demiryollarında Kullanılan Maçunaların En Büyüğü
80	Nisan	1933	Mecmua	Her Nevi Muvasala Baskınları İçin Hava Baskınları
80	Nisan	1933	Yzb. Hikmet	Portatif Madeni Köprüler
80	Nisan	1933	Çev: Yzb. A.Cahit	Denizaltı Gemileriyle Telsiz Muhaberesi
80	Nisan	1933	Yzb. Rahmi	Aksi Tesirli Montajlar
80	Nisan	1933	Mülazımévvel Sami	Çok Basit Bir Rakıs Müvellidi ve Tatbikatı
80	Nisan	1933	Bnb. Mehmet Ali	Portatif Telsiz Kontrol Cihazları Hakkında Malumat ve Telsiz Ahizelerindeki Arızaların Meydana Çıkarılması
80	Nisan	1933		Muhabere Tabiye Meselesi
81	Temmuz	1933	Çev: Bnb. Zati	Prusya Sahnei Harbinde Hareket Esnasında Sahra İstihkâmatının Hizmeti
81	Temmuz	1933	Yzb. Refik	Muhtelif Sınıf Talimnamelerinde Tahkimat
81	Temmuz	1933	Bnb. Rıza Melek	Askeri Oyunlar
81	Temmuz	1933	Bnb. Rıza Melek	Tahrip Hizmeti
81	Temmuz	1933	İs. Kaimmakam Demiroğlu Fuat	Kâgir Köprü Tahribatı Hakkında
81	Temmuz	1933	Bnb. Rıza Melek	Cadde Zırhlı Otomobillerine Karşı Maniler
81	Temmuz	1933	İs. Kaimmakam Demiroğlu Fuat	Bir İstikbal Harbi İçin Geçit Vasıtaları
81	Temmuz	1933		10. İstihkâm Tabiye Meselesi
81	Temmuz	1933	Mecmua	Askeri Kablo Yolları
81	Temmuz	1933	Yzb. Hikmet	1.Demiryol Tabiye Meselesinin Hâl Sureti
81	Temmuz	1933	Müller	Sahil Muharebelerinde Muhabere İşleri

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
81	Temmuz	1933	E.Mra.Zekai	Muhabere Tabiyesinden
81	Temmuz	1933	Mra. Mantay	Muhabere Harp Tarihine Dair
81	Temmuz	1933	Bnb. Kerim	Muhabere Neferlerinin Telefon Dersleri
81	Temmuz	1933	Yzb. Cahit	Uzak Mesafelerden Kısa Dalgalı Telsizlerle Muhabere
81	Temmuz	1933	Bnb. F. Özkul	Muhabere Güvercinleri
81	Temmuz	1933		Muhabere Meselesi Hâl Sureti
82	Teşrinievvel	1933	E.Mra. Zekai	Orta Sevk ve İdarede Muhabere Usulleri
82	Teşrinievvel	1933	E.Mra. Zekai	Tesadüfi Muharebede Fırkada İrtibat
82	Teşrinievvel	1933	A.Cahit	10 m. den Küçük Dalgalarla Muhabere
82	Teşrinievvel	1933	Yzb. Raik	Muhtelif Kutuplu Lambalar Hakkında
82	Teşrinievvel	1933	Yzb. H.Şevki	Orduda Elektrik Tatbikatı
82	Teşrinievvel	1933	Kay. Şemsi	Muhaberecilikte Türkçe
82	Teşrinievvel	1933	E.Yzb. Sadık	Bölük Teftişi Nasıl Hazırlanır
82	Teşrinievvel	1933	Bnb. Celal Kesriye	Sahra Lağım Manzumesi Hakkında
82	Teşrinievvel	1933	Yzb. Hadi	Köprü Ayaklarında Açılacak İmla Hazineleri
82	Teşrinievvel	1933	Yzb. İ. Hakkı	Mücehhez Kirişler Hakkında
82	Teşrinievvel	1933	Bnb. Vehbi	İstihkâm Sınıfına Birçok Hizmetleri Sabkat Etmış Olan İshak Hoca
82	Teşrinievvel	1933	E.Yzb. Sadık	8. İstihkâm Tabiye Meselesinin Hâl Sureti
82	Teşrinievvel	1933		9. İstihkâm Tabiye Meselesi
82	Teşrinievvel	1933	Çev: F.Özkul	Demiryol Hizmetine Dair
82	Teşrinievvel	1933	Bnb. Hilmi	Demiryol Güzergâhı Hakkında
82	Teşrinievvel	1933	İhsan Şeref	Elektrikli Trenler
82	Teşrinievvel	1933	Hikmet	Havai Yollardaki Basit Mesnetler
83	Kanunısani	1934	İs. I. Mülazım Bahattin	Tahrip Tabiyesi Hakkında Bir Tetkik
83	Kanunısani	1934	Yzb. Refik	Keleklar ve Tulumlar
83	Kanunısani	1934	Yzb. A.Rıza	Asrı Şoseler
83	Kanunısani	1934	Çev: E.Kay. Nihat	Fransa'nın Tedafül Silahları
83	Kanunısani	1934	Yzb. Hikmet	Demiryol Kıtalarının Tarihçesi
83	Kanunısani	1934	Yzb. Zihni	Fransızların Eski ve Yeni Malzemesi
83	Kanunısani	1934	Yzb. Hikmet	Elektrik Lokomotifleri
83	Kanunısani	1934		Demiryol Zabıtlarının Tetkik Seyahatlerine Ait 1932-1933 Talim Senelerinde Kıtasını İyi Bir Derecede Yetiştirmiş Olan 9. Dekovil Bölük Kumandanları
83	Kanunısani	1934	Bnb .Saffet	Muhabere Tabiyesi Hakkında Bir İki Söz

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
83	Kanunısani	1934	Yzb. Rahmi	Mürsile Postaları
83	Kanunısani	1934	Yzb. İhsan	Mukavemet Mesahası
83	Kanunısani	1934	Yzb. Cahit	Yeni Bir Akümülatör
83	Kanunısani	1934	Bnb. Mehmet Ali	Telli Muhaberatı Hakkında
83	Kanunısani	1934	M.Şevki	Ordu Teçhizatının Elektriklendirilmesi
83	Kanunısani	1934	Mrl.H.Rıza	Radyodüzyonun Ehemmiyeti ve Lucerne İtilafı Karşısında Vaziyetimiz
83	Kanunısani	1934		İstihkâm, Demiryol ve Muhabere Zabıtlarına Müşterek Tabiye Meselesi
83	Kanunısani	1934	Çev Yzb. Şucaattin	Köprücülüğe Ait Bir Alman Tabiye Meselesi
83	Kanunısani	1934	H.M.	Fenni Haberler
84	Nisan	1934	Bnb. M.Şevki	Elektrik Kudret Membalarının Askeri Ehemmiyeti
84	Nisan	1934	Yzb. Rahmi	Kısa Dalgalı Mürsile Postaları
84	Nisan	1934	Yzb. Cahit	Telsiz Telefon ve Telgraf Mürsilelerinin Menzilleri
84	Nisan	1934	Yzb. İ. Hakkı	Bir İstihkâm Zabiti Neler Bilmelidir
84	Nisan	1934	Yzb. Ulvi	Askerî Maksat İçin Lastik Sallar
84	Nisan	1934	Yzb. Ahmet İzzet	Askerî Maksat İçin İktisadi Seferberlik
84	Nisan	1934		9. İstihkâm Tabiye Meselesinin Hâl Sureti
84	Nisan	1934		9. İstihkâm Tabiye Meselesinin Hâl Sureti Hakkında Mecmuanın Düşünceleri
84	Nisan	1934		83 Sayılı Mecmuadan Çıkan Tabiye Meselesinin İkinci Safhası
84	Nisan	1934	Bnb. F.Özkul	Demiryollarının Hava Kimya Taarruzuna Karşı Korunması
84	Nisan	1934	Yzb. Hikmet	Asma Kablo Yollarında Muharrik İstasyonların Tesisi
84	Nisan	1934	İ.Şeref	Toprak Hacimleri
84	Nisan	1934		Harici Haberler
84	Nisan	1934		Muhabere Vasıtalarındaki Yenilikler
85	Temmuz	1934	Bnb. Kerim	Muhabere Neferlerine Telgraf Dersleri
85	Temmuz	1934	Mülazımievvel Sami	Muhabere Kıtalarının Elektrik Dersleri
85	Temmuz	1934	E.Kay. Rahmi	Bir Muhabere Tatbikatı Nasıl Tertip ve İcra Edilir
85	Temmuz	1934	Yzb. Rahmi	Telsiz Telefonla Muhabere
85	Temmuz	1934	Yab. Rahmi	Televizyon
85	Temmuz	1934	E.Mra. Zekai	Büyük ve Orta Sevk ve İdarede Tel İrtibatları Hakkında Bir Tetkik
85	Temmuz	1934	E.Yzb. Sadık	Harp Akademisine Girecek Zabıtları Yetiştirmek
85	Temmuz	1934	Bnb. F.Özkul	Kimyevi Harp Maddelerinden Korunmak
85	Temmuz	1934	Yzb. İ.Hakkı	Orduda Mihaniki Vasıtaların Gördüğü İşler

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
85	Temmuz	1934	E.Bnb. Hüsnü	Müstahkem Mevkielerde Demiryollarından İstifade
85	Temmuz	1934	Yzb. İzzet	Demiryol Hizmetlerine Dair
85	Temmuz	1934		Hatıralara Hürmet (Kemalettin Sami Paşa)
86	Teşrinievvel	1934	Mu.Bnb. Kerim Özbay	Küçük Birliklerin Sevk ve İdaresinde (Muhtelif Muharebe Vaziyetlerine Göre) Muhabere İşlerinin Cereyan Tarzı ve Buna Ait Esaslar
86	Teşrinievvel	1934	Bnb. Vedat	Muhabere Birliklerinin Tatbikatları
86	Teşrinievvel	1934	Bnb. Mehmet Ali	Haber Güvercinlerinin Ehemmiyeti, Seçilmesi ve Seçilirken Aranılan Vasıflar
86	Teşrinievvel	1934	E.Bnb. Rıza Melek	Çabuk Köprülerin Tabiyece Kullanılması
86	Teşrinievvel	1934	E.Bnb. Rıza Melek	İstihkâm Sınıfı Gizleme Hizmetini Nasıl İnkişaf Ettirir
86	Teşrinievvel	1934	E.Bnb. Kamil	Daime Tahkimatı
86	Teşrinievvel	1934	Çev. Yzb. İzzet	Şu Şişirmelerine Dair
86	Teşrinievvel	1934	Yzb. İhsan Şeref	Arziyatın Orduda Tatbikatı
86	Teşrinievvel	1934		Muharebe Gazları ve Bunlardan Korunma
87	İkincikânun	1935	Mu.Bnb. S.Karan	Hareket Muharebelerinde Bir Piyade Fırkasının İrtibat ve Muharebe Esasları
87	İkincikânun	1935	Mu.Bnb. Kerim Özbay	Küçük Birliklerin Sevk ve İdaresinde (Muhtelif Muharebe Vaziyetlerine Göre) Muhabere İşlerinin Cereyan Tarzı ve Buna Ait Esaslar
87	İkincikânun	1935	Mu.Bnb. M.Ali	Haber Güvercinlerinin Seçiminde ve Seçilmesinde Aranılması Lazım Gelen Vasıtalar
87	İkincikânun	1935	Mülazımievvel Nejat Lütfi	En Kısa Dalgalı Telsizler
87	İkincikânun	1935	E.Bnb. Kamil	Daime Tahkimatı
87	İkincikânun	1935	İs.Yzb. Ali Ulvi	Nehir Geçişinde Gizleme ve Hava Himayesi
87	İkincikânun	1935	İs.Yzb. Ali Ulvi	Hafif Geçiş Vasıtaları
87	İkincikânun	1935		Zehirli Gazlar ve Bunlardan Korunma
87	İkincikânun	1935	Gen.H.Ünsal	Fen Sınıflarının Piyade ile Birlikte Çalışması
88	Nisan	1935	E.Mra.Zekai Okan	Büyük Sevk ve İdarede Tel İrtibatları Hakkında Bir Tetkik
88	Nisan	1935	Mu.Bnb. M.A. Akdemir	Haber Güvercinleri Vasıtasıyla Bir Mıntıkanın Fotoğrafını Almak
88	Nisan	1935	Müh.Yzb. R.Oktay	1935 Senesi Radyo Âleminde Göze Çarpan Yenilikler
88	Nisan	1935	Mu.Yzb. Raik Üstün	Kışlarımızda Elektrik Tesisatı
88	Nisan	1935	E.Bnb. Kamil	Daime Tahkimatı
88	Nisan	1935	İs.Yzb. Ali Ulvi Vural	1934 Ağustosunda 3. Alman Ordusunun Maas Nehri Geçişi
88	Nisan	1935	İs.Yzb. Ali Ulvi Vural	Yabancı Ordularda Geçiş ve Köprü Malzemesi
88	Nisan	1935	İs.Yzb. İzzet	Alıcı Sepetli (Sandıklı) Delme Usulü ile Çalışan Yeni Bir Sondaj Makinası
89	Temmuz	1935	Mu.Bnb. M.A. Akdemir	Telsiz Telgrafta Bir Zafer
89	Temmuz	1935	Mu.Bnb. S.Karan	Kablo ve Çıplak Hatlarda Konuşma Düzgünlüğü

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
89	Temmuz	1935	Mu.Bnb. S.Karan	Kısa Dalgalar Nasıl İntişar Eder
89	Temmuz	1935	Mu.Bnb. R.Suner	Muhaberatımızı Düşmana Çaldırmamak İçin Tetkikler
89	Temmuz	1935	Mu.Bnb. R.Suner	Muhabere Subay (Zabit) ve Erbaşlarını (Küçük Zabit) Nasıl Yetiştirelim
89	Temmuz	1935	İs.Yzb. Ulvi Vural	Nehir Geçişleri Hakkında Mülahazalar
89	Temmuz	1935	İs.Yzb. Ulvi Vural	Yabancı Ordularda Mani Hizmetlerinde Kimyevi Muharebe Maddeleri
89	Temmuz	1935	İs.Yzb. Ulvi Vural	Bir Şose Köprüsüne Tayyare Bombalarının Tesiri
89	Temmuz	1935	İs.Yzb. Ulvi Vural	Tanklara Karşı Maniler
89	Temmuz	1935	İs.Yzb. Ulvi Vural	İstihkâmın Diğer Sınıflarla Birlikte Çalışması
89	Temmuz	1935	Dmy.Yzb. İhsan Şeref	0,60'lık yollarda: Çabuk Güzergâhlar
90	Birinciteşrin	1935	Mu.Bnb. S.Karan	Hareket Savaşlarında Bir Tümen Topçusunun Telefon Bağlantısı ve Haberleşme Temelleri
90	Birinciteşrin	1935	H.Ü.	Büyük Savaşta Muhabere Vasıtaları ve Kullanma Sistemi ve Alınan Dersler
90	Birinciteşrin	1935	H.Ü.	Bir Süvari Tümeninde Muhabereye Ait Mütalaa
90	Birinciteşrin	1935	Mu.Yb. M.Ali Okdemir	Telsiz Lambalarındaki İlerleyiş
90	Birinciteşrin	1935	Mu.Bnb. S.Karan	Kısa Dalgalarda Muhabere Sahası
90	Birinciteşrin	1935	Dr. Müh.Bnb. İhsan	Kapasite Ölçme Usulleri
90	Birinciteşrin	1935	Tğm. Nevzat	Muharebe Noktai Nazarından Arazi Keşifleri
90	Birinciteşrin	1935	İs.Yzb. Ulvi Vural	Yabancı Ordularda Manileme ve Tahribat
90	Birinciteşrin	1935	Yzb. M.Raşit Yamanavcı	Tahripde Yeni Hesap Grafikleri
90	Birinciteşrin	1935	Yzb. Cevdet	Güzergâh Talimnamemize Göre Çabuk Güzergâhlarda İşimize En Uygun Alet Hangisi Olabilir
90	Birinciteşrin	1935	Dmy. Alb. Nazmi	Demiryol Meselesi
90	Birinciteşrin	1935		Hatıralara Hürmet (Yarbay Şekip Akarsu)
91	İkincikânun	1936	Mu.Yb. M.Ali Okdemir	Telsiz Lambalarındaki İlerleyiş
91	İkincikânun	1936	Atğm. Selim Atgün	Telsiz Telgraf (Telefon) Yazışmalarını (Konuşmalarını) Karıştıran, Hatta İmkânsızlaştıran Sebepler Nelerdir? Bunlar Nasıl Ortadan Kaldırılır?
91	İkincikânun	1936	Çev. H.Ü.	Bir Süvari Tümeninde Savaşa Ait Mütalaa
91	İkincikânun	1936	Yzb. İhsan Şeref	Düşman Çekilirken Muvasala İşleri
91	İkincikânun	1936	İs.Yb. Bahattin	Akarsulardan Cebri Geçiş İçin Nasıl Bir Malzeme Lazımdır
91	İkincikânun	1936	İs.Tğm. Nevzat	İstihkâm Kıtalarının Gece Talim ve Terbiyesi
91	İkincikânun	1936	Dmy.Bnb. Ali Hikmet Tümer	İtibari Uzunluk
91	İkincikânun	1936	Dmy.Yzb. Kemal Alpar	Artezden Kuyu Burgu Takımlarının Kurulması Hakkında Pratik Bilgiler ve Araştırmalar
91	İkincikânun	1936	Dmy.Yzb. İhsan Şeref	Altyapı Talimnamesi İncelemelerinden
92	Nisan	1936	Tümğ. H.Ünsal	Büyük Harpten Evvel ve Harp Esnasında Muhabere Güvercinlerinin Kullanılması Hakkında Ecnebi Kaynaklara Dayanan Bilgiler

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
92	Nisan	1936	Bnb. Suphi	Türkiye'deki Köpekler Ordu Hizmetinde Elverişli Midir?
92	Nisan	1936		1/100000 İstanbul ve Civarı 1/25000 Paftalarından
92	Nisan	1936	Kur.Bnb. M.Sadık Atak	Çabuk Köprü Tipleri, Tombaz ve Bunların Ateş Altında Kullanılmaları
92	Nisan	1936	İs.Yzb. Baha Öngel	Kireç ve Çimento Hakkında Bugünkü Bilgilerimiz
92	Nisan	1936	Dmy.Bnb. A.Hikmet Tunca	Barış Zamanında Yapılan Hatlara Ait Katı Güzergâhların Karakteristiklerinin Tetkikine Bir Bakış
92	Nisan	1936	Dmy. Yzb. Cevdet	Toprak Hesapları ve Mail Mesafelerin Ufki Mesafelere Çevrilmesi İçin Kullanılan Grafikler
93	Temmuz	1936	Kur.Bnb. M.Sadık Atak	İstihkâm Birliklerinde Köprücülük Talim ve Terbiyesi
93	Temmuz	1936	İs.Yzb. Ali Ulvi Vural	4. Alman Ordusunun 1914 Ağustosunda Maas Nehri Etrafındaki Savaşlar
93	Temmuz	1936	İs.Yzb. Baha Öngel	“Hydrolique” Suculuğa Ait Bir Tetkik ve Bir Misal
93	Temmuz	1936	Tümğ. H.Ünsal	Büyük Harpte Güvercinlerden Edinilen İstifadeler Hakkında Bilgiler
93	Temmuz	1936	Mu.Yb. M.Ali Okdemir	Pek Kısa Telsiz Dalgalı Telsiz Merkezi
93	Temmuz	1936	Mu. Bnb. Suphi	Parlograf Cihazı
93	Temmuz	1936	Dmy.Bnb. Ali Hikmet Tümer	Büyük Harpte Fransa ve Almanya'da Süel Dar Hatlar Hareket Harbinde Nasıl Kullanılmıştır ve Bunlardan Alınan Neticelere Göre Bugünkü Fikirler Nelerdir?
94	Birinciteşrin	1936	Saffet Karan	Hareket Savaşlarında Topçuda Telsiz Bağlantıları ile Haberleşme ve Atış Yönergesi
94	Birinciteşrin	1936	Yzb. Hüsnü Dimçay	Sevk ve İdarenin Muhabere Sınıfına İhtiyacını Hangi Sebepler Doğurmuştur
94	Birinciteşrin	1936	Rahmi Oktay	Çok Kısa ve En Kısa Dalgalar ve Bunların Tatbikatı
94	Birinciteşrin	1936	Atğm. Selim Atgün	Uzak Telefon Konuşmalarında Kullanılan Lambalı Müşeddidlerin Nevileri Nelerdir? Herbiri Nasıl Çalışır?
94	Birinciteşrin	1936	Yzb. R.Özdemir	Bir Dekovil Köprüsünün Avan Projesinin Hazırlanması
94	Birinciteşrin	1936	Yzb. Cevdet	Talimnamelemizi Okurken Hatırıma Gelen Bir İki Nokta
94	Birinciteşrin	1936	Atğm. Nurettin	Demiryollarını Havai Ormanların Ateşine Karşı Koruma Usulü
95	İkincikânun	1937	İs.Bnb. Rıza Tümay	Tahkimatın Oynadığı Rollerin Harp Tarihi Misalleriyle İzahı
95	İkincikânun	1937	Kur.Yzb. Recai Ökten	Dağcı Birliklerde Niçin İstihkâmcılara İhtiyaç Vardır ve Bu İstihkâmcılar Neleri Bilmelidir?
95	İkincikânun	1937	Kur.Bnb. M.Sadık Atak	Motorlu İstihkâm ve Mania Birlikleri
95	İkincikânun	1937	İs.Yzb. Baha Öngel	Su Derinliğini Çoğaltmak Suretiyle Su Manilerinin Tesisi
95	İkincikânun	1937		1/100000 İstanbul ve Civarı 1/25000 Kâğıthane Paftalarından
95	İkincikânun	1937	Tümğ. A.Pandır	Muhabere Subaylarına
95	İkincikânun	1937	Dmy.Bnb. Ali Hikmet Tümer	1914-1918 Büyük Savaşında Alman Ordusunda Süel Dar Hatların Hareket Harbinde İnşası, Kullanılışı ve Neticeleri
95	İkincikânun	1937	Yzb. Cevdet Akdeniz	Harita Aletlerini Kullanırken Düşünülebilecek Bir Kolaylık
95	İkincikânun	1937	Yzb. Cevdet Akdeniz	Raylar Arasında Bırakılan İmbisat Payları
95	İkincikânun	1937	Mu.Yb. M.Ali Okdemir	Muhabere Gedikli Erbaşları İçin
95	İkincikânun	1937	Dmy.Bnb. Ali Hikmet Tümer	Demiryol Gedikli Erbaşlarının Demiryol İşlerindeki Rolü ve Ödevi

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
95	İkincikânun	1937	İs.Öyzb. Hüsnü Özkin	İstihkâm Erbaşlarının Mesleki Bilgileri Ne Olmalıdır
96	Nisan	1937	Mu.Yb. M.Ali Okdemir	Fransa'da Vücuda Getirilen Asri Tahkimatın Umumi Vasıfları
96	Nisan	1937	Yzb. Kemal	Seferde ve Manevalarda Birliklerin Su İhtiyaçlarını Temin Bakımından Yapılması Gerekli Görülen Hidrolojik ve Jeolojik İncelemeler
96	Nisan	1937		1/100000 İstanbul ve Civarı 1/25000 Bahçeköy, Petnahor, Kâğıthane ve Küçükköy Paftalarından
96	Nisan	1937	Kur.Yzb. Hüsnü Dimçay	Muhabere Sınıfı Gece Hareket ve Muhaberelelerinde Kendilerine Düşecek Vazife İçin Nasıl Hazırlanmalıdır
96	Nisan	1937	Mu.Bnb. Suphi	Muhabere Sınıfının ve Muhabere Birliklerinin Tarihine Dair
96	Nisan	1937	Atğm. Selim Atgün	1935 Yılında Sonlarında Yapılan Televizyonlar Nasıl Çalışıyorlar
96	Nisan	1937		1/100000 İstanbul ve Civarı 1/25000 Kâğıthane Paftalarından
96	Nisan	1937	Öyzb. Zeki Demirseren	Dekovil Hatlarda Ferbeton Menfezleri Hesabı
96	Nisan	1937	Tümğ. Sabri Ertuğ	Gedikli Erbaşlar Siz Nasıl Olmalısınız
96	Nisan	1937	İs.Bnb.S.Zıran	Savaşta İstihkâm Mangası
96	Nisan	1937	Mu.Bnb. Suphi Öge	Birkaç Söz ve Bir Müzakere
96	Nisan	1937	Dmy. Yzb. Cevdet	Demiryol Erbaşlarına Faydalı Bilgiler
97	Temmuz	1937	Tümğ. Veysel	Gazdan Korunma Talimlerinin Sevk ve İdaresi
97	Temmuz	1937	L.v. Yzb. Baha Öngel	Su İsalesi İşleri Hakkında Bazı Tamamlayıcı Bilgiler
97	Temmuz	1937	Yzb. S.Pasiner	Fitil ile Ateşleme
97	Temmuz	1937	Kur.Yb. Kamil	1.İs.Tabiye Meselesinin Hâl Sureti
97	Temmuz	1937	İs.Yb. Rıza Çal	Yeni Sevk Talimnamemize Göre İstihkâm Sınıfının Kullanılması
97	Temmuz	1937	Mu.Alb. Yahya Ergani	Muhabere Birliklerinde Yapılan Harp Oyunları Hakkında Bazı Mütalaalar
97	Temmuz	1937	Mu.Bnb. S.Karan	Büyük ve Küçük Sevk ve İdare İrtibat ve Muhabere
97	Temmuz	1937	Kur.Yzb. Hüsnü Dimçay	Muhabere Sınıfı Gece Hareket ve Muhaberelelerinde Kendilerine Düşecek Vazife İçin Nasıl Hazırlanmalıdır
97	Temmuz	1937	Müh.Öyzb. Rahmi Oktay	Amatörlerin Yapabilecekleri Kısa Dalgalı Mürsile Postaları
97	Temmuz	1937	Mu.Tğm. N.Gürpınar	Belçika'da Güvercin
97	Temmuz	1937	Yzb. İhsan Dura	Yol ve Demiryol İşlerinde İşbaşının Kurulması "Şantiyeler"
98	Birinciteşrin	1937	Dmy.Bnb. Ali Hikmet Tümer	Orduda Teknik Bilginin Önemi
98	Birinciteşrin	1937	İs.Tğm. Kemal Dikmen	İstihkâm Sınıfında Er ve Erbaşların Yetiştirilmesi İçin Kolaylıklar
98	Birinciteşrin	1937	Kur.Bnb. Sadık Atak	Motorlu İstihkâm Taburu
98	Birinciteşrin	1937	Kur.Yb. Şevki Altınay	Tahkimatın Yenilikleri ve Sebepleri ve Tahkimatın Yapılmasında Esas Noktalar
98	Birinciteşrin	1937	İs.Öyzb. Bahattin Akman	Adi Yeraltı Suları ve Artezyenler Hakkında Bilgiler
98	Birinciteşrin	1937	Bnb. Suphi Öge	Gece Güvercinleri
98	Birinciteşrin	1937	Mu.Tğm. Nurettin Gürpınar	Güvercin Yetiştirmek (Nesli İslah Etmek, Sporlaştırmak)
98	Birinciteşrin	1937	Müh.Öyzb. Rahmi Oktay	Amatörlerin Yapabilecekleri Kısa Dalgalı Mürsile Postaları

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
98	Birinciteşrin	1937	Kur.Yb. Salahattin Selşik	Fenni Muhabere Vasıtalarının İyi İş Görebilmeleri İçin Gerekli Şartlar
98	Birinciteşrin	1937	Öyzb. İhsan Dura	Umumi Harpte Amerika Ordusu Nakliyatı
98	Birinciteşrin	1937	Öyzb. İhsan Dura	İran Demiryolları
99	İkincikânun	1938	Kur.Yzb. M.Rahmi Sanalan	Piyade Mangasının Talim ve Tatbikatı
99	İkincikânun	1938	İs.Öyzb. Bahattin Akman	Adi Yeraltı Suları ve Artezyenler Hakkında Bilgiler
99	İkincikânun	1938		1/100000 İstanbul ve Civarı 1/25000 Kâğıthane Paftalarından
99	İkincikânun	1938	L.v.Yzb. Baha Öngel	Daimi Muhabere Hatlarında Kullanılan Betona Gömülmüş Demir Direk Hesapları
99	İkincikânun	1938	Selahattin Türkân	Radio Elektrik Tekniğinde En Son Yenilikler
99	İkincikânun	1938	Yb. Hikmet	Dekovil Malzemesi Hakkında Bir Tetkik
100	Nisan	1938	Atğm. Selim Atgün	Çok Uzun Mesafeler Arasında Telefon Konuşması
100	Nisan	1938	Rahmi Oktay	Modern Mürsile Cihazlarında Dalga Uzunluklarındaki İstikrariyet Ne Şekilde Temin Edilir
100	Nisan	1938	Bnb. Fuat Akbulut	Yol Bakımı
100	Nisan	1938		Yardımcı Halat Köprüler
100	Nisan	1938		Çelik Sığınaklarda Hava Korunması
100	Nisan	1938		İstihkâm Tabiye Meselesi
101	Temmuz	1938	Mu.Yb. M.Ali Okdemir	Modern Telsiz Lambaları Hakkında Faideli Bilgiler
101	Temmuz	1938	Yzb.Sami Tarhan	Uzağa Yazma (Telegenregistremet) İçin Hall'in Yaptığı Yeni Bir Sistem Makinenin Esası ve Çalışması Hakkında
101	Temmuz	1938	Bnb. Suphi	Panolar
101	Temmuz	1938	Yzb. Hikmet	Demiryol Köprü Hesapları
101	Temmuz	1938	Bnb. A.H. Tümer	Hafif Makinalar
102	Birinciteşrin	1938	Kur.Yb. Rüştü Erdelhun	Japon Ordusunda İstihkâmcılık
102	Birinciteşrin	1938	İs.Bnb. Seyfi Ziba	Bir İstihkâm Mangasının Bir Arazi Parçasını Manilemesi
102	Birinciteşrin	1938	İs.Ütg. Cahit Erentöz	Dünyanın En Derin Kuyusu Nasıl Burgu Takımları İle Açıldı
102	Birinciteşrin	1938		101 Sayılı Mecmuadaki Meselenin Hal Sureti
102	Birinciteşrin	1938	General H. Ünsal	Alman Ordusunda Büyük Harpten Evvel ve Harp Esnasında Muhabere Teşkilleri Tarihçesi
102	Birinciteşrin	1938	Müh.Yb. M.Ali Okdemir	Kabloların Tetkik ve Mütalaası
102	Birinciteşrin	1938	Müh.Bnb. Raik Üstün	Asma Hatlarda Kazıklama İşleri ve Planı Nasıl Yapılır
102	Birinciteşrin	1938	Müh.Yb. M.Ali Okdemir	Havai Hatlarda Beton İşleri
102	Birinciteşrin	1938	Dmy.Yzb. H.Ohkay	Demiryol Köprülerinin İnşasına Ait Hesaplar
102	Birinciteşrin	1938		Faideli Bilgiler
103	İkincikânun	1939	Yzb. Baha Öngel	Suni Taşlar ile Cam, Kauçuk ve Benzeri İnşa Malzemesine Ait Bilgiler
103	İkincikânun	1939	İs.Tğm. Cahit	Artezyen Su Derinliklerinin Hesabı

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
103	İkincikânun	1939	Top.Yb. Hakkı Tuncay	Hava Taaruzunun Tesirleri ve Tayyare Bombaları
103	İkincikânun	1939		İs.Tabiyesi Meselesi 1/100000 ve 1/20000 Mikyaslı Ankara Paftalarından
103	İkincikânun	1939	Yzb. S.Tarhan	Modern Bir Tümede Muhabere Merkezinin Açılması ve Teşkilatı
103	İkincikânun	1939	İs.Öyzb. N.Oker	Büyük Harbin İyi Saklanmış Sırlarından
104	Nisan	1939	İs.Ütğm. Cahit Erentöz	Jeoloji Haritalarının Ehemmiyeti
104	Nisan	1939	İs.Ütğm. Nevzat Peköz	İstinad Duvarlarının Hesaplarına Dair
104	Nisan	1939	Dmy.Bnb. H.Tümer	Asma Halat Köprüler
104	Nisan	1939	İs.Bnb. H.Kiper	103 Sayılı İstihkâm Tabiye Meselenin Hal Sureti
104	Nisan	1939		104 Sayılı İstihkâm Tabiye Meselesi
104	Nisan	1939	Dmy.Yzb. H.Ohkay	Kazan Tağdiye Suları
104	Nisan	1939	Müh.Yb. M.Ali Okdemir	Meyilli Arazide Hat İnşa Hesapları
104	Nisan	1939	Müh.Tğm. Sabahattin Ergin	Anten İnşası
104	Nisan	1939	Müh.Astğm. Selim Atkün	Rezonanslı Telgraf Makinaları
104	Nisan	1939		104 Sayılı Muhabere Tabiye Meselesi
105	Temmuz	1939	İs.Bnb. M.Şevki	İstihkâm Sınıfının Yeni İnkişaf İstikameti
105	Temmuz	1939	İs.Yb. Celal Ertem	104 Sayılı İs.Tabiye Meselesinin Hâl Tarzı
105	Temmuz	1939		105 Sayılı İs.Tabiye Meselesi
105	Temmuz	1939	Mu.Alb. M.Ali	Tayyare Dedektörleri
105	Temmuz	1939	Mu.Tğm. Şükrü Erdiren	Alman Ordusunda Telsiz Kestirme Esasları
105	Temmuz	1939	Mu.Tğm. Selim Atgün	Deniz Kabloları
105	Temmuz	1939	13. Tümen Kur.Bşk.lığı	13. Tümenin 1 no.lu Harekât Emrine Ek Muhabere Emir ve Talimatı
105	Temmuz	1939		105 Sayılı Muhabere Tabiye Meselesi
105	Temmuz	1939	Dmy. Yzb. H.Oktay	Tek Raylı Demiryolları
105	Temmuz	1939	Dmy. Yzb. H.Oktay	Kireç
105	Temmuz	1939	İs.Ütğm. K.Dökmen	Kâğır Menfezler
106	Birinciteşrin	1939	Tğm. Yekta Ardor	Dağda İrtibat ve Muhabere Hakkında Mütalaa
106	Birinciteşrin	1939	Ütğm. Enver Tuncalç	Zırhlı Otomobillerin Muhabere Birlikleri İle Müşterek Çalışması
106	Birinciteşrin	1939	Bnb. A.Ertem	Telli Muhabere Hatlarında Arıza Yerlerinin Elektrik Ölçüsüyle Tayini
106	Birinciteşrin	1939	Bnb. M. Şevki	Çekoslovakya Nasıl Tahkim Edilmişti
106	Birinciteşrin	1939	Bnb. A. Hikmet	Asma Köprülerin Teorik Bakımdan Tetkiki
106	Birinciteşrin	1939		105 Sayılı Tabiye Meselesinin Hal Tarzı
107			BULUNAMAMIŞTIR	

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
108			BULUNAMAMIŞTIR	
109	Eylül	1940	Top.Yb. Kazım Ünal	Kıta ve Müesseselerde Harbiye Ayniyat Muhasipliği
109	Eylül	1940	Kur.Alb. İbrahim Cedim	Muhtelif Memleketlerde Hastane Trenleri
109	Eylül	1940	Dmy.Bnb. Hikmet Tümer	Büyük Uzunlukta Çubuklar Halinde Kaynatılan Raylar
109	Eylül	1940	Dmy.Ütgm. Nizamettin Özbek	Demiryollar ve Kar
109	Eylül	1940		Finlandiya Ordusu Tanklara Karşı Nasıl Müdafaa Ediyor
109	Eylül	1940	Müh.Alb. M.Ali Okdemir	Dağlık Arazide Tel ve Kablo İnşası
109	Eylül	1940	Müh.Yb. R.Bilsen	Elektriki Dalgalarda Saha Şiddet Değişiklikleri
109	Eylül	1940	Mu.Atgm. Selim Atkün	Meksefe Mikrofonu
109	Eylül	1940		108 Sayılı Fen Mecmuasındaki Muhabere Tabiye Meselesinin Hal Tarzı
109	Eylül	1940		109 Sayılı Fen Mecmuası İçin Muhabere Tabiyesi
110	Birincikanun	1940	İst.Ütgm. Mustafa Gürsel	Yeni Sığınak Tipleri
110	Birincikanun	1940		110 Sayılı İstihkâm Tabiye Meselesi
110	Birincikanun	1940	Dmy.Bnb. A. Hikmet	Putrellerden Köprü Kirişi İnşası Hakkında Esaslar ve Bu Putrellere Dair Adedi ve Ameli Bilgiler
110	Birincikanun	1940	Dmy.Ütgm. Nizamettin Özbek	Lokomotiflerde Ocak Ekonomisi
110	Birincikanun	1940	Müh. Rahmi Okday	1939'da Radyodifüzyon
110	Birincikanun	1940	Ütgm. Şükrü Erdiren	Telsizlerin Taciz Sebepleri
110	Birincikanun	1940		109 Sayılı Muhabere Tabiye Meselesinin Hal Tarzı
110	Birincikanun	1940		110 Sayılı Muhabere Tabiye Meselesi
111			BULUNAMAMIŞTIR	
112			BULUNAMAMIŞTIR	
113			BULUNAMAMIŞTIR	
114	Eylül	1942	Tümg. Veysel Ünüvar	Koruganların Tabiye Bakımından Mukavemet Kabiliyeti
114	Eylül	1942	Rus Askeri Mecmuasından	Dağ Nehirlerinde Köprü Ayağı Kurmak
114	Eylül	1942	İs.Yzb. Muammer	Nehirlerden Geçiş
114	Eylül	1942	Müh. Alb.M.Ali Okdemir	Elektirik Kazaları ve Kazazedelere Yardım
114	Eylül	1942	Hv.Kur.Yzb. N.Kemal Asna	Kara Ordusu ile Hava Kuvvetleri Arasında Muhabere ve İrtibat
114	Eylül	1942	R.Mesny / Mu.Ütgm. S.Beşe	Yüksek Frekanslar İçin İzolatör
114	Eylül	1942		113 Sayılı Fen Mecmuasında İntişar Eden Muhabere Tabiye Meselesinin Hâl Tarzı
114	Eylül	1942		114 Sayılı Muhabere Tabiye Meselesi
115	Birincikânun	1942	Tümg.Feyzi Mengüç	Yeni Yol Sistemimiz Ne Olmalıdır
115	Birincikânun	1942	Dmy. Ütgm. Kazım Özçelik	Taşların Teknik Bakımdan En Mühim Esasları

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
115	Birincikânun	1942	Halil Kaya	Kara Lağımları ve Funyaları
115	Birincikânun	1942	İs.Alb. Rıza Çal	Bir İstihkâm Takımının Eğri Palanga Önünde Hudut Müdafaasını Yarması
115	Birincikânun	1942	Tümğ. Ziya Ekinci	Öğütler I (Fen Subayı)
115	Birincikânun	1942	Tümğ. Ziya Ekinci	Öğütler II (Yeni Erlerin Alınması ve Yetiştirilmeleri)
116			BULUNAMAMIŞTIR	
117	Nisan	1944	Bnb. Tacettin Nayman	Daime Tahkimatı Hakkında Fikirler
117	Nisan	1944	Y.Müh.Remzi Gürayman	Demirli Beton Kazıklar
117	Nisan	1944	Yzb. Vasfi Sertdemir	Silolar
117	Nisan	1944	Tümğ. Vehbi Kocagüney	Topçunun Kullanılmasında Telsizin Büyük Hizmeti
117	Nisan	1944	Ütg. S.Beşe	Toprak Zayıtlarının Ehemmiyeti
117	Nisan	1944	Ütg. Enver Ögün	Telgrafçı Muadelesinin Tetkiki
117	Nisan	1944		Muhabere Tabiye Meselesinin Hâl Sureti
117	Nisan	1944	Y.Müh.İhsan Dura	Yol Bakımı
117	Nisan	1944	Y.Müh.İhsan Dura	Savaşta Yollar
118	Birinciteşrin	1944	İs.Yzb. Reşat Coşkunsu	Teknik Gizleme Hakkında Tetkikler
118	Birinciteşrin	1944	Yzb. Bahattin Ertürk	Leros Harekâtına Umumi Bir Bakış
118	Birinciteşrin	1944	Mecmua	Basit Aletlerle Su Tedariki
118	Birinciteşrin	1944	İs.Yzb. Cahit Erentör	Sondaj Makinaları Hakkında
118	Birinciteşrin	1944	Dmy. Yzb. Enver Selgüç	Havai Kablo Yolları ile Nakliyat
118	Birinciteşrin	1944	Mu.Yzb. Sami Tarhan	Modern Ordularda Sahra Kablo Hatlarının İnşası
118	Birinciteşrin	1944	Mu.Yb. Kerim Özbay	Müstahkem Mevkilerde Yeraltı ve Yerüstü Hatlarının İnşası Hakkında
118	Birinciteşrin	1944	Mu.Yzb. Selahattin Türkan	Mevki Tayin Telsiz İstasyonu
119			BULUNAMAMIŞTIR	
120	Ekim	1945	İs.Özb. Muammer Yalçın	Bugünkü Tahkimat Sistemi
120	Ekim	1945	İs.Bnb. Celaleddin İlkmen	İstihkâmcıların Gedikli Erbaşları Nasıl Olmalıdır
120	Ekim	1945	İs.Yzb. Nevzat Pekgöz	Font Yollar ve Seyyar Yol ve Seyyar Hava Alanları
120	Ekim	1945	Yk.Müh.Yzb. İhsan Şeref Dura	Demiryollarda ve Yollarda Eğriler
120	Ekim	1945	Mu.Ütg. Hamza Günalp	Atomun Parçalanması ve Atom Enerjisi
120	Ekim	1945	Dmy.Yzb. Behiç Gülbahar	Blok İşaretleme
120	Ekim	1945	İs.Yzb. Cahit Erendöz	Modern Ordularda Yeni Usullerle Su Araştırması
121			BULUNAMAMIŞTIR	
122			BULUNAMAMIŞTIR	

Sayı	Ay	Yıl	Yazar/Çeviren Adı	Makale Adı
123			BULUNAMAMIŞTIR	
124			BULUNAMAMIŞTIR	
125	Aralık	1947	Top.Ütğm. Muzaffer Atıkhân	Atom Bombasının İç Yüzü
125	Aralık	1947	Kur.Alb. Sadık Atak	Modern Mayın Arayıcı Cihazlar
125	Aralık	1947	Muzaffer Yalman	Savaşta Muhabere
125	Aralık	1947	Yk.Müh.Alb. Zihni Üner	1944-1945 Avrupa Harekâtında Demiryollarının Rolü
125	Aralık	1947	Mu.Ütğm. Musa Ögün	Kablo Hatlarda Dahili Kopuk ve Kaçak Yerlerinin Bulunmasına Yarayan Alet
125	Aralık	1947	Yzb. Şükrü Erdiren	Radio Programlarının Taşıyıcı Dalgalar Vasıtasıyla Telli Telefon Ağı Üzerinden Yayınlanması
126			BULUNAMAMIŞTIR	
127			BULUNAMAMIŞTIR	
128	Ekim	1948		İstihkâm ve Demiryolu Subay ve Gedikli Okulunun Açılış Törenindeki Söylevler
128	Ekim	1948	Em.İs.Yzb. Raşit Kurşunoğlu	Harp Tehlikelerine Karşı Endüstrinin Korunması
128	Ekim	1948	İs.Alb. Cafer Engin	II. Cihan Harbinde Normandiya Çıkarmasında İstihkâmcıların Başarıları
128	Ekim	1948	Kur.Yzb. Mustafa Onaç	Toprak Beton
128	Ekim	1948	Yk.Müh.Alb. Zihni Üner	İkinci Dünya Savaşında Belçika Demiryolcularının Harp Gayretleri
128	Ekim	1948	Yzb. Ş. Tünay	1947-1948 Yıllarında Demiryollarında Olgunlaşma Adımları
128	Ekim	1948	Yk.Müh.Em.Alb. M. Ali Okdemir	Formüllerin Kullanılması İçin Bilinmesi Gereken Özellikler
128	Ekim	1948	Mu.Yzb. Şükrü Erdiren	İdeal Telgraf (TG-5, TG-5-A ve B Amerikan Telgraf Cihazları)
128	Ekim	1948	Ütğm. Hüsnü Çelenkler	Göndermeç Çıkış Güçlerinin Ölçülmesi İçin Kullanılacak Pratik Bir Usul (Fotometri Metodu)

